ΓΙΑΝΗΣ
ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ
ΜΙΝΩΤΑΥΡΟΣ
Οι πραγματικές αιτίες της Κρίσης
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
Α.Α. ΛΙΒΑΝΗ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΜΙΝΩΤΑΥΡΟΣ
«Το βιβλίο αυτό είναι μια από εκείνες τις πολύ σπάνιες εκδόσεις για την οποία μπορεί κανείς να πει ότι είναι επείγουσα, έγκαιρη και απολύτως απαραίτητη».
TERRY EAGLETON
Τι έφταιξε τελικά; Η απληστία; Οι πολιτικοί; Οι τράπεζες; Εμείς οι ίδιοι; Πολλά έφταιξαν και δύσκολα κάποιος μπορεί να πείσει ότι δεν προσέθεσε κι εκείνος το λιθαράκι του στο οικοδόμημα της Κρίσης. Όμως όλα αυτά είναι υποσημειώσεις σε ένα μεγαλοπρεπέστερο, σχεδόν μυθολογικό, δράμα. Ένα οικουμενικό έπος, οι ρίζες του οποίου ξεκινούν στη Μεγάλη Ύφεση του 1929, προτού επεκταθούν στη δεκαετία του '70. Τότε ήταν που, όπως οι Αθηναίοι είχαν αναγκαστεί να τρέφουν με απαίσιους «φόρους υποτέλειας» το έγκλειστο στο Λαβύρινθο κτήνος, έτσι κι ο υπόλοιπος κόσμος άρχισε να χρηματοδοτεί τον αδηφάγο Παγκόσμιο Μινώταυρο - τα αμερικανικά ελλείμματα. Τώρα, από τα ερημωμένα μαγαζιά στους δρόμους των ελληνικών πόλεων μέχρι τις μεγαλεπήβολες συζητήσεις στα κέντρα της αμήχανης διεθνούς εξουσίας, όπου και να κοιτάξουμε, βλέπουμε τις επιπτώσεις του θανάσιμου τραυματισμού, εν έτει 2008, του Παγκόσμιου Μινώταυρου.
Ο *Παγκόσμιος Μινώταυρος* αφηγείται τα πραγματικά αίτια που επέβαλαν την Κρίση σε ολόκληρο τον πλανήτη και τα οποία, αν παραμείνουν κρυφά, ελαχιστοποιούν τις δυνατότητές μας ως Έλληνες, ως Ευρωπαίοι, να πάρουμε τις τύχες του τόπου στα χέρια μας. Το βιβλίο μάς καλεί να σκεφτόμαστε οικουμενικά ώστε να μπορούμε να κρίνουμε τα της πολιτείας μας, να δρούμε τοπικά, να βελτιώνουμε ό,τι μπορούμε γύρω μας.
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
Α.Α. ΛΙΒΑΝΗ
http://www.livanis.gr
1360
ISBN 978-960-14-2495-8
9 789601 424958

Κεφάλαιο 1
Εισαγωγή

Το ορόσημο του 2008

Τίποτα δεν μας εξανθρωπίζει όσο η *Απορία*. Το συναίσθημα που προκαλεί η κατάρρευση των βεβαιοτήτων μας. Η αίσθηση του να βρισκόμαστε παγιδευμένοι σε ένα απρόσμενο αδιέξοδο όπου ο νους αδυνατεί να εξηγήσει όσα βλέπουν τα μάτια μας, αγγίζουν τα δάχτυλά μας, ακούν τα αυτιά μας. Σε αυτές τις σπάνιες στιγμές, και ενώ η λογική μας πασχίζει να κατανοήσει όσα μας μεταδίδουν οι αισθήσεις, η *Απορία* μας ταπεινώνει. Παράλληλα όμως η ίδια *Απορία* ετοιμάζει τον πρόθυμο νου για αλήθειες που μέχρι τότε ήταν αβάσταχτες. Και όταν στα δίχτυα μιας τέτοιας *Απορίας* παγιδεύεται ολόκληρη η ανθρωπότητα, καταλαβαίνουμε ότι βρισκόμαστε σε μια πολύ ιδιαίτερη ιστορική στιγμή. Ο Σεπτέμβριος του 2008 ήταν ένα τέτοιο ορόσημο.

Στην Ελλάδα, η *Απορία* καθυστέρησε να χτυπήσει την πόρτα μας. Το 2008 παρακολουθούσαμε μεν τις εικόνες από την Wall Street, διαβάζαμε τα νέα από το City του Λονδίνου, ακούγαμε για τις Ευρωπαϊκές τράπεζες που έπεφταν η μία μετά την άλλη στην αγκαλιά της κρατικής θαλπωρής. Λίγοι όμως συνειδητοποίησαν ότι ο κόσμος άλλαζε μπροστά στα μάτια τους εκείνη την σημαδιακή χρονιά. Ελάχιστοι κατανόησαν ότι τίποτα δεν θα μείνει ως είχε πριν το 2008. Έπρεπε να περάσουν δύο χρόνια για να συνειδητοποιήσουμε στην Αθήνα, στην Ξάνθη, στην Κρήτη το μέγεθος της παγκόσμιας δίνης και μόνο αφού το λεξιλόγιό μας γέμισε με έως τότε άγνωστους όρους και ευφημισμούς, όπως spreads, CDS, swaps, επιλεκτικές και συντεταγμένες χρεοκοπίες.

Όμως ακόμα και τώρα, που βιώνουμε την κοινωνική συντριβή, στην χώρα μας εξακολουθούμε να αγνοούμε τις ρίζες της κακοδαιμονίας μας στα γεγονότα του 2008 και στην ιστορική διαδικασία που οδήγησε σε αυτά. Σίγουροι ότι οι εξηγήσεις βρίσκονται εντός της επικράτειας, αγωνιζόμαστε να τις βρούμε θεωρώντας τις παγκόσμιες εξελίξεις σαν κάτι που σώφρον είναι να αφήσουμε σε άλλους. Στους ξένους. Σαν το δικό μας προπατορικό αμάρτημα να μας αφαιρεί το δικαίωμα να κρίνουμε τα εκτός των τειχών τεκταινόμενα.

Κι όμως. Τίποτα από αυτά που μας συμβαίνουν εδώ, σήμερα, δεν μπορεί να προσεγγιστεί ούτε στο περίπου χωρίς πρώτα να κατανοήσουμε το 2008 και όλη την πολύχρονη διαδικασία που οδήγησε την Οικουμένη σε αυτό το ορόσημο. Το 2008, για να το πω απλά, απεδείχθη το 1929 της γενιάς μας. Το 2008 η ανθρωπότητα βρέθηκε σε μια κατάσταση *Γενικευμένης Απορίας*. Μιας *Οικουμενικής Κατάπληξης* που παρόμοιά της ίσως να μην είχε υπάρξει ούτε καν το 1929. Οι βεβαιότητες, που δεκαετίες ντρεσαρίσματος μας είχαν οδηγήσει να τις αποδεχόμαστε ως αναμφισβήτητες, ξαφνικά εξαφανίστηκαν. Μαζί τους εξαφανίστηκαν περίπου 40 τρισεκατομμύρια δολάρια αξίας στα χρηματιστήρια της Γης. Στις ΗΠΑ μόνο, η μεσαία τάξη που παραδοσιακά εμπιστευόταν τις αποταμιεύσεις της στο χρηματιστήριο μέσα σε μερικές μέρες απώλεσε ένα ετήσιο εθνικό εισόδημα - γύρω στα 14 τρισεκατομμύρια δολάρια. Και σαν να μην έφτανε αυτό, 700 χιλιάδες άνθρωποι έχαναν την δουλειά τους *κάθε μήνα* για πάνω από ένα χρόνο. Είκοσι εκατομμύρια οικογένειες έχασαν το σπίτι τους. Ογδόντα εκατομμύρια άλλες οικογένειες, που ήταν τυχερές και δεν τα έχασαν, βρέθηκαν να μένουν σε σπίτια η αξία των οποίων ήταν κατά πολύ μικρότερη από το μέγεθος του στεγαστικού δανείου που χρώσταγαν στην τράπεζα.

Η *Συλλογική Απορία* επιτάθηκε από την αντίδραση των κυβερνήσεων που μέχρι τότε παρέμεναν πεισματικά προσκολλημένες σε έναν νεοφιλελευθερισμό ο οποίος απευχόταν τις κρατικές παρεμβάσεις, που θεωρούσε ότι το καλό κράτος δεν παρεμβαίνει στις αγορές, που πρέσβευε σε όλους τους τόνους την σημασία της απεμπλοκής του δημοσίου από την οικονομία. Έχοντας βγει θριαμβευτής από τις μεγάλες συγκρούσεις του 20ου αιώνα, ο νεοφιλελευθερισμός των κρατούντων είχε αναδειχθεί στην κοσμική θρησκεία που έπρεπε να ενστερνιστεί όποιος φιλοδοξούσε να κυβερνήσει. Όταν όμως το ανελέητο 2008 τρύπησε τον ασκό του Αιόλου, και καταστροφικές ανεμοθύελλες ξέσπασαν παντού, τι έκαναν αυτές οι κυβερνήσεις;

Κόντρα σε όλα όσα έλεγαν έως τότε, άρχισαν να διοχετεύουν τρισεκατομμύρια δολάρια, ευρώ, γιέν, κλπ στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Στο ίδιο σύστημα τραπεζών, ασφαλιστικών εταιρειών, παρα-τραπεζών κλπ που μέχρι πριν από λίγους μήνες βρισκόταν στον κολοφώνα της δόξας του, συσσωρεύοντας αμύθητα κέρδη και διατρανώνοντας προκλητικά ότι είχε ανακαλύψει την αστείρευτη φλέβα χρυσού στην άκρη κάποιου παγκοσμιοποιημένου ουράνιου τόξου. Και όταν απεδείχθη ότι όλο αυτό το δημόσιο χρήμα δεν έφτανε για να συγκρατήσει την κατάρρευση, οι Πρόεδροι και οι πρωθυπουργοί μας, άνδρες και γυναίκες με νεοφιλελεύθερα διαπιστευτήρια υπεράνω υποψίας, άρχισαν να εθνικοποιούν τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες, ακόμα και αυτοκινητοβιομηχανίες, με μια "σοσιαλμανία" που ούτε ο Λένιν δεν είχε επιδείξει το 1917.

Σε αντίθεση με προηγούμενες κρίσεις, όπως το κραχ του 2001 (τότε που έσκασε η φούσκα των μετοχών εταιρειών υψηλής τεχνολογίας), την ύφεση του 1991, τη Μαύρη Δευτέρα των παγκόσμιων χρηματιστηρίων (Οκτώβριος 1987),[1] το φιάσκο στη Λατινική Αμερική στη δεκαετία του 1980, τη διολίσθηση του Τρίτου Κόσμου σε έναν φαύλο κύκλο χρέους στα τέλη της δεκαετίας του 1970, ή την καταστρεπτική ύφεση των αρχών της δεκαετίας του 1980 στη Βρετανία και τμήματα των ΗΠΑ, η Κρίση του 2008 δεν είχε όρια. Δεν περιορίστηκε σε κάποια γεωγραφική περιοχή, σε μια συγκεκριμένη κοινωνική τάξη, σε έναν επιμέρους τομέα της οικονομίας. Όλες οι προηγούμενες κρίσεις ήταν, κατά μια έννοια, "τοπικές". Τα θύματά τους συνήθως δεν τα έβλεπαν οι κρατούντες. Όταν, για παράδειγμα, στην Βρετανία των αρχών της δεκαετίας τους 1980 η ανεργία ξεπέρασε τα 4 εκατομμύρια ψυχές, το City του Λονδίνου πλούτιζε, και τα νότια προάστια στα οποία ζούσαν οι εργαζόμενοι στο City ευημερούσαν. Κι όταν καμιά φορά κάποιο κραχ απειλούσε τους ίδιους τους κρατούντες, όπως στην περίπτωση της Μαύρης Δευτέρας του 1987, ή του φιάσκου της LTMC το 1989, ή της κατάρρευσης των διαδικτυακών εταιρειών το 2001, οι αρχές κατάφερναν να διασώσουν τους "δικούς τους ανθρώπους" γρήγορα και αποτελεσματικά.

Αντίθετα, το Κραχ του 2008 είχε ολέθριες επιπτώσεις τόσο σε παγκόσμια κλίμακα όσο και στις Μητροπόλεις, στο μαλακό υπογάστριο, του Νεοφιλελευθερισμού. Στην Βρετανία είναι η πρώτη κρίση στην πρόσφατη ιστορία που έπληξε με σχεδόν την ίδια σφοδρότητα τον πλούσιο Νότο και τον φτωχότερο Βορρά, τα προάστια του Surrey των Porsche και των Rolls Royce και τις υποβαθμισμένες συνοικίες του Liverpool. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, παρ" όλο που η κρίση ξεκίνησε από τα στεγαστικά δάνεια στις πιο φτωχικές περιοχές, εισέβαλε σε κάθε πτυχή της ζωής της προνομιούχας Αμερικανικής μεσαίας τάξης. Δεν

[1] Τη Δευτέρα 19 Οκτωβρίου 1987, η παγκόσμια χρηματιστηριακή αγορά υπέστη τις μεγαλύτερες ημερήσιες απώλειες σε όλη την ιστορίας τους - μεγαλύτερες ακόμα και από εκείνες του Κραχ του 1929.

σταμάτησε όμως εκεί. Διέρρηξε και τις περιφράξεις των καταπράσινων προαστίων όπου οι πλούσιοι ζουν ερμητικά αποκλεισμένοι από την υπόλοιπη κοινωνία. Έπληξε τα κραταιά πανεπιστήμια της Ανατολικής Ακτής όπου στοιβάζονται οι γόνοι των εύπορων οικογενειών προκειμένου να αναβαθμίσουν την κοινωνικοοικονομική θέση τους. Δημιούργησε στρατιές ανέργων στην Wall Street. Οδήγησε το Hollywood στην απόρριψη κάθε σεναρίου για ταινίες που δεν υποτιμούσαν την νοημοσύνη του (νεανικού συνήθως) κοινού τους.

Στην Ευρώπη, ολόκληρη η ήπειρος συνταράσσεται από μια κρίση που ξεκίνησε το 2008 και η οποία σήμερα αρνείται να υποχωρήσει, απειλώντας τις Ευρωπαϊκές αυταπάτες που παρέμεναν άθικτες τα προηγούμενα εξήντα χρόνια. Τα μεταναστευτικά κύματα αντιστράφηκαν. Πολωνοί και Ιρλανδοί εργάτες άρχισαν να εγκαταλείπουν το Δουβλίνο και το Λονδίνο για να επιστρέψουν στη Βαρσοβία ή να μετοικίσουν στη Μελβούρνη. Ακόμα και η Κίνα, που αποσόβησε βαθειά πλήγματα από την ύφεση χάρη στις τονωτικές ενέσεις των μεγάλων έργων υποδομής, είδε την κατανάλωση να μειώνεται στο απίστευτα χαμηλό 33% (ως ποσοστό του εθνικού εισοδήματος). Έτσι, η κυβέρνηση του Πεκίνου αναγκάζεται να τονώνει συνεχώς την οικονομία (εν γνώσει της κινδυνεύοντας να δημιουργήσει φούσκες στην αγορά ακινήτων) και καθιστά την Κινεζική οικονομία ακόμα πιο δέσμια της μακροπρόθεσμης ικανότητας του Δυτικού κόσμου να απορροφά τις εξαγωγές της.

Την ώρα που συμβαίνουν όλα αυτά, η *Απορία* μεγαλώνει όσο ο κόσμος αντιλαμβάνεται ότι οι ιθύνοντες, οι ισχυροί, οι διοικούντες τις τύχες του κόσμου, δεν είχαν ιδέα τι συνέβαινε. Ότι αδυνατούν, ακριβώς όπως και ο μέσος πολίτης, να αντιληφθούν τις απροσδόκητες εξελίξεις. Τον Οκτώβριο του 2008, ο Allan Greenspan, ο μέχρι πρότινος πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Κεντρικής Τράπεζας, της Fed, και θεωρούμενος ως σύγχρονος Μέρλιν, εξομολογήθηκε το εξής απίστευτο: Ανακάλυψα, είπε, «ένα σφάλμα στο μοντέλο που θεωρούσα ότι προσδιορίζει το πώς λειτουργεί ο κόσμος».[2]

Δυο μήνες αργότερα, ο Larry Summers, ο πρώην υπουργός Οικονομικών του προέδρου Clinton, που σύντομα θα γινόταν ο βασικός οικονομικός σύμβουλος του προέδρου Obama (καθώς θα διοριζόταν επικεφαλής του Εθνικού Οικονομικού Συμβουλίου), δήλωνε ότι «στην παρούσα κρίση, το να κάνεις πολύ λίγα συνιστά μια απειλή μεγαλύτερη από το αν κάνεις πάρα πολλά…» Όταν ο Μεγάλος Μάγος ομολογεί ότι βάσισε όλη τη μαγεία του σε ένα λανθασμένο μοντέλο του πως λειτουργεί ο κόσμος, και όταν ο κορυφαίος όλων των Οικονομικών Συμβούλων του Προέδρου προτείνει να παραμεριστεί κάθε επιφυλακτικότητα, η κοινή γνώμη «πιάνει το νόημα»: Το πλοίο μας πλέει σε επικίνδυνες και αχαρτογράφητες θάλασσες, το πλήρωμα αποτελείται από αδαείς, και ο πλοίαρχος είναι τρομοκρατημένος.

Τίποτα δεν έχει αλλάξει από τότε. Βρισκόμαστε στην ίδια κατάσταση βαθειάς *Απορίας* που μπήκε στις ζωές μας το 2008. Η διάχυτη δυσπιστία αντικατέστησε την προ του 2008 διανοητική νωθρότητα. Οι έχοντες την εξουσία νιώθουν αδύναμοι. Οι πολιτικές καταπολέμησης της Κρίσης δεν πείθουν ούτε τους συγγραφείς τους. Αναμενόμενο είναι η κοινή γνώμη, βαθειά θορυβημένη, να στρέφει τις κεραίες της προς κάθε πιθανή κατεύθυνση, αναζητώντας απεγνωσμένα ερμηνείες για τις αιτίες και τη φύση των πλημμάτων που δέχεται καταιγιστικά. Και ως επιβεβαίωση του κανόνα ότι η προσφορά ακολουθεί εκεί που η ζήτηση

[2] Η δήλωση του Greenspan έγινε στις 23 Οκτωβρίου 2008, ενώ απευθυνόταν στην Επιτροπή του Κογκρέσου για την Εποπτεία και Κυβερνητική Μεταρρύθμιση, στην οποία προήδρευε ο Δημοκρατικός Γερουσιαστής της Καλιφόρνιας Η. Waxman.

προελαύνει, τα τυπογραφεία δουλεύουν ασταμάτητα. Το ένα βιβλίο μετά το άλλο, τα άρθρα, τα δοκίμια, ακόμα και κινηματογραφικές ταινίες, προσπαθούν να απαντήσουν το απεγνωσμένο ερώτημα: Τι συνέβη; Τι πήγε λάθος; Ποιος έφταιξε; Όμως, παρά το γεγονός ότι ένας κόσμος σε κατάσταση *Απορίας* πάντα εγκυμονεί θεωρίες για την κατάσταση στην οποία περιήλθε, η υπερπαραγωγή ερμηνειών δεν εγγυάται την επίλυση της *Απορίας*. Ας δούμε έξι από τις βασικές εξηγήσεις του τι συνέβη και γιατί πριν "απολογηθώ" που αποφάσισα να προσθέσω άλλο ένα βιβλίο με θέμα την Κρίση στα ήδη υπάρχοντα.

Έξι ερμηνείες για το τι συνέβη

Εξήγηση 1η: «Κατά κύριο λόγο, μια αποτυχία της συλλογικής φαντασίας πολλών έξυπνων ανθρώπων… να κατανοήσουν τους συστημικούς κινδύνους»

Αυτή ήταν η κεντρική ιδέα της επιστολής που έστειλε στη Βασίλισσα η Βρετανική Ακαδημία στις 22 Ιουλίου 2009, απαντώντας στο ερώτημά της: «Γιατί δεν το προβλέψατε;». Ήταν ένα αμείλικτο ερώτημα το οποίο ξεστόμισε άνευ προειδοποίησης η γηραιά κάτοικος του παλατιού του Buckingham σε ημερίδα καθηγητών του London School of Economics στην οποία την είχαν καλέσει να παραβρεθεί. Στο άκουσμα του ερωτήματος, οι καλοί καθηγητές δεν είπαν κουβέντα. Τι να πουν άλλωστε; Απλά, κοκκίνισαν από ντροπή.

Αφού το σκέφτηκαν καλά, ένας εκ των καθηγητών ανέλαβε την συγγραφή μιας συγκροτημένης απάντησης την οποία, μετά από αρκετές προσπάθειες, συνυπέγραψαν τριάντα πέντε από τους κορυφαίους οικονομολόγους της Βρετανίας. Η ουσία της απάντησής τους ήταν: «Ουπς! Την πατήσαμε. Παρατηρούσαμε την δημιουργία μιας Τερατώδους Φούσκας και νομίζαμε ότι βιώναμε την γένεση ενός Θαυμαστού Νέου Κόσμου». Δεν χρησιμοποίησαν βέβαια ποτέ τέτοια λόγια αλλά, φευ, αυτό ήταν το νόημα της επιστολής τους.

Πιο συγκεκριμένα, στην επιστολή τους παραδέχθηκαν πως, παρά την απρόσκοπτη πρόσβαση σε όλα τα στατιστικά στοιχεία που χρειάζονταν, παρά το γεγονός ότι είχαν το δάκτυλο στον σφυγμό της οικονομίας, δεν κατάφεραν να διακρίνουν τι πραγματικά συνέβαινε. Και το χειρότερο: Υπέπεσαν σε δύο στοιχειώδη λάθη. Στο σφάλμα της υπόθεσης πως οι παρατηρούμενες τάσεις θα συνεχίζονταν στο διηνεκές και στο σφάλμα του να πιστέψουν τα ίδια τους τα ρητορικά σχήματα.

Ο καθένας μπορούσε να αντιληφθεί πολύ πριν το 2008 ότι οι αριθμοί είχαν "ξεφύγει". Στις Ηνωμένες Πολιτείες, το χρέος του χρηματοπιστωτικού τομέα είχε εκτοξευθεί από το ήδη αρκετά μεγάλο 22% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ εφεξής) το 1981 στο 198% του ΑΕΠ το 2008. Εντωμεταξύ, τα Αμερικανικά νοικοκυριά έβλεπαν το ποσοστό του χρέους τους να αυξάνεται από 66% του ΑΕΠ το 1997 σε 100% μετά από μια δεκαετία. Έτσι, το 2008 το συνολικό χρέος των ΗΠΑ (δημόσιο και ιδιωτικό) ξεπέρασε το 350% του ΑΕΠ, όταν το 1980 βρισκόταν στο ήδη "τσιμπημένο" 160%. Όσο για τη Βρετανία, το City του Λονδίνου (ο χρηματοπιστωτικός τομέας στον οποίο η Βρετανική κοινωνία είχε επενδύσει όλες της τις ελπίδες για ευημερία, μετά από την ταχύτατη αποβιομηχάνιση που ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1980) είχε συνολικό χρέος δυόμισι φορές μεγαλύτερο από το Βρετανικό ΑΕΠ, ενώ οι Βρετανικές οικογένειες χρωστούσαν την ίδια στιγμή ποσό μεγαλύτερο από ένα ετήσιο ΑΕΠ.

Πράγματι, η συσσώρευση υπέρμετρου ιδιωτικού και δημόσιου χρέους ήταν εμφανέστατη δια γυμνού οφθαλμού. Πώς ήταν δυνατόν να μην προέβλεψαν οι

τριανταπέντε οικονομολόγοι που συνέγραψαν την επιστολή προς την Βασίλισσα το επερχόμενο Κραχ; Δεν καταλάβαιναν ότι τόσο χρέος γεννούσε περισσότερους κινδύνους από όσους η οικονομία, ο κόσμος όλος, μπορούσε να αντέξει; Αυτό, σε τελική ανάλυση, ήταν το εύλογο ερώτημα της Βασίλισσας. Η απάντηση της Βρετανικής Ακαδημίας θύμιζε την απρόθυμη ομολογία ενός παιδιού που ο δάσκαλος συνέλαβε αδιάβαστο. Χωρίς ενθουσιασμό, οι συνυπογράφοντες οικονομολόγοι παραδέχθηκαν το αμάρτημα της αυτοϊκανοποιούμενης ρητορικής (θεωρούσαν ότι η Κρίση δεν θα έρθει επειδή έλεγαν ότι δεν θα έρθει!) σε συνδυασμό με το αμάρτημα της γραμμικής συναγωγής συμπερασμάτων (αφού η Κρίση δεν έχει προκύψει, δεν θα συμβεί!). Από κοινού, τα δυο αυτά αμαρτήματα τροφοδοτούσαν την ναρκισσιστική πεποίθησή τους ότι η οικονομία είχε αλλάξει. Πως μετά την δεκαετία του 1970 επετεύχθη μια κοσμογονική, δημιουργική αλλαγή η οποία επέτρεπε στον χρηματοπιστωτικό τομέα να δημιουργεί απεριόριστο, καλό κ" αγαθό, ακίνδυνο, χρέος.

Τα δύο αμαρτήματα αλληλο-ενισχύονταν. Γιατί πίστευαν ότι η Κρίση δεν θα συμβεί; Επειδή οι θεωρητικοί οικονομολόγοι ξημεροβραδιάζονταν "θεμελιώνοντας" μαθηματικά μοντέλα της οικονομίας των οποίων οι βασικές παραδοχές ισοδυναμούσαν (χωρίς αυτό να είναι εμφανές παρά μόνο σε όσους καταλάβαιναν την μαθηματική δομή των μοντέλων) με το αξίωμα ότι Κρίση δεν μπορεί να υπάρξει. Κατόπιν, οι συνάδελφοι τους της εφαρμοσμένης οικονομικής, και ιδίως της εφαρμοσμένης χρηματοοικονομικής, βοηθούσαν τους τραπεζίτες στην δημιουργία νέων συνθετικών μορφών χρεών τα οποία τιμολογούνταν (και αμέσως πωλούνταν) στην βάση των θεωριών των θεωρητικών συναδέλφων τους. Δηλαδή, πάνω στο αξίωμα ότι Κρίση δεν θα έχουμε χτίστηκε μια κολοσσιαία αγορά νέων χρεών. Έτσι, χρηματο-οικονομική θεωρία και χρηματο-οικονομικό έγκλημα πορεύονταν χέρι-χέρι, σαν αχώριστοι συνένοχοι.

Το πιο εντυπωσιακό αυτής της ιστορίας είναι ότι η μεγάλη πλειοψηφία τόσο των οικονομολόγων (θεωρητικών και εφαρμοσμένων) όσο και των χρηματιστών-τραπεζιτών δεν γνώριζαν καν ότι εγκληματούσαν. Τελούσαν υπό την φαντασίωση ότι είχαν βρει μια μαγική φόρμουλα οικονομικής ανάπτυξης και πλουτισμού που συνδυάζει την κοινωνική ευημερία με την δική τους κερδοφορία. Η μορφή μαθηματικοποιημένης αφήγησης των θεωρητικών οικονομολόγων καθησύχαζε όλους (τους τραπεζίτες, τους χρηματιστές, τις Αρχές), πείθοντάς τους ότι η χρηματοπιστωτική "καινοτομία" κατάφερνε να αφαιρεί τον κίνδυνο από το σύστημα. Ότι τα νέα εργαλεία επέτρεπαν μια νέα μορφή χρέους που μπορούσε να συσσωρεύεται επ" άπειρο χωρίς να αυξάνει τον κίνδυνο ενός Κραχ. Πως μπορεί να πείστηκαν για αυτό;

Παλιά, όταν μία τράπεζα ενέκρινε ένα δάνειο, π.χ. για αγορά ακινήτου, ερχόταν αντιμέτωπη με την αγωνία της μη αποπληρωμής. Για αυτό τον λόγο "ψείριζε" ιδιαίτερα τον πελάτη, ζητούσε εχέγγυα, δεν έδινε πάνω από 60% της αξίας του ακινήτου κλπ. Όλα αυτά όμως άλλαξαν με τις "καινοτομίες" που εισήγαγε ο χρηματοπιστωτικός τομέας από την δεκαετία του 1980 και ύστερα: Μόλις εγκρινόταν ένα δάνειο για τον κ. Κώστα, το ποσό αυτό νέου χρέους αμέσως τεμαχιζόταν σε μικροσκοπικά τμήματα. Εάν είχε δανειστεί, π.χ., €100 χιλιάδες ο κ. Κώστας και έπρεπε να επιστρέψει €190 χιλιάδες σε δέκα χρόνια, οι €190 αυτές χιλιάδες μετατρέπονταν σε 19 χιλιάδες "φλοίδες" των €10 η μία. Κατόπιν, λογιών-λογιών τέτοιες "φλοίδες" (πολλών ατόμων και επιχειρήσεων - μία του κ. Κώστα, άλλη μία της κας Μαρία, κι άλλη μιας επιχείρησης που δανείστηκε για να επεκτείνει τις δραστηριότητές της κλπ) τοποθετούνταν σε ένα "πακέτο" στο οποίο έδωσαν την ακαταλαβίστικη ονομασία CDO (collateralised debt obligation).

Προφανώς, το "πακέτο" αυτό περιείχε μύριες όσες "φλοίδες" χρέους διαφορετικών ανθρώπων και οργανισμών (ακόμα και κρατών), η κάθε μία βεβαίως με δικό της επιτόκιο και δικό της "κίνδυνο" μη αποπληρωμής (εφόσον η πιθανότητα να μην μπορεί να πληρώσει ο κ. Κώστας διέφερε από την πιθανότητα να μην πληρώσει η κα Μαρία ή το Ιρλανδικό δημόσιο). Αυτά τα ετερογενή, πολύπλοκα "πακέτα", τα οποία εξ ορισμού και εκ κατασκευής ενείχαν διαφορετικούς βαθμούς κινδύνου[3] πωλούνταν σε όλη την υφήλιο. Με αυτόν τον τρόπο, το δάνειο που έδινε μια τράπεζα αμέσως διασκορπιζόταν σε ολόκληρο τον κόσμο.

Κάπως έτσι πείστηκαν οι "σοβαροί" οικονομολόγοι ότι, για να χρησιμοποιήσω την δική τους "αφήγηση", ο χρηματοπιστωτικός κίνδυνος από τα νέα δάνεια "διαχεόταν". Πεποίθησή τους ήταν ότι με την "διάχυση" αυτή, ο κίνδυνος ουσιαστικά εξαφανιζόταν. Το σκεπτικό ήταν ότι αν ο κ. Κώστας δεν μπορέσει να αποπληρώσει το δάνειό του, κανείς δεν θα "πονέσει" ιδιαίτερα. Η τράπεζα που του το έδωσε το "διέχυσε" (δηλαδή πουλήσει κομμάτι-κομμάτι) στην οικουμένη την στιγμή που ο κ. Κώστας εισέπραξε το χρήμα και αγόρασε το σπιτάκι του. Αν κάποια στιγμή "βαρέσει κανόνι" ο κ. Κώστας, την τράπεζα δεν την πειράζει καθώς το κίνδυνο τον έχει διώξει από τα βιβλία της. Όσο για εκείνους που τον "αγόρασαν", ο κάθε ένας αγόρασε ένα τόσο μικρό κομμάτι του χρέους του κ. Κώστα που η απώλεια από την μη αποπληρωμή εκ μέρους του κ. Κώστα χάνεται μέσα στο "πακέτο" εντός του οποίου αγοράστηκε. Ούτε γάτα ούτε ζημιά λοιπόν.

Κάπως έτσι δημιουργήθηκε μια νέα θρησκεία στον χρηματοπιστωτικό τομέα. Μια μεταφυσική πίστη που εισέβαλε στο μυαλό και τα Διοικητικά Συμβούλια των τραπεζιτών η οποία πολύ γρήγορα κατέστη το Δόγμα το οποίο όποιος τόλμαγε να μην ασπαστεί δεν μπορούσε να επιβιώσει στον χώρο αυτόν ως τραπεζικός, χρηματιστηριακός υπάλληλος, παίκτης των χρηματαγορών, διευθυντής τέτοιων παικτών. Με τέτοιου είδους συγκινητική προσήλωση στις μεταφυσικές δυνατότητες του χρηματοπιστωτικού τομέα να δημιουργεί ακίνδυνους κινδύνους, οι τράπεζες και οι παρα-τράπεζες (π.χ. hedge funds) της υφηλίου δημιούργησαν αμύθητα χάρτινα χρέη (και στοιχήματα πάνω σε αυτά τα χρέη) πεπεισμένες ότι ο πλανήτης μπορούσε να τα αντέξει παρόλο που ήταν υπερπολλαπλάσια του πραγματικού παγκόσμιου ΑΕΠ.

Σαν να μην έφτανε αυτό, ένας χυδαίος εμπειρισμός ενίσχυσε εκείνες τις μυστικιστικές τους πεποιθήσεις: Το 2001, όταν η λεγόμενη Νέα Οικονομία κατέρρευσε καταστρέφοντας το μεγαλύτερο μέρους του πλούτου που είχε δημιουργηθεί στα χαρτιά από τη φούσκα της υψηλής τεχνολογίας και τις απάτες τύπου Enron, το σύστημα άντεξε. Η φούσκα της Νέας Οικονομίας υπήρξε στην πραγματικότητα χειρότερη από τη φούσκα των στεγαστικών δανείων των φτωχών (subprime mortgages) που έσκασε μετά από έξι χρόνια με αποτέλεσμα το Κραχ του 2008. Ωστόσο, οι Αρχές (δηλαδή η Fed) κατάφεραν να συγκρατήσουν τις επιπτώσεις της αποσοβώντας μια γενικευμένη, παγκόσμια κατάρρευση της πραγματικής οικονομίας (έστω και αν η ανεργία παρέμεινε σε υψηλά επίπεδα μέχρι το 2004-5). Αν ένα τόσο μεγάλο σοκ, τάξης μεγέθους μεγαλύτερης του τρισεκατομμυρίου δολαρίων, απορροφήθηκε τόσο εύκολα, σκέφτηκαν οι "πιστοί" του νέου Δόγματος, τότε το σύστημα αντέχει. Για αυτό όταν το 2007-8 χάθηκαν

[3] Αναφέρομαι μόνο στα CDO επειδή ήταν η πιο κοινή μορφή των λεγόμενων δομικών χρηματοπιστωτικών οχημάτων/παραγώγων. Φυσικά, υπάρχουν πολλά άλλα είδη παρόμοιων τοξικών χρεογράφων τα οποία δεν αναφέρω καθώς δεν έχει μεγάλη

$500 δισεκατομμύρια εξαιτίας κάποιων στεγαστικών στις νότιες πολιτείες των ΗΠΑ, δεν ανησύχησαν ιδιαίτερα.

Σύμφωνα με την ερμηνεία της Βρετανικής Ακαδημίας η οποία, ειρήσθω εν παρόδω, είναι ευρέως αποδεκτή μεταξύ των συναδέλφων μου, το Κραχ του 2008 μας προέκυψε επειδή, σε πείσμα του Δόγματος που ασπάζονταν ορδές πανέξυπνων ανδρών και γυναικών (των οποίων η δουλειά ήταν να διαχειρίζονται τους "κινδύνους"), οι κίνδυνοι που θεωρούνταν ακίνδυνοι εγκυμονούσαν την μεγαλύτερη κατάρρευση στην οικονομική ιστορία. Τράπεζες, όπως η Royal Bank of Scotland (που παρεμπιπτόντως είχε στην δούλεψή της 4.000 «διαχειριστές κινδύνων»!), καταβαραθρώθηκαν μέσα σε μια μαύρη τρύπα πραγματικότατων κινδύνων (από εκείνους που υποτίθεται ότι είχαν διαχυθεί). Σύμφωνα την εξήγηση των οικονομολόγων της Βρετανικής Ακαδημίας, η ανθρωπότητα πλήρωσε το αντίτιμο του να πιστέψει τη ρητορική τους και να θεωρήσει ως δεδομένο ότι το μέλλον δεν θα διέφερε από το πολύ πρόσφατο παρελθόν. Πιστεύοντας ότι είχε επιτυχώς διαχύσει τους κινδύνους, ο χρηματοπιστωτικός τομέας δημιούργησε τόσους πολλούς κινδύνους που τον κατάπιαν.

Εξήγηση 2η: Λαθροκυνηγοί στον ρόλο του θηροφύλακα

Οι αγορές καθορίζουν την τιμή των λεμονιών. Και το κάνουν με ελάχιστη θεσμική παρέμβαση επειδή οι αγοραστές αναγνωρίζουν ένα καλό λεμόνι όταν το πιάνουν, το βλέπουν, το μυρίζουν. Δεν ισχύει, όμως, το ίδιο για τα ομόλογα ή, πόσο μάλιστα, για τα συνθετικά "πακέτα" χρέους που δημιουργούσαν από "φλοίδες" χρεών οι τραπεζίτες. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι αγοραστές δεν μπορούν να δοκιμάσουν το «προϊόν», να το επεξεργαστούν ελέγχοντας αν είναι ώριμο, αν μυρίζει όμορφα. Βασίζονται στην θεσμική πληροφόρηση, καθώς και σε καθορισμένους κανόνες, που προσφέρουν και εφαρμόζουν δήθεν αμερόληπτες ρυθμιστικές αρχές (ιδιωτικές και δημόσιες). Αυτός υποτίθεται πως ήταν ο ρόλος των οίκων αξιολόγησης και των κρατικών ρυθμιστικών αρχών. Αναμφίβολα, οι δυο αυτοί θεσμοί δεν αποδείχτηκαν απλά ελλιπείς αλλά ένοχοι.

Όταν, για παράδειγμα, ένα CDO (βλ. προηγουμένως το παράδειγμα με το χρέος του κ. Κώστα) αξιολογείται με τον μέγιστο βαθμό των ΑΑΑ, και αποφέρει επιτόκιο 1% πάνω από εκείνο των ομολόγων που εκδίδει το Αμερικανικό κράτος (μέσω του υπουργείου Οικονομικών των ΗΠΑ[4]), η σημασία της αξιολόγησης αυτής για τον επίδοξο αγοραστή είναι διπλή: Αισθάνεται βέβαιος ότι δεν αγοράζει "σαπάκι" και, δεύτερον, αν ο αγοραστής είναι μια τράπεζα, μπορεί να χρησιμοποιήσει το CDO αυτό σαν να ήταν χρήμα εξίσου πραγματικό (και φερέγγυο) με αυτό που έδωσε για να το αγοράσει! Ας δούμε γιατί αυτό βοήθησε τις τράπεζες να πλουτίσουν πέραν των προσδοκιών τους - ουσιαστικά να μπορούν να τυπώνουν δικό τους χρήμα. Δύο ήταν οι λόγοι:

1. Από το 1932 και μετά, οι τράπεζες των ΗΠΑ ήταν υποχρεωμένες να κρατούν ένα ποσοστό των κεφαλαίων τους καλού-κακού. Να μην τα δανείζουν έτσι ώστε αν κάτι δεν πάει καλά (π.χ. πτωχεύσουν κάποιοι από τους δανειζόμενους ή φοβηθούν πελάτες και αρχίζουν να αποσύρουν τα χρήματά τους από την τράπεζα) να υπάρχει αρκετό χρήμα στα ταμεία για να εξυπηρετούνται οι συναλλαγές τους. Μετά το 1929 λοιπόν οι τράπεζες λειτουργούσαν υπό περιορισμό όσον αφορά το

[4] Τα ομόλογα του υπουργείου Οικονομικών των ΗΠΑ (που ονομάζονται US Treasury Bills ή T-bills) θεωρούνται ως η πιο ασφαλής μορφή χρέους, καθώς φέρουν την εγγύηση της κυβέρνησης των Ηνωμένων Πολιτειών. Για αυτό τον λόγο, τείνουν να επιτυγχάνουν χαμηλά επιτόκια στην αγορά.

λεγόμενο ποσοστό κεφαλαιοποίησής τους (δηλαδή για κάθε €100 που πέρναγαν από τα χέρια τους έπρεπε να κρατάνε στα ταμεία τους ένα ελάχιστο ποσοστό, π.χ. €8). Δεδομένου όμως ότι τα CDO που ήταν αξιολογημένα με ΑΑΑ θεωρούνταν ισότιμα με χαρτονομίσματα της ίδιας ονομαστικής αξίας, οι τράπεζες μπορούσαν να διατηρούν τα CDO που αγόραζαν χωρίς να χρειάζεται να τα συμπεριλαμβάνουν στους υπολογισμούς των κεφαλαιοποιήσεών τους! Αυτό σήμαινε ότι μπορούσαν να χρησιμοποιούν ατιμωρητί τις καταθέσεις των πελατών τους για να αγοράζουν CDO αξιολογημένων με ΑΑΑ χωρίς να μειώνεται η δυνατότητά τους να χορηγούν καινούργια δάνεια σε άλλους πελάτες και άλλες τράπεζες. Για όσο διάστημα μια τράπεζα μπορούσε να χρεώνει τους πελάτες της υψηλότερα επιτόκια από εκείνα που κατέβαλλε στους αποταμιευτές, την ώρα που τα CDO είχαν και αυτά θετικά επιτόκια, η αγορά CDO αξιολογημένων με ΑΑΑ αύξανε την κερδοφορία της χωρίς να προορίζεται η δυνατότητά της να χορηγεί νέα δάνεια. Στην πραγματικότητα, τα CDO ήταν εργαλεία για να παραβιάζονται οι κανόνες που ο σκοπός τους ήταν να σώσουν τις τράπεζες από τον ίδιο τους τον εαυτό. Όταν λοιπόν το 2008 κατέρρευσε το τραπεζικό σύστημα, τι νομίζετε ότι βρήκαν οι αρχές στα ταμεία των τραπεζών; Μήπως βρήκαν τα ελάχιστα ποσά που σύμφωνα με τον νόμο έπρεπε να έχουν κρατήσει στα ταμεία τους; Όχι βέβαια. CDO βρήκαν, των οποίων η αξία είχε, στο μεταξύ, εξαφανιστεί.

2. Σαν να μην έφτανε αυτό, οι τράπεζες έκαναν και κάτι άλλο, πιο πανούργο: Αντί να διατηρούν τα CDO στα ταμεία τους, τα έδιναν ως εγγυήσεις σε κάποια Κεντρική Τράπεζα (την Fed, την ΕΚΤ, την Τράπεζα της Αγγλίας κλπ) για δάνεια τα οποία μπορούσαν να χρησιμοποιούν κατά το δοκούν: Να δανείζουν πελάτες τους ή άλλες τράπεζες, ή ακόμα και να αγοράζουν κι άλλα... CDO. Η κρίσιμη λεπτομέρεια ήταν ότι έπαιρναν τα δάνεια αυτά από τις Κεντρικές Τράπεζες με ελάχιστα επιτόκια, δίνοντας ως εγγύηση CDO τα οποία αγόραζαν με χρήματα των πελατών τους (και τα οποία ήταν αξιολογημένα με ΑΑΑ). Όταν, λοιπόν, ένα CDO ωρίμαζε με ένα επιτόκιο 1% μεγαλύτερο από εκείνο που χρέωνε η Κεντρική Τράπεζα για να δανείσει την τράπεζα, οι τράπεζες καρπώνονταν τη διαφορά.

Ο συνδυασμός των 1. και 2. σήμαινε ότι οι εκδότριες των CDO (κυρίως τράπεζες και παρα-τράπεζες) είχαν κάθε λόγο:

(α) να εκδίδουν όσο το δυνατόν περισσότερα CDO μπορούσαν,

(β) να δανείζονται όσο το δυνατόν περισσότερα χρήματα μπορούσαν για να αγοράζουν άλλα CDO, και

(γ) να διατηρούν τεράστιες ποσότητες αυτού του είδους των χάρτινων τίτλων στα λογιστικά βιβλία τους.[5]

Κάπως έτσι τα CDO λειτούργησαν ως μια ανοιχτή πρόκληση για να τυπώνει χρήμα ο κάθε τυχάρπαστος τραπεζίτης! Δεν πρέπει, λοιπόν, να απορεί κανείς που ο Warren Buffet είχε χαρακτηρίσει τα CDO ως Όπλα Μαζικής Καταστροφής. Τα κίνητρα για την αγορά CDO ήταν εμπρηστικά: όσο περισσότερο δανείζονταν τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα για να αγοράζουν CDO που ήταν αξιολογημένα με ΑΑΑ, τόσο περισσότερα χρήματα κέρδιζαν. Το όνειρο να έχεις ένα ΑΤΜ στο σαλόνι του σπιτιού σου (από το οποίο να τραβάς χρήμα χωρίς να χρεώνεσαι) είχε γίνει πραγματικότητα, τουλάχιστον για χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και τους ανθρώπους τους.

[5] Έτσι εξηγείται για ποιον λόγο, εκείνη τη μοιραία ημέρα του Σεπτεμβρίου του 2008, η Lehman Brothers βρέθηκε με ολόκληρα βουνά από CDO στα λογιστικά βιβλία της.

Με αυτές τις σκέψεις κατά νου, δεν είναι δύσκολο να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι το Κραχ του 2008 ήταν το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της ανάθεσης του ρόλου του θηροφύλακα σε λαθροκυνηγούς. Χρησιμοποιούσαν με ωμότητα την ισχύ τους, ενώ αυτοπροβάλλονταν ως οι μεταμοντέρνοι μάγοι που γεννούσαν εκ του μηδενός καινούργιο πλούτο και άνοιγαν νέες ατραπούς προς την πρόοδο και την ευημερία. Οι τραπεζίτες πλήρωναν τους οίκους αξιολόγησης για να βαθμολογούν με ΑΑΑ τα CDO που εξέδιδαν. Οι κρατικές ρυθμιστικές αρχές (συμπεριλαμβανομένων και των Κεντρικών Τραπεζών) αποδέχονταν αυτές τις αξιολογήσεις ως θέσφατα. Οι νεαροί και οι νεαρές που δούλευαν στις ρυθμιστικές αρχές ήταν ιδιαίτερα κακοπληρωμένοι (σε σχέση πάντα όχι με τους δημοδιδάσκαλους αλλά συγκριτικά με τους συνάδελφους τους στις τράπεζες και τις χρηματιστηριακές εταιρείες) και, λογικό είναι, φιλοδοξούσαν να συνεχίσουν στη σταδιοδρομία τους στην Lehman Brothers ή στην Moody's. Την ίδια στιγμή, οι προϊστάμενοί τους στις ρυθμιστικές αυτές αρχές, π.χ. οι υπουργοί Οικονομικών, είτε είχαν ήδη εργαστεί για χρόνια στην Goldman Sachs, στην Bear Stearns, κλπ, είτε κι εκείνοι, με την σειρά τους, ελπίζανε να γίνουν δεκτοί σε αυτό τον μαγικό κύκλο όταν θα εγκατέλειπαν την πολιτική.

Σε ένα περιβάλλον όπου αντηχούσαν οι σαμπάνιες και οι εξατμίσεις των αστραφτερών Porsche και Ferrari, τα τραπεζικά μπόνους έρρεαν ως χειμαρρώδη, αστείρευτα ποτάμια. Την ίδια ώρα οι κρατούντες έβγαζαν τον ένα πύρινο λόγο μετά τον άλλο υποστηρίζοντας ότι η οικονομία δεν "αντέχει" αυξήσεις για τους εργάτες ή μεγαλύτερες συντάξεις για τους απόμαχους. Τα ποτάμια των μπόνους μετατρέπονταν σε δυσθεώρητες πυραμίδες στις αγορές αριστοκρατικών κατοικιών (διογκώνοντας ακόμα περισσότερο τη φούσκα των ακινήτων από το Long island μέχρι το East End του Λονδίνου και από τα προάστια του Sydney μέχρι τους λόφους της Shanghai) ενώ οι φτωχότεροι πολίτες δεχόντουσαν καταιγιστικές προσφορές από τις τράπεζες για καταναλωτικά δάνεια και πιστωτικές κάρτες που τους πρόσφεραν την ψευδαίσθηση ότι κι εκείνοι μπορούν να συμμετάσχουν στην "ανάπτυξη" του νεο-καταναλωτικού θαύματος.

Σε αυτό το οικοσύστημα του φαινομενικά αυτο-αναπαραγόμενου πλούτου, θα έπρεπε ένας από αυτούς τους τραπεζίτες ή κάποιος κρατικός λειτουργός κανείς να έχει μια ηρωική, αν όχι παράτολμη, ιδιοσυγκρασία για να χτυπήσει την καμπάνα του συναγερμού. Για να θέσει ενοχλητικές ερωτήσεις. Για να αμφισβητήσει την επίφαση ότι τα CDO που ήταν βαθμολογημένα με ΑΑΑ εγκυμονούσαν σοβαρούς κινδύνους. Ακόμα όμως και όταν κάποιοι αθεράπευτα ρομαντικοί δημόσιοι λειτουργοί, χρηματιστές ή τραπεζίτες (ναι, υπήρξαν και τέτοιοι) σήμαναν το συναγερμό, η φωνή τους χανόταν μέσα στην κακοφωνία ενώ οι ίδιοι κατέληγαν τραγικές, εκμηδενισμένες φιγούρες στη χωματερή της Ιστορίας.

Οι αδελφοί Grimm διηγήθηκαν κάποτε ένα παραμύθι για μια αυτόματη μαγική χύτρα που προσωποποιούσε τα πρώιμα όνειρα της βιομηχανοποίησης – την υπόσχεση ότι κάποια ημέρα αυτόματες μηχανές θα εκπλήρωναν όλες τις επιθυμίες δουλεύοντας ανενόχλητα για πάρτη μας. Όμως, το όνειρο αυτό λίγο απείχε, σύμφωνα με τους συγγραφείς, από εφιάλτη. Για αυτό έγραψαν το παραμύθι τους, ως προειδοποίηση εναντίον των ονείρων για τις βιομηχανικές κοινωνίες που έρχονταν. Προς το τέλος το παραμυθιού, η θαυμαστή χύτρα παθαίνει αμόκ και πλημμυρίζει το χωριό με χυλό – προαναγγέλλοντας τον Dr Frankenstein της Marry Shelley, τον ιδιοφυή τραγικό επιστήμονα του οποίου το δημιούργημα στράφηκε εναντίον του. Κάπως έτσι, το όνειρο για ένα προσωπικό ATM στο σαλόνι τους, το οποίο έκαναν ουσιαστικά πράξη οι τραπεζίτες της Wall Street (σε αγαστή συνεργασία με τους οίκους αξιολόγησης και τις ρυθμιστικές αρχές), κατέληξε να

κατακλύσει το χρηματοπιστωτικό σύστημα με ένα σύγχρονο χυλό ιδιωτικού χρήματος που λίγο έλειψε να πνίξει όλο τον πλανήτη. Και όταν το φθινόπωρο του 2008 το ΑΤΜ σταμάτησε να λειτουργεί, ένα εθισμένο στον συνθετικό χυλό οικονομικό σύστημα παρέλυσε.

Εξήγηση 3: Ανεξέλεγκτη Απληστία

«Είναι στη φύση του κτήνους», είναι η τρίτη από τις έξι δημοφιλέστερες ερμηνείες του Κραχ. Οι άνθρωποι είμαστε άπληστα όντα που υποκρίνονται ότι έχουν εκπολιτιστεί. Αν μας δοθεί και η παραμικρή ευκαιρία, θα κλέψουμε, θα λεηλατήσουμε και θα αποκαλύψουμε τον τραμπούκο που κρύβουμε μέσα μας. Αυτή η απαισιόδοξη άποψη για την ανθρώπινη φύση δεν αφήνει καν χώρο για την ελπίδα πως οι ευφυείς τραμπούκοι τουλάχιστον θα αποδεχτούν τους κανόνες που απαγορεύουν τον τραμπουκισμό. Το επιχείρημα είναι ότι, ακόμα και αν το θέλουν, ποιος θα τους επιβάλλει τους κανόνες; Για να αισθάνονται δέος οι τραμπούκοι απαιτείται ένας Λεβιάθαν με τεράστια ισχύ πάνω τους. Αλλά και σε αυτή την περίπτωση, ποιος θα ελέγχει τον Λεβιάθαν;

Αυτές είναι οι σκέψεις του νεοφιλελεύθερου νου, ο οποίος καταλήγει στο απαισιόδοξο συμπέρασμα ότι οι κρίσεις είναι ένα αναγκαίο κακό. Ότι κανένα ανθρώπινο σχέδιο δεν μπορεί να αποτρέπει την κατάρρευση που ακολουθεί, φυσιολογικά, τις αναπόφευκτες ακρότητές μας. Αυτή η άποψη ήρθε να αναιρέσει τις ρυθμιστικές παρεμβάσεις της κυβέρνησης του Προέδρου Roosevelt, που εισήχθησαν το 1932. Μια λύση Λεβιάθαν (με την Fed σε κύριο ρόλο) που βρήκε εφαρμογή και ευρεία αποδοχή μετά την περιπέτεια του 1929 έως και την δεκαετία του 1970: Το κράτος, σύμφωνα με εκείνο το ρυθμιστικό πλαίσιο, μπορούσε και όφειλε να διαδραματίσει τον ρόλο που του ανέθεσε ο άγγλος φιλόσοφος Thomas Hobbes: Να επιβάλει περιορισμούς στην απληστία και να εξαναγκάζει τους τραπεζίτες να συμπεριφέρονται εντός κανόνων. Ο Νόμος Glass-Steagall του 1933 αποτελεί σταθμό μιας τέτοιας επιτυχημένης ρύθμισης, καθώς απαγόρευσε στους τραπεζίτες να στοιχηματίζουν με τα χρήματα των καταθετών τους.[6]

Ωστόσο, στη δεκαετία του 1970 ξεκίνησε το ξήλωμα όλων αυτών των περιορισμών. Το ρυθμιστικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1930, που εισήχθη μετά την καταστροφή του 1929, άρχισε να υποχωρεί σταθερά υπό την πίεση που ασκούσε ο χρηματοπιστωτικός τομέας στους πολιτικούς. Λίγο-λίγο επανεδραιώθηκε η μοιρολατρική άποψη πως η ανθρώπινη φύση θα βρει πάντα τρόπους για να κατανικήσει ακόμα και τις καλύτερες προθέσεις των αρχών. Αυτή η Υποχώρηση στη Μοιρολατρία συνέπεσε, όχι τυχαία, με την περίοδο που ο νεοφιλελευθερισμός και η χρηματιστικοποίηση των πάντων κέρδιζαν έδαφος εναντίον, αντίστοιχα, της

[6] Προκειμένου να αποτραπεί ένα νέο 1929, ο Νόμος καθιστούσε υποχρεωτικό τον διαχωρισμό ανάμεσα (α) στις κανονικές τράπεζες στις οποίες κατέθεταν τις οικονομίες του οι απλοί άνθρωποι, και (β) τις επενδυτικές τράπεζες στις οποίες επιτρεπόταν, για πάρτη τους αλλά και εκ μέρους των πελατών τους, να στοιχηματίζουν σε μετοχές, σε προθεσμιακά συμβόλαια, στις τιμές των εμπορευμάτων, κλπ, αλλά δεν μπορούσαν να δέχονται καταθέσεις. Πιο απλά, ο νόμος απαγόρευε, πολύ σωστά, στις κανονικές τράπεζες να στοιχηματίζουν με τα χρήματα των άλλων, ενώ οι επενδυτικές τράπεζες μπορούσαν να κολυμπούν σε έναν ωκεανό υψηλών κινδύνων. Η ιδέα ήταν ότι εάν μια κανονική τράπεζα έπεφτε έξω θα την διέσωζε το κράτος (ώστε να μην πληγούν οι καταθέσεις των ανυποψίαστων πολιτών_ ενώ μια εμπορική τράπεζα απλά θα πτώχευε.

ιδέας της μικτής οικονομίας (όπου κράτος και αγορά αποτελούσαν τους δύο πυλώνες μιας επιτυχημένης δυτικής οικονομίας) και της άποψης ότι η αξία παράγεται στα εργοστάσια και τους αγρούς και όχι στους γυάλινους πύργους των μεγάλων τραπεζών.

Προϊόν αυτών των εξελίξεων ήταν μια νέα εκδοχή της παλιάς μοιρολατρίας: Η σαρωτική ισχύς του Λεβιάθαν, έλεγε αυτό το νέο Δόγμα, παρ' όλο που έμοιαζε αναγκαία για να μην αποθρασύνονται οι τραμπούκοι του χρηματοπιστωτικού τομέα, περιόριζε την καινοτομία στον τραπεζικό τομέα, έβαζε τροχοπέδη στη επινοητικότητα των τραπεζιτών να επεκτείνουν την "πίστη". Έτσι, ο Λεβιάθαν έπνιγε την οικονομική μεγέθυνση, με συνέπεια η ανθρωπότητα να κινείται με χαμηλές ταχύτητες σε μια εποχή τεχνολογικών καινοτομιών που είχαν τη δυνατότητα να μας ωθήσουν γρηγορότερα σε υψηλότερα επίπεδα ανάπτυξης και ευημερίας.

Το 1987, ο Πρόεδρος Reagan αποφάσισε να αντικαταστήσει τον Paul Volcker (που είχε διοριστεί από την κυβέρνηση Carter) από τη θέση του προέδρου της Ομοσπονδιακής Κεντρικής Τράπεζας, της Fed. Επέλεξε τον Allan Greenspan. Πολύ σύντομα, οι χρηματιστηριακές αγορές έζησαν τη χειρότερη ημέρα στην ιστορία τους – τη διαβόητη πλέον Μαύρη Δευτέρα.[7] Ο επιδέξιος τρόπος με τον οποίο ο Greenspan αντιμετώπισε τις συνέπειες του χάρισε τη φήμη του μάγου που ξέρει πως να "καθαρίζει" μετά από μια κατάρρευση των χρηματιστηριακών αγορών. Ο Greenspan θα επαναλάμβανε ξανά και ξανά το ίδιο «θαύμα» μέχρι την συνταξιοδότησή του το 2006. [8]

Ο Greenspan επιλέχθηκε από τους φανατικούς νεοφιλελευθέρους του Reagan λόγω της βαθιάς ριζωμένης πεποίθησής του ότι η αξία των κρατικών παρεμβάσεων, περιορισμών και ρυθμίσεων του χρηματοπιστωτικού συστήματος ήταν υπερτιμημένες. Ο Greenspan πίστευε ειλικρινά ότι κανένας κρατικός θεσμός, συμπεριλαμβανομένης και της Ομοσπονδιακής Κεντρικής Τράπεζας, της Fed της οποίας προΐστατο, δεν μπορούσε να χαλιναγωγήσει την "ανθρώπινη φύση" και να περιορίσει αποτελεσματικά την απληστία. Ή, τουλάχιστον, ότι η απληστία ήταν αδύνατον να χαλιναγωγηθεί χωρίς ταυτόχρονα να δολοφονηθεί η δημιουργικότητα, η καινοτομία και, σε τελική ανάλυση η οικονομική μεγέθυνση.

Αυτή η πεποίθησή οδήγησε τον Greenspan να υιοθετήσει μια απλή συνταγή που διαμόρφωσε τον κόσμο για δεκαεννέα χρόνια: Καθώς τίποτα δεν μπορεί να πειθαρχήσει την ανθρώπινη απληστία καλύτερα από τον αμείλικτο νόμο της προσφοράς και της ζήτησης, ας αφήσουμε τις αγορές να λειτουργούν κατά το δοκούν, αλλά ας είμαστε έτοιμοι και πρόθυμοι να παρέμβουμε προκειμένου να συγυρίσουμε το χάος μετά από μία αναπόφευκτη καταστροφή. Σαν καλός φιλελεύθερος γονιός που αφήνει τα παιδιά του να κάνουν κάθε είδους αταξίες, ο Greenspan περίμενε ότι θα ανακύψουν "προβλήματα", αλλά θεωρούσε ότι ήταν καλύτερο να παραμένει στο περιθώριο, έτοιμος ανά πάσα στιγμή να παρέμβει για

---

[7] Χρειάστηκε να περάσουν μερικοί μήνες μέχρι οι αγορές να ανακάμψουν πλήρως από το ένα σοκ που ήταν τόσο μεγάλο ώστε πολλοί φοβήθηκαν ότι επίκειται μια νέα Μεγάλη Ύφεση.

[8] Μερικά παραδείγματα: Το 1991, μετά από την υποχώρηση της αγοράς ακινήτων. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990, μετά από σειρά κρίσεων (π.χ., την κατάρρευση της παρα-τράπεζας LTMC που ακολούθησε την χρεοκοπία της Ρωσίας και την την κρίση την Ανατολική Ασία. Το 2001 όταν έσκασε η φούσκα της ψηλής τεχνολογίας. Και, τέλος, μετά από την τραγωδία της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001 όταν οι χρηματιστηριακές αγορές αντιμετώπισαν τον απόλυτο πανικό υπό τον απόηχο της κατάρρευσης των δίδυμων πύργων.

να συγυρίσει μετά από το θορυβώδες πάρτι ή να περιποιηθεί τις πληγές και να βάλει σε γύψο τα σπασμένα άκρα που θα προκαλούσε το επερχόμενο ατύχημα.

Ο Greenspan παρέμεινε πιστός στη συνταγή του, σκεπτόμενος στην βάση αυτού του θεωρητικού μοντέλου για τον κόσμο, κάθε φορά που η παγκόσμια οικονομία εισερχόταν σε περίοδο είτε υπερβολικής ανάπτυξης είτε και απότομης κάμψης. Όταν η πορεία της οικονομίας ήταν ανοδική, δεν έκανε σχεδόν τίποτα με εξαίρεση να προβαίνει περιστασιακά σε κάποια Σιβυλλική δήλωση. Όταν όμως έσκαγε μια φούσκα, έσπευδε να μειώσει κάθετα τα επιτόκια, να κατακλύσει τις αγορές με ρευστό και, εν γένει, κάνοντας ο,τιδήποτε για να αυξήσει την πλευστότητα του βυθιζόμενου σκάφους. Η συνταγή του φαινόταν να λειτουργεί άψογα μέχρι το 2008, ενάμιση χρόνο μετά από την αποχώρησή του από την Ομοσπονδιακή Κεντρική Τράπεζα, την Fed. Και, τότε, ξάφνου, η συνταγή του σταμάτησε να λειτουργεί.

Προς τιμήν του, ο Greenspan ομολόγησε, μετά την καταστροφή, ότι είχε παρερμηνεύσει τον καπιταλισμό. Έστω και μόνο για αυτό το *mea culpa*, η Ιστορία οφείλει να του φερθεί ευγενικά, καθώς είναι ελάχιστα τα παραδείγματα ισχυρών ανθρώπων που υπήρξαν διατεθειμένοι και ικανοί να αποκαθαρθούν παραδεχόμενοι την αδυναμία του θεωρητικού τους "μοντέλου" – ιδίως όταν άνθρωποι μικρότερης εμβέλειας, οι οποίοι υπήρξαν υφιστάμενοί τους, εξακολουθούν να παραμένουν δέσμιοι μιας θλιβερής άρνησης και εξαρτημένοι από αυτό το μοντέλο το οποίο ο ίδιος ο Μεγάλος Μάγος αποκήρυξε. Δυστυχώς, το μοντέλο του Greenspan για τον κόσμο, το οποίο ο ίδιος απέρριψε κρίνοντάς το μερικά ένοχο για το Κραχ του 2008, όχι μόνο παραμένει ζωντανό, αλλά έχει επανέλθει ολοκληρωτικά και κυριαρχεί, με τραγικές συνέπειες, στην σκέψη των ηγετών μας (ιδίως των βορειο-ευρωπαίων).

Χάρη στην υποστήριξη και την υπόθαλψη της ανακάμπτουσας Wall Street, αλλά και των πτωχευμένων ευρωπαϊκών τραπεζών, καταβάλλεται σήμερα μια συστηματική προσπάθεια εκτροχιασμού οποιασδήποτε προσπάθειας κρατικής ρύθμισης και περιορισμού του τρόπου λειτουργίας των τραπεζών. Άλλη μια φορά ακούμε το ίδιο τροπάρι για την ανθρώπινη φύση που δεν μπορεί να περιοριστεί χωρίς ταυτόχρονα να διακυβευθεί η ελευθερία μας και η μακροχρόνια ευημερία μας. Αν δεν ήταν τόσο σοβαρή η απειλή μιας νέας απολυταρχίας των τραπεζιτών επί των κοινωνιών που πολτοποίησαν τόσο πρόσφατα, η άποψη αυτή θα έπρεπε να μας κάνει να γελάμε. Θυμίζει τον κομπογιαννίτη γιατρό, που παρά την εγκληματική "θεραπεία" που εφάρμοσε, επιμένει ότι δεν έφταιξε σε τίποτα χρησιμοποιώντας ως επιχείρημα το ότι ο ασθενής... δεν έχει πεθάνει ακόμα.

Κάπως έτσι το προ του 2008 τραπεζικό κατεστημένο επιμένει να του δοθεί άφεση αμαρτιών με το αιτιολογικό ότι, σε τελική ανάλυση, ο καπιταλισμός επιβίωσε. Και πως αν επιμένουμε ότι πρέπει να καταλογιστούν ευθύνες για το Κραχ του 2008, ας τα ρίξουμε (λένε οι τραπεζίτες) στην... ανθρώπινη φύση. Σε στιγμές μάλιστα φιλοσοφικής έφεσης πάνε ένα βήμα πιο μπροστά. Αναφέρονται στην ένοχη, σκοτεινή πλευρά που κρύβουμε όλοι μέσα μας και, ξάφνου, "ομολογούν" πως το μοναδικό αμάρτημα των τραπεζιτών ήταν ότι προέβαλλαν αυτή τη σκοτεινή πλευρά σε μια πολύ μεγαλύτερη οθόνη...

Εξήγηση 4η: Αγγλο-κελτική ασθένεια

Τον Σεπτέμβριο του 2008, την ώρα που κατέρρεε η Wall Street και το City του Λονδίνου, οι Γαλλο-γερμανο-ολλανδοί κοιτούσαν αυτάρεσκα προς την άλλη ακτή

του Ατλαντικού και της Μάγχης. Ένιωθαν δικαιωμένοι, σίγουροι ότι η τιμωρία των Αγγλο-Κελτών ήταν απολύτως δίκαιη.

Μετά από δεκαετίες κηρυγμάτων που τους έκαναν Αμερικανοί, Βρετανοί αλλά και... Ιρλανδοί περί της ανωτερότητας του Αγγλο-Κελτικού μοντέλου, των πλεονεκτημάτων των ελαστικών αγορών εργασίας, του "παραλογισμού" να επιμένουν (οι Ευρωπαίοι) πως μπορούσαν να διατηρήσουν ένα γενναιόδωρο κράτος προνοίας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, για τα θάματα της επιθετικής ατομικιστικής επιχειρηματικής κουλτούρας, για τις μαγικές ικανότητες της Wall Street και την απαράμιλλη λάμψη του City, κλπ, κλπ., οι ειδήσεις για το Κραχ, που μεταδίδονταν από τη μια άκρη του πλανήτη στην άλλη, γέμιζαν τις καρδιές των Ευρωπαίων όχι μόνο με φόβο αλλά και με μια κρυφή ικανοποίηση.

Φυσικά, πολύ σύντομα η κρίση μετανάστευσε στην Ευρώπη και μεταμορφώθηκε σε κάτι πολύ χειρότερο και απειλητικότερο από ό,τι προέβλεπαν οι Ευρωπαίοι. Παρ' όλα αυτά, οι περισσότεροι Ευρωπαίοι παραμένουν πεπεισμένοι ότι οι πολιτισμικές ρίζες του Κραχ είναι Αγγλο-Κελτικές. Μέμφονται το "κόλλημα" των Αγγλόφωνων με τα ακίνητα, και ιδίως με την ιδέα ότι σώνει και καλά πρέπει κάποιος να θεωρείται ιδιοκτήτης του σπιτιού του για να μπορεί να θεωρείται "επιτυχημένος" και όχι κοινωνικό απόβλητο. Δυσκολεύονται να κατανοήσουν ένα οικονομικό μοντέλο το οποίο γεννάει γελοιωδώς υψηλές τιμές κατοικιών, στιγματίζοντας όσους πληρώνουν νοίκι (επειδή βρίσκονται κάτω από την εξουσία των ιδιοκτητών) και εκθειάζοντας όσους υποκρίνονται ότι τα σπίτια τους είναι ιδιόκτητα (την ώρα που ζουν υπό την εξουσία των τραπεζών).

Βλέποντας τον Αγγλο-Κελτικό χρηματοπιστωτικό τομέα να διογκώνεται υπέρμετρα επί δεκαετίες εις βάρος της βιομηχανίας, τόσο οι Ευρωπαίοι όσο και οι Ασιάτες πείστηκαν ότι ο παγκόσμιος καπιταλισμός είχε παραδοθεί στα χέρια αγγλόφωνων παραφρόνων. Και όταν η κατάρρευση της παγκόσμιας οικονομίας ξεκίνησε από αυτές τις χώρες και από αυτούς τους τομείς της οικονομίας (τις ΗΠΑ, τη Βρετανία, την Ιρλανδία, την αγορά ακινήτων και την Wall Street), δεν μπόρεσαν να αντισταθούν στον πειρασμό να αισθανθούν δικαιωμένοι. Ενώ, όμως, το αίσθημα δικαίωσης των Ευρωπαίων δέχτηκε ένα πολύ σκληρό πλήγμα από την Κρίση του Ευρώ, και την συνειδητοποίηση ότι οι ευρωπαϊκές τράπεζες ήταν ακόμα βαθύτερα βουτηγμένες στα χρέη από τις Αμερικανοβρετανικές, οι Ασιάτες έχουν ακόμα το άλλοθι και την τάση να διακατέχονται από αρκετή αυταρέσκεια. Πράγματι, στο μεγαλύτερο τμήμα της Ασίας, το Κραχ του 2008 και τα συνεπακόλουθά του αποκαλούνται "Κρίση του Βόρειου Ατλαντικού".

5. Τοξικές Θεωρίες

Το 1997, το Βραβείο Νόμπελ Οικονομικών Επιστημών απονεμήθηκε στους Robert Merton και Myron Scholes επειδή ανέπτυξαν «έναν καινοτόμο μαθηματικό τύπο για την αποτίμηση των παραγώγων μετοχών και χρεών». «Η μεθοδολογία τους», διατυμπάνιζε η επιτροπή απονομής των βραβείων Νόμπελ, «άνοιξε τον δρόμο για οικονομικές αποτιμήσεις σε πολλούς τομείς. Παρήγαγε, επίσης, νέα είδη χρηματοπιστωτικών εργαλείων και διευκόλυνε την πιο αποτελεσματική διαχείριση των κινδύνων στην κοινωνία». Που να ήξερε η κακόμοιρη η επιτροπή Νόμπελ ότι, μετά από μερικούς μήνες, ο «καινοτόμος μαθηματικός τύπος» τον οποίο εκθείαζε θα χρεωνόταν ένα βαρύγδουπο φιάσκο πολλών δισεκατομμυρίων δολαρίων με επίκεντρο την κατάρρευση της επενδυτικής παρα-τράπεζας LTMC (Long-Term Capital Management [Μακροπρόθεσμη Διαχείριση Κεφαλαίου] στην οποία οι ίδιοι Merton και Scholes είχαν επενδύσει χρήμα, προσωπική εργασία και, βέβαια, την

φήμη που είχαν αποκτήσει με τη βράβευσή τους; Εν τέλει, η παρα-τράπεζα αυτή διασώθηκε από (ποιους άλλους;) τους γενναιόδωρους Αμερικανούς φορολογουμένους.

Η πραγματική αιτία της κατάρρευσης του LTMC, που αποτελούσε μια πρόβα τζενεράλε για το Κραχ του 2008, ήταν αρκετά απλή: Τεράστια ποσά επενδύθηκαν βάσει μιας λανθασμένης εικασίας. Ποιας; Ότι είναι δυνατόν να υπολογιστούν οι πιθανότητες να συμβούν γεγονότα τα οποία το ίδιο μαθηματικό μοντέλο θεωρούσε αδύνατον να αναλυθούν επειδή είναι αδύνατον να... συμβούν. Το να υιοθετεί κανείς μια εικασία της οποίας η εσωτερική λογική δεν στέκει είναι λάθος. Αλλά το να στοιχηματίζει τη μοίρα του παγκόσμιου καπιταλισμού σε μια τέτοια εικασία αγγίζει τα όρια του εγκλήματος. Πώς, λοιπόν, αυτοί οι δυο οικονομολόγοι κατάφεραν να πείσουν την επιτροπή απονομής των βραβείων Νόμπελ, αλλά και όλη την ανθρωπότητα, για την ικανότητά τους να υπολογίζουν τις πιθανότητες να συμβούν γεγονότα (όπως μια ακολουθία χρεοκοπιών), τις οποίες το ίδιο το μοντέλο τους θεωρούσε αδύνατον να υπολογιστούν;

Η απάντηση βρίσκεται περισσότερο στο επιστημονικό πεδίο της μαζικής ψυχολογίας παρά σε εκείνο των οικονομικών επιστημών: Οι οικονομολόγοι έκαναν κάτι που μόνο στην σφαίρα της προπαγάνδας (η οποία σήμερα είναι γνωστή ως... marketing) συνέβαινε: Μετονόμασαν την άγνοια και την όρισαν ως μια μορφή... "προσωρινής γνώσης". Στη συνέχεια, οι τραπεζίτες οικοδόμησαν νέες μορφές χρέους πάνω στην μετονομασθείσα άγνοια και έχτισαν πυραμίδες βασιζόμενοι στην υπόθεση ότι οι κίνδυνοι είχαν εξαλειφθεί. Όσο περισσότερο πείθονταν οι επενδυτές για το όλο εγχείρημα, τόσο περισσότερα χρήματα κέρδιζαν οι εμπλεκόμενοι και, κατ' αναλογία, τόσο περισσότερο ενισχύονταν τα επιχειρήματα των οικονομολόγων για να επιβάλλουν τη σιωπή σε οποιονδήποτε τολμούσε να αμφισβητήσει τις θεμελιώδεις εικασίες τους. Με αυτό τον τρόπο, αναπτύχθηκε μια διαδικασία αλληλο-ενίσχυσης ανάμεσα στα τοξικά χρηματοπιστωτικά εργαλεία και στα τοξικά οικονομικά μοντέλα ανάλυσης.

Ενώ οι Merton του χρηματοπιστωτικού κόσμου κέρδιζαν βραβεία Νόμπελ και συσσώρευαν μυθικά κέρδη, οι συνάδελφοι τους που παρέμεναν στα πανεπιστήμια διδάσκοντας τα νέα αυτά μοντέλα, περνούσαν στο μυαλό και στην συνείδηση των καλύτερων φοιτητών μας το νέο οικονομικό Δόγμα. Ενώ κάποτε οι κορυφαίοι οικονομολόγοι δίδασκαν τις διάφορες αντικρουόμενες θεωρήσεις, επιμένοντας ότι στην οικονομική επιστήμη δεν υπάρχει σύγκλιση απόψεων για το πως λειτουργεί ο καπιταλισμός, από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 ένας νεόκοπος δογματισμός άπλωσε το πέπλο του πάνω από τα μάτια τόσο των φοιτητών όσο και των διδασκόντων. Εκεί που κάποτε η αποστολή των δασκάλων της οικονομικής επιστήμης ήταν να εξηγούν, η νέα τάση ήταν να μετονομάζουν την άγνοια. Αντιγράφοντας την στρατηγική των τραπεζιτών που μεταμφίεζαν την άγνοια σε προσωρινή γνώση και την αβεβαιότητα σε ακίνδυνο κίνδυνο, οι οικονομολόγοι μετονόμασαν την ανεργία που δεν μπορούσε να ερμηνευθεί (π.χ., ένα ποσοστό της τάξης του 5% ή του 7% το οποίο δεν λέει να πέσει, κόντρα στις εικασίες των οικονομολόγων) σε... "φυσικό" ποσοστό ανεργίας (natural rate of unemployment). Το μεγάλο προσόν της νέας αυτής ονομασίας ήταν ότι δεν υπήρχε πλέον η ανάγκη να εξηγηθούν οι λόγοι της ανεργίας – ως "φυσική" ανεργία ήταν "φυσικό" να παρατηρείται!

Η περίτεχνη απάτη των θεωρητικών της οικονομικής επιστήμης αφορά όλους, και όχι μόνο την πανεπιστημιακή κοινότητα. Κι αυτό γιατί πίσω από κάθε οικονομική πολιτική, που είχε (και έχει) ανυπολόγιστο αντίκτυπο στις ζωές όλων, κρύβεται και κάποια τοξική οικονομική θεωρία. Υπό αυτή την έννοια, τα οικονομικά

μοντέλα είναι πολύ σημαντικά για να τα αφήσεις, αγαπητέ αναγνώστη, σε εμάς τους οικονομολόγους. Όλα αυτά τα χρόνια που διδάσκω και μελετώ τις κρατούσες οικονομικές θεωρίες παρατηρούσα έκθαμβος το εξής εντυπωσιακό: Κάθε φορά που η κυρίαρχη οικονομική θεωρία αδυνατούσε να εξηγήσει τις παρατηρούμενες αποκλίσεις των ανθρωπίνων συμπεριφορών από τις προβλέψεις της, οι συνάδελφοί μου που πίστευαν και προωθούσαν τις αποτυχημένες αυτές θεωρίες προέβαιναν σε δύο "κινήσεις":

(Α) Χαρακτήριζαν τις συμπεριφορές που απέκλιναν από τις προβλέψεις τους «εκτός ισορροπίας» - με άλλα λόγια, μη κανονικές και, συνεπώς, απρόβλεπτες. Κατόπιν,

(Β) Θεωρούσαν ως δεδομένο ότι όλες οι αποκλίσεις των παρατηρούμενων συμπεριφορών και φαινομένων από τις θεωρητικές τους προβλέψεις ήταν τυχαίες (επειδή είχαν ήδη δεχθεί ότι είναι... απρόβλεπτες).

Με απλά λόγια, Γιάννης κέρναγε και Γιάννης έπινε. Όταν οι προβλέψεις τους έπεφταν μέσα (κάτι ιδιαίτερα σπάνιο), η θεωρία τους επιβεβαιωνόταν. Κι όταν οι προβλέψεις τους αποτύγχαναν, οι "αποκλίσεις" πρόβλεψης και παρατήρησης βαφτιζόταν "τυχαίες" και η θεωρία, και πάλι, "επιβεβαιωνόταν".

Καταφέρνοντας με αυτόν τον τρόπο να ξεπερνάνε τον σκόπελο της πραγματικότητας (που πεισματικά αρνιόταν να γεννήσει παρατηρήσεις που να επιβεβαιώνουν τις θεωρίες των οικονομολόγων), τα μοντέλα παρέμεναν κυρίαρχα. Και στον βαθμό που προσέφεραν ιδεολογική κάλυψη σε αυτά που έκαναν οι του χρηματοπιστωτικού τομέα (π.χ. υποστήριζαν τον τρόπο αποτίμησης των CDO), δημιουργείτο μια πολύ όμορφη σχέση αλληλο-υποστήριξης μεταξύ πανεπιστημιακών οικονομολόγων και τραπεζιτών. Βέβαια, όταν το 2008 ξέσπασε η Κρίση, και ο πανικός κυριάρχησε στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, έγινε σαφές πως οι «αποκλίσεις» από την θεωρία κάθε άλλο παρά τυχαίες ήταν. Όπως ήταν φυσικό, τα μοντέλα κατέρρευσαν μαζί με τις αγορές στη δημιουργία των οποίων είχαν συμβάλλει.

Η αμερόληπτη μελέτη των προ του 2008 γεγονότων θα καταλήξει χωρίς αμφιβολία σε ένα απλό συμπέρασμα: Ότι οι οικονομικές θεωρίες που δέσποζαν στα καλά πανεπιστήμια, στον τραπεζικό τομέα και στις ρυθμιστικές αρχές (στην Fed, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, κλπ.) δεν ήταν παρά μια ελάχιστα συγκαλυμμένη μορφή διανοητικής απάτης. Μιας απάτης που κρυβόταν πίσω από ένα «επιστημονικό» φύλο συκής με το οποίο η Wall Street κατάφερνε να κρύβει την αλήθεια για τις «χρηματοπιστωτικές καινοτομίες της». Οι τοξικές αυτές οικονομικές θεωρίες είχαν εντυπωσιακά ονόματα και περιείχαν πραγματικά ενδιαφέρουσες ιδέες, βλ. το παράρτημα του κεφαλαίου. Στην πραγματικότητα, δεν ήταν παρά μια μορφή χοντροκομμένου δογματισμού οι τεράστιες αδυναμίες του οποίου καλύπτονταν πίσω από εντυπωσιακά περιβλήματα μεγάλης μαθηματικής πολυπλοκότητας.[9]

Περιληπτικά, τα τοξικά παράγωγα βασίζονταν σε τοξικές οικονομικές θεωρίες που, με τη σειρά τους, δεν ήταν παρά εσκεμμένες πλάνες που αναζητούσαν (και έβρισκαν) θεωρητική νομιμοποίηση. Ένας ιδιάζων φονταμενταλισμός ο οποίος αποδεχόταν τα "γεγονότα" μόνο εφόσον εκείνα επιβεβαίωναν τις προκαταλήψεις του. Παρά τις εντυπωσιακές ονομασίες τους και

[9] Στο τέλος του κεφαλαίου παραθέτω σε παράρτημα τρεις από αυτές θεωρίες αναλυτικά ώστε ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης να πάρει μια αίσθηση των τοξικών θεωριών που υποδαύλισαν την παραγωγή τοξικών τραπεζικών "προϊόντων" και πρακτικών.

την φαινομενική τεχνική αρτιότητά τους, τα εν λόγω οικονομικά μοντέλα δεν ήταν παρά μαθηματικοποιημένες εκδοχές της δεισιδαιμονίας ότι οι αγορές πάντα γνωρίζουν καλύτερα - τόσο σε περιόδους ηρεμίας όσο και σε περιόδους αναβρασμού.

6. Συστημική αποτυχία

Μήπως για το Κράχ δεν ευθυνόταν ούτε η ανθρώπινη φύση ούτε οι οικονομικές θεωρίες; Μήπως ο λόγος για τον οποίο έγινε το Κραχ δεν ήταν επειδή οι τραπεζίτες ήταν άπληστοι (έστω και αν ήταν) ή επειδή χρησιμοποιήθηκαν τοξικές θεωρίες (έστω και αν δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι χρησιμοποιήθηκαν), αλλά επειδή ο καπιταλισμός πιάστηκε σε μια παγίδα από εκείνες που συνηθίζει να στήνει στον εαυτό του; Μήπως ο καπιταλισμός δεν είναι ένα «φυσικό» σύστημα, αλλά ένα σύστημα που ρέπει προς τη συστημική αποτυχία;

Η Αριστερά, και ιδίως εκείνο το τμήμα της που επικαλείται τον Μαρξ ως προφήτη της, προειδοποιούσε πάντα ότι, ως σύστημα, ο καπιταλισμός προσπαθεί να "αυτοματοποιήσει" τους ανθρώπους και να τους εντάξει σε μια δυστοπία τύπου Matrix. Ότι όσο περισσότερο πλησιάζει στην επίτευξη του στόχου του, τόσο πιο κοντά φθάνει στη στιγμή της καταστροφής του. Ότι όσο η ανθρώπινη εργασία αντικαθίσταται από την μηχανική, και ο εργαζόμενος μετατρέπεται ο ίδιος σε μηχανή, η κερδοφορία του συστήματος κάποια στιγμή, όπως ο Ίκαρος της μυθολογίας, φτάνει πολύ κοντά στον Ήλιο και καταρρέει. Ότι, όμως, μετά από τα Κραχ, και αντίθετα με τον Ίκαρο, ο καπιταλισμός ανασυντάσσεται, τρέφεται από την Κρίση, ανακάμπτει και αρχίζει να βαδίζει πάλι από τη αρχή στο ίδιο μονοπάτι.

Σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, την έκτη κατά σειρά σε τούτο το κεφάλαιο, οι καπιταλιστικές κοινωνίες είναι καταδικασμένες να γεννούν περιοδικές κρίσεις, οι οποίες ολοένα και χειροτερεύουν καθώς η ανθρώπινη εργασία αφαιρείται από την παραγωγική διαδικασία και η κριτική σκέψη από τον δημόσιο διάλογο. Σε όσους μέμφονταν την φιλαργυρία, την απληστία και την ιδιοτέλεια της ανθρώπινης φύσης, ο Μαρξ απαντούσε ότι το ένστικτό τους τούς οδηγούσε μεν στον σωστό δρόμο, αλλά κοιτούσαν προς το λάθος σημείο δε. Ότι το μυστικό του καπιταλισμού είναι οι εγγενείς αντιφάσεις του, δηλαδή η ικανότητά του να παράγει ταυτόχρονα μαζικό πλούτο και αβάσταχτη φτώχεια, θαυμαστές νέες ελευθερίες και τις χειρότερες μορφές δουλείας, αστραφτερούς μηχανικούς σκλάβους και ανθρώπους έρμαια της ανεργίας και της υποαπασχόλησης.

Σύμφωνα με αυτή την ανάγνωση της ιστορίας, μπορεί η ανθρώπινη Βούληση να είναι σκοτεινή και μυστηριώδης, όμως, στην Εποχή του Κεφαλαίου, η Βούληση έχει υποβαθμιστεί. Το Κεφάλαιο έχει υφαρπάξει τον ρόλο της πρωταρχικής δύναμης που διαμορφώνει τον κόσμο, περιθωριοποιώντας ακόμα και την Βούληση. Μέσα από τούτο το πρίσμα, η αυτο-τροφοδοτούμενη ορμή του Κεφαλαίου χλευάζει την ανθρώπινη Βούληση, τόσο των επιχειρηματιών όσο και εργατών. Παρ' όλο που αποτελείται από άψυχα πράγματα στερούμενα νοημοσύνης και επιθυμιών, οι μηχανές, το χρήμα, τα χρηματιστηριακά παράγωγα και όλες οι μορφές του αποκρυσταλλωμένου πλούτου (όλα αυτά που ο Μαρξ ονόμασε "Κεφάλαιο"), εξελίχθηκαν εδώ και καιρό σε μια αδυσώπητη δύναμη που δρα *ως εάν* να εργάζεται για τον εαυτό της, χρησιμοποιώντας τους ανθρώπους (τραπεζίτες, εργοδότες, εργάτες) ως πιόνια στο δικό της παιχνίδι. Τίποτα δεν μένει ανεπηρέαστο. Ούτε καν το υποσυνείδητό μας, καθώς το Κεφάλαιο ενσταλάζει αυταπάτες στο νου μας. Και, κυρίως, την αυταπάτη ότι, υπηρετώντας το, αποκτούμε αξία, διακρινόμαστε, γινόμαστε ισχυροί. Αισθανόμαστε υπερηφάνεια

για τη σχέση μας μαζί του (είτε ως επενδυτές που «δημιουργούμε» εκατομμύρια μέσα σε μια ημέρα, είτε ως υπάλληλοι από τους οποίους εξαρτώνται για να ζήσουν οι οικογένειές μας, είτε ως εργάτες που χρησιμοποιούμε αστραφτερές μηχανές), κάνοντας τα στραβά ματιά στο τραγικό γεγονός ότι *ανήκουμε* στο Κεφάλαιο, το οποίο *υπηρετούμε* πρόθυμα και δουλικά.

Ο Γερμανός φιλόσοφος Schopenhauer κατηγορούσε τους ανθρώπους ότι διακατέχονται από την αυταπάτη πως οι πεποιθήσεις και πράξεις τους είναι συνειδητές. Ο Nietzsche προσέθετε ότι όλα όσα πιστεύουμε δεν αντικατοπτρίζουν κάποια αλήθεια, αλλά την εξουσία που έχει πάνω μας κάποιος "άλλος". Ο Μαρξ στρίμωξε την οικονομική διαδικασία σε αυτά τα επιχειρήματα, επικρίνοντάς μας ότι αγνοούμε πως, στην πραγματικότητα, οι σκέψεις μας δεν είναι παρά όμηροι του Κεφαλαίου και της ακατάσχετης ορμής του προς συσσώρευση. Παρά το γεγονός ότι ακολουθεί μια δική του σιδηρά λογική επέκτασης, το Κεφάλαιο (όπως ένας επιθετικός ιός) εξελίσσεται χωρίς να σκέφτεται. Κανείς δεν σχεδίασε τον καπιταλισμό και κανείς δεν μπορεί να τον εκπολιτίσει τώρα που εξελίσσεται χωρίς μέτρο και όριο.

Εξελισσόμενο χωρίς την συγκατάθεση κανενός, το Κεφάλαιο πράγματι απελευθέρωσε την ανθρωπότητα από πιο πρωτόγονες μορφές κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης. Γέννησε μηχανές και εργαλεία (υλικά και χρηματοπιστωτικά) που μας επέτρεψαν να κυριεύσουμε τον πλανήτη. Μας επέτρεψε να φανταζόμαστε ένα μέλλον χωρίς φτώχεια, όπου η ζωή μας δεν θα είναι στο έλεος ούτε μιας εχθρικής Φύσης ούτε και των προκαταλήψεων μιας πρωτόγονης κοινωνίας. Ταυτόχρονα όμως, όπως η Φύση γέννησε αδιακρίτως, και με τον ίδιο ακριβώς εξελικτικό μηχανισμό, τόσο έναν Mozart όσο και τον ιό του HIV, αντίστοιχα το Κεφάλαιο παράγει μαζί με τον πλούτο και την πρόοδο καταστρεπτικές δυνάμεις που γεννούν πρωτοφανείς ανισότητες, διχόνοια, πολέμους βιομηχανικής κλίμακας, την υποβάθμιση του περιβάλλοντος και, φυσικά, ελεύθερες πτώσεις στον χρηματοπιστωτικό τομέα. Με την ίδια σαρωτική ενέργεια, χωρίς μέτρο και ρυθμό, το Κεφάλαιο γεννά ακατάπαυστα πλούτο και κρίσεις, ανάπτυξη και υπανάπτυξη, πρόοδο και οπισθοδρόμηση.

Μήπως το Κραχ του 2008 δεν ήταν τίποτα άλλο από μια ακόμα (περιοδικά εμφανιζόμενη) ευκαιρία για να συνειδητοποιήσουμε σε πόσο μεγάλο βαθμό έχουμε επιτρέψει στη Βούλησή μας να υποκύψει στο Κεφάλαιο; Ένα ταρακούνημα για να μας αφυπνίσει και να αντιληφθούμε ότι το Κεφάλαιο έχει γίνει, όπως έλεγε ο Μαρξ, «… μια δύναμη στην οποία καλούμαστε να υποταχθούμε», μια μορφή ενέργειας που εξελίχθηκε στην «…κοσμοπολίτικη, καθολική ενέργεια η οποία διαπερνά κάθε όριο και κάθε δεσμό, και η οποία αυτο-παρουσιάζεται ως η μοναδική πολιτική, η μοναδική καθολικότητα, το μοναδικό όριο και ο μοναδικός δεσμός;»[10]

Η Πρόκληση της Παράλλαξης και ο Παγκόσμιος Μινώταυρος

Ένα ραβδί μισοβυθισμένο στο νερό ποταμού φαίνεται σπασμένο, τσακισμένο εκεί που αρχίζει η επιφάνεια του νερού. Αν κινηθούμε περιμετρικά γύρω του, βλέπουμε την κλίση της "ασυνέχειας", της τσάκισης, να αλλάζει ανάλογα με το σημείο στο οποίο βρισκόμαστε. Αν, επιπλέον, η ορμή του ποταμού μετακινεί το ραβδί, τότε τόσο το «πραγματικό» όσο και το «τσακισμένο» ραβδί βρίσκονται σε συνεχή κίνηση, τουλάχιστον όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε το

[10]Τα παραθέματα είναι από τα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα*, που έγραψε ο Μαρξ το 1844.

ραβδί. Οι φυσικοί αποκαλούν "παράλλαξη" αυτό το φαινόμενο στο οποίο αναφέρομαι εδώ για να επιχειρηματολογήσω ότι, όπως και στην περίπτωση του "τσακισμένου" ραβδιού, έτσι και για το Κραχ του 2008 πολλές αλληλοσυγκρουόμενες παρατηρήσεις μπορεί κάλλιστα να είναι *ταυτόχρονα* ακριβείς *και* παραπλανητικές.

Η αλληγορία της παράλλαξης δεν αρνείται την αντικειμενική πραγματικότητα του ραβδιού (δηλαδή, ότι δεν είναι στα αλήθεια τσακισμένο). Ούτε θέλω να πω ότι η αλήθεια για το Κραχ του 2008, και της Κρίσης που μαίνεται από τότε, είναι υποκειμενική. Απλά, υπογραμμίζει ότι διαφορετικές οπτικές γωνίες μπορούν όλες να οδηγούν σε «αληθείς» παρατηρήσεις αλλά, την ίδια ώρα, να αδυνατούν η κάθε μία από μόνη της να αποκαλύψει τη "βαθειά" αλήθεια για το τι πραγματικά συμβαίνει. Για να κατανοήσουμε την πραγματικότητα του ραβδιού, δεν αρκεί η ποικιλία των οπτικών γωνιών που δημιουργούμε περπατώντας γύρω από το ημι-βυθισμένο ραβδί. Χρειάζεται κάτι άλλο: μια αναγκαία θεωρητική υπέρβαση σαν αυτές που επιτυγχάνει σχεδόν κάθε γενιά φυσικών. Όπως, π.χ., ο Einstein χρειάστηκε να κάνει ένα διανοητικό και παρακινδυνευμένο άλμα (υποθέτοντας ότι η Newton είχε άδικο να θεωρεί τον χώρο ανεξάρτητο από τον χρόνο) ώστε να μπορέσει να εξηγήσει φαινόμενα που οι υπάρχουσες θεωρίες δεν μπορούσαν να εξηγήσουν στο σύνολό τους, έτσι κι εμείς χρειαζόμαστε μια υπέρβαση της φαντασίας μας που θα μας επιτρέψει να βάλουμε σε μια σειρά αντικρουόμενες, αλλά και εξ ίσου αληθείς, παρατηρήσεις και υποθέσεις για αυτά που μας συμβαίνουν.

Τι είναι αυτό το άλμα, αυτή η υπέρβαση; Στο παράδειγμα της οπτικής παράλλαξης είναι η συνειδητοποίηση ότι τελικά το ραβδί δεν είναι τσακισμένο αλλά φαίνεται έτσι λόγω κάποιων μυστήριων νόμων της οπτικής. Στην δική μας περίπτωση της παράλλαξης, του Κραχ του 2008, θα προσπαθήσω να σας πείσω ότι μπορούμε να κατανοήσουμε αρκετά απλά ό,τι έχει συμβεί (και ό,τι συμβαίνει τώρα) αν είμαστε διατεθειμένοι να δούμε την δεύτερη μεταπολεμική περίοδο ως την Εποχή ενός Παγκόσμιου Μινώταυρου - μια αλληγορία που βοηθά να διεισδύσουμε στα βαθύτερα αίτια της σημερινής Κρίσης συνθέτοντας σε μία γενική θεώρηση και τις έξι εξηγήσεις που αναφέρθηκαν πιο πάνω.

Η αλήθεια είναι ότι το δικό μας εγχείρημα, να κατανοήσουμε τα αίτια της Κρίσης, είναι δυσκολότερο εκείνου των θετικών επιστημόνων. Το να "συλλάβουμε" το Κραχ του 2008 ισοδυναμεί με την Πρόκληση της Παράλλαξης στην πιο απαιτητική της μορφή. Σε τελική ανάλυση, ένας φυσικός μπορεί να πιάσει το ραβδί, να το βγάλει από το ποτάμι και να διαπιστώσει ότι δεν είναι τσακισμένο. Εμείς δεν μπορούμε να κάνουμε κάτι αντίστοιχο με το Κραχ του 2008. Οι έξι αντικρουόμενες "οπτικές" των προηγούμενων σελίδων μας φαίνονται το ίδιο πειστικές χωρίς να μπορούμε να πειραματιστούμε, να πιάσουμε την Κρίση από κάποιο μέρος της και να την εξαναγκάσουμε να "ομολογήσει" την φύση της.

- Ποιος μπορεί να αρνηθεί ότι οι οικονομολόγοι και οι "διαχειριστές κινδύνων" του τραπεζικού τομέα απέτυχαν παταγωδώς να υπολογίσουν τους συστημικούς κινδύνους;
- Υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η Wall Street, αλλά και το σύνολο του χρηματοπιστωτικού τομέα, διογκώθηκαν αδηφάγα χρησιμοποιώντας εγκληματικές μεθόδους και χρηματοπιστωτικά προϊόντα που μια κοινωνία με στοιχειώδη αξιοπρέπεια θα έπρεπε να απαγορεύει;
- Οι οίκοι αξιολόγησης δεν αποτελούν το καλύτερο παράδειγμα σύγκρουσης συμφερόντων;

- Η Απληστία δεν εξυμνήθηκε ως η νέα Αρετή;
- Οι ρυθμιστικές αρχές δεν ενέδωσαν στον πειρασμό «να σταθούν στο πλευρό» των τραπεζών;
- Οι Αγγλο-Κελτικές κοινωνίες δεν είναι περισσότερο επιρρεπείς στα ιδεολογικά τεχνάσματα του νεοφιλελευθερισμού, λειτουργώντας ως προγεφυρώματα από τα οποία εξαπλώθηκε στην υπόλοιπη υφήλιο το δόγμα πως οι «ηθικοί φραγμοί» είναι αντιαναπτυξιακοί και η ιδιοτέλεια ο μοναδικός δρόμος προς την πρόοδο; Δεν είναι αλήθεια ότι το Κραχ του 2008 χτύπησε πιο έντονα την Δύση παρά τις λεγόμενες αναδυόμενες οικονομίες;
- Μπορεί κανείς να αρνηθεί ότι ο καπιταλισμός, ως σύστημα, επιδεικνύει απαράμιλλη ικανότητα να αυτο-υπονομεύεται;

Όπως στο φαινόμενο της παράλλαξης, οι διαφορετικές οπτικές γωνίες παρέχουν εξ ίσου αληθοφανείς παρατηρήσεις, έτσι και στην περίπτωση των γεγονότων του 2008 οι έξι εξηγήσεις που ανέφερα φαντάζουν το ίδιο ισχυρές. Ωστόσο, μας αφήνουν ανικανοποίητους, μας δημιουργούν τη δυσάρεστη αίσθηση κάτι σημαντικό μας διαφεύγει. Ποιος ήταν ο πραγματικός λόγος που φτάσαμε εκεί; Που επιτράπηκε στους τραπεζίτες να κάνουν ότι έκαναν; Που απέτρεψε τις λεγεώνες των αναλυτών να μην καταλάβουν τι συνέβαινε; Τι ήταν εκείνο που έδωσε τέτοια ώθηση στην Απληστία μετά την δεκαετία του 1970; Αν η προσδοκία των Μαρξιστών ότι οι εσωτερικές αντιφάσεις του καπιταλισμού θα οδηγούν πάντα σε κρίσεις είναι μια πολύ απλοϊκή ερμηνεία για τα γεγονότα που οδήγησαν στο Κραχ του 2008, τότε ποιος είναι ο κρίκος που λείπει;

Η απάντησή μου είναι το Κραχ του 2008 προέκυψε όταν το κτήνος το οποίο ονομάζω Παγκόσμιος Μινώταυρος πληγώθηκε θανάσιμα. Όσο κυβερνούσε τον πλανήτη, η σιδηρά γροθιά του ήταν ανελέητη, η βασιλεία του απόλυτη. Όσο ήταν υγιής, διατηρούσε την παγκόσμια οικονομία σε μια κατάσταση εξισορροπημένης ανισορροπίας. Πρόσφερε έναν βαθμό σταθερότητας χτισμένης πάνω σε ασταθή θεμέλια. Όταν, όμως, έπεσε θύμα του αναπόφευκτου, και βυθίστηκε σε μια κωματώδη κατάσταση το 2008, καταπόντισε την ανθρωπότητα σε μια Κρίση που από τότε σιγοκαίει, μεταλλάσσεται, μεταναστεύει. Μέχρι να βρούμε τρόπους για να ζούμε χωρίς το κτήνος, η βαθειά αβεβαιότητα, η παρατεταμένη στασιμότητα και η μεγέθυνση της ανασφάλειας που προκάλεσε ο θανάσιμος τραυματισμός του θα βρίσκονται στην ημερήσια διάταξη.

Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος: Μια πρώτη ματιά

Η κατάρρευση του κομμουνισμού το 1991 ήταν το τέλος μιας *τραγωδίας* με κλασσικές αποχρώσεις. Μιας *περιπέτειας*, όπως θα την αποκαλούσε ο Αριστοτέλης. Όλα ξεκίνησαν όταν οι σοσιαλιστές-επαναστάτες έπεσαν θύμα ζηλωτών συντρόφων που έκαναν την εξουσία αυτο-σκοπό. Αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία ενός θνησιγενούς βιομηχανικού φεουδαλισμού αποτελούμενου αποκλειστικά από θύτες και θύματα. Δεκαεπτά χρόνια αργότερα, το Κραχ του 2008 έβαλε τέλος στην φαντασίωση του Τέλους της Ιστορίας αλλά και της ιδέας ότι η νίκη του καπιταλισμού θα οδηγούσε σε μια σταθερή ανάπτυξη παγκοσμιοποιημένων κοινωνιών της αγοράς. Αντίθετα με το 1991, η κατάρρευση του 2008 ανέδυε την αίσθηση μιας προ-κλασσικής, περισσότερο μυθολογικής, αλληλουχίας γεγονότων. Να γιατί το βιβλίο τούτο έχει τίτλο που παραπέμπει σε μια περίοδο πριν από την επινόηση της τραγωδίας.

Θα μπορούσα να είχα ονομάσει το βιβλίο Η Παγκόσμια Ηλεκτρική Σκούπα, αντί να δανειστώ μια φιγούρα από την μυθολογία μας. Λίγο ή πολύ θα αποτύπωνε τα βασικά γνωρίσματα της δεύτερης μεταπολεμικής περιόδου, η οποία ξεκίνησε το 1971 με μια παράτολμη στρατηγική απόφαση των αρχών των ΗΠΑ: Αντί να μειώσουν τα δυο ελλείμματα που συσσωρεύονταν από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 (το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού και το εμπορικό έλλειμμα της Αμερικανικής οικονομίας), οι κορυφαίοι διαμορφωτές της Αμερικανικής πολιτικής αποφάσισαν να αυξήσουν εσκεμμένα και απεριόριστα και τα δυο ελλείμματα. Και ποιος θα πλήρωνε το μάρμαρο; Πολύ απλά, η υπόλοιπη ανθρωπότητα! Πώς; Μέσω ενός διαρκούς τσουνάμι κεφαλαίων που διέσχιζαν ασταμάτητα τους δυο μεγάλους ωκεανούς για να χρηματοδοτούν τα δυο ελλείμματα της Αμερικής.

Από αυτή την σκοπιά, τα δυο ελλείμματα της Αμερικής λειτουργούσαν για δεκαετίες σαν μια γιγαντιαία ηλεκτρική σκούπα η οποία απορροφούσε ακατάσχετα τα πλεονάσματα αγαθών και κεφαλαίων των υπόλοιπων λαών. Μπορεί αυτή η «διευθέτηση» να αποτελούσε την ενσάρκωση της πιο μεγάλης ανισορροπίας που μπορούσε να υπάρξει σε πλανητική κλίμακα, και να απαιτούσε αυτό που ο Paul Volcker, παραστατικότατα αποκάλεσε (λίγους εβδομάδες αφού ανέλαβε την Προεδρία της Fed) ως «ελεγχόμενη αποσύνθεση της παγκόσμιας οικονομίας». Παρόλα αυτά, ήταν μια διευθέτηση η οποία, όντως, δημιούργησε κάτι που έμοιαζε με παγκόσμια ισορροπία: Ένα διεθνές, όλο και πιο ανισόρροπο, σύστημα ταχύτατα επιταχυνόμενων χρηματικών και εμπορικών ροών που όμως ήταν ικανές να δημιουργούν μια φαινομενική σταθερότητα και να υποστηρίζουν μια άνιση μεν αλλά συνεχή δε οικονομική μεγέθυνση.

Ωθούμενες από τα δυο ελλείμματα της Αμερικής, οι κορυφαίες εξαγωγικές οικονομίες του πλανήτη (π.χ., της Γερμανίας, της Ιαπωνίας, και αργότερα, της Κίνας) συνέχιζαν να ξερνούν αγαθά τα οποία καταβρόχθιζαν οι Αμερικανοί. Την ίδια ώρα, το 70% σχεδόν των κερδών που αποκόμιζαν οι επιχειρήσεις των χωρών αυτών, μεταφέρονταν στις Ηνωμένες Πολιτείες με τη μορφή ροών κεφαλαίων προς τη Wall Street. Γιατί πήγαιναν εκεί; Για να μετατραπούν σε άμεσες επενδύσεις (π.χ. η Toyota και η Mercedes έχτιζαν εργοστάσια στις ΗΠΑ), να αγοραστούν μετοχές καθώς και βουνά από τα νέα χρηματοπιστωτικά παράγωγα, υπό την μορφή δανείων κλπ. Στην πορεία, αυτό το τσουνάμι κεφαλαίων που έρρεε προς την Wall Street. όπως είναι λογικό, άφηνε και το «κατιτίς» του στους ίδιους τους τραπεζίτες.

Μέσα από αυτό το πρίσμα, πολλά από εκείνα που συζητήσαμε πιο πριν αρχίζουν να γίνονται περισσότερο κατανοητά: Η όλο και μεγαλύτερη κυριαρχία και εξουσία του χρηματοπιστωτικού συστήματος (με επίκεντρο την Wall Street), ο Θρίαμβος της Απληστίας, η υποχωρητικότητα των κρατικών ρυθμιστικών αρχών (που ήθελαν πάση θυσία να διατηρηθεί αυτό το τσουνάμι κεφαλαίων με το οποίο συντηρούνταν τα όλο και μεγαλύτερα Αμερικανικά ελλείμματα), η κυριαρχία του Αγγλο-Κελτικού μοντέλου οικονομικής μεγέθυνσης κλπ. Όλα αυτά τα φαινόμενα, που συνιστούσαν το οικονομικό μοντέλο της περιόδου που έληξε άδοξα το 2008, μοιάζουν ξαφνικά με απλά υποπροϊόντα της μαζικής ροής κεφαλαίων που ήταν αναγκαία για να τροφοδοτούνται τα δυο ελλείμματα των Ηνωμένων Πολιτειών.

Πράγματι, λοιπόν, ένας τίτλος π.χ. *Η Παγκόσμια Ηλεκτρική Σκούπα* θα περιέγραφε με σχετική ακρίβεια τον κεντρικό άξονα του βιβλίου μου. Η ταπεινή προέλευσή του, από τον κόσμο των οικιακών συσκευών, θα αποδεικνυόταν ενδεχομένως μειονέκτημα για την προώθηση του βιβλίου, όμως δεν είναι ο λόγος που επέλεξα την στροφή προς την μυθολογία. Τόσο σε συμβολικό επίπεδο όσο και αναλυτικά, η ιδέα της ηλεκτρικής σκούπας δεν θα κατάφερνε να συλλάβει τις δραματικές, σχεδόν μυθολογικές, πτυχές του διεθνούς συστήματος υπό το οποίο

ζούσαμε πριν από το μοιραίο 2008: Ένα σύστημα πάρα πολύ ασταθές για να επιβιώσει στο διηνεκές, αλλά κι ένα σύστημα που συνέβαλλε στη διατήρηση για δεκαετίες μιας παγκόσμιας (ασταθούς είναι η αλήθεια) ηρεμίας η οποία βασιζόταν στη συνεχή εθελοντική ροή κεφαλαίων που μπορεί να ερμηνεύσει κανείς ως "δώρα υποτέλειας" (αντί για φόρους) από την παγκόσμια Περιφέρεια προς την αμερικανική Μητρόπολη - τα οποία "δώρα" η Μητρόπολη, με την σειρά της, τα χρησιμοποιούσε (καταναλώνοντάς τα) για να κρατά την Περιφέρεια ακμαία.

Συνοπτικά, τα "δώρα υποτέλειας" (δηλαδή το τσουνάμι γερμανικών, ιαπωνικών και κινεζικών κεφαλαίων) που έσπευδαν προς την Νέα Υόρκη συντηρούσαν μια αυτο-τροφοδοτούμενη σχέση ανάμεσα:

(α) στα δυο ελλείμματα των ΗΠΑ, και

(β) στη συνολική ζήτηση για τα πλεονάσματα αγαθών των υπολοίπων εθνών.

Αυτά ήταν τα γνωρίσματα του παγκόσμιου κτήνους που βρυχιόταν από τη δεκαετία του 1970 μέχρι πρόσφατα. Πιστεύω ότι η αλληγορία του Μινώταυρου αποτυπώνει πιο επιτυχημένη την δυναμική του φαινομένου από μια συσκευή οικιακών αγγαρειών. Η ηλεκτρικά σκούπα άλλωστε παίρνει την ενέργειά της από μια πρίζα στην οποία δεν συνεισφέρει τίποτα. Αντίθετα, ο Μινώταυρος τρεφόταν από τα φρικτά "δώρα υποτέλειας" των Αθηναίων αλλά ο χορτασμός του επέτρεπε στον Βασιλιά Μίνωα να κρατά την ειρήνη στην Ανατολική Μεσόγειο με αποτέλεσμα να ευημερεί όχι μόνο η Κρήτη αλλά και η Αθήνα, και όλοι οι υποτελείς του.

Ο Μινώταυρος

Ο Μινώταυρος είναι μια κατ" εξοχήν τραγική φιγούρα. Ήταν για την μυθολογία μας ό,τι το πλάσμα του Δρ Φράνκεσταιν για την μυθοπλασία της νεωριστικής εποχής. Η ιστορία του Μινώταυρου εμπεριέχει απληστία, θεία δίκη, εκδίκηση και πολύ πόνο. Συμβολίζει, επίσης, μια συγκεκριμένη μορφή πολιτικής και οικονομικής ισορροπίας που επεκτεινόταν σε πολλές, διαφορετικές επικράτειες (από την Αθήνα και την Κρήτη έως την Φοινίκη). Μια επισφαλής γεωπολιτική ισορροπία που κατέρρευσε όταν η θανάτωση του κτήνους άνοιξε τον δρόμο για μια νέα εποχή.

Σύμφωνα με τη βασική παραλλαγή του μύθου, ο βασιλιάς Μίνωας, ο πιο ισχυρός ηγεμόνας τον καιρό εκείνο, ζήτησε από τον Ποσειδώνα να του στείλει έναν εντυπωσιακό ταύρο ως ένδειξη της ευμένειάς του θεού προς τον βασιλιά, υποσχόμενος ότι, σε αντάλλαγμα, εκείνος θα θυσίαζε τον ταύρο προς τιμή του. Ο Ποσειδώνας ικανοποίησε το αίτημά του, αλλά ο Μίνωας, θαμπωμένος από την ομορφιά του ταύρου (ίσως και τυφλωμένος από την ίδια του την σπουδαιότητα), αποφάσισε να μην σκοτώσει το εκπληκτικής ομορφιάς ζώο. Οι θεοί, που ποτέ δεν αφήνουν ανεκμετάλλευτη μια ευκαιρία για να τιμωρήσουν βάναυσα τους ανθρώπους, επέλεξαν μια πολύ ιδιαίτερη τιμωρία: Χρησιμοποιώντας τις ιδιαίτερες ικανότητες της Αφροδίτης, εμφύσησαν στην βασίλισσα Πασιφάη, τη σύζυγο του Μίνωα, παράφορο πόθο για τον ταύρο. Τότε επιστρατεύτηκε ο αρχι-μηχανικός του βασιλιά, ο θρυλικός Δαίδαλος, ο οποίος υποχρεώθηκε να κατασκευάσει ένα ομοίωμα αγελάδας εντός της οποίας τοποθετήθηκε η Πασιφάη ώστε να μείνει έγκυος από τον ταύρο. Το αποτέλεσμα της σύντομης συνεύρεσης ήταν ο Μινώταυρος, ένα πλάσμα μισό άνθρωπος μισό ταύρος.

Όταν ο Μινώταυρος μεγάλωσε, άρχισε να γίνεται ολοένα και πιο ατίθασος. Ο Μίνωας διέταξε, και πάλι, τον Δαίδαλο να κατασκευάσει τον υπόγειο Λαβύρινθο, στον οποίο φυλακίστηκε το δυστυχές πλάσμα. Αδύνατον να τραφεί με ζωοτροφές ή ανθρώπινη τροφή, το κτήνος τρεφόταν αποκλειστικά με ανθρώπινη σάρκα. Το

γεγονός αυτό έδωσε στον Μίνωα την εξαιρετική ευκαιρία που γύρευε για να εκδικηθεί τους Αθηναίους των οποίων ο βασιλιάς, ο ανόητος Αιγέας, είχε διατάξει να σκοτώσουν τον γιο του Μίνωα επειδή "τόλμησε" να νικήσει στους αγώνες των Παναθηναίων. Μετά από έναν σύντομο πόλεμο, ο στρατός του Μίνωα επικράτησε και ο Αιγέας υποχρεώθηκε να στέλνει κάθε χρόνο επτά αγόρια και επτά κορίτσια για να τα τρώει ο Μινώταυρος (ή, σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή του μύθου, κάθε εννέα χρόνια). Έτσι επιβλήθηκε, σύμφωνα με τον μύθο, η Pax Cretana σε όλες τις γνωστές περιοχές και θάλασσες, βασιζόμενη στην τακτική αποστολή "δώρων υποτέλειας" που έτρεφαν τον Μινώταυρο.

Πέρα από τον μύθο, οι ιστορικοί υποστηρίζουν ότι η Μινωική Κρήτη ασκούσε σημαντική πολιτική και οικονομική ηγεμονία στην περιοχή του Αιγαίου. Οι πιο αδύναμες πόλεις-κράτη, όπως η Αθήνα, ήταν υποχρεωμένες να καταβάλλουν τακτικά στην Κρήτη φόρους υποτέλειας, στους οποίους ενδέχεται να συμπεριλαμβανόταν και η αποστολή εφήβων για να θυσιαστούν από ιερείς που φορούσαν μάσκες με κεφάλια ταύρων. Για να επανέλθουμε όμως στη σφαίρα του μύθου, η θανάτωση του Μινώταυρου από τον Θησέα, τον γιο του Αιγέα, σηματοδότησε τη χειραφέτηση της Αθήνας από την Κρητική ηγεμονία και την έναρξη μιας νέας εποχής.

Η θανάτωση του Μινώταυρου από τον γιο του Αιγέα, τον Θησέα, όχι μόνο οδήγησε (για τους γνωστούς λόγους) στην ονομασία του Αιγαίου Πελάγους αλλά και στο τέλος μιας μυθολογικής εποχής η οποία έτσι έδωσε την θέση της στην αρχαϊκή και κατόπιν στην κλασσική εποχή. Θεωρώ ιδιαίτερα πιθανόν, η θανάτωση το 2008 ενός Σύγχρονου Μινώταυρου να μας οδηγήσει σε μία νέα εποχή, πολύ διαφορετική από που γνωρίσαμε έως τώρα. Το αν θα είναι "νεο-αρχαϊκή" ή "μετά-κλασσική" απλώς δεν μπορούμε να το γνωρίζουμε.

Στην δική μου ανάγνωση του αρχαίου μύθου πρωταγωνιστεί ο τρόπος με τον οποίο μια ανισόρροπη σταθεροποιητική ισχύς συντηρείτο από μονόπλευρα δώρα υποτέλειας. Ένα ηγεμονικό κράτος προέκτεινε την εξουσία του πέρα από τα πελάγη και εξασφάλιζε την μακροχρόνια ειρήνη και του "διεθνούς" εμπορίου της εποχής με αντάλλαγμα τακτικά δώρα υποτέλειας τα οποία διατηρούσαν εν ζωή το κτήνος που ζούσε φυλακισμένο στο "βαθύ εσωτερικό", στον Λαβύρινθο, του κυρίαρχου κράτους.

Στον ομιχλώδη κόσμο του Κρητικού μύθου, το κτήνος ήταν ένα θλιβερό και μοχθηρό πλάσμα που κανείς δεν αγαπούσε, ενώ τα δώρα υποτέλειας ήταν αγόρια και κορίτσια η θυσία των οποίων έτρεφε το κτήνος και, έτσι, διατηρούσε την ειρήνη και την ευημερία της περιόδου. Για να βάλλει τέλος σε αυτή την εποχή, εγκαινιάζοντας την μετα-Μινωική περίοδο, ο θαρραλέος Θησέας έπρεπε να δολοφονήσει τον Μινώταυρο. Στον πολύ πιο περίπλοκο κόσμο μας, δεν είναι ούτε αναγκαίες αλλά ούτε και εφικτές τέτοιες ηρωικές πράξεις. Τον ρόλο του κτήνους διαδραμάτιζε το διπλό έλλειμμα της Αμερικής και τα δώρα υποτέλειας έπαιρναν τη μορφή εισρεόντων κεφαλαίων. Όσο για το τέλος του Παγκόσμιου Μινώταυρου, ήλθε απότομα, χωρίς να του επιφέρει κανείς "ήρωας" το θανατηφόρο πλήγμα. Κατέρρευσε ξαφνικά από τα χιλιάδες πλήγματα που επέφερε η αυθόρμητη κατάρρευση του τραπεζικού συστήματος. Παρ" όλο που το θανατικό ήταν εξίσου δραματικό, και ο επιθανάτιος ρόγχος ακόμα πιο απαίσιος, κανένας μίτος καμίας Αριάδνης δεν μπορεί εύκολα να μας δείξει την διέξοδο από τον Λαβύρινθο. Ο θάνατος του Μινώταυρου μπορεί να έβαλε οριστικό τέλος στη δεύτερη μεταπολεμική περίοδο του παγκόσμιου καπιταλισμού, η νέα εποχή όμως αρνείται

πεισματικά να δείξει το πρόσωπό της. Μέχρι να το κάνει, θα παραμένουμε όλοι στην κατάσταση Απορίας στην οποία βρισκόμαστε από το 2008.

Παράρτημα Κεφαλαίου 1: Τρεις τοξικές θεωρίες που θεμελίωσαν το οικονομικό γίγνεσθαι πριν το 2008

Η Υπόθεση Ορθολογικών Προσδοκιών (Rational Expectations Hypothesis)

Έστω μια θεωρία **Θ** που αφορά τους κανόνες που διέπουν τις δικές μας πράξεις και τις πράξεις των ανταγωνιστών μας. Η **Υπόθεση των Ορθολογικών Προσδοκιών (ΥΠΟ)** λέει το εξής απλό: Απορρίπτουμε την **Θ** εφόσον η ακρίβειά της βασίζεται στην υπόθεση ότι κάποιοι από εμάς θα συμπεριφέρονται αντίθετα από τους κανόνες που, σύμφωνα με την **Θ**, διέπουν (ή θα έπρεπε να διέπουν) τις πράξεις μας! Με άλλα, πιο απλά, λόγια, απορρίπτονται όλες οι θεωρίες που υποτιμούν την δυνατότητα κάποιων ανθρώπων (των οποίων την συμπεριφορά εξηγούν) να τις κατανοούν και να τις εκμεταλλεύονται για ίδιον όφελος.

Επειδή αυτό ακούγεται πολύ περίπλοκο, ένα παράδειγμα είναι αναγκαίο: Ας πάρουμε ένα παράδειγμα την θεωρία **Θ** που εξηγεί πως μπλοφάρουν οι καλοί παίκτες στην πόκα (ή σε οποιοδήποτε χαρτοπαίγνιο ή, γιατί όχι, στο Χρηματιστήριο). Προσέξτε γιατί η **Θ** αναγκαστικά πρέπει να υποθέτει ότι οι περισσότεροι παίκτες δεν γνωρίζουν την **Θ**! Έστω ότι σε μια παρτίδα πόκας η **Θ** μου λέει ότι πρέπει να μπλοφάρω. Για να είναι σοφή αυτή η συμβουλή, δεν πρέπει να γνωρίζει ο αντίπαλός μου ότι αυτό με συμβούλεψε η **Θ** (καθώς αν το γνώριζε θα ήξερε ότι ετοιμάζομαι να μπλοφάρω και έτσι η μπλόφα μου θα αποτύγχανε). Πως δεν θα το ξέρει; Ο μόνος τρόπος είναι να είμαι εγώ αρκετά έξυπνος να γνωρίζω την **Θ** αλλά ο αντίπαλός μου να μην την ξέρει. Άρα, η **Θ** μου είναι χρήσιμη (δηλαδή είναι "καλή" θεωρία) μόνο εφόσον δεν την γνωρίζει ο αντίπαλός μου. Συμπερασματικά, είτε η **Θ** μου είναι χρήσιμη, όταν οι αντίπαλοί μου δεν την γνωρίζουν, είτε είναι άχρηστη, όταν όλοι την γνωρίζουν. Σε αυτό το σημείο παρεμβαίνει η **ΥΠΟ** λέγοντας το εξής: Καμία τέτοια θεωρία **Θ** δεν μπορεί να εξηγεί τις πράξεις μας για πολύ καιρό καθώς βασίζεται στην υπόθεση ότι μια μεγάλη μερίδα ατόμων θα συμπεριφέρεται με τρόπο που θα μετάνιωνε αν ήξερε την **Θ**. Στον βαθμό που οι συμμετέχοντες που την γνωρίζουν κερδίζουν εις βάρος εκείνων που δεν την γνωρίζουν, όλοι έχουν κίνητρο να την μάθουν. Όμως όταν όλοι την κατανοήσουν, παύει να μπορεί να δίνει συμβουλές για το πότε πρέπει να μπλοφάρεις. Αχρηστεύεται. Η **ΥΠΟ** λοιπόν σπεύδει σε αυτό το συμπέρασμα λέγοντας, σε αυτή την περίπτωση, ότι θεωρία του πότε πρέπει να μπλοφάρεις στην πόκα δεν μπορεί να υπάρξει. Ή, τουλάχιστον, ότι δεν μπορεί να είναι χρήσιμη για πολύ καιρό. Αργά ή γρήγορα οι "παίκτες" θα την αχρηστεύσουν... κατανοώντας την.

Η **ΥΠΟ** είναι φιλοσοφικά ελκυστική καθώς επιβάλει στους θεωρητικούς να μην είναι ψηλομύτηδες - να μην θεωρούν τα άτομα των οποίων την συμπεριφορά μελετούν (και προβλέπουν) λιγότερο έξυπνους απ'' ότι εκείνοι (οι θεωρητικοί). Να μην παρουσιάζουν θεωρίες περί πληθωρισμού, χρηματιστηρίων κλπ που βασίζονται στην κρυφή υπόθεση ότι τα άτομα των οποίων την συμπεριφορά εξηγούν δεν είναι αρκετά έξυπνα για να γνωρίζουν τις θεωρίες αυτές (οι οποίες, παρεμπιπτόντως, τους αφορούν άμεσα). Γενικότερα, η **ΥΠΟ** λαμβάνει ως δεδομένο ότι είναι μέγιστη αφροσύνη των θεωρητικών να νομίζουν ότι μπορούν να ρίξουν φως στην κοινωνία βασιζόμενοι στην υπόθεση ότι την κατανοούν καλύτερα από τον μέσο άνθρωπο.

Ως εδώ καλά. Γιατί κατατάσσω την **ΥΠΟ** στην κατηγορία των **τοξικών θεωριών**, αρκεί να σκεφτούμε το εξής: Για να ισχύει η **ΥΠΟ**, τότε τα ανθρώπινα λάθη (όταν κάνουν προβλέψεις για κάποια οικονομική μεταβλητή, όπως, για παράδειγμα, ο πληθωρισμός, οι τιμές των δημητριακών, η τιμή ενός παραγώγου ή μιας μετοχής) πρέπει *πάντα* να είναι τυχαία, δηλαδή είναι αδύνατον να τυποποιηθούν, να συσχετιστούν ή να θεωρητικοποιηθούν. Αρκούν μερικά δευτερόλεπτα σκέψης για να αντιληφθεί κανείς ότι σύμφωνα με την **ΥΠΟ**, ιδίως αν συνδυαστεί με την έτερη των **τοξικών θεωριών**, την **Υπόθεση των Αποτελεσματικών Αγορών - ΥΑΑ (Efficient Markets Hypothesis)**, δεν πρέπει να αναμένεται ποτέ ΄**Υφεση** και, πολλώ μάλλον, **Κρίση**. Για ποιόν λόγο; Επειδή οι υφέσεις είναι, εξ ορισμού, συστηματικά φαινόμενα στην διάρκεια των οποίων οι αποκλίσεις από το φυσιολογικό (π.χ. οι πτωχεύσεις νοικοκυριών και επιχειρήσεων) δεν είναι τυχαίες αλλά αλληλένδετες και συσχετισμένες. Όσο αιφνιδιαστικά και αν ενσκήπτουν, εκτυλίσσονται με έναν συγκεκριμένο τρόπο και η κάθε μια από τις φάσεις τους συσχετίζεται με ό,τι προηγήθηκε.

Να γιατί αναφέρομαι στις θεωρίες **ΥΑΑ-ΥΟΠ** ως τοξικές: Επειδή όσοι τις πίστεψαν προ το 2008 πείστηκαν από αυτές ότι δεν μπορεί ποτέ να προκύψει ΄**Υφεση** ή **Κρίση**. Αυτή η πεποίθηση ήταν που έκανε τους "παίκτες" του χρηματοπιστωτικού τομέα, τους μεγαλοτραπεζίτες, τους πολιτικούς, του κεντρικούς τραπεζίτες κοκ να πράττουν χωρίς ειρμό και περιορισμό, πεπεισμένοι ότι, ό,τι και να κάνουν, όλα καλά θα πάνε. Αυτή η πεποίθηση, με άλλα λόγια, αυτές οι **τοξικές θεωρίες** συνεισέφεραν τα μέγιστα στην **Κρίση**.

Και τι νομίζετε ότι έκαναν οι θιασώτες αυτών των δύο τοξικών θεωριών (**ΥΑΑ-ΥΟΠ**) όταν ξάφνου ξέσπασε η **Κρίση** που οι θεωρίες τους είχαν αποκλείσει ως αδύνατες; Απλά στράφηκαν στην **Θεωρία Πραγματικών Οικονομικών Κύκλων - ΘΠΙΚ (Real Business Cycle Theory)**, στην τρίτη και τελευταία των **τοξικών θεωριών**.

ΕΜΗ: Κανείς δεν μπορεί να κερδίζει συστηματικά χρήματα μαντεύοντας καλύτερα από τις αγορές, Για ποιον λόγο; Επειδή οι χρηματοπιστωτικές αγορές διασφαλίζουν ότι οι τρέχουσες τιμές αποκαλύπτουν όλες τις κατ" ιδίαν γνωστές πληροφορίες που υπάρχουν. Κάποιοι από τους παίκτες των αγορών υπερ-αντιδρούν στις νέες πληροφορίες, ενώ άλλοι υπο-αντιδρούν. Επομένως, ακόμα και όταν όλοι κάνουν λάθος, η αγορά έχει «δίκιο». Μια πραγματικά υπεραισιόδοξη θεωρία!
ΡΕΗ: Κανείς δεν πρέπει να περιμένει ότι μια θεωρία για τις ανθρώπινες πράξεις μπορεί να προβλέψει με ακρίβεια όσα βλέπουμε με τα μάτια μας, αγγίζουμε με τα δάχτυλά μας, ακούμε με τα αυτιά μας, καθώς μακροπρόθεσμα οι άνθρωποι θα παρερμηνευόσουν αυτή τη θεωρία (π.χ., μια θεωρία για να μπλοφάρεις επιτυχημένα στο πόκερ μπορεί να λειτουργεί μόνο όταν οι παίκτες δεν την γνωρίζουν. Επειδή αν την γνωρίζουν, ο καθένας από τους παίκτες μπορεί να τη χρησιμοποιήσει για να καταλάβει ποιος μπλοφάρει και, άρα, να εξουδετερώσει την μπλόφα). Αναμφίβολα, είναι μια θεωρία που δεν πατρονάρει. Θεωρεί ωε δεδομένο ότι δεν μπορούν να ρίξουν φως στην κοινωνία θεωρητικοί που πιστεύουν ότι τη κατανοούν καλύτερα από το μέσο άνθρωπο. Όμως, : για να ισχύει η ΡΕΗ, τότε τα ανθρώπινα λάθη (όταν κάνουν προβλέψεις για κάποια οικονομική μεταβλητή,

όπως, για παράδειγμα, ο πληθωρισμός, οι τιμές των δημητριακών, η τιμή ενός παραγώγου ή μιας μετοχής) πρέπει πάντα να είναι τυχαία, δηλαδή είναι αδύνατον να τυποποιηθούν, να συσχετιστούν ή να θεωρητικοποιηθούν. Αρκούν μερικά δευτερόλεπτα σκέψης για να αντιληφθεί κανείς ότι σύμφωνα με την ΡΕΗ, ιδίως αν συνδυαστεί με την ΕΜΗ, δεν πρέπει να αναμένονται ποτέ υφέσεις και, πολλώ μάλλον, κρίσεις. Για ποιόν λόγο; Επειδή οι υφέσεις είναι εξ ορισμού συστηματικά, τυποποιημένα γεγονότα. Όσο αιφνιδιαστικά και αν ενσκήπτουν, εκτυλίσσονται με έναν τυποποιημένο τρόπο και η κάθε μια από τις φάσεις τους συσχετίζεται με ό,τι προηγήθηκε. Τι κάνει, λοιπόν, κάποιος που πιστεύει στη ΕΜΗ- ΡΕΗ, όταν τα μάτια του και τα αυτιά του ουρλιάζουν στο μυαλό του Ύφεση, Κραχ, Κατάρρευση; Η απάντηση είναι ότι στρέφεται στη RBCT για μια παρηγορητική εξήγηση.
RBCT: Με αφετηρία τη ΕΜΗ και τη ΡΕΗ, η θεωρία αυτή παρουσιάζει τον καπιταλισμό ως μια εύρυθμη Γαία. Αν αφεθεί μόνος του, θα βρίσκεται σε κατάσταση αρμονίας και δεν θα υπάρχουν σπασμοί (όπως αυτός του 2008). Ωστόσο, ενδέχεται να «δεχτεί επιθέσεις» και να υποστεί «εξωγενή» σοκ (που προκαλούνται από μια παρεμβατική κυβέρνηση, μια ανυπάκουη Κεντρική Τράπεζα, τα ειδεχθή συνδικάτα, τους Άραβες πετρελαιοπαραγωγούς, τους ξένους, κλπ) στα οποία πρέπει να αντιδράσει προκειμένου να προσαρμοστεί. Παρόμοια με την αγαθοεργή Γαία η οποία αντιδρά σε ένα μεγάλο μετεωρίτη που συντρίβεται πάνω της, ο καπιταλισμός αντιδρά αποτελεσματικά στα εξωγενή σοκ. Μπορεί να απαιτηθεί κάποιο χρονικό διάστημα μέχρι να απορροφηθούν τα κύματα του σοκ και ενδέχεται να υπάρξουν πολλά θύματα, όμως ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης μιας κρίσης είναι να αφεθεί ο καπιταλισμός να ανταπεξέλθει μόνος του, χωρίς να υποστεί νέα σοκ από ιδιοτελείς κρατικούς αξιωματούχους και τους συνοδοιπόρους τους (οι οποίοι ισχυρίζονται υποκριτικά ότι προασπίζονται το δημόσιο συμφέρον προκειμένου να προωθήσουν τη δική τους ατζέντα).

Κεφάλαιο 2

Εργαστήρια του Μέλλοντος

Τα δυο Μεγάλα Άλματα Προς τα Εμπρός

Μια μεγάλη οικονομική κρίση, ίσως η πρώτη στην ιστορία, έδωσε στην ανθρωπότητα το έναυσμα για το πρώτο Μεγάλο Άλμα Προς τα Εμπρός: την αγροτική επανάσταση. Σύμφωνα με τους ειδικούς,[11] αιτία για την επανάσταση της γεωργίας ήταν οι σοβαρές ελλείψεις στα τρόφιμα που προκλήθηκε όταν, κάποια στιγμή, ο ανθρώπινος πληθυσμός ξεπέρασε το επίπεδο που μπορούσε να συντηρεί η Φύση με θηράματα και καρπούς. Παρ' όλο που έχουμε την τάση να ταυτίζουμε την πρόοδο με τα διάφορα γκάτζετς στις τσέπες μας και τα βιομηχανικά επιτεύγματα των τελευταίων δύο αιώνων γύρω μας, κανένα από αυτά δεν μπορεί να συγκριθεί με την καινοτομία κάποιων προϊστορικών ανθρώπων που σκέφτηκαν και κατάφεραν να καλλιεργήσουν την τροφή τους προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις πιεστικές ανάγκες που προκαλούσε η μειούμενη ικανότητα της Φύσης να κορέσει την πείνα τους. Κανένα προϊόν της Apple ή της Boeing δεν μπορεί να συγκριθεί, ως προς την ιστορική του σπουδαιότητα, με την μεγαλοφυή ιδέα κάποιων άγνωστων προϊστορικών ανδρών και γυναικών να αιχμαλωτίσουν θηλαστικά (που συχνά ήταν δυνατότερα και μεγαλύτερα από αυτούς) για να... πίνουν το γάλα τους κάθε πρωί.

Οι διατροφικές κρίσεις συχνά αποκτούσαν διαστάσεις λιμού και έτσι γεννούσαν τις ιδιοφυείς παρεμβάσεις των ανθρώπων στη Φύση. Πριν από 12.000 χρόνια περίπου, οι παρεμβάσεις αυτές μας έβαλλαν στο μονοπάτι της κοινωνικοποιημένης γεωργικής παραγωγής. Και ήταν αυτή η κοινωνικοποιημένη εργασία με το χώμα, τους σπόρους και το νερό που γέννησε τα πλεονάσματα: δηλαδή, την παραγωγή ποσοτήτων τροφίμων, ρούχων και άλλων υλικών που, στη διάρκεια ενός κύκλου γεωργικών εργασιών, υπερέβαιναν τις ποσότητες οι οποίες ήταν αναγκαίες για να αντικατασταθούν τα τρόφιμα, τα ρούχα και τα υπόλοιπα υλικά που είχαν καταναλωθεί ή χρησιμοποιηθεί κατά τη διάρκεια του παραγωγικού κύκλου. Με τη σειρά τους, τα πλεονάσματα αποτέλεσαν τον θεμέλιο λίθο του «πολιτισμού» αλλά και την ραχοκοκαλιά της καταγεγραμμένης ιστορίας.

Αν το καλοσκεφτούμε τα πλεονάσματα γέννησαν:

- τις *γραφειοκρατίες* και τις *οργανωμένες θρησκείες* (επιτρέποντας σε μεγάλες μειοψηφίες να διαθέτουν το προνόμιο της μη συμμετοχής στην παραγωγή τροφής),
- τον *γραπτό λόγο* (που ο αρχικός σκοπός του ήταν η λογιστική καταγραφή του ποιος παρήγαγε τι από τα τρόφιμα που φυλάγονταν από κοινού στις αποθήκες),
- τα *μεταλλικά εργαλεία* (για το όργωμα της γης, το ζεύξιμο των ζώων, ακόμα και τον οπλισμό των φρουρών των πλεονασμάτων),
- *βιολογικά όπλα μαζικής καταστροφής* (καθώς νέες ποικιλίες θανατηφόρων βακτηρίων αναπτύχθηκαν λόγω της εγγύτητας τόσων πολλών βιομαζών, ανθρώπων και ζώων σε περιορισμένους χώρους), αλλά και το *όπλο της ανοσίας* των γεωργών (στις ασθένειες που οι κοινότητές τους δημιουργούσαν) με το οποίο, άθελά τους, κατέστρεφαν τις φυλές των

[11] Βλ. Jarred Diamond, *Guns, Germs and Steel*, Norton, 2006

κυνηγών με τις οποίες έρχονταν σε επαφή (π.χ. οι περισσότεροι ιθαγενείς που πέθαναν στην Αμερική και στην Αυστραλία μετά την εισβολή των Ευρωπαίων εποικιστών πέθαναν όχι από σφαίρες και τραυματισμούς αλλά από τα μικρόβια των εποίκων στα οποία οι ιθαγενείς δεν είχαν καμία αντίσταση).

Το δεύτερο Μεγάλο Άλμα Προς τα Εμπρός της ανθρωπότητας συνέβη πριν δύο περίπου αιώνες: η βιομηχανική επανάσταση. Όπως το πρώτο Μεγάλο Άλμα έτσι και το δεύτερο προκλήθηκε από μια κρίση. Από χαοτικές, κοινωνικά απεχθείς εξελίξεις στις οποίες όμως, αυτή την φορά, η Φύση δεν είχε καμία συμμετοχή. Οι ρίζες της κρίσης που γέννησε την βιομηχανική εποχή ήταν βαθιές και χρονολογούνται από τον 15ο αιώνα, αν όχι νωρίτερα. Οι βελτιώσεις στη ναυσιπλοΐα και τη ναυπηγική κατέστησαν εφικτή την εδραίωση των πρώτων, πραγματικά παγκόσμιων, εμπορικών δικτύων. Ισπανοί, Ολλανδοί, Βρετανοί και Πορτογάλοι έμποροι άρχισαν να ανταλλάσουν Βρετανικό μαλλί με Κινεζικό μετάξι, το μετάξι με Ιαπωνικά σπαθιά, τα σπαθιά με Ινδικά μπαχαρικά, και τα μπαχαρικά με πολύ περισσότερο μαλλί από εκείνο με το οποίο είχαν ξεκινήσει. Ως εκ τούτου, τα αγαθά αυτά μετατράπηκαν σε εμπορεύματα με παγκόσμια ανταλλακτική αξία.

Σε αντίθεση με τους φεουδάρχες-αριστοκράτες που δημιουργούσαν τον πλούτο τους ιδιοποιούμενοι τον μόχθο των αγροτών, ή λεηλατώντας τις περιουσίες των ηττημένων γειτόνων τους, η αναδυόμενη εμπορική τάξη επωφελήθηκε από το αρμπιτράζ: εμπορεύματα που είχαν χαμηλή αξία σε μια αγορά, τα μετέφεραν και τα πουλούσαν με υψηλό κέρδος σε άλλη, απομακρυσμένη, αγορά. Δυστυχώς, ένα από τα εμπορεύματα που αναδείχθηκαν στα πιο επικερδή ήταν οι ίδιοι οι άνθρωποι: το εμπόριο σκλάβων, των οποίων η απλήρωτη εργασία συντέλεσε στην παραγωγή των πιο πολλών από τα παγκόσμια εμπορεύματα (π.χ., το βαμβάκι στην Αμερικανική ήπειρο). Πολύ γρήγορα, οι Βρετανοί γαιοκτήμονες αποφάσισαν να συμμετάσχουν κι εκείνοι σε αυτό επικερδές παγκόσμιο αλισβερίσι με τον μοναδικό τρόπο που μπορούσαν: Παράγοντας μαλλί, το παγκοσμιοποιημένο εμπόρευμα που μπορούσε να παραγάγει η Βρετανική γη. Έτσι, εξεδίωξαν τους περισσότερους κολλήγους αγρότες από την πατρογονική γη τους (για να μείνει χώρος για τα πρόβατα) την οποία περιέφραξαν για να εμποδίσουν τους κολλήγους να επιστρέψουν.

Με έναν σμπάρο, δύο παραγωγικοί συντελεστές, η γη και η εργασία, μετατράπηκαν σε εμπορεύματα. Το κάθε στρέμμα γης ενοικιαζόταν ανάλογα με την χρηματική αξία του μαλλιού που μπορούσε να "παράγει" αυτό το στρέμμα. Δεδομένου μάλιστα ότι η τιμή του μαλλιού προσδιοριζόταν στις νέες παγκόσμιες αγορές, εν τέλει το ενοίκιο του κάθε στρέμματος Βρετανικής γης προσδιοριζόταν, κι αυτό, έμμεσα από τις παγκόσμιες αγορές. Όσο για την αμοιβή της εργασίας, ήταν το πενιχρό ποσό χωρίς το οποίο οι τέως κολλήγοι μπορούσαν να δουλεύουν χωρίς να καταρρεύσουν από την πείνα. Ο συνδυασμός

- του *πλούτου* των εμπόρων (που συσσωρευόταν στο City του Λονδίνου, αναζητώντας τρόπους να γεννήσει περισσότερο χρήμα),
- μιας εν δυνάμει *εργατικής τάξης* (αποτελούμενη από τους εκδιωγμένους πρώην κολλήγους που τώρα πια ικέτευαν να εργαστούν για κομμάτι ψωμί)
- *σημαντικών ποσοτήτων άνθρακα* που βρίσκονταν κοντά στην επιφάνεια της Αγγλικής γης
- *ιδιοφυιών τεχνολογικών εξελίξεων* (οι οποίες οφείλονται στις ευκαιρίες που δημιούργησε το εμπόριο - π.χ. η ατμομηχανή, ο μηχανικός αργαλειός, κλπ),

οδήγησαν τελικά σε ένα νέο αρχιτεκτόνημα το οποίο έμελε να αλλάξει τον κόσμο: το εργοστάσιο. Μια φρενίτιδα εκβιομηχανισμού ακολούθησε από την κοιλιά της οποίας γεννήθηκε ο κόσμος που σήμερα λαμβάνουμε ως δεδομένο.

Αν η Ιστορία σεβόταν τις δημοκρατικές διαδικασίες, και τις επιθυμίες των ανθρώπων, δεν θα είχαν συμβεί ούτε η αγροτική ούτε και η βιομηχανική επανάσταση. Η αιτία και για τα δυο Άλματα προς το Μέλλον ήταν αφόρητα οδυνηρές κρίσεις που είχαν οδηγήσει τους περισσότερους ανθρώπους να εύχονται να μπορούσαν να επιστρέψουν στο παρελθόν. Αυτές τις μέρες που βιώνουμε την δική μας Κρίση τόσο έντονα, είναι ενδεχομένως παρήγορο να θυμόμαστε πώς οι κρίσεις επενεργούν στην ιστορία ως εργαστήρια του μέλλοντος.

Το Μυστικό του Condorcet στην Εποχή του Κεφαλαίου

Αν οι κρίσεις είναι τα εργαστήρια της ιστορίας, τότε η συναίνεση είναι η βασική κινητήριος δύναμή της. Παρ' όλο που η βία ελλοχεύει πάντα κοντά στην επιφάνεια, είναι αξιοσημείωτο το πόσο συναινετικές υπήρξαν οι επιλύσεις των μεγάλων εντάσεων, τουλάχιστον μετά από το δεύτερο Μεγάλο Άλμα Προς τα Εμπρός που δημιούργησε τις σημερινές κοινωνίες της αγοράς. Παρά τις οργανωμένες εξάρσεις δολοφονικής μανίας (που είναι γνωστές και ως πόλεμοι), τις διάσημες επαναστάσεις και τους βίαιους εξανδραποδισμούς ολόκληρων λαών, η απροκάλυπτη βία υπήρξε περιστασιακή (αν και με ολέθριες επιπτώσεις). Σε αυτήν προσέφευγαν μόνο κυβερνώντες των οποίων η εξουσία έφθινε.

Πράγματι, η δύναμη να επιβάλλεσαι, η δύναμη να ιδιωτικοποιείς ένα μεγάλο μέρος των συλλογικά παραγομένων πλεονασμάτων, και η εξουσία να καθορίζεις την ατζέντα, δεν μπορούν να διατηρούνται για πολύ με μοναδικό έρεισμα την απειλή ωμής βίας. Ο Γάλλος στοχαστής μαρκήσιος de Condorcet το είχε επισημάνει με οξυδέρκεια το 1794, κατά τη διάρκεια ενός άλλου μεγάλου σπασμού της ιστορίας, τότε που η Γαλλική Επανάσταση ετοιμαζόταν να υποταχθεί σ' έναν νέο δεσποτισμό. Ο Condorcet είχε υποστηρίξει πως «…η δύναμη, όπως και η γνώμη, δεν μπορεί να διατηρηθεί επί πολύ, εκτός εάν ο τύραννος επεκτείνει τόσο πολύ την αυτοκρατορία του ώστε να κρύψει από τον λαό (τον οποίο κυβερνά με τη μέθοδο του διαίρει και βασίλευε) το μυστικό ότι η πραγματική εξουσία δεν βρίσκεται στα χέρια των καταπιεστών αλλά των καταπιεσμένων». Οι «χειροπέδες που σκαρφίζεται ο νους», όπως προσέθεσε ο William Blake, είναι εξίσου υπαρκτές με τις πραγματικές χειροπέδες.

Το Μυστικό του Condorcet (όπως αποκαλώ αυτή την πιο πάνω συγκλονιστική "αποκάλυψη" για την πηγή της εξουσίας στις σκέψεις των καταπιεσμένων) αποκαλύπτει κρυφές πτυχές της λειτουργίας των κοινωνιών. Από την καλλιέργεια των εύφορων γαιών που αποτέλεσε τη βάση της βασιλείας των Φαραώ μέχρι τις επιβλητικές πόλεις των Άνδεων που χρηματοδοτούνταν από τα παραγόμενα πλεονάσματα. Από τους κρεμαστούς κήπους της Βαβυλώνας έως τον Χρυσό Αιώνα του Περικλή. Από το μεγαλείο της Ρώμης μέχρι τις φεουδαλικές οικονομίες που ανέγειραν τους μεγάλους καθεδρικούς ναούς… Οπουδήποτε αναπτύχθηκε αυτό που σήμερα αποκαλούμε «πολιτισμό», ο έλεγχος και η χρησιμοποίηση των πλεονασμάτων από τους κυβερνώντες βασίστηκε:
στην ικανότητά τους να κάνουν τη συμμόρφωση να μοιάζει ως ατομικά αναπόφευκτη (ή, ακόμα καλύτερα, θελκτική),

- σε ευφυείς μεθόδους εφαρμογής του δόγματος «διαίρει και βασίλευε»,
- στη δημιουργία ενθουσιασμού για τη διατήρηση του στάτους κβο (ιδίως ανάμεσα στους μη προνομιούχους),
- στην υπόσχεση ενός σημαντικού ρόλου σε κάποια μεταθανάτια ζωή.

Μόνο πολύ σπάνια χρειάστηκε η εξουσία την ωμή βία για να διατηρηθεί. Πράγματι, όλες οι δυναμικές κοινωνίες θεμελίωσαν την επιτυχία τους σε δυο παραγωγικές διαδικασίες που εκτυλίσσονται παράλληλα: στην δημιουργία πλεονασμάτων και στην δημιουργία συναίνεσης (ως προς την κατανομή των πλεονασμάτων). Ωστόσο, η ανάδραση ανάμεσα σε αυτές τις δυο διαδικασίες έφθασε σε νέα ύψη στην Εποχή του Κεφαλαίου. Η επίταση της εμπορευματοποίησης οδήγησε παράλληλα και στην άνθηση του χρηματοπιστωτικού τομέα. Πίστη και εμπορευματοποίηση περπάτησαν χέρι-χέρι δημιουργώντας με μια νέα και ισχυρότερη μορφή συναίνεσης. Και εδώ έγκειται ένα μοναδικό παράδοξο: Όσο περισσότερο ενισχυόταν η συναίνεση τόσο περισσότερο κυριαρχούσε ο χρηματοπιστωτικός τομέας στην οικονομική ζωή. Και όσο περισσότερο αυξανόταν η σημασία του χρηματοπιστωτικού τομέα, τόσο περισσότερο επιρρεπείς στις οικονομικές κρίσεις γίνονταν οι κοινωνίες μας. Εξ' ου η ενδιαφέρουσα διαπίστωση πως οι νεώτερες κοινωνίες τείνουν να παράγουν περισσότερη συναίνεση και περισσότερες βίαιες κρίσεις!

Για ποιον λόγο; Την εποχή του φεουδαλισμού, η παραγωγή και η διανομή των πλεονασμάτων ήταν εμφανέστατη, διάφανη, εύκολη να την κατανοήσει και ο τελευταίος πολίτης. Εν αρχή ην η παραγωγή: με το τέλος του θέρους ή του τρύγου, κι αφού οι χωρικοί είχαν συλλέξει την σοδειά, ερχόταν ο επιστάτης να πάρει το το μερίδιο του φεουδάρχη (ο οποίος, όπως ήταν φανερό, δεν είχε συνεισφέρει απολύτως τίποτα στην παραγωγή). Η διανομή, συνεπώς, ακολουθούσε την παραγωγή. Το μερίδιο των κολλήγων εξαρτιόταν από ξεκάθαρες σχέσεις εξουσιαστή-εξουσιαζόμενου και από έθιμα που όλοι γνώριζαν. Όταν, όμως, οι αγορές επέκτειναν την κυριαρχία τους στους αγρούς και στις βιοτεχνίες, ένα πέπλο μυστηρίου κατέβηκε και τύλιξε στο σκότος τον τρόπο με τον οποίο τα πλεονάσματα διανέμονταν μεταξύ των ανθρώπων. Υπό αυτό το πέπλο προέκυψαν (α) νέες μορφές συναίνεσης και (β) περιοδικές καθαρά οικονομικές κρίσεις (δηλαδή κρίσεις που δεν είχαν να κάνουν με τον καιρό, με τις επελάσεις βαρβάρων και άλλα τέτοια "εξωγενή" γεγονότα).

Τι ακριβώς συνέβη; Για ποιον λόγο οι κοινωνίες της αγοράς είναι περισσότερο επιρρεπείς σε οικονομικές καταρρεύσεις; Η βασική διαφορά συντελέστηκε πριν από μερικούς αιώνες όταν η γη και η εργασία σταμάτησαν να είναι απλά μέσα παραγωγής και μετατράπηκαν σε *εμπορεύματα* τα οποία, όπως όλα τα εμπορεύματα, πωλούνταν σε εξειδικευμένες αγορές σε τιμές που καθόριζαν εκείνες. Τότε, με την εμπορευματοποίηση της γης και της εργασίας, συνέβη η Μεγάλη Αναστροφή. Αντί η διανομή του πλεονάσματος να ακολουθεί την παραγωγή, η διανομή γινόταν πριν καν αρχίσει η παραγωγή! Πιο απλά, οι εργαζόμενοι προσλαμβάνοντας για έναν μισθό ο οποίος προκαταβαλλόταν - που, ουσιαστικά, συμφωνείτο πριν αρχίσει η παραγωγή και πληρωνόταν κάθε μέρα (ημερομίσθιο) ή εβδομαδιαίως (βδομαδιάτικος μισθός) πολύ πριν μαζευτεί η σοδειά.

Από ποιους πληρώνονταν; Από τους «εργοδότες» φυσικά οι οποίοι, αντίθετα με τους γαιοκτήμονες επί φεουδαρχίας, έπρεπε να μισθώνουν την εργασία από την οποία θα προέκυπταν τα πλεονάσματα. Και ποιοι ήταν αυτοί οι εργοδότες; Κατ' αρχάς, έχει σημασία να καταλάβουμε ότι πολλοί από τους

εργοδότες, τους πρώιμους καπιταλιστές, δεν επέλεξαν να γίνουν εργοδότες-καπιταλιστές. Όπως ακριβώς κατά τη διάρκεια του πρώτου Μεγάλου Άλματος Προς τα Εμπρός οι κυνηγοί δεν επέλεξαν να γίνουν αγρότες επειδή έτσι τους κάπνισε, αλλά οδηγήθηκαν στη γεωργία από την πείνα, έτσι και κατά την διάρκεια του 18ου αιώνα στην Βρετανία οι περισσότεροι "εργοδότες" δεν είχαν άλλη επιλογή από το να αποδεχθούν τον ρόλο του επιχειρηματία-εργοδότη.

Πράγματι, οι περισσότεροι από τους νέους εργοδότες ήταν είτε πρώην επιστάτες του γαιοκτήμονα είτε, σε αρκετές περιπτώσεις, τέως κολλήγοι οι οποίοι δεν είχαν καμία όρεξη να μισθώνουν την εργασία άλλων τέως κολλήγων. Οι επιστάτες είχαν χάσει την θέση τους από την στιγμή που οι κολλήγοι εκδιώχθηκαν και τις πατρογονικές γαίες, και αντικαταστάθηκαν από πρόβατα. Έτσι, όταν ο γαιοκτήμονας τους πρότεινε να νοικιάσουν οι ίδιοι, με δανεικά από τον ίδιο τον γαιοκτήμονα (ή τον ντόπιο τοκογλύφο) την γη ώστε να την εκμεταλλευτούν, δεν μπορούσαν να πουν όχι. Το ίδιο και κάποιοι πρώην κολλήγοι που διαφορετικά θα λιμοκτονούσαν.

Κάπως έτσι γεννήθηκε η πρώτη επιχειρηματική τάξη στις αγροτικές περιοχές της Βρετανίας. Δανείζονταν από τοκογλύφους και γαιοκτήμονες ώστε να πληρώνουν ενοίκιο και μισθούς ώστε να μπει μπροστά η παραγωγή. Εν αρχή ήν, συνεπώς, το... χρέος. Πρώτα έρχονταν τα δάνεια (η πίστη ή credit, όπως ονομάζονται επισήμως). Κατόπιν ακολουθούσε η διανομή καθώς, πριν καν αρχίσει η παραγωγή, προσδιοριζόταν και καταβαλλόταν ο μισθός. Σε τρίτο στάδιο είχαμε την παραγωγική διαδικασία. Τέλος, αφού μαζευόταν το μαλλί ή σοδειά, οι πωλήσεις έφερναν στους εργοδότες έσοδα με τα οποία ξεπλήρωναν τα δάνειά τους (αρχικό κεφάλαιο συν τους τόκους) και, εφόσον ήταν τυχεροί, τους έμενε κι ένα πλεόνασμα, δηλαδή κέρδος.

Από αυτή την αφήγηση βλέπουμε ότι η κατάργηση της φεουδαρχίας, λόγω της εμπορευματοποίησης της εργασίας και της γης, ανέστρεψαν πλήρως την αλληλουχία της παραγωγικής διαδικασίας. Ανακεφαλαιώνοντας, επί φεουδαρχίας η οικονομική διαδικασία έπαιρνε την μορφή της αλυσίδας ***Παραγωγή-Διανομή-Χρηματικοποίηση-Πίστη***: Πρώτα οι κολλήγοι παρήγαγαν σιτάρι (Παραγωγή). Αμέσως μετά την συγκομιδή της σοδειάς, οι γαιοκτήμονες έπαιρναν το μερίδιό τους (Διανομή). Κατόπιν οι γαιοκτήμονες πουλούσαν μεγάλο μέρος του μεριδιού τους (καθώς ήταν πολύ μεγάλο για να το καταναλώσουν) και έτσι συσσώρευαν χρηματικό πλούτο (Χρηματικοποίηση). Τέλος, για να αυγατέψουν αυτόν τον πλούτο, δάνειζαν σε άλλους έντοκα (Πίστη). Από την στιγμή όμως που καταργείται σιγά-σιγά η φεουδαρχία και κάνει την εμφάνισή του ο γνωστός μας καπιταλισμός (το σύστημα παραγωγής που βασίζεται στην μισθωτή εργασία), οι κρίκοι της αλυσίδας αλλάζουν θέση άρδην. Τώρα πια έχουμε την νέα ακολουθία: ***Πίστη-Διανομή-Παραγωγή-Χρηματικοποίηση-Πίστη-...***. Πρώτα δανείζεται (Πίστη) ο εργοδότης για να προκαταβάλλει μισθούς και ενοίκια, ακολουθεί αυτή η πληρωμή (διανομή εισοδήματος μεταξύ εργαζόμενων και λοιπών), τρίτη έρχεται η παραγωγή, τέταρτη η χρηματικοποίηση (μετά την πώληση της σοδειάς) και πάλι από την αρχή.

Εν κατακλείδι, αντίθετα με την φεουδαρχία, στον καπιταλισμό τα δάνεια, το χρέος, η πίστη τίθενται στην απαρχή της οικονομικής διαδικασίας (από εκεί που, πριν τον καπιταλισμό) αποτελούσαν το τελευταίο στάδιο. Σύντομα, ακριβώς για αυτό τον λόγο, αναπτύχθηκε ένα ολόκληρο οπλοστάσιο από "χρηματοπιστωτικά εργαλεία" που έπαιξαν καίριο ρόλο στην δημιουργία και την διανομή των πλεονασμάτων. Ως εκ τούτου, οι τοκογλύφοι μετατράπηκαν σε έναν κραταιό χρηματοπιστωτικό τομέα που φάνταζε εξ αρχής ως ο «πυλώνας της βιομηχανίας»,

ως η λιπαντική ουσία της οικονομικής δραστηριότητας, ως ένας από τους συντελεστές της παραγωγής πλεονασμάτων.

Σε αντίθεση με τους αριστοκράτες γαιοκτήμονες, οι νέοι καπιταλιστές-εργοδότες, που δεν ήταν όλοι τους πλούσιοι, κοιμόντουσαν κάθε βράδυ και ξυπνούσαν κάθε πρωί κυριευμένοι από το άγχος: Θα επαρκούσε η σοδειά για να πληρώσουν τα χρέη τους στον γαιοκτήμονα και τον τραπεζίτη; Θα έμενε κάτι για τις οικογένειές τους μετά από την πώληση της σοδειάς ή του μαλλιού τους; Θα ήταν ο καιρός καλός; Θα αγόραζαν οι πελάτες τα προϊόντα τους; Εν ολίγοις, αναλάμβαναν ρίσκα. Και αυτά τα ρίσκα θόλωναν την εικόνα για τον ρόλο της κοινωνικής εξουσίας στον καθορισμό της κατανομής του πλεονάσματος ανάμεσα στον εργοδότη, τον γαιοκτήμονα, τον τραπεζίτη και τους εργάτες.

Ενώ επί φεουδαρχίας ο γαιοκτήμονας είχε πλήρη επίγνωση ότι αφαιρούσε ένα μέρος από το πλεόνασμα που είχαν παραγάγει άλλοι χάρη στη πολιτική και στρατιωτική ισχύ του, ο αγχωμένος καπιταλιστής αισθανόταν ότι οι άγρυπνες νύχτες του αποτελούσαν μια αυθεντική συνεισφορά στην παραγωγική διαδικασία και, συνεπώς, στην δημιουργία του πλεονάσματος. Πίστεψε, εύλογα, ότι το κέρδος του ήταν η δίκαιη ανταμοιβή του για όλο αυτό το άγχος, για τον τρόπο με τον οποίο ενορχήστρωνε την παραγωγική διαδικασία. Αλλά ακόμα και ο τοκογλύφος καυχιόταν για τη συμβολή του στο οικονομικό θαύμα που διαμορφωνόταν, εν μέρει, χάρη στην ανοιχτή γραμμή πίστωσης που παρείχε στον καπιταλιστή-εργοδότη. Το άλλο αποτυπώνει ο Έμπορος της Βενετίας του Shakespeare; Ο μεγάλος άγγλος τραγωδός χρησιμοποιεί την φιγούρα του Shylock για να αναδείξει τους κινδύνους που διέτρεχε όποιος ζούσε δανείζοντας χρήματα, τουλάχιστον στα αρχικά στάδιά του καπιταλισμού. Η τραγωδία του Shylock είναι εμβληματική των ρίσκων που έπρεπε να αναλάβει κάποιος αν ήθελε να γίνει ο χρηματοδότης των δραστηριοτήτων των άλλων. Καθώς όμως προέλαυνε η Εποχή του Κεφαλαίου, ο χρηματοπιστωτικός τομέας παγιώθηκε τόσο στην οικονομική πρακτική όσο και στην συνείδηση των πολλών, στην ιδεολογία των καιρών.

Στρεφόμενοι τώρα στους εργαζόμενους, για πρώτη φορά στην ιστορία βίωναν μια, έστω θεωρητική, ελευθερία. Είχαν το δικαίωμα στην παραίτηση, στο να πάρουν τον ομμάτιον τους και να πάνε όπου ήθελαν. Δεν πρέπει να υποτιμούμε την σημασία αυτής της απρόσμενης ελευθερίας, παρά το γεγονός ότι την ίδια ώρα πάσχιζαν να κατανοήσουν πώς ήταν δυνατόν η νεοαποκτηθείσα ελευθερία τους να συνυπάρχει με μια άλλη νέα ελευθερία: την ελευθερία να πεθάνουν από την πείνα.

Η μεγάλη αγωνία, που συνόδευε τις νέες ελευθερίες, αφορούσε την εξεύρεση μισθωτής δουλειάς. Επειδή η γεωργία απορροφούσε μικρό ποσοστό των τέως κολλήγων (λόγω της αντικατάστασης καλλιεργειών από πρόβατα αλλά και των τεχνολογικών βελτιώσεων που αύξησαν την παραγωγικότητα της γης μειώνοντας την ζήτηση εργασίας) κάτι άλλο έμελλε να ελκύσει την μισθωτή εργασία. Ήταν τα εργοστάσια. Μέσα σε αυτά τα θορυβώδη, δυστοπικά, βρώμικα και γκρίζα βιομηχανικά κτήρια, μίλια μακρυά από την ύπαιθρο όπου είχαν τις ρίζες τους, ο μόχθος τους συγχωνευόταν με τη μηχανική εργασία τεχνολογικών θαυμάτων (όπως η ατμομηχανή και ο μηχανικός αργαλειός), συμμετέχοντας σε μια παραγωγική διαδικασία επί της οποίας δεν ασκούσαν τον παραμικρό έλεγχο. Μικρά γρανάζια μιας τεράστιας μηχανής παρήγαγαν ένα αμάλγαμα ετερόκλιτων προϊόντων πολλά από τα οποία δεν θα αποκτούσαν ποτέ.

Σε αυτόν τον γεμάτο προκλήσεις κόσμο, που η περιγραφή του απεικονίζει τόσο το Manchester του 19ου αιώνα όσο και την Shenzhen του 21ου, το Μυστικό του Condorcet επέστρεψε ως άλυτος γρίφος. Η άσκηση της κοινωνικής εξουσίας κρύβεται πίσω από πολλαπλά πέπλα τα οποία η ορθολογική σκέψη δυσκολεύεται

να διαπεράσει. Εργοδότες και εργάτες, τοκογλύφοι και τεχνίτες, άποροι κολλήγοι και οι τοπικές αρχές, όλοι τους ήταν αποσβολωμένοι από τις αλλαγές που διέρυξαν τον έως τότε κοινωνικό ιστό. Όλοι τους, ακόμα και οι γαιοκτήμονες, αισθάνονταν ανίσχυρα πιόνια δυσθεώρητων δυνάμεων επί των οποίων κανείς άνθρωπος δεν φαινόταν να ασκεί κάποιον, έστω και στοιχειώδη, έλεγχο.

Το Κραχ του 2008 (έγραφα στο προηγούμενο κεφάλαιο) βύθισε την οικουμένη σε μια κατάσταση ριζικής σύγχυσης. Δεν είναι η πρώτη φορά. Η Απορία ξεκίνησε με την αυγή των βιομηχανικών κοινωνιών της αγοράς. Σήμερα, η δική μας έντονη Απορία δεν είναι παρά μια σύγχρονη παραλλαγή της απορίας που πρωτοδημιουργήθηκε στον νου των ανθρώπων τότε που η διαδικασία εμπορευματοποίησης και χρηματικοποίησης της οικονομικής διαδικασίας τοποθέτησε το Χρέος πριν την Διανομή και την Διανομή πριν την Παραγωγή.

Το παράδοξο της επιτυχίας και οι λυτρωτικές κρίσεις

Την *δυναμική των κρίσεων* οι άνθρωποι την είχαν κατανοήσει πολύ πριν οι αγορές αρχίσουν να κυριαρχούν επί των κοινωνιών και η έντονη εμπορευματοποίηση (που γέννησε τον καπιταλισμό) να προκαλεί αμιγώς οικονομικές κρίσεις. Για παράδειγμα, από τα αρχαία χρόνια, πολύ πριν συμβεί η πρώτη καθαρά οικονομική κρίση, οι οξυδερκείς παρατηρητές της Φύσης είχαν προσέξει κάτι το ενδιαφέρον: Όταν τα θηράματα αφθονούσαν, ο αριθμός των αρπακτικών αυξανόταν με συνέπεια να ασκούνται πιέσεις στον πληθυσμό των θηραμάτων. Έτσι, καθώς ο αριθμός των θηραμάτων μειωνόταν, υπέφεραν τα αρπακτικά και, κάποια στιγμή, συρρικνωνόταν ο πληθυσμός τους. Όχι, όμως, για πολύ. Καθώς η "κρίση των αρπακτικών" βάθαινε, και πληθυσμός τους έτεινε στην εξαφάνιση, τότε ο αριθμός των θηραμάτων ανέκαμπτε με αποτέλεσμα να συνέρχεται λίγο-λίγο και ο πληθυσμός των αρπακτικών. Όταν τα αρπακτικά επέστρεφαν, τότε τα θηράματα άρχιζαν και πάλι να σπανίζουν. Κ.ο.κ.

Ο Ιμπν Χαλντούν (1332-1406) ήταν ο πρώτος λόγιος που μετέφερε αυτή την δυναμική σχέση θηραμάτων-αρπακτικών στην πολιτική επιστήμη. Εξαίρετος μελετητής της ιστορίας των Αραβικών κρατών στην Ισπανία και τη Βόρεια Αφρική, ανέλυσε την άνοδο και πτώση καθεστώτων αποδίδοντας τον ρόλο του αρπακτικού στους κυβερνώντες και τον ρόλο του θηράματος σε κάτι που το αποκαλούσε *ασαμπίγια* (asabiyyah).[12] Η *ασαμπίγια*, σύμφωνα με τον Χαλντούν, ορίζεται ως μια μορφή αλληλεγγύης, ομαδικότητας, κοινωνικής συνοχής, κλπ. Αναδύεται μέσα σε μικρές ομάδες που ζουν απομονωμένες στην έρημο και οφείλεται στο κοινό συμφέρον των μελών τους να συνεργάζονται ώστε να ανταπεξέρχονται ευκολότερα τις κακουχίες και τους κινδύνους που τους παραμονεύουν στην Σαχάρα. Ως εκ τούτου, η *ασαμπίγια* προσδίδει ισχύ και επιτυχία στις ομάδες μέσα στις οποίες εξελίσσεται. Στη συνέχεια, οι ομάδες αυτές, λόγω της ισχύος τους που οφείλεται στην *ασαμπίγια*, καταλαμβάνουν στην εξουσία στα αστικά κέντρα και ιδρύουν μεγάλες πόλεις-κράτη. Όπως, όμως, συμβαίνει και στην περίπτωση των αρπακτικών, η επιτυχία των νέων κυβερνώντων εγκυμονεί τους σπόρους της καταστροφής τους.

Το επιχείρημα του Ιμπν Χαλντούν ήταν ότι, σχετικά σύντομα μετά την επικράτησή τους, οι κυβερνώντες χάνουν την επαφή τους με τους υπηκόους τους και η *ασαμπίγια* αρχίζει να υποχωρεί. Η ύβρις που συμβαδίζει με την απόλυτη

[12] Ibn Khaldoun (μτφ. Franz Rosenthal), *The Muqaddimah: An Introduction to History*, Bollingen Series, Princeton University Press, Πρίνστον, 1967.

εξουσία και η αυταρέσκεια που προκαλεί η χλιδή συνωμοτούν για να υπονομεύσουν τους κοινωνικούς δεσμούς που τους κατέστησαν ισχυρούς: την *ασαμπίγια*. Καθώς λοιπόν η *ασαμπίγια* φθίνει, κάποια στιγμή, οι κυβερνώντες ανακαλύπτουν ότι η εξουσία έχει αποδυναμωθεί. Επακολουθούν έριδες και αναρχία, η ελπίδα σβήνει και η αισιοδοξία χάνεται. Τότε, κάποια άλλη ομάδα, που έχει αναπτύξει την δική της *ασαμπίγια* κάπου αλλού, καταλαμβάνει την εξουσία και ο κύκλος ξανα-ξεκινά.

Με την ανάδυση των βιομηχανικών κοινωνιών, η δυναμική θηράματος-αρπακτικού (ή η δυναμική εξουσίας-*ασαμπίγια* του Χαλντούν) όχι μόνο δεν καταργείται αλλά και ενδυναμώνεται. Ο Joseph Schumpeter (1883-1950), από τους "πολιούχους" των φιλελεύθερων οικονομολόγων, προειδοποιούσε πως είναι στη φύση του καπιταλισμού να γεννάει περιοδικά βίαιες κρίσεις. Ο λόγος; Η τάση του κεφαλαίου να συγκεντρώνεται σε μεγάλες εταιρείες οι οποίες, έτσι, αποκτούν σημαντική μονοπωλιακή ισχύ. Οι επιτυχημένες επιχειρήσεις μεγαλώνουν και επαναπαύονται (με τρόπους που ο Χαλντούν θα αναγνώριζε). Νέες, πεινασμένες εταιρείες καινοτομούν και, αργά ή γρήγορα, ιδιοποιούνται την ισχύ των μεγάλων εταιρειών, οι οποίες συρρικνώνονται ή καταρρέουν. Παρ' όλο που ο "θάνατος" των μεγαθηρίων προκαλεί μεγάλη οδύνη στους υπαλλήλους και μετόχους τους, η εξαφάνιση των δεινοσαύρων της αγοράς γεννά νέα, εύρωστα «είδη» επιχειρηματικότητας. Με αυτή την έννοια, οι κρίσεις διαδραματίζουν έναν κρίσιμο, λυτρωτικό ρόλο στην ιστορία της καπιταλιστικής εξέλιξης.

Είναι ενδιαφέρον ότι αυτή η ανάλυση του Schumpeter έχει τις ρίζες της στην κριτική του Μαρξ ότι ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα που γεννάει κρίσεις. Αυτό βέβαια δεν είναι τυχαίο καθώς, αν και υπέρμαχος των κοινωνιών της αγοράς, ο Αυστριακός οικονομολόγος είχε επηρεαστεί σε σημαντικό βαθμό από την οικονομική θεωρία του Μαρξ. Ο Richard Goodwin (1913-1996), καθηγητής στο Cambridge στις δεκαετίες του '60 και του '70, συνόψισε την οπτική μέσα από την οποία ο Μαρξ "ανέγνωσε" την δυναμική των κρίσεων του καπιταλισμού ως εξής:

- Ο καπιταλισμός διέπεται από δυο παράλληλες δυναμικές.
- *Δυναμική 1η:* Η πρώτη δυναμική καθορίζει το μερίδιο των μισθών (το σύνολο των μισθών ως μερίδιο του εθνικού εισοδήματος) με τον εξής απλό τρόπο: Όταν η απασχόληση αυξάνεται πάνω από ένα συγκεκριμένο όριο (ας το ονομάσουμε Α), η διαπραγματευτική ισχύς των εργατών αυξάνεται και, άρα, το μερίδιο των μισθών μεγαλώνει.
- *Δυναμική 2η:* Η δεύτερη δυναμική καθορίζει την πορεία της απασχόλησης ως εξής: Όταν μερίδιο των μισθών περάσει ένα δικό της όριο (ας το ονομάσουμε Μ), η απασχόληση συρρικνώνεται (και η ανεργία αυξάνεται).

Για να αντιληφθούμε πώς ο συνδυασμός αυτών των δυναμικών παράγει έναν οικονομικό κύκλο (από την ανάπτυξη στην ύφεση και πάλι στην ανάπτυξη), ας υποθέσουμε ότι σήμερα η οικονομία μεγεθύνεται και η απασχόληση αυξάνεται. Βάσει της *1ης Δυναμικής*, όταν η απασχόληση υπερβεί το όριο Α, αρχίζουν να αυξάνονται οι μισθοί. Και όταν οι μισθοί αυξηθούν πάνω από το όριο Μ, τότε επενεργεί η *2η Δυναμική* μειώνοντας την απασχόληση. Σε κάποιο σημείο, η απασχόληση πέφτει κάτω από το όριο Α, με αποτέλεσμα η *1η Δυναμική* να επενεργήσει αντίστροφα προκαλώντας τη μείωση των μισθών. Σε αυτό το σημείο, ο κύκλος βρίσκεται στη φάση της πιο έντονης ύφεσης: οι μισθοί έχουν μειωθεί και η ανεργία βρίσκεται στα ύψη. Ωστόσο, καθώς οι μισθοί βρίσκονται κάτω από το όριο Μ, η *1η Δυναμική* δίνοντας ώθηση στην απασχόληση, η οποία σε κάποιο σημείο

(όταν υπερβεί το όριο Α) αρχίζει να αυξάνει τους μισθούς. Η οικονομία μπαίνει, έτσι, στην πορεία της ανάκαμψης. Όμως, η ανάκαμψη αυτή εγκυμονεί την επόμενη κρίση. Κ.ο.κ.

Προσέξατε ότι ο οικονομικός κύκλος που μόλις περιγράψαμε «παράχθηκε» χωρίς την παραμικρή μνεία στο χρήμα και τον χρηματοπιστωτικό τομέα; Όταν στο μείγμα προστίθεται ο χρηματοπιστωτικός τομέας, ο κύκλος γίνεται πιο ασταθής και ένας νέος, πρωτοφανής συστημικός κίνδυνος εμφανίζεται στον ορίζοντα: ο κίνδυνος μιας καταστροφικής πτώσης σε αντίθεση με μια βαθμιαία και παροδική ύφεση.

Η γένεση των Κραχ: Ο ρόλος του χρήματος, της πίστης και των τραπεζών

Το Παράδοξο της Επιτυχίας βασίζεται στην τάση κάποιου πολύτιμου κοινού αγαθού, γνωρίσματος ή δεσμού να φθίνει. Η αναπόφευκτη κρίση που προκαλεί αυτή η "φύρα" διαδραματίζει ένα λυτρωτικό ρόλο. Είναι *ως εάν* η κρίση να είχε στόχο την αναζωογόνηση εκείνου του αγαθού το οποίο έφθινε - πχ. των θηραμάτων, της *ασαμπίγια*, της καινοτομίας, της απασχόλησης (βλ. τα παραδείγματα πιο πάνω). Όσο επίπονη κι αν είναι, η κρίση δίνει νέα πνοή στο "σύστημα" οδηγώντας το στην αναβάπτιση. Από την συμπεριφορά των ψαριών στην Αδριατική και την πολιτική εξουσία στις Αραβικές πόλεις-κράτη μέχρι τη δυναμική μισθών-απασχόλησης στις κοινωνίες της αγοράς, οι κρίσεις φέρνουν την "τιμωρία" για να επέλθει η "λύτρωση". Ο λιμός των αρπακτικών συμβάλλει στην αποκατάσταση του πληθυσμού των θηραμάτων, οι πτώσεις των πολιτικών καθεστώτων αναζωπυρώνουν τη χαμένη αλληλεγγύη (την *ασαμπίγια* του Χαλντούν), η ανεργία οδηγεί σε νέες θέσεις απασχόλησης μέσω της συμπίεσης των μισθών, κλπ. Η νέμεσις γίνεται, λοιπόν, η νέα πηγή επόμενης ύβρεως και η κρίση είναι το προαπαιτούμενο για την επόμενη ανοδική πορεία, για την αναζωογόνηση ολόκληρου του «οικοσυστήματος» της ισχύος, του πλούτου και της κυριαρχίας. Με αυτή την έννοια, οι περιοδικές κρίσεις, αντί για αναπόφευκτα ατυχήματα, είναι «φυσικές» καταβυθίσεις σε κάποια άβυσσο οι οποίες βοηθούν την ιστορία να ακολουθήσει τον δρόμο της.

Αναμφίβολα, τόσο η Φύση όσο και η Ιστορία βρίθουν παρόμοιων κύκλων. Όμως, δεν είναι όλες οι κρίσεις παροδικές φάσεις ενός τακτικά επαναλαμβανόμενου κύκλου. Μια στα τόσο, ενσκήπτει μια Κρίση με κεφαλαίο Κ. Και τότε ο κύκλος τελειώνει, τουλάχιστον στη μέχρι τότε υφιστάμενη μορφή του. Ας πάρουμε ως παράδειγμα τον πολιτισμό των Νησιών του Πάσχα. Σύμφωνα με τους αρχαιολόγους, δοκιμάστηκε από πολλές κυκλικές κρίσεις. Δυστυχώς, άρκεσε μια μεγάλη Κρίση για να τον σαρώσει: όταν οι κάτοικοι των Νησιών του Πάσχα έκοψαν το τελευταίο δέντρο, ο οικολογικός-οικονομικός κύκλος βρήκε τραγικό τέλος. Ό,τι απέμεινε, είναι τα επιβλητικά αγάλματα που αντικρίζουν τον επισκέπτη για να μας θυμίζουν την καταστρεπτική και διαλυτική δύναμη των Κρίσεων.

Τι προκαλεί όμως μια Κρίση και πότε προκύπτει ένα τέτοιο αμείλικτο γεγονός χωρίς ίχνος της λυτρωτικής λειτουργίας των (με μικρό 'κ') κρίσεων; Το 1929 υπήρξε μια τέτοια περίπτωση ιστορικής ασυνέχειας. Το ίδιο ισχύει και για το 2008 που θα καταγραφεί, πιστεύω, στην ιστορία ως μια ασυνέχεια ανάλογη εκείνης του 1929. Αν έχω δίκιο, τότε ο μετά το 2008 κόσμος δεν θα είναι μια επανάληψη της εποχής του Παγκόσμιου Μινώταυρου, αλλά ο προάγγελος μιας νέας εποχής την οποία μόνο αμυδρά μπορούμε να διακρίνουμε μέσα από την ομίχλη του σήμερα. Πριν, όμως, διακρίνουμε ο,τιδήποτε είναι αναγκαίο να εντάξουμε το χρήμα, την πίστη και τις τράπεζες στην αφήγησή μας.

Η Εποχή του Κεφαλαίου, όπως εξήγησα πιο πάνω, ξεκίνησε μεν με την εμπορευματοποίηση της γης και της εργασίας αλλά δεν θα ερχόταν στο προσκήνιο δίχως την χρηματικοποίηση, το χρέος, την πίστη. Ας δούμε γιατί αυτή η χρηματικοποίηση, η μεταφορά του χρέους και της πίστης στην αρχή της αλυσίδας παραγωγής και διανομής του πλεονάσματος, είναι υπεύθυνες όχι μόνο για την ραγδαία ανάπτυξη που έφερε ο καπιταλισμός αλλά και για τις Κρίσεις (με κεφαλαίο Κ). Το κλειδί βρίσκεται στις τεράστιες δυνατότητες του χρηματοπιστωτικού τομέα να διογκώνει το ρίσκο. Υπάρχει τεράστια διαφορά ανάμεσα στο να στοιχηματίσεις το ημερομίσθιό σου σε ένα άλογο από το να έχεις στη διάθεσή του "χρηματοπιστωτικά εργαλεία" που σου επιτρέπουν να στοιχηματίσεις τους μισθούς όλη σου της ζωής στο ίδιο άλογο. Η "μόχλευση" του ρίσκου επιτρέπει μυθικά κέρδη αλλά και ολέθριες απώλειες. Ο John Maynard Keynes Keynes (1883-1946) είχε εκφράσει αυτή την ιδέα πιο εύγλωττα το 1936 στο βιβλίο του που ήταν εμπνευσμένο από την Κρίση του 1929 και είναι γνωστό ως η Γενική Θεωρία[13]:

«Οι κερδοσκόποι μπορεί να μην βλάπτουν όταν οι φούσκες που δημιουργούν πλέουν πάνω σε ένα συνεχές ρυάκι επιχειρηματικότητας. Όταν όμως η ανάπτυξη της τεχνολογικής βάσης μιας χώρας επαφίεται σε κάποιο υπο-προϊόν των δραστηριοτήτων ενός καζίνο, τότε μάλλον η "δουλειά" δεν πάει καλά.»

Όντως, προφητικά λόγια…

Το 1970, ο Hyman Minsky (1919-1996) πήγε την διαπίστωση του Keynes ένα βήμα πιο πέρα, συνδυάζοντάς την με το δικό μας Παράδοξο της Επιτυχίας (βλ. προηγούμενη ενότητα). Υποστήριξε ότι οι περίοδοι σταθερότητας και μεγέθυνσης μειώνουν το ποσοστό των επισφαλών δανείων και, για αυτό τον λόγο, δημιουργείται στις τράπεζες ένα αίσθημα αισιοδοξίας εμπιστοσύνης ότι τα δάνεια θα αποπληρωθούν. Ως εκ τούτου, τα επιτόκια μειώνονται. Το γεγονός αυτό ενθαρρύνει τους επενδυτές να αναλάβουν περισσότερα ρίσκα, προκειμένου να βελτιώσουν τις αποδόσεις των επενδύσεών τους. Επενδύοντας ακόμα και σε ανοησίες (κάποια φύκια που επιτήδειοι πουλάνε για μεταξωτές κορδέλες), γεννιούνται φούσκες. Και κάποια φούσκα διαρραγεί, αρχίζει μια διαδικασία αποδόμησης. Όσο πιο μεγάλη η φούσκα τόσο πιο πολλά τα χλωρά (καλές επιχειρηματικές προσπάθειες) που με τα ξερά (επιχειρηματικές φούσκες). Η απαισιοδοξία που διαδέχεται την αισιοδοξία είναι εξ ίσου "τραβηγμένη" με αποτέλεσμα και οι καλές, σώφρονες επιχειρήσεις να μην μπορούν να δανειστούν και, έτσι, να κλείνουν. Όλη η οικονομία τότε βουτάει στην ύφεση.

Στην καλύτερη αυτών των περιπτώσεων, το "σύστημα" συνέρχεται από μόνο του. Καθώς οι επιχειρήσεις κλείνουν, η ζήτηση για δάνεια πέφτει και μειώνονται τα επιτόκια. Παράλληλα, οι τράπεζες αρχίζουν να είναι πολύ πιο επιλεκτικές μεταξύ των επιχειρήσεων στις οποίες δανείζουν (καθώς, έχοντας καεί στον χυλό φυσάνε και το γιαούρτι). Με την ύφεση να χειροτερεύει, οι τιμές των περιουσιακών στοιχείων (ακινήτων, ομολόγων κλπ) καταποντίζονται έως ότου φτάσουν ένα κατώτατο σημείο όπου σταθεροποιούνται σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Σε αυτό το σημείο του οικονομικού κύκλου, κυριαρχεί η απέχθεια για την ανάληψη ρίσκων από όλους: επιχειρήσεις, τράπεζες, κυβερνήσεις, νοικοκυριά. Όπερ μεθερμηνευόμενο, ανακτούν την... ψυχραιμία τους οι επενδυτές και οι τράπεζες, καθώς θεωρούν πως όποιος ζητά δάνειο σε μια τέτοια χρονική στιγμή μάλλον κάτι

[13] Ολόκληρος ο τίτλος: *Η Γενική Θεωρία του Επιτοκίου, της Απασχόλησης και του Χρήματος*

επικερδές έχει κατά νου. Έτσι, αρχίζουν να δανείζουν πιο εύκολα τις επιχειρήσεις που είναι διατεθειμένες να αναλάβουν ρίσκο ξανά. Σιγά-σιγά, τα χαμηλά επιτόκια και η όλο και μεγαλύτερη αισιοδοξία των τραπεζιτών αυξάνει την προσφορά κεφαλαίων, οι "καλές" επιχειρήσεις (που έχουν επιβιώσει) τα δανείζονται, αρχίζουν να προσλαμβάνουν εργαζόμενους και, σταδιακά, η ανάκαμψη έρχεται.

Υπάρχουν όμως περιπτώσεις όπου η χρηματοπιστωτική φούσκα διογκώνεται τόσο πολύ ώστε η διάρρηξή της οδηγεί στην καταστροφή - όπως περίπου στα Νησιά του Πάσχα όπου η οικονομική δραστηριότητα διακόπηκε οριστικά όταν κόπηκε το τελευταίο δέντρο. Σε αυτές τις περιπτώσεις, όπως μετά το 1929, όταν κατακάθεται ο κουρνιαχτός, ολόκληρη η οικονομία καταλήγει ερειπωμένη και αδύναμη να ανακάμψει, να ανανεωθεί, να ξανασηκωθεί στα πόδια της.[14] Οι ακρότητες των τραπεζών, και συγκεκριμένα η εγκληματική χαλαρότητα με την οποία δανείζουν στα χρόνια των παχιών αγελάδων, μπορεί να οδηγήσουν σε καταρρεύσεις η ουσία των οποίων γίνεται εύκολα κατανοητή μέσα από την εξής αλληγορία: Τι συμβαίνει όταν τα αυτοκίνητα γίνονται πιο ασφαλή; Οδηγούμε γρηγορότερα! Ενώ ένα όχι και τόσο ασφαλές αυτοκίνητο μας κάνει προσεκτικούς, κάθε βελτίωση στην ενεργητική (οδήγηση, φρένα) και παθητική (αερόσακοι) ασφάλεια αυξάνει τη μέση ταχύτητα με την οποία οδηγούμε, ενώ τα ατυχήματα γίνονται ολοένα και πιο σπάνια. Όταν, όμως, συμβεί ένα μεγάλο ατύχημα, οι πιθανότητες να βγούμε σώοι είναι ελάχιστες καθώς θα ταξιδεύουμε με πολλαπλάσια ταχύτητα. Κάπως έτσι προκλήθηκαν τα Κραχ του 1929 και του 2008: Νέα "χρηματοπιστωτικά εργαλεία" τροφοδότησαν μια ταχύτατη οικονομική μεγέθυνση και έκαναν τις παράτολμες επενδύσεις να φαίνονται πιο ασφαλείς από ποτέ. Μέχρι που συνέβη το αναπόφευκτο ατύχημα.

1929

Μια κρύα ημέρα του Γενάρη του 1903, μέγα πλήθος Νεοϋορκέζων συγκεντρώθηκε στο Luna Park του Coney Island. Δεν είχαν πάει για να απολαύσουν τα τρενάκια ή το ποπκόρν, αλλά να παρευρεθούν σε ένα μακάβριο θέαμα: ο Topsy, ο ελέφαντας που δυσκολευόταν να προσαρμοστεί στην αιχμαλωσία, θα θανατωνόταν με ηλεκτροπληξία από τον Thomas Edison, τον μεγάλο εφευρέτη. Γιατί; Τι έκανε τον ιδιοφυή αυτόν άνθρωπο να θέλει να σκοτώσει δημοσίως, και με τρόπο βασανιστικό, έναν άμοιρο ελέφαντα;

Ο Edison δεν ήταν απλώς εφευρέτης. Ήταν το μοντέλο του νέου επιχειρηματία που βρέθηκε στο επίκεντρο της δεύτερης βιομηχανικής επανάστασης. Τις εφευρέσεις του τις έβλεπε όχι ως μια απλή συνεισφορά στην επιστήμη, στην τεχνολογία, στην κοινωνία, αλλά ως χρυσή ευκαιρία να μονοπωλήσει, για πάρτη του, τεράστιες αγορές που ο ίδιος θα δημιουργούσε! Ως προσωπικότητα, δίχαζε. Προκαλούσε, στον ίδιο απόλυτο βαθμό, αισθήματα αφοσίωσης και αποτροπιασμό εντός του κύκλου των σκληρά εργαζόμενων υπαλλήλων του, πολλοί εξ αυτών των λάτρευαν και τον μισούσαν ταυτόχρονα. Ήταν φίλος του Henry Ford που, και αυτός, βοήθησε στο να ενταχθούν μηχανήματα (θυμηθείτε το Model T) στην ζωή των απλών ανθρώπων την ίδια ώρα που, στα εργοστάσιά του, κατάφερνε να κάνει τους εργάτες να εργάζονται σαν μηχανές (θυμηθείτε την ταινία Modern Times του Charlie Chaplin έμπνευση της οποίας ήταν ο ιμάντας παραγωγής του Ford).

[14] Για μια ιστορική καταγραφή των οικονομικών κρίσεων, βλ. Carmen Reinhart και Kenneth Rogoff, *This Time is Different: Eight centuries of financial folly*, Princeton University Press, 2009.

Η θανάτωση του Topsy, λοιπόν, δεν ήταν παρά μια κίνηση τακτικής στην απέραντη παρτίδα σκακιού ανάμεσα στον Edison και στον βασικό του επιχειρηματικό αντίπαλο, τον George Westinghouse. Όλα ξεκίνησαν με την εφεύρεση του ηλεκτρικού λαμπτήρα από τον Edison. Αντί να επαναπαυτεί σε αυτή την επιτυχία, ο εφευρέτης ονειρεύτηκε ένα ολόκληρο σύμπλεγμα ηλεκτροπαραγωγικών σταθμών και καλωδιακών δικτύων που θα μετέφεραν το ηλεκτρικό ρεύμα σε κάθε Αμερικανικό σπίτι προκειμένου να ανάβουν οι λαμπτήρες τους οποίους θα παρήγαγαν μαζικά... τα εργοστάσιά του Edison. Χωρίς τον έλεγχο της παραγωγής και της διανομής του ηλεκτρικού ρεύματος, οι λαμπτήρες του Edison δεν θα μπορούσαν να τον κάνουν τον Βασιλιά του Ηλεκτρονίου. Αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο ξέσπασε ο λεγόμενος Πόλεμος των Ρευμάτων ανάμεσα στον Edison και στον Westinghouse.

Το λάθος του Edison ήταν ότι έλαβε ως δεδομένο πως το συνεχές ηλεκτρικό ρεύμα (DC) που χρησιμοποιούσε έως τότε στα εργαστήριά του ήταν δεδομένο. Έχτισε λοιπόν την αυτοκρατορία του πάνω σε αυτό. Ο Westinghouse όμως, αν και δεν είχε εφεύρει τίποτα το αξιοσημείωτο, είχε την διορατικότητα να δει ότι το συνεχές ρεύμα δεν ήταν ό,τι καλύτερο από οικονομικής πλευράς. Για αυτό επένδυσε στο λεγόμενο εναλλασσόμενο ρεύμα (AC), χτίζοντας ένα παράλληλο προς του Edison, ανταγωνιστικό, δίκτυο παραγωγής και διανομής εναλλασσόμενου ρεύματος (AC). Σε αυτή τη διαπάλη για το ποιο από τα δύο είδη ηλεκτρικού ρεύματος θα επικρατούσε, ο Edison και ο Westinghouse συγκρούστηκαν αλύπητα. Ο δύσμοιρος ελέφαντας, ο Topsy, δεν ήταν παρά μια παράπλευρη απώλεια (όπως εξάλλου και αρκετά άλλα ζώα τα οποία θανάτωσαν με ηλεκτροπληξία ο Edison και οι υπάλληλοί του). Γιατί τέτοιο μένος προς τα αθώα ζώα; Κανένα μένος. Απλά, ο Edison επέλεξε αυτήν την τακτική για να δυσφημίσει το εναλλασσόμενο ηλεκτρικό ρεύμα αναδεικνύοντας την επικινδυνότητά του και δείχνοντας ότι, αντίθετα με το συνεχές, το εναλλασσόμενο ρεύμα σκοτώνει!

Άνθρωποι όπως ο Edison, ο Westinghouse και ο Ford ανήκαν στην avant grade μιας νέας βιομηχανικής εποχής. Οι καινοτομίες τους δημιούργησαν νέους κλάδους, γιγαντιαίες εταιρείες που θύμιζαν μικρά εταιρικά κράτη. Εγκαινίασαν μια εποχή που συνεχίζεται έως τώρα. Αναλογιστείτε, για παράδειγμα, τον θρίαμβο του αείμνηστου Steve Jobs, του συν-ιδρυτή της Apple. Η εμπορική επιτυχία που είχαν τα iPod και iPhone της εταιρείας του οφείλεται, βασικά, στην ιδιοφυή ιδέα δημιουργίας του iTunes πριν καν λανσαριστεί το iPhone. Τι ήταν το iTunes; Ένα πρόγραμμα που βοήθησε την Apple να ελκύσει εκατομμύρια πελάτες και, έτσι, να τους αιχμαλωτίσει για πάντα κάνοντάς την αγορά ανταγωνιστικών συσκευών (από ανταγωνιστές της Apple) συνώνυμη με την ταλαιπωρία.[15]

Τι σχέση έχουν οι σύγχρονοι καινοτόμοι-μεγιστάνες, όπως οι Edison, Westinghouse, Ford, Gates, Jobs, με τις Κρίσεις; Πολύ μεγάλη! Βλέπετε, οι εταιρείες-δίκτυα είναι, εκ κατασκευής, τόσο μεγάλες ώστε ανατρέπουν τους φυσιολογικούς κανόνες τις αγορές με δυο τουλάχιστον τρόπους.

- *Περιορίζουν τον ρόλο των τιμών:* Αν μειωθεί η ζήτηση για λεμόνια στη λαϊκή αγορά της γειτονιά σας, η τιμή τους θα πέσει μέχρι να

[15] Όταν η μουσική σας, οι ταινίες σας, οι εφαρμογές σας, οι τηλεφωνικοί κατάλογοί σας, κλπ είναι αποθηκευμένα στο iTunes και, άρα, έχετε εύκολη πρόσβαση σε αυτά με οποιαδήποτε προϊόν της Apple (iPod, iPhone, iPad, κλπ), είναι τεράστιο το κόστος της αγοράς μιας συσκευής της Nokia ή της HTC (ακόμα και αν οι συσκευές αυτών εταιριών γίνουν καλύτερες). Θα ξοδέψετε ατελείωτες ώρες για να μεταφέρετε όλα τα αρχεία σας στη νέα συσκευή σας. Ως εκ τούτου, το iTunes έδωσε στην εταιρεία του Jobs τεράστια μονοπωλιακή εξουσία, ανάλογη με εκείνη που προσπαθούσαν να αποκτήσουν ο Edison και ο Westinghouse.

πουληθούν όλα. Αυτή η ελαστικότητα των τιμών συμβάλλει στο να αδειάζουν τα ράφια από τα απούλητα προϊόντα και, κατ' ουσίαν, λειτουργεί ως το αμορτισέρ του καπιταλισμού. Όταν μειώνεται η ζήτηση, η ελαστικότητα των τιμών διασφαλίζει ότι τα προϊόντα δεν θα καταλήξουν στα σκουπίδια. Σε αντιδιαστολή, οι μεγάλες δικτυακές εταιρίες (τύπου Edison ή και Apple) όταν αντιμετωπίσουν την όποια μείωση της ζήτησης δεν είναι αναγκασμένες να ρίξουν τις τιμές τους. Αντί για αυτό, μπορούν να επιλέξουν να μειώσουν την παραγωγή σε βαθμό αρκετό ώστε και οι τιμές να μείνουν σταθερές και τα κόστη τους να μειωθούν. Αυτό όμως σημαίνει ότι οι τιμές χάνουν την προς τα κάτω "ευλυγισία" τους και, έτσι, το αμορτισέρ του καπιταλισμού "κολλάει" και αποδυναμώνεται.

- *Μεγεθύνουν τον ρόλο του χρηματοπιστωτικού τομέα:* Τα κολοσσιαία παραγωγικά δίκτυα (π.χ. παραγωγής και διανομής ηλεκτρικού ρεύματος, τηλεφωνίας, υπηρεσιών τύπου iCloud της Apple κλπ) απαιτούν μια αντίστοιχα κολοσσιαία χρηματοδότηση. Οι τράπεζες πρέπει να συνεργαστούν μεταξύ τους για να τα χρηματοδοτήσουν, να δημιουργήσουν κοινοπραξίες, να συγχωνευθούν, να εξαγοράσουν η μια την άλλη, να κάνουν ο,τιδήποτε είναι αναγκαίο προκειμένου να συγκεντρώσουν τους ποταμούς ρευστού χρήματος που οι επιχειρήσεις-κολοσσοί είναι διατεθειμένες να δανειστούν με ελκυστικά επιτόκια δεδομένης της τεράστιας κερδοφορίας στην οποία προσδοκούν. Επομένως, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι ο χρηματοπιστωτικός τομέας γιγαντώθηκε ως αποτέλεσμα του είδους επιχειρηματικότητας που εγκαινίασαν επιχειρηματίες όπως ο Thomas Edison.

Οι κρίσεις πριν το 1929 και η δημιουργία της Fed

Από τα πρώτα βήματα του καπιταλισμού, η οικονομική μεγέθυνση γεννούσε φούσκες που έσκαγαν με συγκλονιστικές συνέπειες. Περίοδοι ενθουσιασμού και μεγάλων επενδυτικών κινήσεων εναλλάσσονταν με διαδοχικές χρηματοπιστωτικές κρίσεις. Μια πρώτη τέτοια κρίση ήρθε το 1847, με ένα "κακό" τέλος της πρώτης επενδυτικής φάσης που οδήγησε στην κατασκευή του Αγγλικού σιδηροδρομικού δικτύου. Το 1873 οι ΗΠΑ έζησαν την πρώτη ζοφερή (εξάχρονη) οικονομική ύφεση στην ιστορία τους όταν άλλη μια κερδοσκοπική φούσκα έσκασε. Τι είχε γίνει; Μετά το τέλος του ιδιαίτερα δολοφονικού Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου, οι επενδυτές μέθυσαν από τον ενθουσιασμό που προκάλεσε το πολλά υποσχόμενο νέο σιδηροδρομικό δίκτυο το οποίο θα ένωνε τις πολιτείες των ΗΠΑ από την μία ακτή στην άλλη. Κάποια στιγμή, όπως ήταν φυσικό, τα προσδοκώμενα κέρδη αποδείχθηκαν χαμηλότερα των προσδοκιών και η φούσκα έσκασε, συμπαρασύροντας όλη την οικονομία σε μια μαύρη τρύπα. Το 1879 η αμερικανική οικονομία άρχισε να συνέρχεται ξανά όμως τρία μόλις χρόνια μετά, μια νέα ύφεση ξεκίνησε η οποία κράτησε τρία χρόνια. Στη διάρκειά της, μια μεγάλη επενδυτική εταιρεία και η Penn Bank (του Pittsburgh) χρεοκόπησαν, μαζί με δεκάδες χιλιάδες άλλες επιχειρήσεις. Το 1890, το χαρτοφυλάκιο της Λονδρέζικης Baring's Bank "υποβαθμίστηκε" (εκτιμήθηκε δηλαδή ως επισφαλές) λόγω του ότι περιείχε υπερβολικό αριθμό ομολόγων της Αργεντινής και της Ουρουγουάης, οι οποίες μόλις είχαν υποστεί το πλήγμα της κρίσης. Παρ' όλο που η τράπεζα διεσώθη, μετά από την αποφασιστική παρέμβαση της Τράπεζας της Αγγλίας, το γεγονός

δημιούργησε έντονη αναξιοπιστία στις αγορές και κλυδωνισμούς στις χρηματαγορές. Δεν πέρασαν καλά-καλά τρία χρόνια όταν, το 1893, ακόμα μια χρηματοπιστωτική φούσκα έσκασε. Άλλη μια φορά "έφταιγαν" οι σιδηρόδρομοι, η χρηματοδότηση των οποίων ξαφνικά σταμάτησε προκαλώντας έξαρση της ανεργίας στις ΗΠΑ (από 4% σε 18%), μαζικές απεργίες, και αλλαγή του πολιτικού σκηνικού. Η ύφεση που ακολούθησε διήρκεσε μέχρι το 1896 όταν ανακόπηκε επειδή ανακαλύφθηκαν μεγάλες ποσότητες χρυσού. Το κύμα χρυσοθηρίας που ακολούθησε έφερε ξανά στο προσκήνιο την οικονομική μεγέθυνση για μια ολόκληρη δεκαετία. Το 1907 ήταν η χρονιά του σκασίματος της νέας αυτής φούσκας, με το Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης να χάνει το 50% της αξίας του και να σπέρνει ασυγκράτητο πανικό, εκτεταμένη ανεργία, κλείσιμο επιχειρήσεων, κλπ. Το Κραχ του 1907 ήταν τόσο αναπάντεχο και αποκαρδιωτικό που οδήγησε ακόμα και μεγαλοτραπεζίτες όπως ο J.P. Morgan να παραδεχθούν ότι οι αγορές δεν μπορούν να λειτουργήσουν χωρίς κρατική παρέμβαση. Έτσι, επικράτησε συναίνεση στην δημιουργία μιας κεντρικής τράπεζας των Ηνωμένων Πολιτειών, της Ομοσπονδιακής Τράπεζας, γνωστής και ως FED. Ρητή αποστολή της νέας κεντρικής τράπεζας ήταν να αποτρέπει παρόμοιες κρίσεις και, στην περίπτωση που δεν τα καταφέρνει, να λειτουργεί πυροσβεστικά, έστω και κατόπιν εορτής. η δημιουργία της Fed δεν ήταν παρά το κερασάκι στην τούρτα της ""ζώνης του δολαρίου". Πράγματι, οι προ του 1929 κρίσεις έδωσαν το έναυσμα για την σύσφιξη των οικονομικών σχέσεων των τέως Βρετανικών αποικιών που μετεξελίχθησαν σε πολιτείες των ΗΠΑ. Προ του τρόμου που προκαλούσαν στους πολίτες, στους επιχειρηματίες και στους ίδιους τους κυβερνήτες, οι Πολιτείες της Αμερικής έγιναν πραγματικά... Ηνωμένες όχι μόνο πολιτικά αλλά και οικονομικά. Το Κραχ του 1929, και η Κρίση που ακολούθησε έδωσε άλλη μια σημαντική ώθηση στην εγκαθίδρυση μιας πραγματικά ομοσπονδιακής οικονομικής ένωσης.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1920, μετά το Κραχ του 1907 και την ίδρυση της Fed (βλ. προηγούμενο πλαίσιο), ξεκίνησε μια νέα περίοδος οικονομικής άνθησης. Οι επιχειρήσεις-δίκτυα, τύπου Edison και Ford, έδωσαν ώθηση στις επενδύσεις ενώ η επέκταση του τραπεζικού συστήματος πλημμύρισε τις αγορές με φθηνό χρήμα το οποίο, με την σειρά του, ως φιλεύσπλαχνη παλίρροια, σήκωσε ψηλότερα έκανε όλες τις βάρκες, τα πλοιάρια και τα θωρηκτά της οικονομίας. Για πρώτη φορά ακούστηκε πειστικά η υπόσχεση προς τους Αμερικανούς εργάτες ότι είχε βρεθεί η θεραπεία για τη φτώχεια: πως αν ακολουθούσαν το ρεύμα του χρηματικοποιημένου καπιταλισμού, η ζωή τους θα βελτιωνόταν ραγδαία. Τι έπρεπε να κάνουν για αυτό; Να δουλεύουν σκληρά και να έχουν εμπιστοσύνη στη Wall Street και στις εισηγμένες στο Χρηματιστήριο εταιρείες-μαμούθ.

Για κάποιο διάστημα, το όνειρο φάνταζε εφικτό. Ένας εργάτης που το 1921 θα άρχιζε να επενδύει $15 από τον εβδομαδιαίο μισθό του σε μετοχές μεγάλων εταιρειών, μπορούσε να προσδοκά (με βάση την εξέλιξη του χρηματιστηριακού δείκτη μεταξύ 1921 και 1929) ότι το 1941 θα είχε ένα χαρτοφυλάκιο μετοχών αξίας 80.000 δολαρίων και μηνιαία μερίσματα $400. Οι υποσχέσεις αυτές δεν ήταν κούφιες: μέχρι το 1926, το κεφάλαιο των $780 που ο οικονόμος εργάτη μας θα είχε επενδύσει σε ετήσια βάση, θα είχε σχεδόν φθάσει στα 7.000 δολάρια. Τρία χρόνια αργότερα, λίγο πριν από τη διάρρηξη της φούσκας, οι μετοχές του θα άξιζαν το διόλου ευκαταφρόνητο ποσό των 21.000 δολαρίων.

Το όνειρο όμως έμελλε να μετατραπεί σε εφιάλτη. Μέσα σε ελάχιστο διάστημα, 40 δισεκατομμύρια δολάρια εξαφανίστηκαν από τη Γουόλ Στριτ. Οι μετοχές του οικονόμου φίλου μας πήρα την απότομη κατηφόρα έως που, στα

1932, η αξία τους είχε πέσει και πάλι στα 4.000 δολάρια. Αν στη διάρκεια αυτών των έντεκα ετών απλά έκρυβε στο στρώμα του τα $15 δολάρια που έβαζε στην άκρη κάθε εβδομάδα, το ποσό που θα του είχε μείνει θα ήταν υπερδιπλάσιο.

Όταν έγινε το Κραχ, εκείνες τις μέρες του Οκτώβρη του 1929, οι προσδοκίες για μια σχετικά γρήγορη ανάκαμψη ήταν μεγάλες. Όλοι ήθελαν να πιστεύουν ότι το 1929 δεν ήταν παρά μια καμπή ενός συνηθισμένου οικονομικού κύκλου. Φρούδες οι ελπίδες. Η προβλεπόμενη ανάκαμψη δεν ήρθε. Το εθνικό εισόδημα (ή ΑΕΠ) των Ηνωμένων Πολιτειών απλά συνέχισε να πέφτει. Το 1930, μειώθηκε κατά 14%. Το 1931, μειώθηκε 25,3% επιπλέον. Και όταν όλοι πίστευαν ότι η κρίση είχε πιάσει πάτο, το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 25% ακόμα. Μέχρι το 1933, όλα τα κέρδη που είχαν συσσωρευτεί κατά την διάρκεια της χρυσής δεκαετίας του 20 εξανεμίστηκαν.

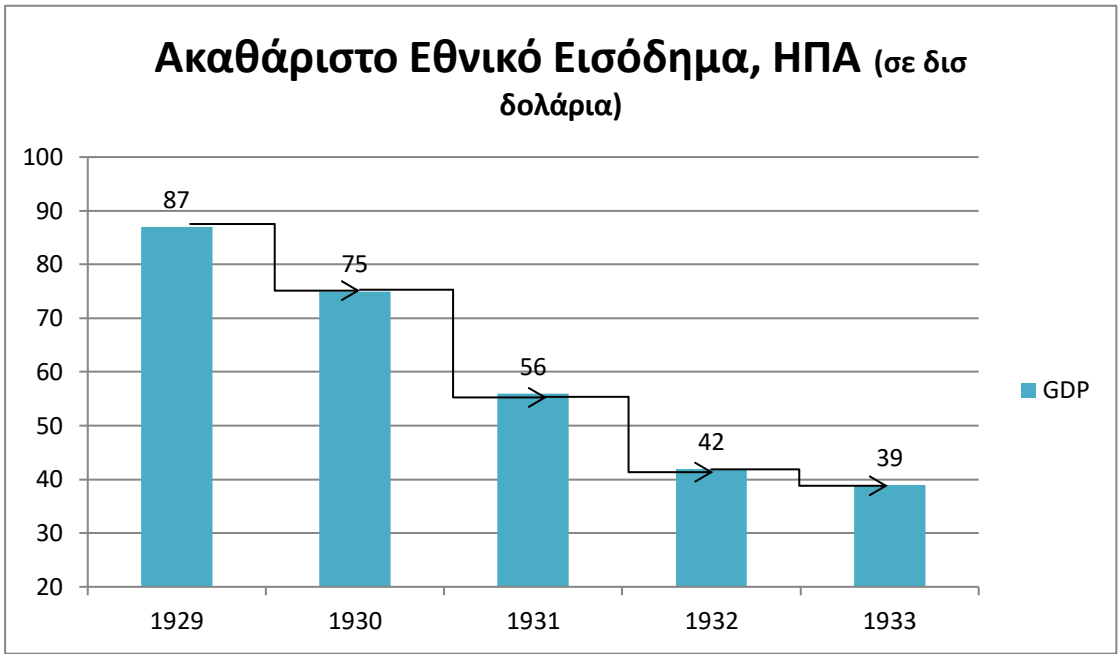

Ίσως η πιο έντονη μνήμη της περιόδου ήταν η μαζική χρεωκοπία των τραπεζών. Το 1929, 659 τράπεζες κατέβασαν τα ρολλά. Το 1930 τις ακολούθησαν άλλες 1.350 τράπεζες. Κι εκεί που το 1931 ξεκίνησε με προβλέψεις ότι η κρίση των τραπεζών τελείωσε, και ότι σιγά-σιγά οι επιζήσασες τράπεζες θα ανάσαιναν, άλες 2.293 τράπεζες έκλεισαν, κι αυτές, τις πόρτες τους για πάντα. Την επόμενη χρονιά, το 1932, άλλα 1.453 κουφάρια τραπεζών τοποθετήθηκαν στο απέραντο νεκροταφείο του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Μόνο το 1933, καθώς είχαν επιβιώσει ελάχιστες τράπεζες, ο αριθμός των τραπεζών που πτώχευσαν έπεσε στις 39. Όμως, για να φτάσουμε εκεί, σε ένα τόσο χαμηλό νούμερο, η οικονομία των Ηνωμένων Πολιτειών είχε ήδη μετατραπεί έμοιαζε σε έρημο: σταθερή μεν άγονη δε:

> Άνθρωποι που είχαν καλλιεργήσει νέους καρπούς για τον κόσμο όλο δεν μπορούσαν να φτιάξουν ένα σύστημα στο οποίο οι άνθρωποι να μπορούν να τους γευτούν. Η αποτυχία αυτή αιωρείται πάνω από το Κράτος σαν μια μεγάλη λύπη. Και στα μάτια των ανθρώπων αντανακλάται η αποτυχία. Και στα μάτια

των πεινασμένων φουντώνει ο θυμός. Στις ψυχές των ανθρώπων τα σταφύλια της οργής γιομίζουν, γιομίζουν και βαραίνουν για τον τρύγο.[16]

Η φτώχεια είχε επανακάμψει δριμύτερη. Όμως αυτή τη φορά ήταν περισσότερο αφόρητη υπό το βάρος των διαψευσμένων προσδοκιών της δεκαετίας του 1920 και των υπερχρεωμένων νοικοκυριών. Υπό το βάρος εξελίξεων τις οποίες δεν είχε φανταστεί ότι θα βίωνε ποτέ, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση στην Washington βρέθηκε σε κατάσταση πλήρους αμηχανίας. Ο Πρόεδρος Herbert Hoover, επηρεασμένος από τις κούφιες διαβεβαιώσεις των οικονομολόγων (ότι από στιγμή σε στιγμή θα έμπαιναν σε λειτουργία οι "αυτορυθμιζόμενοι σταθεροποιητές" των αγορών), αρχικά έμεινε παγωμένος, ελπίζοντας ότι το πρόβλημα θα λυθεί μόνο του. Κι όταν αντέδρασε, αντέδρασε σαν αγχωμένος καταστηματάρχης, προσπαθώντας να κάνει αυτό που κάνουν όλοι οι καταστηματάρχες σε περιόδους ισχνών αγελάδων: να σφίξει το ζωνάρι.

Το πρόβλημα, όμως, ήταν ότι η Κρίση του 1929 δεν ήταν μια ακόμα συνήθης κρίση - από εκείνες που αυτο-διορθώνονται. Ήταν μια Κρίση με κεφαλαίο Κ κατά τη διάρκεια της οποίας μόνο τον όλεθρο μπορούν να προκαλέσουν η τυφλή πίστη στις μαγικές ικανότητες των αγορών να δίνουν λύσεις στα προβλήματα που οι ίδιες δημιούργησαν. Όπως έμελλε να μάθει ο Πρόεδρος Hoover (όταν ήταν πια πολύ αργά), με το όνομά του να καταγράφεται στην ιστορία ως εκείνο του χειρότερου ηγέτη των ΗΠΑ, η εφαρμογή λιτότητας και η προσπάθεια να τιθασευτούν τα ελλείμματα μέσω μείωσης των δημοσίων δαπανών δύο πράγματα πετυχαίνουν εν μέσω Κρίσης: το βάθεμα της Κρίσης και την συνέχιση των ελλειμμάτων.

Ο Μίδας χάνει το χάρισμά του: Η κατάρρευση του Κανόνα του Χρυσού

Η ιδέα να τιθασεύσει την Κρίση εκμεταλλευόμενη την δύναμη του κράτους να τυπώνει χρήμα δεν πέρασε ποτέ από το μυαλό της κυβέρνησης Hoover. Την εποχή που ξέσπασε το Κραχ του 1929, οι καπιταλιστικές οικονομίες μοιράζονταν ένα κατ' ουσίαν κοινό νόμισμα, αντίστοιχο με το ευρώ που έχουν οι δεκαεπτά χώρες της ευρωζώνης σήμερα. Ονομαζόταν Κανόνας του Χρυσού (Gold Standard) και οι κανόνες τους ήταν τέτοιοι που εμπόδιζαν τις κυβερνήσεις να κάνουν ό,τι έκαναν οι κυβερνήσεις των είκοσι ισχυρότερων οικονομιών (των λεγόμενων G20) μετά από το Κραχ του 2008: να «ρίξουν» χρήμα στην οικονομία προκειμένου να αποτρέψουν την καταβύθιση σε ένα υφεσιακό χάος.

Η συλλογιστική στην οποία βασιζόταν ο Κανόνας του Χρυσού ήταν απλή: Αν επιτρεπόταν στις κυβερνήσεις να τυπώνουν χρήμα κατά το δοκούν, δεν θα μπορούσαν να αντισταθούν στον πειρασμό να το κάνουν. Σε αυτή την περίπτωση, η ποσότητα του χρήματος θα αυξανόταν και περισσότερα δολάρια, στερλίνες, φράγκα, κλπ θα ήταν διαθέσιμα για την ίδια ποσότητα αγαθών. Ως εκ τούτου, οι τιμές θα αυξάνονταν αδιάκοπα με συνέπεια να διογκώνεται ο πληθωρισμός, να μειώνεται η ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών της κάθε χώρας και, εν γένει, να χάνεται η αξία των χρημάτων που οι εργαζόμενοι κέρδιζαν με τον ιδρώτα τους. Για να εμποδίσουν τους εαυτούς τους να σφετεριστούν την αξία του νομίσματος των κρατών τους, οι πολιτικοί προσπάθησαν να βρουν ένα τρόπο για να δεθούν σε ένα φανταστικό κατάρτι: όπως είχε κάνει ο Οδυσσέας για να ακούσει το τραγούδι των

[16] Απόσπασμα από *Τα Σταφύλια της Οργής* (*The Grapes of Wrath*, Νέα Υόρκη: The Viking Press,1939] του John Steinbeck - την κλασσική νουβέλα η αφήγηση της οποίας εκτυλίσσεται στα χρόνια της Μεγάλης Κρίσης.

σειρήνων χωρίς να υποκύψει στον πειρασμό να αποβιβαστεί στο νησί τους. Αυτό το φανταστικό κατάρτι ήταν ο Κανόνας Χρυσού. Λειτουργούσε ως εξής:

Οι κυβερνήσεις είχαν συμφωνήσει να καθορίσουν (α) μια σταθερή ισοτιμία δολαρίου-στερλίνας, δολαρίου-φράγκου, κλπ, και (β) την ισοτιμία στην οποία το κάθε ένα από αυτά τα νομίσματα θα ανταλλάσσονταν με ουγγιές χρυσού. Επιπλέον, οι κυβερνήσεις δεσμεύτηκαν να προσδέσουν την ποσότητα του χρήματος που τύπωναν με μια προκαθορισμένη ποσότητα χρυσού. Καθώς κανείς δεν μπορεί να παράγει χρυσό επειδή έτσι του αρέσει (αφού είναι μικρές οι ποσότητες που εξορύσσονται κάθε χρόνο), ο Κανόνας του Χρυσού έμοιαζε να εγγυάται μια σταθερή, σχεδόν αμετάβλητη, προσφορά χρήματος σε κάθε μια από τις συμμετέχουσες χώρες.

Παρ' όλο που ο Κανόνας πέρασε από σαρανταδύο κύματα, ιδίως κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου όταν η λειτουργία του ανεστάλη, ο Κανόνας του Χρυσού επιβίωσε για αρκετά χρόνια, προσφέροντας σε μεγάλο βαθμό την σταθερότητα των τιμών για την οποία είχε σχεδιαστεί. Πράγματι, ο πληθωρισμός διατηρείτο υπό έλεγχο, έστω και αν σήμερα γνωρίζουμε ότι αυτή η νομισματική σταθερότητα είχε ως αντίτιμο χαμηλότερους ρυθμούς μεγέθυνσης των οικονομικών και μεγαλύτερη ανεργία. Όταν, λοιπόν, προέκυψε το Κραχ του 1929, τα χέρια της κυβέρνησης των ΗΠΑ ήταν δεμένα, εξαιτίας του Κανόνα Χρυσού. Τράπεζες χρεοκοπούσαν, επιχειρήσεις κατέρρεαν, εκατομμύρια εργαζόμενοι απολύονταν, τα φορολογικά έσοδα μειώνονταν ταχύτατα, αλλά η κυβέρνηση δεν μπορούσε να δημιουργήσει περισσότερο χρήμα για να βοηθήσει ούτε τους εργαζόμενους ούτε τους εργοδότες να αντιμετωπίσουν την καταιγίδα.

Το 1931, η Βρετανία και οι Σκανδιναβικές χώρες αποχώρησαν από τον Κανόνα, κατανοώντας ότι η συνεχιζόμενη πρόσδεσή τους σε μια συγκριμένη ποσότητα χρήματος, εν μέσω ΄Υφεσης, ήταν καταστροφική. Ο Πρόεδρος Hoover αρνήθηκε κατηγορηματικά να ακολουθήσει το παράδειγμά τους, καθώς ήταν πεπεισμένος ότι ο πληθωρισμός καραδοκούσε στη γωνία. Αντίθετα, προκειμένου να κάνει κάτι, έκανε ό,τι κάνουν πολλοί ηγέτες που βρίσκονται σε δύσκολη θέση: στράφηκε εναντίον των ξένων! Τον Ιούνιο του 1930, λοιπόν, το Κογκρέσο ψήφισε εσπευσμένα ένα νόμο που αύξανε τους δασμούς στα εισαγόμενα προϊόντα σε μια εκ των προτέρων καταδικασμένη προσπάθεια να αυξηθεί η ζήτηση για τα εγχώρια προϊόντα. Όταν οι υπόλοιπες χώρες αντέδρασαν αυξάνοντας με τη σειρά τους τούς δασμούς, το παγκόσμιο εμπόριο συρρικνώθηκε, τα πράγματα χειροτέρεψαν και η οικονομική δυσπραγία επεκτάθηκε ακόμα περισσότερο.

Στις προεδρικές εκλογές του 1932, ο Franklin Delano Roosevelt πέτυχε νίκη σαρωτική, υποσχόμενος στον λαό του ένα New Deal (μια Νέα Συμφωνία). Ένα από τα πρώτα μέτρα του ήταν να βγάλει τις ΗΠΑ από τον Κανόνα του Χρυσού. Δεν πέρασε πολύς καιρός που το κοινό νόμισμα της εποχής, ο Κανόνας του Χρυσού, εγκαταλείφθηκε ολοκληρωτικά και το New Deal άρχισε να παίρνει σάρκα και οστά. Δυστυχώς, παρά τις πολλές εξαιρετικές ιδέες και τις ακόμα καλύτερες προθέσεις, το New Deal δεν σταμάτησε την Μεγάλη ΄Υφεση. Χρειάστηκε μια βιομηχανικής κλίμακας σφαγή (ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος), και αντιστοίχου μεγέθους δημόσιες «επενδύσεις» στον μαζικό αφανισμό, για να βγει η παγκόσμια οικονομία από το τέλμα.

Οι δυο δαίμονες του καπιταλισμού και το Παράδοξο της Προφητείας

Το 1929 μας δίδαξε ένα μάθημα τη σημασία του οποίου φαίνεται, αν κρίνει κανείς από τα λεγόμενα και τις πράξεις των Ευρωπαίων ηγετών μας, ότι έχουμε ξεχάσει:

Οι κοινωνίες των αγορών μαστίζονται από δυο δαίμονες που τις καθιστούν ασταθείς και επιρρεπείς σε κρίσεις. Κρίσεις που, μια στα τόσο, γράφονται με κεφαλαίο Κ. Ποιοι είναι αυτοί οι δυο δαίμονες; Το *χρήμα* και η *εργασία*. Και τα δυο είναι, φαινομενικά, εμπορεύματα που δεν θα έπρεπε να διαφέρουν από τα τυριά ή τα σφυριά (ως προς τους νόμους που διέπουν τις τιμές και τις ποσότητες στις οποίες "παράγονται" και διανέμονται). Όταν κάποιος δανείζεται χρήματα για να αγοράσει ένα σπίτι, επωμίζεται ένα κόστος (τον τόκο) και καταβάλλει ένα αντίτιμο (το επιτόκιο). Παρόμοια, η μίσθωση της εργασίας απαιτεί την καταβολή μιας αμοιβής, όπως ακριβώς όταν κάποιος καταβάλλει ένα αντίτιμο για να νοικιάσει μια ηλεκτρογεννήτρια. Εδώ, όμως, σταματούν οι ομοιότητες.

Ένας φίλος μου κάποτε παραπονέθηκε ότι δεν μπορούσε να πουλήσει ένα εντυπωσιακό σπίτι στην Πάτμο. Του είπα ότι το αγοράζω για €10. Γέλασε, καταλαβαίνοντας την διαφορά μεταξύ του να μην μπορείς να πουλήσεις από το να μην βρίσκεις την τιμή που θα ήθελες. Το ίδιο ακριβώς ισχύει για μια αχρησιμοποίητη ηλεκτρογεννήτρια: αν είσαι διατεθειμένος να την νοικιάσεις πολύ φθηνά, πάντα θα βρεις κάποιον που να την πάρει. Αυτονόητα ακούγονται αυτά για σπίτια, πατάτες, ακόμα και ηλεκτρογεννήτριες. Ελάτε όμως που δεν ισχύουν για το χρήμα και την ανθρώπινη εργασία! Ας δούμε γιατί.

Σε μια οικονομία που ο ρυθμός ανάπτυξης εξαρτάται από τις επενδύσεις που κάνουν ή δεν κάνουν οι μεγάλες εταιρίες, οι διευθυντές τους παίρνουν αποφάσεις που σε μεγάλο βαθμό καθορίζουν το συνολικό οικονομικό κλίμα. Όταν οι μεγάλες εταιρείες επενδύουν, τις μιμούνται οι μικρότεροι παίκτες που θυμίζουν τα ψάρια-πιλότους τα οποία ακολουθούν τους μεγάλους καρχαρίες και τρέφονται με τα αποφάγια τους. Πράγματι, το κύμα επενδύσεων των μεγάλων εταιρειών αυξάνει τη ζήτηση για χρήμα και εργασία σε όλη την οικονομία. Τι, όμως, καθορίζει την απόφαση των μεγάλων εταιρειών να επενδύσουν; Η απάντηση είναι: η αισιοδοξία!

Όταν οι μεγαλο-επιχειρηματίες σταθμίζουν αν θα πρέπει να πραγματοποιήσουν μεγάλης κλίμακας επενδύσεις (π.χ. σε ένα νέο εργοστάσιο ή σε μια νέα γραμμή παραγωγής) ξενυχτάνε τα βράδια προσπαθώντας απεγνωσμένα να μαντέψουν το μέλλον. Να μαντέψουν τι; Το αν θα υπάρξει επαρκής ζήτηση για τα νέα προϊόντα που θα παραχθούν λόγω της νέας, μεγάλης επένδυσης. Και από τι θα εξαρτηθεί η ύπαρξη τέτοιας μελλοντικής ζήτησης; Θα εξαρτηθεί, και οι επιχειρηματίες το γνωρίζουν αυτό , από το αν ένας μεγάλος αριθμός επιχειρηματιών σαν αυτούς επενδύσουν μαζικά.

Αν όντως επενδύσουν αρκετοί, θα υπάρχουν πολλές παραγγελίες, η απασχόληση θα αυξηθεί, οι εργαζόμενοι θα έχουν χρήματα για να καταναλώνουν, και η οικονομία θα ακμάζει την ώρα που το δικό τους προϊόν θα αρχίσει να παράγεται. Αν, αντίθετα, είναι λίγοι οι επιχειρηματίες που αποφασίσουν, τελικά να επενδύσουν, τότε ο παραγγελίες θα είναι ισχνές, η απασχόληση θα παραμείνει στάσιμη και η ζήτηση θα είναι χαμηλή.

Κάπως έτσι οι επιχειρηματίες πιάνονται στην παγίδα του Παραδόξου της Προφητείας: αν ο καθένας από αυτούς προβλέπει μια περίοδο παχιών αγελάδων, η περίοδος των παχιών αγελάδων θα έλθει και η αισιόδοξη πρόβλεψή τους θα επιβεβαιωθεί. Το ίδιο, όμως, ισχύει και ανάποδα. Αν προβλέπουν μια περίοδο ισχνών αγελάδων, θα επακολουθήσει μια περίοδος ισχνών αγελάδων, επικυρώνοντας την αρχική απαισιοδοξία τους. Η προφητεία, επομένως, αυτο-εκπληρώνεται και αυτό σημαίνει ότι οι άμοιροι οι επιχειρηματίες δεν μπορούν να βασίζουν τις αποφάσεις τους σε κάποια επιστημονική ανάλυση των αγορών. (Βλ.

το ακόλουθο παίγνιο που αποτυπώνει την ουσία αυτού του ανεπίλυτου διλήμματος.)

Όταν η Λογική υποτάσσεται στην Προσδοκία

Η Άννα, η Βάνα και ο Γιώργος καλούνται να πάρουν μέρος σε ένα απλό παίγνιο. Πρέπει να καθίσουν σε διαφορετικά δωμάτια, χωρίς να μπορούν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους. Ο καθένας από τους τρεις παίκτες παίρνει €100 και πρέπει να επιλέξει είτε να τα κρατήσει είτε να τα βάλλει σε έναν κοινό κουμπαρά. Οι κανόνες του παιγνίου είναι απλοί: ο κάθε ένας παίκτης παίκτες πρέπει είτε να βάλει στον κουμπαρά ολόκληρο το ποσό των €100 δολαρίων είτε να κρατήσει τα €100. Αν στον κουμπαρά συγκεντρωθούν και τα €300 δολάρια, το ποσό θα δεκαπλασιαστεί και οι τρεις παίκτες θα το μοιραστούν ισόποσα. Αντίθετα, αν στον κουμπαρά συγκεντρωθούν λιγότερα από τα €300 δολάρια, τότε το ποσό αυτό χάνεται και ο κάθε παίκτης φεύγει με τα χρήματα που είχε κρατήσει (δηλαδή, τίποτα αν έβαλε και τα €100 δολάρια στον κουμπαρά ή €100 δολάρια αν τα κράτησε).

Η καλύτερη έκβαση, το ευτυχές σενάριο για όλους, είναι και οι τρεις παίκτες να βάλουν τα €100 τους στον κουμπαρά, το ποσό να δεκαπλασιαστεί (να γίνει δηλαδή €3.000, και να φύγουν με €1000 ο καθένας. Θα βάλλουν, όμως, όλοι τα 100 δολάρια στον κουμπαρά; Ας παρακολουθήσουμε τις σκέψεις της Άννας πριν πάρει την τελική της απόφαση: «Νομίζω ότι και η Βάνα και ο Γιώργος θα βάλλουν τα €100 στον κουμπαρά και, άρα, είναι απολύτως λογικό να βάλλω και εγώ τα δικά μου €100. Έτσι θα φύγω από εδώ με €1000 και όχι με τα μίζερα €100 που υα έχω αν δεν τα βάλω στον κουμπαρά. Αν, όμως, θεωρών ότι έστω και ένας από τους άλλους δύο δεν συνεισφέρει τα €100 του ή της, τότε το καλύτερο που έχω να κάνω είναι να κρατήσω τα €100 δολάριά μου. Εκατό ευρώ είναι προτιμότερα από το τίποτα!»

Επομένως, το προαπαιτούμενο για να βάλλει η Άννα στον κουμπαρά τα €100 της είναι να σκεφτεί ότι: (α) η Βάνα θα προβλέψει ότι τόσο αυτή όσο και ο Γιώργος θα βάλλουν τα €100 τους στον κουμπαρά, και (β) ο Γιώργος θα προβλέψει ότι τόσο αυτή όσο και η Βάνα θα βάλλουν τα €100 τους στον κουμπαρά. Η αισιοδοξία υπερισχύει όταν ο καθένας περιμένει ότι και οι άλλοι δυο θα βάλλουν τα €100 τους στον κουμπαρά. Στην αντίθετη περίπτωση επικρατεί η απαισιοδοξία. Άρα, η καλύτερη στρατηγική εξαρτάται από τις προσδοκίες του κάθε παίκτη για τον βαθμό αισιοδοξίας των άλλων δυο παικτών.

Το παίγνιο αυτό είναι ένα παράδειγμα αυτού στο οποίο οι φιλόσοφοι αναφέρονται ως η άπειρη παλινδρόμηση (infinite regress): μια κατάσταση στην οποία είναι αδύνατον να αποφασίσει κανείς ορθολογικά τι πρέπει να κάνει. Ακόμα και αν η Άννα, η Βάνα και ο Γιώργος ήταν οι πιο ορθολογικοί άνθρωποι στον πλανήτη, και ο καθένας τους σεβόταν απολύτως την ευφυΐα των άλλων δυο, και πάλι δεν θα ήξεραν τι να κάνουν. Το Παράδοξο της Προφητείας, το οποίο καθιστά αδύνατες τις προβλέψεις, είναι η θεατρική σκηνή πάνω στη οποία διαδραματίζεται αν όχι η ανθρώπινη τραγωδία τουλάχιστον το δράμα με τις επενδυτικές αποφάσεις των επιχειρηματιών.

Το παραπάνω παίγνιο αποτυπώνει την ουσία του Παράδοξου της Προφητείας ώστε να αναδείξει το βασικό πρόβλημα του καπιταλισμού: την τάση των επιχειρηματιών των σταματούν κάθε επένδυση με το που εμφανίζονται τα πρώτα μαύρα σύννεφα στον ορίζοντα. Και το χειρότερο: το πως οι απαισιόδοξες

προσδοκίες τους τείνουν να επαληθευτούν μόνο και μόνο επειδή μπήκαν στο μυαλό τους, επηρεάζοντας άμεσα τις επιχειρηματικές τους αποφάσεις. Ο John Maynard Keynes είχε πει, επ' αυτού, ότι οι επενδυτικές αποφάσεις των επιχειρηματιών είναι το πεδίο «όπου αφιερώνουμε την σκέψη μας στην πρόβλεψη του τι προβλέπουμε να είναι η μέση πρόβλεψη για την μέση πρόβλεψη."[17]

Προσέξατε ότι κάτι σημαντικό απουσιάζει από αυτή την ανάλυση για τους βασικούς παράγοντες που προσδιορίζουν το αν η οικονομία θα ανακάμψει ή όχι; Οι μισθοί και τα επιτόκια! Δεν υπάρχει η παραμικρή μνεία σε αυτά. Ενώ αναμφίβολα οι επιχειρηματίες-εργοδότες θα επιθυμούσαν να δίνουν χαμηλότερους μισθούς και να πληρώνουν μικρότερα επιτόκια για τα δάνεια τους, δεν είναι αυτοί οι κύριοι παράγοντες στους οποίους πάνω θα βασίσουν την απόφαση για μια μεγάλη επένδυση. Η απόφασή τους αυτή εξαρτάται από το συνολικό επιχειρηματικό κλίμα. Αν το επιχειρηματικό κλίμα είναι θετικό και οι προσδοκίες μεγάλες, οι επιχειρηματίες θα δώσουν το πράσινο φως για μεγάλα επενδυτικά σχέδια. Αν όχι, καμία μείωση στους μισθούς και τα επιτόκια δεν πρόκειται να τους πείσει να επενδύσουν. Τελεία και παύλα!

Και σαν να μην έφτανε αυτό, όταν αρχίσει ύφεση μετά από ένα κραχ, η μείωση των μισθών και των επιτοκίων τείνει να πανικοβάλει τις εταιρείες. Σκέφτονται: "Για να δέχονται οι εργαζόμενοι να δουλεύουν για λιγότερα και να μειώνει η Κεντρική Τράπεζα τα επιτόκια, τα πράγματα δεν πάνε καθόλου καλά." Έτσι, αντί να προσλαμβάνουν και να δανείζονται, κάνουν το αντίθετο: Απολύουν και ακυρώνουν τα οποία επενδυτικά σχέδια βρίσκονται σε εξέλιξη. Έχοντας τις κεραίες τους στραμμένες στη μελλοντική ζήτηση, η μοναδική σχεδόν ανησυχία τους είναι αν οι υπό κατασκευή ιμάντες παραγωγής θα παράγουν προϊόντα που θα βρουν πελάτες. Υπό αυτή την έννοια, είναι πολύ πιθανόν μια γενική μείωση των μισθών σήμερα να ερμηνευθεί ως κάκιστος οιωνός για την μελλοντική ζήτηση. Το ίδιο ισχύει και για τη μείωση των επιτοκίων.

Ανακεφαλαιώνοντας, το 1929 θα έπρεπε να μας είχε διδάξει ότι το χρήμα και η εργασία είναι εμπορεύματα μεν αλλά με περίεργες ιδιαιτερότητες δε: οι "αγοραστές" τους συχνά (ιδίως σε περίοδο ύφεσης) αποτρέπονται από αυτά όταν η τιμή τους μειώνεται! Έτσι, η εργασία και το χρήμα, αν και απαραίτητα γρανάζια του κινητήρα του καπιταλισμού, λειτουργούν ως δαίμονες που τον στοιχειώνουν. Ο λόγος που δεν μπορούν να λειτουργήσουν ως "φρόνιμα" γρανάζια (όπως όλα τα άλλα, π.χ. οι ηλεκτροκινητήρες, οι πρώτες ύλες κλπ) είναι η ριζικά διαφορετική μορφή τους σε σχέση με τα υπόλοιπα εμπορεύματα. Για να το πω απλά: Κανείς εργοδότης δεν τα θέλει πραγματικά ως έχουν! Στην πραγματικότητα, απεχθάνεται τόσο τους υπαλλήλους του όσο και τα δάνειά του. Αν μπορούσε, δεν θα μίσθωνε εργασία και δεν θα έπαιρνε δάνεια. Κι αυτό όχι επειδή κοστίζουν αλλά επειδή, αντίθετα με το ηλεκτρικό ρεύμα (το οποίο το αγοράζεις χωρίς να έχεις πολλά-πολλά με τον παραγωγό του), η εργασία και τα (δανεικά) κεφάλαια επιβάλλουν στον επιχειρηματία μια σχέση (με εργαζόμενους και τραπεζίτες) που θα ήθελαν να μην έχουν.

> "Η διαδικασία παραγωγής παρουσιάζεται [σημ. στα μάτια του επιχειρηματία] ως ένα αναπόφευκτο στάδιο, ένα αναγκαίο κακό, του πλουτισμού. Έτσι, σε όλα τα έθνη στα οποία εξελίχθηκε η καπιταλιστική διαδικασία παραγωγής, εμφανίζεται ανά τακτά χρονικά

[17] Βλ. Κεφάλαιο 12 της Γενικής Θεωρίας.

διαστήματα μια πυρετώδης προσπάθεια πλουτισμού
απελευθερωμένου από τις "αγγαρείες" της παραγωγικής διαδικασίας."

Αυτή την οξυδερκή παρατήρηση έκρυψε κάπου στον δεύτερο τόμο του Κεφαλαίου του ο Μαρξ. Κι έχει απόλυτο δίκιο. Ακούμε συχνά να λένε ότι οι έλληνες εργαζόμενοι δεν θέλουν να εργάζονται. Ναι, αλλά ξεχνάμε και τους βιομήχανους που δεν ήθελαν να είναι... βιομήχανοι.[18]

Κανείς επιχειρηματίας δεν θέλει να χρωστάει. Κάθε εργοδότης ονειρεύεται την ώρα και την στιγμή που η τεχνολογία θα του επιτρέψει να απολύσει όλους τους υπαλλήλους τους και να τους αντικαταστήσει με πειθήνια ρομπότ που ούτε γκρινιάζουν, ούτε απεργούν, ούτε αρρωσταίνουν. Υπό αυτή την έννοια, τα δάνεια και η εργασία είναι αναγκαία κακά των οποίων τις «υπηρεσίες» μισθώνουν οι επιχειρηματίες ώστε να κερδίσουν οι ίδιοι. Όμως, κέρδος μπορεί να υπάρξει μόνο αν το επίπεδο της μελλοντικής ζήτησης είναι υψηλό. Έτσι, δανείζονται από τις τράπεζες και προσλαμβάνουν εργαζόμενους μόνο όταν εκτιμούν ότι, στο σύνολό της, η οικονομία θα χαρακτηρίζεται από ικανοποιητική ζήτηση. Και που βασίζουν αυτή την εκτίμηση όταν, όπως γνωρίζουν καλά, το μέλλον δεν είναι απλώς άγνωστο αλλά αδύνατον να προβλεφθεί;

Η μόνη βεβαιότητα που μπορεί να έχει ένας έξυπνος επιχειρηματίας είναι ότι η ζήτηση δεν μπορεί να διατηρηθεί για πολύ σε υψηλό επίπεδο. Ιδίως όταν μειώνονται οι μισθοί και τα επιτόκια, η ζήτηση θα μπει, θέλοντας και μη, σε καθοδική πορεία. Το αποτέλεσμα είναι ένας ενδιαφέρων, αν και τραγικός, γρίφος: σε περίοδο ύφεσης, όπου υπάρχει πλεονάζουσα εργασία και αποταμιεύσεις που κανείς δεν θέλει να δανειστεί, η μείωση των μισθών και των επιτοκίων δεν βοηθάει. Στην πραγματικότητα, βαθαίνει την ύφεση!

Στοιχειωμένα μηχανήματα και η οικονομική σημασία της ελευθερίας

Αν κρίνουμε από την λογοτεχνία και τον κινηματογράφο, οι άνθρωποι φοβούνται τα δημιουργήματά τους. Από το παραμύθι *Sweet Porridge* των αδελφών Grimm[19] μέχρι τον *Μαθητευόμενο Μάγο* του Goethe, και από τους Εβραϊκούς μύθους για το Γκόλεμ και τον Dr Frankenstein της Mary Shelley μέχρι κινηματογραφικές ταινίες όπως το Blade Runner και τη σειρά *The Terminator* [Ο Εξολοθρευτής], οι ενδείξεις του φόβου που μας προκαλούν τα δημιουργήματά μας είναι αναρίθμητες. Ωστόσο, υπάρχει ένα έργο επιστημονικής φαντασίας που συμβολίζει καλύτερα το μεγαλύτερο παράδοξο της μεταμοντέρνας κατάστασής μας: η πρώτη κινηματογραφική ταινία της σειράς *The Matrix*, που σκηνοθέτησαν το 1999 οι Larry και Andy Wachowski.

Στην ταινία *The Matrix*, η εξέγερση των δημιουργημάτων μας δεν είναι μια ακόμα περίπτωση «δημιουργο-κτονίας». Σε αντίθεση με το πλάσμα που δημιούργησε από μέλη πτωμάτων ο Dr Frankenstein, που επιτίθεται μανιωδώς στους ανθρώπους ωθούμενο από ένα καθαρά υπαρξιακό άγχος, ή με τις μηχανές στη σειρά *The Terminator* που θέλουν να εξολοθρεύσουν όλους τους ανθρώπους

[18] Πόσοι βιομήχανοι δεν άδραξαν την ευκαιρία να πουλήσουν τα εργοστάσιά τους και μπουν στο παιχνίδι του άνευ παραγωγής πλουτισμού (δηλαδή, στον χρηματοπιστωτικό τομέα); Εδώ στην Ελλάδα μου έρχονται αρκετές τέτοιες περιπτώσεις κατά νου: είναι γνωστές οι περιπτώσεις βιομηχάνων που ξεπούλησαν (σε καλές, είναι η αλήθεια, τιμές) για να γίνουν χρηματιστές, πολιτικοί ακόμα και πρόεδροι του Συνδέσμου Ελλήνων Βιομηχάνων...

[19] Μεταφρασμένο ως *Η Νόστιμη Σούπα* από τη Μαρία Αγγελίδου στα άπαντα των αδελφών Γκριμ που έχουν κυκλοφορήσει από τις εκδόσεις Άγρα.

προκειμένου να εδραιώσουν τη μελλοντική κυριαρχία τους στον πλανήτη, στο *Matrix* η αναδυόμενη αυτοκρατορία των μηχανών έχει την οξυδέρκεια να διατηρήσει το ανθρώπινο είδος για να εξυπηρετήσει τους σκοπούς της. Μας διατηρούν ζωντανούς ως πηγή θερμικής ενέργειας με την οποία οι μηχανές τροφοδοτούνται για να συνεχίσουν να αναπτύσσουν την κοινωνία τους.

Αφήνοντας κατά μέρος την αφηγηματική ροή της ταινίας (η οποία επικεντρώνεται στην αναπόφευκτη εξέγερση των ανθρώπων), η σύντομη αυτή συνάντηση με την επιστημονική φαντασία είναι χρήσιμη για να κατανοήσουμε τι συμβαίνει γύρω μας σήμερα: πιο συγκεκριμένα, αποκαλύπτει ένα στοιχειό, ένα φάντασμα, το οποίο ζει στα εντόσθια του οικονομικού μας συστήματος αποσταθεροποιώντας το. Πιο στοιχειό είναι αυτό; Η *ανθρώπινη εργασία*. Τι εννοώ με αυτό; Επιτρέψτε μου να απαντήσω με ένα ερώτημα: Οι μηχανές που έχουν καταλάβει την Γη στην ταινία *The Matrix* προφανώς έχουν δημιουργήσει, σύμφωνα με την πλοκή, μια δική τους, πολύπλοκη οικονομία. *Αξία όμως παράγουν;* Εδώ βρίσκεται το μέγα ερώτημα.

Η απάντηση, όπως είναι φυσικό, εξαρτάται από το τι σημαίνει *αξία* και πώς διαφοροποιείται από την *τιμή*. Οι οικονομολόγοι, αν τους ρωτήσετε, θα σας πουν ότι αξία μπορεί να οριστεί η τιμή προς την οποία τείνει η τρέχουσα τιμή όταν οι συνθήκες στις αγορές είναι φυσιολογικές. Π.χ. μπορεί οι ομπρέλες να πουλιούνται ακριβότερα από την αξία τους όταν βρέχει καταρρακτωδώς και ο πωλητής χαίρεται όμως μετά τον κατακλυσμό η τιμή των ομπρελών θα τείνει να αντανακλά την πραγματική τους αξία. Υπό αυτή την οπτική, τείνουμε να θεωρούμε ότι η αξία των πραγμάτων αντικατοπτρίζει το πραγματικό κόστος παραγωγής τους. Ένα είναι βέβαιο: όπως με την αγάπη, την ποίηση, την πορνογραφία και την ομορφιά, αναγνωρίζουμε την αξία όπου την δούμε, ακόμα και αν αδυνατούμε να την ορίσουμε αναλυτικά.

Αν έχετε δει το *Matrix*, θα θυμάστε ότι η κοινωνία των μηχανών που έχει μετατρέψει τους ανθρώπους σε άβουλους δούλους (τους οποίους κρατά ζωντανούς μέσα σε ένα ψηφιακό όνειρο ώστε να προσφέρουν, με την σωματική τους θέρμη, ενέργεια στις μηχανές) χαρακτηρίζεται, όπως και η σημερινή ανθρώπινη κοινωνία, από ιδιαίτερα εξελιγμένο καταμερισμό εργασίας. Κάποιες μηχανές φροντίζουν να παράγεται αρκετή ενέργεια από τα κορμιά των ανθρώπων, άλλες είναι πολεμικές μηχανές, άλλες πάλι συναρμολογούν και σχεδιάζουν την επόμενη γενιά των μηχανών. Όλες μαζί αποτελούν μια λειτουργική μηχανική κοινωνία που αναπαράγεται, παράγει πλεονάσματα, διανέμει πόρους - ακριβώς όπως και η δική μας κοινωνία. Αξία όμως παράγεται στο πλαίσιο αυτής της μηχανικής κοινωνίας; Δεν νομίζω.

Τα μικροσκοπικά ελατήρια και γρανάζια μέσα σε ένα παλιό μηχανικό ρολόι, παράγουν αξία; Το περίπλοκο λογισμικό που "δίνει" ζωή σε έναν υπολογιστή δημιουργεί αξία (ανεξάρτητη από εκείνο που κάνει χρησιμοποιώντας τον υπολογιστή αυτόν κάποιος άνθρωπος); Γενικότερα, σε ένα κόσμο χωρίς ανθρώπους (ή σε ένα κόσμο όπου οι άνθρωποι θα έχουν χάσει ολοσχερώς τον έλεγχο της νοημοσύνης τους, όπως στο *The Matrix*), έχει νόημα να μιλάμε για δημιουργία αξίας; Η απάντησή μου είναι ένα κατηγορηματικό «όχι».

Πράγματι, τι νόημα έχει να επικαλούμαστε την «στριγνή» έννοια της αξίας στο πλαίσιο ενός συστήματος στο οποίο δεν υπάρχουν άνθρωποι, ιδίως όταν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την πιο βατή λέξη "λειτουργία"; Όταν οι ωρολογοποιοί μελετούν τους τροχούς, τα γρανάζια και τα ελατήρια των ρολογιών που προσπαθούν να επισκευάσουν, αναφέρονται στην λειτουργία τους. Όταν οι μηχανικοί υπολογιστών συζητούν για τα πλήρως αυτοματοποιημένα συστήματά

τους, δεν χρησιμοποιούν τον όρο "αξία" για να περιγράψουν το ρόλο ή την εξαγωγή δεδομένων του συστήματος. Και αυτοί μιλούν για λειτουργίες, εξαγωγή δεδομένων, εισαγωγή δεδομένων, κλπ. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο όρος αξία θα ήταν περιττός και άνευ περιεχομένου. Θα ήταν, πράγματι, εντελώς παράλογο να μιλάμε για τη "σχετική αξία" της κάθε μηχανικής μονάδας που εντάσσονται στα διαφορετικά μηχανήματα.

Γιατί όλη αυτή η κουβέντα περί Matrix, μηχανών και αξίας; Επειδή, αν έχω δίκιο ότι όντως η παραγωγή "αξίας" απαιτεί την ανθρώπινη διαμεσολάβηση, τότε έχουμε εντοπίσει μια μείζονα πηγή αστάθειας που είναι βαθιά θαμμένη στα θεμέλια των κοινωνιών της αγοράς:

- Όσο μεγαλύτερη είναι η επιτυχία με την οποία οι μεγάλες εταιρείες αντικαθιστούν την ανθρώπινη εργασία με μηχανές
- Όσο περισσότερο καταφέρνουν να πειθαρχούν την ανθρώπινη εργασία ώστε να εργάζεται ως εάν να ήταν μηχανική
- Τόσο μειώνεται η "αξία" την οποία παράγουν οι κοινωνίες μας.

Οι μεγάλες εταιρείες μπορούν να παράγουν τεράστιες ποσότητες αγαθών και αστραφτερά προϊόντα που όλοι μας ποθούμε. Όμως, η "αξία" αυτής της χιονοστιβάδας αγαθών θα τείνει προ το μηδέν όσο οι επιχειρήσεις καταφέρνουν να μηχανοποιούν την εργασία, να επιβάλουν στους εργαζόμενους μηχανιστικά χαρακτηριστικά και συμπεριφορές. Πράγματι, το όριο αυτής της μηχανοποίησης δεν είναι άλλο από την οικονομία της κοινωνίας των μηχανών που σκιαγραφεί η ταινία *The Matrix*: μια θαυμαστή (αν και δυστοπική) οικονομία όπου, παρά την τεράστια και ιδιαίτερα αποδοτική παραγωγή, καμία "αξία" δεν παράγεται.

Μόλις φτάσαμε σε ένα σημείο συνειδητοποίησης που μας επιτρέπει να ρίξουμε μια νέα, διαφωτιστική, ματιά στην δική μας κοινωνία της αγοράς. Οι μεγάλες επιχειρήσεις νιώθουν αναγκασμένες, από τον έντονο ανταγωνισμό, να κάνουν τους εργαζόμενούς τους, όσο γίνεται, να μοιάσουν με αποδοτικές μηχανές. Να καταστήσουν την πρόσληψη εργαζόμενου όσο γίνεται πιο όμοια με την μίσθωση μιας ηλεκτρογεννήτριας. Βέβαια, όσο και να προσπαθήσουν, αυτό δεν γίνεται. Ο ανθρώπινος παράγοντας ποτέ δεν θα χάσει την ικανότητά του, ακόμα κι αν το θελήσει, να εκπλήσσει τον ίδιο του τον εαυτό (π.χ. με την εφευρετικότητά του ή, αντίθετα, με την έφεσή του στην αυτο-καταστροφή), να εξεγείρεται, να είναι απρόβλεπτος με τρόπο που δεν ισχύει στις ηλεκτρογεννήτριες. Όλα όσα καθιστούν τη συμβολή των ανθρώπων στην παραγωγική διαδικασία βαθειά απρόβλεπτη, είναι κομμάτι του ποιοι είμαστε. Ανεξάρτητα από την βούλησή μας, την μια στιγμή είμαστε ικανοί να μην μπορούμε να κάνουμε τίποτα της προκοπής ενώ την αμέσως επόμενη στιγμή μπορεί να μας έρθει η έμπνευση για κάποια εξαιρετική εφεύρεση.

Αδυνατώντας να απελευθερωθεί από την ανθρώπινη υπόστασή του, χωρίς να διαθέτει την επιλογή να καταπιεί ένα μπλε χάπι που θα αφαιρούσε το βάρος της επίγνωσης από τους κουρασμένους ώμους του (όπως το μπλε χάπι που προσφέρθηκε στον πρωταγωνιστή του *Matrix* στην αρχή της ταινίας), ο εργάτης-υπάλληλος παραμένει το τελευταίο οχυρό που αντιστέκεται στην εισβολή της αγοράς στην σχέση εργοδότη-εργαζόμενου. Η ανθρώπινη υπόσταση του υπάλληλου δεν είναι προς πώληση. Ακόμα κι αν θέλει να την πουλήσει ο υπάλληλος, δεν μπορεί. Δεν γίνεται να την "βγάλει" από τα σπλάχνα του και να την παραχωρήσει στον πλειοδότη. Είναι αδύνατον. Αυτή η επίμονη (και, παράλληλα, ακούσια) αντίσταση της ανθρώπινης υπόστασης στην εμπορευματοποίηση καθιστά την σύμβαση εργασίας (μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου) εκπληκτικά

σημαντική και εντελώς διαφορετική από οποιοδήποτε άλλο συμβόλαιο μεταξύ κάποιου αγοραστή και κάποιου πωλητή.

Έχετε ποτέ αναρωτηθεί για ποιον λόγο οι αγορές αρνούνται πεισματικά να λειτουργήσουν με την ακρίβεια ρολογιού; Δώσαμε την απάντηση στην προηγούμενη παράγραφο. Η απάντηση οφείλεται στην αδυναμία των ανθρώπων να μετατρέψουν τους εαυτούς τους, ακόμα και αν το θέλουν, σε ένα εμπόρευμα όπως όλα τα άλλα. Αυτή η αδυναμία εξηγεί για ποιον λόγο τα οικονομικά μας συστήματα, σε αντίθεση με όσα βλέπουμε στη Φύση, είναι επιρρεπή σε Κρίσεις με κεφαλαίο Κ: Όσο μεγαλύτερη είναι η επιτυχία με την οποία οι μεγάλες εταιρείες μηχανοποιούν την εργασία, τόσο μικρότερη αξία παράγουν μακροπρόθεσμα και τόσο πιο κοντά έρχεται η επόμενη Κρίση.

Η διαδικασία μοιάζει με μια υπόγεια, σχεδόν ειρωνική, συνέργεια ανάμεσα στο Παράδοξο της Επιτυχίας και το Παράδοξο της Προφητείας - τα δύο παράδοξα που περιέγραψα σε προηγούμενες σελίδες:

- Η οικονομική ανάπτυξη και ο πλουτισμός απαιτούν τη χρησιμοποίηση μηχανών, την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών και την εντατικοποίηση της παραγωγικότητας της εργασίας.
- Οι κοινωνίες της αγοράς ακμάζουν όσο ενισχύεται η εμπορευματοποίηση, η χρηματικοποίηση και οι τεχνολογικές καινοτομίες. Όσο αποδοτικότερη και πιο μηχανοποιημένη η παραγωγή, τόσο φθηνότερη και ισχνότερη γίνεται η ανθρώπινη συμβολή σε αυτήν.
- Όμως, όσο μειώνεται η συμβολή της ανθρώπινης εργασίας στην (όλο και περισσότερο μηχανοποιημένη) παραγωγή, τόσο μικρότερη είναι η αξία της κάθε παραγόμενης μονάδας τω προϊόντων.
- Καθώς η αξία των προϊόντων φθίνει, τα κέρδη των μεγάλων επιχειρήσεων δοκιμάζονται και, αργά ή γρήγορα, η Κρίση μας χτυπά την πόρτα.

Όλοι έχουμε παρατηρήσει πως τα κινητά τηλέφωνα και οι κάθε είδους ηλεκτρονικές συσκευές φθηναίνουν μέρα με την μέρα. Γιατί; Επειδή παράγονται με ολοένα και πιο αυτοματοποιημένες μεθόδους, χωρίς σχεδόν την παραμικρή συμμετοχή της ανθρώπινης εργασίας. Επομένως, το κέρδος φθίνει. Όταν πέσει κάτω από ένα ορισμένο επίπεδο, αρχίζουν οι χρεοκοπίες επιχειρήσεων, οι οποίες λειτουργούν όπως οι πρώτες νιφάδες χιονιού που προκάλεσαν την χιονοστιβάδα - την Κρίση. Και όταν πλέον η κοινωνία ολόκληρη πιαστεί στις ατσαλένιες δαγκάνες της Κρίσης, οι δυο δαίμονες του συστήματος (οι αγορές εργασίας και χρήματος) συνωμοτούν να την αποτρέψουν από μια αυθόρμητη απόδραση.

Εν ολίγοις, για όσο διάστημα η ανθρώπινη εργασία θα αντιστέκεται στην πλήρη εμπορευματοποίηση, όσο με άλλα λόγια οι άνθρωποι παραμένουν κατά βάθος ελεύθεροι, η κοινωνία θα μπορεί να παράγει αξία - αλλά μόνο κάτω συνθήκες που γεννούν κρίσεις, και σε μερικές περιπτώσεις Κρίσεις με κεφαλαίο Κ, όπως εκείνη του 1929 και αυτή του 2008.

Επίλογος: Η επώαση του Παγκόσμιου Σχεδίου

Οι συνηθισμένες κρίσεις διαιωνίζουν το παρελθόν μέσω αυτο-τροφοδοτούμενων κύκλων εδώ και καιρό πολύ. Αντίθετα, οι Κρίσεις με κεφαλαίο Κ σηματοδοτούν το τέλος του παρελθόντος. Λειτουργούν ως εργαστήρια στα οποία επωάζεται το μέλλον. Μας έδωσαν την γεωργία και την βιομηχανική επανάσταση, την τεχνολογία και τις συμβάσεις εργασίας, τα μικρόβια και τα αντιβιοτικά. Όταν ξεσπά μια Κρίση,

το παρελθόν παύει να προδιαγράφει το μέλλον και ένας νέος, θαυμαστός κόσμος γεννιέται.

Τους τρεις τελευταίους αιώνες, η ανθρωπότητα άλλαξε γοργά και απότομα. Η εμπορευματοποίηση ξεκίνησε με την εκδίωξη των κολλήγων από την γη των προγόνων τους. Αμέσως, η γη αυτή περιφράχθηκε ώστε να ιδιωτικοποιηθεί, να μισθωθεί, να εισέλθει με την σειρά της στις αναδυόμενες αγορές. Το επόμενο στάδιο της εμπορευματοποίησης ήρθε όταν οι εκδιωγμένοι τέως κολλήγοι εγκλείστηκαν εθελοντικά μέσα στους τέσσερεις τοίχους των εργοστασίων, στις γαλαρίες των ορυχείων, στους αγρούς όπου δούλευαν για το "μεροκάματο". Με το που ενώθηκε ο ανθρώπινος μόχθος με τον μηχανικό μόχθο των ατμομηχανών, των μηχανικών αργαλειών και των σιδηροδρόμων μια ακατάπαυστη ροή εμπορευμάτων κατέκλυσε την οικουμένη. Από τότε, η εμπορευματοποίηση έχει κατακτήσει τον πλανήτη. Σήμερα, τα πλοκάμια της έχουν επεκταθεί στον μικρόκοσμο, κατοχυρώνοντας με πατέντες ανθρώπινα και μη γονιδιώματα και διεκδικώντας ιδιοκτησιακά δικαιώματα επί υβριδικών οργανισμών. Αν της δοθεί αρκετό καιρός, θα ιδιωτικοποιηθούν η σελήνη και οι πλανήτες, ακόμα και ο ήλιος με τα άστρα.

Παρά τους πρόσφατους θριάμβους της, η πιο σημαντική παρέμβαση της εμπορευματοποίησης στο κοινωνικό γίγνεσθαι συνέβη τότε που έκανε τα πρώτα της, δειλά, βήματα: αντέστρεψε με συνοπτικές διαδικασίες την ακολουθία παραγωγής-διανομής-χρηματικοποίησης. Ενώ μέχρι τότε η παραγωγή πάντα προηγείτο της διανομής της σοδειάς ανάμεσα σε αυτούς που μοχθούσαν για να την παράγουν και στους αφέντες τους, η εμπορευματοποίηση της γης και της εργασίας σήμαινε ότι το μερίδιο των εργατών (που είχε πλέον τη μορφή μισθών) καταβαλλόταν εκ των προτέρων. Η διανομή, επομένως, προηγείτο της παραγωγής πλεονασμάτων.

Είναι δύσκολο να υπερβάλει κανείς την σημασία αυτής της αναστροφής. Σταθεροποίησε και, ταυτόχρονα αποσταθεροποίησε, τις νεότευκτες κοινωνίες της αγοράς. Από την μία εισήγαγε νέες εκδοχές του Μυστικού του Condorcet, οι οποίες σταθεροποίησαν τη νέα τάξη πραγμάτων, ενώ από την άλλη έβαλε στο κέντρο του καπιταλισμού τον δυναμίτη που γνωρίζουμε ως "χρηματοπιστωτικός τομέας". Και σαν να μην έφτανε αυτό, ενστάλαξε στα εντόσθια του οικονομικούς συστήματος δυο δαίμονες (τις αγορές εργασίας και χρήματος) που ήταν αποφασισμένοι να το υπονομεύουν συνέχεια και να μην το αφήνουν να ορθοποδήσει μετά από μία Κρίση.

Η άμεση πρόσβαση στον χρηματοπιστωτικό τομέα, όπως θα ανακάλυπτε με τον πιο οδυνηρό τρόπο ο Dr Faustus,[20] κάνει τις κακές στιγμές του καπιταλισμού αφόρητες και τις καλές μεθυστικές. Παράλληλα, το φάσμα της ελευθερίας, το οποίο εμποδίζει την ανθρώπινη εργασία να μηχανοποιείται πλήρως, στοιχειώνει τις κοινωνίες της αγοράς γεννώντας μια διεστραμμένη δυναμική: Χάριν της κερδοφορίας, η δυναμική αυτή καταβάλλει φιλότιμη προσπάθεια να μηχανοποιήσει την η ανθρώπινη εργασία όμως διαπιστώνει ότι όσο περισσότερο το επιτυγχάνει τόσο περισσότερο μειώνεται η αξία των παραγόμενων αγαθών! Ευτυχώς για αυτήν, η ελευθερία του πνεύματος και του πιο μηχανοποιημένου

[20] Στο διάσημο θεατρικό έργο που έγραψε τον 16ο αιώνα ο Christopher Marlow, ο Dr Faustus υπέγραψε με το αίμα του συμβόλαιο με το οποίο πουλούσε το σώμα και την ψυχή του στον Μεφιστοφελή, με αντάλλαγμα ένα πλήθος απολαύσεων για τα επόμενα είκοσι χρόνια.

εργάτη δεν επιτρέπει την πλήρη μηχανοποίηση. Έτσι, έρχεται μεν η Κρίση, όταν οι αξίες πέσουν πολύ, αλλά η εγγενής ανθρώπινη ανακάμπτει, και μαζί της ξαναγεννιέται και η οικονομική αξία, έως ότου μια νέα προσπάθεια καθυπόταξης των ανθρώπων στις μηχανές φέρνει άλλη Κρίση. Και ούτω καθεξής.

Το αποτέλεσμα αυτών των περίεργων γνωρισμάτων των κοινωνιών της αγοράς, του καπιταλισμού, ήταν η μεγαλύτερη αντίφαση της ιστορίας: Μεγαλειώδης ανάπτυξη η οποία στιγματίζεται από εκατοντάδες κρίσεις, μερικές από τις οποίες είναι μικρές ενώ άλλες οδυνηρές και χρόνιες. Χρειάστηκε να περάσει αρκετός χρόνος μέχρι να ξεσπάσει την πρώτη πραγματική Κρίση. Περίμενε την ανάδυση των μεγάλων εταιρειών και τη συνεπακόλουθη γιγάντωση των τραπεζών. Όταν αυτοί οι δυο νέοι θεσμοί (εταιρείες-μεγαθήρια, όπως του Edison, και οι τράπεζες της Wall Street) κυριάρχησαν διακηρύσσοντας το «τέλος της φτώχειας», το Κραχ του 1929 ήρθε να συνθλίψει τις νεογέννητες Μεγάλες Προσδοκίες μιας ανθρωπότητας που διψούσε για ελπίδα. Ήταν σαν ο ουρανός να είχε πέσει στα κεφάλια των ανθρώπων..

Μετά από την εκλογική νίκη του Roosevelt, και παρά τις γενναίες προσπάθειες που έγιναν μέσα στο πλαίσιο του New Deal, η Μεγάλη Ύφεση δεν υποχωρούσε. Τα κοινωνικά προγράμματα, οι νέες ρυθμίσεις στον τραπεζικό σύστημα, οι μεγάλες δημόσιες επενδύσεις στην απασχόληση, οι προσπάθειες να βοηθηθούν οι ιδιοκτήτες ώστε να σώσουν τα σπίτια τους, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, τα κοινωνικά επιδόματα - όλα αυτά βοήθησαν να αλλάξουν την ιδέα του κόσμου για τις δυνατότητες του κράτους να παρεμβαίνει δημιουργικά στις ζωές των πολιτών. Δεν "σκότωσαν" όμως την Κρίση. Αυτό συνέβη επειδή η κυβέρνηση Roosevelt φοβήθηκε τα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού και έκανε πίσω πολύ νωρίς. Έτσι, το 1938 ξέσπασε ένα δεύτερο Κραχ, το ίδιο σημαντικό με εκείνο του 1929. Αν δεν είχαμε την σφαγή του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, οι επιπτώσεις του Κραχ του 1929 θα συνέχιζαν να είναι αισθητές είχε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1940.

Ο πόλεμος βέβαια απελευθέρωσε τον κρατικό προϋπολογισμό από κάθε πολιτικό περιορισμό. Η κυβέρνηση άρχισε να δαπανά σαν να μην υπήρχε αύριο, το ομοσπονδιακό χρέος διπλασιάστηκε, και ο κύκλος της αυτο-τροφοδοτούμενης απαισιοδοξίας έσπασε. Πράγματι, το Παράδοξο της Προφητείας αντεστράφη στα Διοικητικά Συμβούλια των μεγάλων εταιριών πολύ πριν οι Γερμανοί και οι Ιάπωνες κατατροπωθούν στα πεδία των μαχών. Παλιά εργοστάσια ξανάρχισαν να λειτουργούν, καινούργια εργοστάσια ξεφύτρωσαν σε πράσινα λιβάδια, η καινοτομία έφτασε στο απόγειό της, η παραγωγή ξεπέρασε κάθε προηγούμενο, η επιχειρηματικότητα άνθησε. Είναι κρίμα που χρειάστηκε να πεθάνουν εκατομμύρια άνθρωποι ώστε πριν η πολιτική να επιτρέψει στο κράτος να δράσει όπως έπρεπε και μπορούσε.

Όταν έγινε φανερό ότι ο πόλεμος πλησίαζε στις τέλος του, οι αξιωματούχοι των Ηνωμένων Πολιτειών πανικοβλήθηκαν. Καθώς είχαν αποτύχει να αντιμετωπίσουν την Κρίση εν καιρώ ειρήνης, ο φόβος ότι η Κρίση θα ξανασήκωνε το τρομακτικό κεφάλι της μετά το πέρας του πολέμου τους ώθησε να καταπιαστούν με ένα σχέδιο για την μεταπολεμική εποχή. Σχεδίασαν λοιπόν το πιο φιλόδοξο πλάνο οικουμενικής πολιτικο-οικονομικής αναδιοργάνωσης που έχει εφαρμοστεί ποτέ στην ιστορία: μια προσπάθεια την οποία αποκαλώ το Παγκόσμιο Σχέδιο.

Κεφάλαιο 3

Το Παγκόσμιο Σχέδιο

Η αξιοσημείωτη ευκαιρία

Οι ΗΠΑ βγήκαν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως το μεγαλύτερο, αν όχι, εξαιρουμένης της Ελβετίας, το μοναδικό έθνος πιστωτής. Για πρώτη φορά του καπιταλισμού, το σύνολο του παγκόσμιου εμπορίου εξαρτιόταν από ένα μόνο νόμισμα, το δολάριο, και χρηματοδοτείτο από ένα μόνο κέντρο, την Γουόλ Στριτ. Ενώ η μισή Ευρώπη βρισκόταν κάτω απ[ό τον έλεγχο του Κόκκινου Στρατού και οι Ευρωπαίοι αμφισβητούσαν τις αρετές του καπιταλιστικού συστήματος, οι New Dealers -οι άνθρωποι του Ρούζβελτ που βρίσκονταν στην εξουσία στην Ουάσινγκτον από το 1932- συνειδητοποιούσαν ότι η Ιστορία τους πρόσφερε μια μοναδική ευκαιρία: να δημιουργήσουν μια μεταπολεμική παγκόσμια τάξη πραγμάτων η οποία θα χαλύβδωνε την Αμερικανική ηγεμονία. Ήταν μια ευκαιρία την οποία έσπευσαν να εκμεταλλευτούν.

Το τολμηρό σχέδιό τους απέρρεε από δυο πηγές που βρίσκονται πίσω από κάθε μεγάλο επίτευγμα: τον Φόβο και την Ισχύ. Ο πόλεμος είχε προσφέρει στις Ηνωμένες Πολιτείες μια πρωτοφανή στρατιωτική και οικονομική ισχύ. Ταυτόχρονα, όμως, υπενθύμιζε την αποτυχία της Αμερικής να αντιμετωπίσει τις επιπτώσεις του 1929 πριν τα αεροπλάνα του Ιαπωνικού ναυτικού εξαπολύσουν τιε βόμβες και τις τορπίλες τους στο Περλ Χάρμπορ. Οι New Dealers δεν ξέχασαν πόσο απρόσμενα είχε ενσκήψει η Μεγάλης Ύφεσης, αλλά πόσο έντονα είχε αντισταθεί στη «θεραπεία». Όσο αυξανόταν η εξουσία που είχαν στα χέρια τους, τόσο μεγαλύτερος γινόταν ο φόβος τους ότι ένα νέο 1929 θα μπορούσε να την μετατρέψει σε στάχτη που θα κυλούσε ανάμεσα από τα δάχτυλά τους.

Πριν ακόμα τα όπλα σιγήσουν στην Ευρώπη και πριν η Σοβιετική Ένωση γίνει ο δράκος που έπρεπε να σφαγιασθεί, οι Ηνωμένες Πολιτείες συνειδητοποίησαν ότι είχαν κληρονομήσει τον ιστορικό ρόλο να ανοικοδομήσουν, κατ" εικόνα τους, τον παγκόσμιο καπιταλισμό. Γιατί αν το 1929 έβαλε τέλος στην εποχή των πολλών καπιταλιστικών κέντρων, τι θα προκαλούσε ένα νέο 1929 όταν πλέον το παγκόσμιο καπιταλιστικό παιχνίδι περιστρεφόταν γύρω από έναν μόνο άξονα, δηλαδή το δολάριο;

Το 1944, οι αγωνίες των New Dealers οδήγησε στη διάσημη συνδιάσκεψη του Μπρέτον Γουντς. Η ιδέα να σχεδιαστεί μια νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων ήταν πρωτίστως ουσιαστική και δευτερευόντως μεγαλεπήβολη. Στο Μπρέτον Γουντς, σχεδιάστηκε ένα νέο νομισματικό πλαίσιο που αναγνώριζε τον κεντρικό ρόλο του δολαρίου, αλλά και υιοθετούσε θεσμούς οι οποίοι θα λειτουργούσαν ως διεθνείς απορροφητές του σοκ στην περίπτωση που η οικονομία των ΗΠΑ κλυδωνιζόταν. Χρειάστηκαν δεκαπέντε χρόνια μέχρι να εφαρμοστεί πλήρως η συμφωνία. Κατά της διάρκεια της προπαρασκευαστικής φάσης, οι Ηνωμένες Πολιτείες έπρεπε να συναρμολογήσουν τα επιμέρους κομμάτια του παζλ του Παγκόσμιου Σχεδίου. Ένα από τα σημαντικά κομμάτια αυτού του παζλ ήταν η συνδιάσκεψη του Μπρέτον Γουντς.

Μπρέτον Γουντς

Ενώ ο πόλεμος εξακολουθούσε να μαίνεται στην Ευρώπη και τον Ειρηνικό Ωκεανό, τον Ιούλιο του 1944 επτακόσιοι τριάντα αντιπρόσωποι από πολλές χώρες συγκεντρώθηκαν στο πολυτελές ξενοδοχείο Mount Washington που βρισκόταν κοντά στη πόλη Μπρέτον Γουντς του Νιου Χάμσερ. Μετά από τρεις εβδομάδες έντονων διαπραγματεύσεων, κατέληξαν σε μια συμφωνία για τη φύση και τους θεσμούς της μεταπολεμική παγκόσμιας νομισματικής τάξης.

Δεν είχαν πάει στο Μπρέτον Γουντς αυθόρμητα, αλλά κατόπιν προσκλήσεως του προέδρου Ρούζβελτ του οποίου η κυβέρνηση ήταν αποφασισμένη να κερδίσει την ειρήνη, ενώ λίγο είχε λείψει να χάσει καθώς είχε τον πόλεμο εναντίον της Μεγάλης Ύφεσης. Αν είχαν μάθει κάτι οι New Dealers, ήταν ότι δεν είναι εφικτή η αποτελεσματική διαχείριση της καπιταλιστικής οικονομίας σε εθνικό επίπεδο. Στην εναρκτήρια ομιλία του, ο Ρούζβελτ επισήμανε με αξιέπαινη οξυδέρκεια ότι «η οικονομική υγεία κάθε χώρας πρέπει να απασχολεί κάθε γείτονα χώρα, είτε βρίσκεται κοντά της είτε μακριά της».

Τα δυο βασικά θάματα που απασχόλησαν τη συνδιάσκεψη ήταν: ο σχεδιασμός ενός μεταπολεμικού νομισματικού συστήματος και η ανοικοδόμηση των οικονομιών της Ευρώπης και της Ιαπωνίας. Ωστόσο, τα πραγματικά ερωτήματα που κείτονταν κάτω από την επιφάνεια των συνομιλιών αφορούσαν στο θεσμικό πλαίσιο που θα κρατούσε μια νέα Μεγάλη Ύφεση μακριά και στο ποιος θα έλεγχε ένα τέτοιο πλαίσιο. Και τα δυο ζητήματα δημιούργησαν μεγάλες εντάσεις, ιδίως ανάμεσα στο δυο μεγάλους συμμάχους που εκπροσωπούσαν ο Χάρι Ντέξτερ Γουάιτ για λογαριασμό των ΗΠΑ και ο Τζον Μέιναρντ Keynes για λογαριασμό της Βρετανίας.21 Μετά από το τέλος τη συνδιάσκεψης, ο Keynes σχολίασε: «Κληθήκαμε να εκτελέσουμε ταυτόχρονα τα καθήκοντα του οικονομολόγου, του χρηματιστή, του πολιτικού, του δημοσιογράφου, του προπαγανδιστή, του νομικού, ακόμα νομίζω και του προφήτη και του μάντη».

Δυο από τους θεσμούς που ιδρύθηκαν στο Μπρέτον Γουντς εξακολουθούν να υπάρχουν και να απασχολούν την ειδησεογραφία: το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και η Διεθνής Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης που σήμερα αναφέρεται απλά ως η Παγκόσμια Τράπεζα.22 Αποστολή του ΔΝΤ ήταν να αποτελεί το «πυροσβεστικό σώμα» του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος. ένας θεσμός που θα έσπευδε να βοηθήσει κάθε χώρα στην οποία θα ξεσπούσε μια δημοσιονομική πυρκαγιά, χορηγώντας της δάνεια υπό αυστηρούς όρους που θα διασφάλιζαν ότι θα εξαλείφονταν τα οποία ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών και θα αποπληρωνόταν τα δάνεια. Όσο για την Παγκόσμια Τράπεζα, ο ρόλος της ήταν αυτός μια διεθνούς επενδυτικής τράπεζας, καθώς της ανατέθηκε η αρμοδιότητα να χρηματοδοτεί παραγωγικές επενδύσεις σε περιοχές που είχαν καταστραφεί εξαιτίας του πολέμου.

Ωστόσο, ο θεσμός που σημάδεψε περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο τη μεταπολεμική ιστορία δεν υπάρχει πλέον. Η κατάργηση του το 1971, σηματοδότησε του τέλος του παγκόσμιου Σχεδίου και την έναρξη της βασιλείας του Παγκόσμιου Μινώταυρου: ήταν το νέο σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών, το οποίο έμεινε στην ιστορία ως το Σύστημα Μπρέτον Γουντς. Επρόκειτο για ένα σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, στον πυρήνα του οποίου βρισκόταν το δολάριο. Η βασική ιδέα ήταν ότι το κάθε νόμισμα θα κλείδωνε σε ισοτιμία με το δολάριο. Επιτρέπονταν διακυμάνσεις ης τάξεως του 1%, εντός του οποίου οι κυβερνήσεις θα έπρεπε να μένουν πουλώντας και αγοράζοντας δολάρια. Η επαναδιαπραγμάτευση αυτής της ισοτιμίας θα επιτρεπόταν μόνο στην

περίπτωση που μια χώρα αποδείκνυε ότι το ισοζύγιο των εμπορικών της συναλλαγών και το ισοζύγιο των κεφαλαιακών ροών της δεν μπορούσαν να διατηρηθούν να διατηρηθούν με τα υπάρχοντα αποθέματά της σε δολάρια. Όσο για τις ΗΠΑ, προκειμένου να δημιουργήσουν την αναγκαία εμπιστοσύνη στο νέο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα, δεσμεύτηκαν να συνδέσουν το δολάριο με το χρυσό στη σταθερή ισοτιμία των 35 δολαρίων ανά η ουγκιά και να εγγυηθούν την πλήρη μετατρεψιμότητα σε χρυσό των δολαρίων οποιουδήποτε, είτε ήταν Αμερικανός είτε όχι.

Κατά τη διάρκεια των συνομιλιών για το νέο σύστημα, ο Τζον Μέιναρντ Keynes έκανε την πιο τολμηρή πρόταση που είχε ριχτεί ποτέ στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων σε μια μείζονα διεθνή συνδιάσκεψη: τη δημιουργία μιας Διεθνούς Νομισματικής Ένωσης και ενός ενιαίου νομίσματος (το οποίο είχε μάλιστα ονομάσει bancor) για όλο τον καπιταλιστικό κόσμο, καθώς και τη δημιουργία μιας Διεθνούς Κεντρικής Τράπεζας και των συναφών θεσμών. Η πρόταση του Keynes δεν ήταν τόσο αμετροεπής όσο μοιάζει. Στην πραγματικότητα, άντεξε τη δοκιμασία του χρόνου. Σε μια συνέντευξή του στο BBC, ο Ντομινίκ Στρος-Καν, ο μέχρι πρότινος γενικός διευθυντής του ΔΝΤ, επανέφερε την ιδέα του Keynes ως τη μοναδική λύση για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η οικονομία μετά το 2008.23 Ποια ήταν, όμως, η ουσία πνεύμα της πρότασης του Keynes; Πρόσφερε τα προτερήματα ενός κοινού νομίσματος (ευκολία στις εμπορικές συναλλαγές, σταθερότητα των τιμών και βάσιμες προβλέψεις για το διεθνές εμπόριο) χωρίς τα βασικά μειονεκτήματα που προκύπτουν όταν βρεθούν σε κατάσταση απόγνωσης οικονομίες που συμμετέχουν στο ενιαίο νόμισμα.

Η χαμένη ευκαιρία

Το πρόβλημα με τις νομισματικές ενώσεις, όπως θα ανακάλυπτε η Αργεντινή στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και η Ευρώπη μετά το Κραχ του 2008, έγκειται στο απλό γεγονός ότι η ζωή, όπως τα ισοζύγια των εμπορικών συναλλαγών και οι κεφαλαιακές ροές, μπορούν να παραμένουν σε κατάσταση ανισορροπίας για δεκαετίες, αν όχι για αιώνες. Ό,τι και αν συμβεί, κάποιες από τις περιοχές μιας χώρας (π.χ., η περιοχή της Στουτγάρδης στη Γερμανία, η περιοχή του Ευρύτερου Λονδίνου στη Βρετανία ή περιοχή της Σαγκάης στην Κίνα) θα έχουν πάντα πλεονάσματα στις εμπορικές συναλλαγές τους με κάποιες άλλες περιοχές (π.χ., τα ανατολικά κρατίδια [L?nder], το Γιόρκσαϊρ ή τις δυτικές επαρχίες της Κίνας). Το ίδιο ισχύει και τις πολιτείες στα ομοσπονδιακά κράτη: η Αριζόνα δεν θα ισοσκελίσει ποτέ το ισοζύγιο των εμπορικών της συναλλαγών με την Καλιφόρνια και η Τασμανία θα είναι πάντα ελλειμματική έναντι της Βικτόρια και τη Νέας Νότιας Ουαλίας. Δεδομένου ότι αυτές τα εμπορικά ελλείμματα είναι χρόνια, πρέπει με κάποιο τρόπο να επέρχεται μια εξισορρόπηση.

Όταν η κάθε κρατική οντότητα έχει το νόμισμά της, μεταβάλλεται σταδιακά η συναλλαγματική ισοτιμία προκειμένου να απορροφούνται οι εντάσεις που προκαλούνται από τα εμπορικά ελλείμματα. Πριν από τη θέσπιση του ευρώ, τα πλεονάσματα της Γερμανίας έναντι χωρών όπως η Ελλάδα και η Ιταλία οδηγούσαν σε μια σταδιακή υποτίμηση της δραχμής και της λιρέτας σε σχέση με το μάρκο. Με αυτό τον τρόπο διατηρείτο η ισορροπία, καθώς οι αυξανόμενες εμπορικές ασυμμετρίες ακυρώνονταν από αντίστοιχες μειώσεις στις συναλλαγματικές ισοτιμίες.

Ωστόσο, σε οικονομικές ενώσεις όπου υπάρχει ενιαίο νόμισμα (όπως είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες ή η ευρωζώνη), είναι αναγκαίος ένας τρόπος για να

αμβλύνονται οι εντάσεις που προκαλούνται από τις ανισορροπίες στα ισοζύγια των εμπορικών συναλλαγών και τις κεφαλαιακές ροές: κάποιος μηχανισμός ανακύκλωσης των πλεονασμάτων από τις πλεονασματικές περιοχές (π.χ., το Λονδίνο ή την Καλιφόρνια) στις ελλειμματικές περιοχές (π.χ., την Ουαλία ή το Ντέλαγουερ). Η ανακύκλωση αυτή μπορεί να έχει τη μορφή της απλής μεταφοράς οικονομικών πόρων (π.χ., την καταβολή επιδομάτων ανεργία στο Γιόρκσαϊρ με χρήματα από τους φόρους που συλλέγονται στο Σάσεξ) ή, κάτι που είναι πολύ περισσότερο επιθυμητό τόσο για τις πλεονασματικές περιοχές όσο και για τις ελλειμματικές περιοχές, τη μορφή παραγωγικών και επικερδών επενδύσεων στις ελλειμματικές περιοχές (π.χ., την παρότρυνση επιχειρηματιών να φτιάξουν εργοστάσια στη βόρεια Αγγλία ή στο Οχάιο).

Ο λόγος για τον οποίο η ζώνη του δολαρίου -οι Ηνωμένες Πολιτείες- είναι μια επιτυχημένη νομισματική ένωση, ενώ η ευρωζώνη μαστίζεται από κρίσεις, είναι ότι η Αμερική διαθέτει τουλάχιστον δυο Μηχανισμούς Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, ενώ η Ευρώπη δεν έχει κανέναν. Πράγματι, χωρίς ένα αποτελεσματικό Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, μια νομισματική ένωση είναι καταδικασμένη να υποκύψει σε τεκτονικές μετατοπίσεις, καθώς θα προκαλέσουν τόσο μεγάλες ρωγμές ώστε τελικά η ένωση θα καταρρεύσει.

Ο Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων: Η εκ του ων ουκ άνευ προϋπόθεση του Καπιταλισμού

Η ανακύκλωση των πλεονασμάτων αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο κάθε κοινωνίας που οργανώνει την παραγωγή μέσω των αγορών. Στην εποχή της φεουδαρχίας, ήταν περιττή. Οι χωρικοί καλλιεργούσαν τη γη και, μετά από τη συγκομιδή, ο επιστάτης αφαιρούσε το μερίδιο του φεουδάρχη. Επομένως, η κατανομή γινόταν μετά την παραγωγή. Στη συνέχεια, το μερίδιο του φεουδάρχη πουλιόταν στις αγορές και τα έσοδα αύξαναν τον πλούτο του. Σε μερικές περιπτώσεις, ένα μέρος από τα έσοδα χορηγείτο σε δάνεια, τονώνοντας τις ατροφικές αγορές εκείνης της εποχής.

Ωστόσο, ιδίως μετά τις Περιφράξεις και αφού πλέον οι χωρικοί δεν είχαν πρόσβαση στη γη, η παραγωγή οργανωνόταν από μικρής κλίμακας επιχειρηματίες (συχνά πρώην χωρικούς), οι οποίοι προσλάμβαναν εργάτες και μίσθωναν τη γη από τους γαιοκτήμονες. Για να το κάνουν, έπρεπε να δανείζονται χρήματα προκειμένου να πληρώνουν τους μισθούς και να αγοράζουν πρώτες ύλες με την ελπίδα ότι στα μελλοντικά εισοδήματά τους θα είχαν ένα μικρό πλεόνασμα, δηλαδή θα υπερέβαιναν το άθροισμα του δανείου, των τόκων και του μισθώματος. Εξαιτίας, λοιπόν, του πιστωτικού συστήματος που διαρκώς επεκτεινόταν, η κατανομή του εισοδήματος άρχισε πλέον να καθορίζεται πριν από τη συγκομιδή.

Αυτό σήμαινε ότι η αξία των «πραγμάτων» που δεν είχαν ακόμα παραχθεί, αλλά και τα αναμενόμενα πλεονάσματα από την παραγωγή τους, ανακυκλώνονταν από το μέλλον στον παρόν. Υπό αυτό το πρίσμα, η ανακύκλωση των πλεονασμάτων ήταν πάντα ένα αναπόσπαστο στοιχείο του καπιταλισμού. Πράγματι, είχε τουλάχιστον δυο μορφές: την ανακύκλωση από το μέλλον στο παρόν (με τον τρόπο που περιγράψαμε), αλλά και από τη μια περιοχή στην άλλη. Τα πλεονάσματα που παράγονταν στο Μάντσεστερ ανακυκλώνονταν σε μακρινούς τόπους, π.χ. στην Ινδία όπου επενδύονταν προκειμένου να δημιουργηθούν αγορές για τα λινά υφάσματα και άλλα βιομηχανικά προϊόντα του Μάντσεστερ.

Γενικότερα, όλα τα οικονομικά συστήματα εμπεριέχουν τόσο μονάδες που τείνουν να δημιουργούν πλεονάσματα όσο και μονάδες που τείνουν να παράγουν

ελλείμματα. Για να διατηρείται η ισορροπία, το σύστημα πρέπει να έχει μηχανισμούς ανακύκλωσης των πλεονασμάτων, οι οποίοι θα διατηρούν τη ροή των πλεονασμάτων από το μέλλον στο παρόν, από τα αστικά κέντρα στην ύπαιθρο, από τις ανεπτυγμένες περιοχές στις λιγότερο ανεπτυγμένες, κλπ.

Ωστόσο, η ανακύκλωση των πλεονασμάτων γίνεται ακόμα πιο επιτακτική όταν οι διάφορες περιοχές συνδέονται μέσω ενός ενιαίου νομίσματος ή κάποιου είδους σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία. Καθώς μόνο κατά τύχη το ισοζύγιο των εμπορικών συναλλαγών ανάμεσα στις διάφορες περιοχές θα είναι ισοσκελισμένο (π.χ., η Καλιφόρνια θα έχει πάντα ένα εμπορικό πλεόνασμα έναντι της Αριζόνα, όπως αντίστοιχα το Λονδίνο έναντι της Ουαλίας και η Στουτγάρδη ή η Βαυαρία έναντι των περιοχών της Ανατολικής Γερμανίας), αν δεν υπάρχει ένας μηχανισμός ανακύκλωσης των πλεονασμάτων (με τη μορφή επενδύσεων) από τις περιοχές όπου παράγονται στις ελλειμματικές περιοχές, τότε η ζώνη του ενιαίου νομίσματος αργά ή γρήγορα θα διαλυθεί. Καθώς οι «φτωχές» περιοχές της νομισματικής ένωσης θα αδυνατούν να υποτιμήσουν το νόμισμά τους για να μειώσουν τη συσσώρευση εμπορικών ελλειμμάτων, οι πιέσεις εξαιτίας της σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας ή του ενιαίου νομίσματος θα εντείνονται συνεχώς μέχρι να καταρρεύσει το σύστημα. Αυτό συνέβη στην Αργεντινή στα τέλη της δεκαετίας του 1990 όταν, ελλείψει ενός μηχανισμού ανακύκλωσης των πλεονασμάτων, το επιδεινούμενο έλλειμμα της χώρας είχε ολέθριες επιπτώσεις εξαιτίας της σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας του νομίσματος της Αργεντινής με το δολάριο. Η ίδια αρνητική δυναμική βρίσκεται σήμερα σε εξέλιξη μέσα στην ευρωζώνη – βλ. Κεφάλαιο 8.

Καταλήγοντας, μετά από τον Β΄ Παγκόσμιο, στις Ηνωμένες Πολιτείες υπάρχουν δυο μηχανισμοί ανακύκλωσης πλεονασμάτων: α) ένα απλός μέσω της Μεταβίβασης Πόρων μέσω της Ένωσης (Transfer Union), ο οποίος θεσμοθετήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1930 στο πλαίσιο του New Deal και β) ένας πιο περίπλοκος μέσω του Στρατιωτικού-Βιομηχανικού Συμπλέγματος Military-Industrial Complex), ο οποίος αναπτύχθηκε στη δεκαετία του 1940. Ο πρώτος μηχανισμός διασφαλίζει ότι η ομοσπονδιακή κυβέρνηση της Ουάσινγκτον πληρώνει για τα επιδόματα ανεργίας και η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στις ελλειμματικές πολιτείες, αντλώντας τα ποσά από τους φόρους που συλλέγονται στις πλεονασματικές πολιτείες, π.χ. την Καλιφόρνια και τη Νέα Υόρκη. Αλλά και ο δεύτερος μηχανισμός βασίζεται σε μια πολιτική διευθέτηση: όταν το Πεντάγωνο αναθέτει σε μια εταιρεία, όπως η Boeing, την κατασκευή ενός νέου πολεμικού αεριωθουμένου ή ενός πυραυλικού συστήματος, μια από τις ρήτρες του συμβολαίου ορίζει ότι μερικές από τις εγκαταστάσεις παραγωγής θα είναι σε οικονομικά χειμαζόμενες, ελλειμματικές πολιτείες. Αυτός ο τρόπος ανακύκλωσης των πλεονασμάτων δεν έχει τη μορφή δανείων ή μεταφοράς οικονομικών πόρων, αλλά παραγωγικών επενδύσεων σε ελλειμματικές περιοχές που χρησιμοποιούν τα πλεονάσματα που δημιουργούνται στις πλεονασματικές περιοχές.

Κατά τη διάρκεια της συνδιάσκεψη του Μπρέτον Γουντς όπου σχεδιάστηκε η μεταπολεμική τάξη πραγμάτων, ο Keynes ήταν ιδιαιτέρα προβληματισμένος. Γνώριζε ότι, όπως και το προπολεμικό σύστημα του Κανόνα Χρυσού, ένα διεθνές σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών δεν μπορεί να αντέξει σοβαρά σοκ. Μάλιστα, προέβλεψε ότι ακόμα και μια μικρή κρίση θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια μείζονα Κρίση. Για να αποτραπεί μια τέτοια εξέλιξη, το νέο διεθνές σύστημα έπρεπε να περιλαμβάνει έναν Παγκόσμιο Μηχανισμό Ανακύκλωσης

Πλεονασμάτων. Ο σκοπός του; Να εμποδίζει τη δημιουργία συστηματικών πλεονασμάτων σε μερικές χώρες και μόνιμων ελλειμμάτων σε άλλες.

Για ποιον λόγο οι ανισορροπίες στα ισοζύγια των εμπορικών συναλλαγών ήταν μια τόσο μεγάλη πηγή ανησυχία; Ο Keynes πίστευε ότι, αν ανισορροπίες στο παγκόσμιο εμπόριο ήταν πολύ έντονες -με μερικές χώρες (π.χ., τις Ηνωμένες Πολιτείες) να έχουν μεγάλα πλεονάσματα και άλλες να είναι βυθισμένες σε ελλείμματα-, τότε μια μικρή κρίση οπουδήποτε θα μπορούσε να εύκολα να μετατραπεί σε μια ακόμα παγκόσμια καταστροφή. Πρώτα απ" όλα, πρέπει να επισημανθεί ότι τα εμπορικά ελλείμματα συμβαδίζουν με τα κρατικά ελλείμματα. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι μια κρίση έπληττε μια οποιαδήποτε χώρα από εκείνες που συμμετείχαν στο σύστημα του Μπρέτον Γουντς. Η μείωση της ζήτησης θα διαχεόταν σε όλες τις ελλειμματικές χώρες. Και, τότε, θα άνοιγαν οι πύλες της κόλασης.

Αν μια κρίση έπληττε μια χώρα -είτε αυτή ήταν πλεονασματική είτε όχι-, θα επεκτεινόταν αναπόφευκτα στα ελλειμματικά έθνη. Ακόμα και αν είχε τη μορφή μιας μικρής οικονομικής κάμψης, μερικοί από τους οφειλέτες θα αισθάνονταν ότι ήταν πολύ μεγάλα τα χρέη που είχαν επωμιστεί. Επιθυμώντας να μειώσουν την έκθεσή τους, θα παριέκοπταν τις δαπάνες τους. Καθώς, όμως, στο επίπεδο της εθνικής οικονομίας, η συνολική ζήτηση της κοινωνίας είναι το άθροισμα των ιδιωτικών και των δημόσιων δαπανών, αν ένα μεγάλο τμήμα της επιχειρηματικής κοινότητας προσπαθούσε να μειώσει τα χρέη του (περικόπτοντας τις δαπάνες), τότε η συνολική ζήτηση θα μειωνόταν, οι πωλήσεις θα ελαττώνονταν, επιχειρήσεις θα σταματούσαν να λειτουργούν, η ανεργία θα αυξανόταν και οι τιμές θα έπεφταν. Εξαιτίας της πτώσης των τιμών, οι καταναλωτές θα περίμεναν να πέσουν ακόμα περισσότερο μέχρι να αγοράσουν ακριβά είδη. Η συνέπεια θα ήταν η οικονομία της χώρας να παγιδευτεί στον φαύλο κύκλο του χρέους-αποπληθωρισμού.

Καθώς θα επρόκειτο για μια ελλειμματική χώρα, κατά πάσα πιθανότητα ότι η κυβέρνηση θα αντιμετώπιζε ήδη το πρόβλημα ενός σημαντικού δημοσιονομικού ελλείμματος (οι φόροι είναι λιγότεροι από τις δαπάνες) και ενός μεγάλου συσσωρευμένου δημόσιου χρέους. Η ύφεση θα συμπίεζε τους φόρους, θα αύξανε το δημόσιο έλλειμμα και θα υποχρέωνε την κυβέρνηση να πληρώνει υψηλότερα επιτόκια για να εξυπηρετεί το συσσωρευμένο δημόσιο χρέος. Η ενστικτώδης αντίδραση των πολικών θα ήταν να περικόψουν τις δημόσιες δαπάνες εν μέσω της ύφεσης. Ως εκ τούτου, καθώς τόσο οι ιδιωτικές όσο και οι δημόσιες δαπάνες θα μειώνονταν ταχύτατα, η εγχώρια ζήτηση θα κατέρρεε.

Αδυνατώντας από μόνη της να αυξήσει τις δημόσιες δαπάνες, η κυβέρνηση θα αναζητούσε μηχανικά τρόπους για να «εισάγει» ζήτηση από το εξωτερικό. Αυτό θα σήμαινε, σύμφωνα με τον Keynes, ότι θα παραβίαζε εσκεμμένα τους κανόνες του συστήματος του Μπρέτον Γουντς. Για ποιον λόγο; Το «σύστημα» προέβλεπε ότι, για να αντιμετωπιστεί η τάση αν μειώνεται η αξία των νομισμάτων κατά τη διάρκεια κρίσεων χρέους-αποπληθωρισμού, οι κυβερνήσεις οφείλουν να χρησιμοποιούν τα αποθέματά τους σε δολάρια για να σταθεροποιούν το νόμισμά τους μέσε στο καθορισμένο εύρος του ± 1%. Όμως, η κυβέρνηση της χώρας που θα δοκιμαζόταν από την κρίση, επιδιώκοντας απεγνωσμένα να αυξήσει τις εξαγωγές ως το μοναδικό αντίδοτο στην ύφεση, θα είχε κάθε λόγο να κάνει το ακριβώς το αντίθετο: να διατηρήσει τα αποθέματά της σε δολάρια και, αντίθετα, να ζητήσει από τους διαχειριστές του συστήματος του Μπρέτον Γουντς να της επιτρέψουν να υποτιμήσει το νόμισμά της.

Θα επικαλείτο κάθε είδους δικαιολογία για να υποστηρίξει το αίτημά της (π.χ., ότι η χώρα δεν έχει πλέον αποθεματικά σε δολάρια). Ο Keynes γνώριζε ότι,

σε περιόδους κρίσης, είναι πολιτικά αδύνατο να υποχρεωθούν οι ελλειμματικές χώρες να τηρήσουν τους συμφωνημένους κανόνες. Οι υπόλοιπες ελλειμματικές χώρες θα έκανε το ίδιο και το σύστημα των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών θα κατέρρεε. Αυτό ακριβώς συνέβη στις 15 Αυγούστου 1971!

Με αυτές τις σκέψεις κατά νου, ο Keynes σχεδίασε και πρότεινε τη δημιουργία μιας Διεθνούς Νομισματικής Ένωσης, προκειμένου να αντιμετωπιστούν ταυτόχρονα δυο προβλήματα: να αποτρέπονται οι συστηματικές ανισορροπίες στα ισοζύγια των εμπορικών συναλλαγών και να εφοδιαστεί η κοινοπολιτεία των καπιταλιστικών εθνών με την ευελιξία που είναι αναγκαία για να αντιμετωπίζονται μελλοντικά κραχ (όπως αυτό του 1929). Η πρότασή του ήταν ταυτόχρονα απλή και τολμηρή: η Διεθνής Νομισματική Ένωση θα πρόσφερε στο κάθε μέλος της ευκολίες υπερανάληψης: δηλαδή, το δικαίωμα να δανείζεται με μηδενικό επιτόκιο από τη Διεθνή Κεντρική Τράπεζα για ποσά έως το 50% του μέσου ελλείμματός της. για μεγαλύτερα ποσά, θα χρεωνόταν ένα σταθερό επιτόκιο. Με αυτό τον τρόπο, οι ελλειμματικές χώρες θα αποκτούσαν την αναγκαία ευελιξία για να τονώσουν τη ζήτηση προκειμένου να σταματήσουν τον φαύλο κύκλο χρέους-αποπληθωρισμού, χωρίς να προσφεύγουν την υποτίμηση των νομισμάτων τους.

Ταυτόχρονα, θα ίσχυε μια ποινή ρήτρα για τα υπερβολικά πλεονάσματα στα ισοζύγια των εμπορικών συναλλαγών. Καθώς τα συστηματικά πλεονάσματα αποτελούν την άλλη όψη των συστηματικών ελλειμμάτων, η πρόταση του Keynes προέβλεπε ότι, αν τα πλεονάσματα μιας χώρας υπερέβαιναν ένα συγκεκριμένο ποσοστό του όγκου των εμπορικών της συναλλαγών, θα χρεωνόταν με τόκους και θα υποχρεωνόταν να ανατιμήσει το νόμισμά της. Μέσω των ποινικών ρητρών που θα λειτουργούσαν ως ένας αυτόματος Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, θα χρηματοδοτούνταν τα δάνεια προς τις ελλειμματικές χώρες.

Ο Λάιονελ Ρόμπινς, ένας σημαντικός Βρετανός οικονομολόγος που συνέβαλε στην αύξηση του κύρους της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Λονδίνου (London School of Economics and Political Science), έχει γράψει ότι, ακούγοντας την πρόταση του Keynes, οι συμμετέχοντες στη συνδιάσκεψη έμειναν εμβρόντητοι: «Δεν είναι υπερβολή ότι λειτούργησε ως ηλεκτρική εκκένωση στη σκέψη όλων των παριστάμενων κρατικών αξιωματούχων… τίποτα τόσο και φιλόδοξο δεν είχε ποτέ τεθεί προς συζήτηση». Παρά την πνευματική αξία του και την τεχνοκρατική επάρκεια του, αυτό το καλοδιατυπωμένο σχέδιο δεν ήταν εναρμονισμένο με τις Αμερικανικές προτεραιότητες.24

Καθώς οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν βγει από τον πόλεμο ως η παγκόσμια υπερδύναμη, δεν ήταν προς το συμφέρον τους να περιορίσουν τη δυνατότητά τους να έχουν συστηματικά πλεονάσματα στο ισοζύγιο των εμπορικών τους συναλλαγών με τον υπόλοιπο κόσμο. Παρά τον σεβασμό τους για τον Τζον Μέιναρντ Keynes, οι New Dealers είχαν ένα άλλο σχέδιο: ένα Παγκόσμιο Σχέδιο σύμφωνα με το οποίο το δολάριο θα γινόταν κατ" ουσίαν το παγκόσμιο νόμισμα, ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες θα εξήγαγαν αγαθά και κεφάλαια στην Ευρώπη και την Ιαπωνία με αντάλλαγμα άμεσες επενδύσεις και την πολιτική πατρωνία. η ηγεμονία τους θα βασιζόταν στην άμεση χρηματοδότηση των υπόλοιπων καπιταλιστικών κέντρων με αντάλλαγμα την ύπαρξη ενός πλεονάσματος στο ισοζύγιο των εμπορικών συναλλαγών των ΗΠΑ έναντι τους.25

Η Άνοδος και η Πτώση

Το Παγκόσμιο Σχέδιο απέκτησε ζωή ως μια προσπάθεια επανεκκίνησης του διεθνούς εμπορίου, δημιουργίας αγορών για τις εξαγωγές των ΗΠΑ, και αντιμετώπισης της ανεπάρκειας των διεθνών επενδύσεων από τις ιδιωτικές Αμερικανικές εταιρείες. ωστόσο, πολύ σύντομα μετεξελίχθηκε σε μεγαλύτερο και, υποθετικά, καλύτερο.

Για να αποκτήσει μια ισχυρή ραχοκοκαλιά η συμφωνία του Μπρέτον Γουντς, οι New Dealers ήταν αποφασισμένοι να υποστηρίξουν το δολάριο δημιουργώντας, μέσα στο σύστημα των καθορισμένων συναλλαγματικών ισοτιμιών του Μπρέτον Γουντς, τουλάχιστον δυο ακόμα ισχυρά νομίσματα που θα λειτουργούσαν ως ισχυροί απορροφητές των σοκ στη περίπτωση που η Αμερικανική οικονομία έμπαινε σε μια τις πολλές περιοδικές φάσεις κάμψης της. Η ιδέα ήταν να βρεθούν τρόποι απορρόφησης αυτών των σοκ μέχρι η Ουάσινγκτον να καταφέρει να αντιστρέψει την κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας. Φοβόντουσαν ότι, χωρίς αυτούς τους πυλώνες, η ισορροπία του συστήματος του Μπρέτον Γουντς θα ήταν εξαιρετικά επισφαλής.

Ωστόσο, η δημιουργία ενός ισχυρού νομίσματος δεν είναι ζήτημα βούλησης. πρέπει να βασίζεται στη βαριά βιομηχανία και σε μια ζώνη εμπορίου, η οποία είναι ένα είδος Lebensraum (ζωτικού χώρου) που παρέχει την αναγκαία ζήτηση για τα μεταποιημένα προϊόντα. Οι New Dealers γνώριζαν πολύ καλά ότι μπορούσαν να καταφέρουν. Αν δεν είχαν διευθύνει την πολεμική οικονομία για τέσσερα χρόνια, είναι αμφίβολο αν θα είχαν αναλάβει ένα τόσο εκτεταμένο και φιλόδοξο έργο.

Αρκετές φορές στην Ιστορία μια εξέλιξη που φαντάζει αδιανόητη καθίσταται αναπόφευκτη. Όταν τέλειωσε ο πόλεμος, στην ερειπωμένη Γερμανία σιγόκαιγαν ακόμα οι πυρκαγιές από τους βομβαρδισμούς, η χώρα ήταν χωρισμένη σε ζώνες κατοχής, και την απεχθάνονταν οι πάντες. όσο για την Ιαπωνία, ήταν μουδιασμένη από την ντροπή της παράδοσης, οι πληγές από τις πυρηνικές βόμβες στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι ήταν ακόμα νωπές, προσπαθούσε να συμφιλιωθεί με τον τεράστιο φόρο αίματος που είχε καταβάλλει στα πεδία των μαχών στην Ασία και την Πολυνησία, και αγωνιζόταν να επιβιώσει κάτω από την Αμερικανική κατοχή…. Τίποτα δεν προμήνυε τις μεταπολεμικές εξελίξεις!

Κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί τον ρόλο τον οποίο θα διαδραμάτιζαν σε μερικά χρόνια αυτές οι δυο χώρες, που κάποτε υπερήφανες αλλά πλέον κατεστραμμένες. Η ιδέα ότι η Γερμανία και η Ιαπωνία θα γίνονταν οι πυλώνες του νέου Παγκόσμιου Σχεδίου ήταν όχι μόνο αλλόκοτη, αλλά και εξωφρενική. Ωστόσο, ήταν η ιδέα γύρω από την οποία συγκροτήθηκε το Παγκόσμιο Σχέδιο. Πώς έγινε αυτή η επιλογή; Η απάντηση είναι σταδιακά.

Οι αρχιτέκτονες του Παγκόσμιου Σχεδίου

Τέσσερις New Dealers διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του Παγκόσμιου Σχεδίου. Δεν είναι τυχαίο ότι υπήρξαν, επίσης, οι αρχιτέκτονες του Ψυχρού Πολέμου. Και οι τέσσερις διαπνέονταν από μια πραγματιστική νοοτροπία, η οποία είχε επωαστεί κάτω από τη σκιά της Μεγάλης Ύφεσης και είχε χαλυβδωθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου. Πεπεισμένοι ότι ο «καπιταλισμός των ελεύθερων αγορών» έπρεπε να σχεδιαστεί διεξοδικά από την Ουάσινγκτον με έναν τρόπο που δεν έπρεπε να διαφέρει από την αποτελεσματική διεύθυνση της πολεμικής οικονομίας, επεδίωξαν να επεκτείνουν σε παγκόσμιο επίπεδο την επιτυχή συνταγή

που είχε βγάλει την Αμερικανική οικονομία από το τέλμα της στασιμότητας. Καθώς η πρόθεσή τους ήταν να κερδίσουν την Ειρήνη, επιδίωξαν να αυξήσουν την ισχύ των Αμερικανικών επιχειρήσεων, συνδυάζοντας παρεμβάσεις εμπνευσμένες από το New Deal με τις τεχνολογικές καινοτομίες του στρατιωτικού-βιομηχανικού συμπλέγματος. Οι τέσσερις αυτοί άνδρες ήταν:

Ο Τζέιμς Φόρεσταλ, Υπουργός Άμυνας (και προηγουμένως Υπουργός Ναυτικών).

Ο Τζέιμς Μπάιρνς, Υπουργός Εξωτερικών.

Ο Τζορτζ Κέναν, Διευθυντής του Επιτελείου Πολιτικού Σχεδιασμού του Υπουργείου Εξωτερικών και «προφήτης» της αναχαίτισης της Σοβιετικής Ένωσης.

Ο Ντιν Άτσεσον, ιθύνων νους όλων των μεγάλων μεταπολεμικών σχεδίων (της συμφωνίας του Μπρέτον Γουντς, του Σχεδίου Μάρσαλ, των διώξεων του Ψυχρού Πολέμου, κλπ) και Υπουργός Εξωτερικών μετά το 1949.

Για τους Βρετανούς τουλάχιστον, ήταν αδιανόητο να μην αποτελέσει η Γηραιά Αλβιώνα τον κεντρικό πυλώνα του Παγκόσμιου Σχεδίου. Ωστόσο, ήταν ελάχιστες οι πιθανότητες να παραμείνει το Λονδίνο στο επίκεντρο που μεταπολεμικού διεθνούς σχεδιασμού τον οποίο προωθούσε η Ουάσινγκτον. Ήδη πριν από τον πόλεμο, η αυτοκρατορική συμπεριφορά της Βρετανίας σκανδάλιζε τον πρόεδρο Ρούζβελτ. Καθώς κατά τη διάρκεια του πολέμου οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν εισπράξει από τη Βρετανία τεράστια ποσά για την πώληση όπλων, αμέσως μετά το τέλος του πολέμου κινήθηκαν παρασκηνιακά για να διασφαλίσουν ότι το Λονδίνο θα έχανε την δεσπόζουσα θέση του στην πλούσια σε πετρέλαιο περιοχή της Μέσης Ανατολής. Ταυτόχρονα, το Λονδίνο βασιζόταν στην περιορισμένη χρηματοδότηση του από την Ουάσινγκτον, η οποία επέμενε στη μετατρεψιμότητα της στερλίνας. Οι εμφανείς δημοσιονομικές αδυναμίες της Βρετανίας, η αδυναμία της ταχύτατα παρακμάζουσας βιομηχανίας της να προσφέρει στο κράτος τα αναγκαία έσοδα, η άνοδος στην εξουσία του Εργατικού Κόμματος το 1945 και η απροθυμία των πολιτικών ελίτ να αποδεχτούν το επικείμενο Τέλος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, προλειάνανε τα έδαφος για τη περιθωριοποίηση της Βρετανίας. Την χαριστική βολή έδωσε η απόφαση για τη μη μετατρεψιμότητα της στερλίνας. Πρόσφερε στους New Dealers την αναγκαία δικαιολογία για να αφήσουν τη Βρετανία στο περιθώριο του Παγκόσμιου Σχεδίου. Πριν συνειδητοποιήσει αυτή τη μεταστροφή στους σχεδιασμούς των ΗΠΑ, η Βρετανία θα βίωνε το 1956 το τραύμα της Διώρυγας του Σουέζ, ενώ σε όλη τη δεκαετία του 1950 η CIA θα υπονόμευε την αποικιοκρατική εξουσία της στην Κύπρο.26

Όταν, λοιπόν, η Βρετανία κρίθηκε «ακατάλληλη», άρχισε να φαίνεται ολοένα και πιο λογική η επιλογή της Γερμανίας και της Ιαπωνίας: και οι δυο χώρες βρίσκονταν υπό καθεστώς εξάρτησης (χάρη στην παρουσία των ενόπλων δυνάμεων των ΗΠΑ), και οι δυο είχαν στέρεες βιομηχανικές βάσεις, και οι δυο διέθεταν ένα εξαιρετικά ικανό και ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, και οι δυο θα εκμεταλλεύονταν την παραμικρή ευκαιρία για να αναγεννηθούν από τις στάχτες τους όπως ο Φοίνικας. Επιπλέον, και οι δυο χώρες είχαν σημαντικά γεωπολιτικά πλεονεκτήματα έναντι της Σοβιετικής Ένωσης.

Παρ' όλα αυτά, έπρεπε να καμφθεί μια σημαντική ενστικτώδης αντίδραση: η παρόρμηση να τιμωρηθούν η Γερμανία και η Ιαπωνία μέσω της αποβιομηχάνισης τους και της επιστροφής σε μια σχεδόν ποιμενική κατάσταση, η οποία δεν θα τους πρόσφερε ποτέ ξανά τη δυνατότητα να εξαπολύσουν έναν πόλεμο βιομηχανικής κλίμακας. Πράγματι, ο Χάρι Γουάιτ, ο αντιπρόσωπος των ΗΠΑ, είχε προτείνει να

αφαιρεθούν από τη Γερμανία πολλές από τις βιομηχανίες της, προκειμένου το βιοτικό της επίπεδο να μην διαφέρει από εκείνο των λιγότερο ανεπτυγμένων γειτόνων της. Το 1946, οι Σύμμαχοι -υπό την αιγίδα του Συμμαχικού Ελεγκτικού Συμβουλίου- αποφάσισαν τη διάλυση πολλών Γερμανικών χαλυβουργείων ώστε η παραγωγή χάλυβα να είναι μικρότερη από έξι τόνους ετησίως, δηλαδή περίπου στο 75% της προπολεμικής παραγωγής. Όσο για την παραγωγή αυτοκινήτων, αποφασίστηκε ότι δεν θα υπερέβαινε το 10% της παραγωγής πριν από την εισβολή της Γερμανίας στην Πολωνία.

Τα πράγματα ήταν διαφορετικά στην κατεχόμενη Ιαπωνία. Καθώς την διοικούσε ένας μόνο άνδρας, ο στρατηγός Ντάγκλας Μακ Άρθουρ (ο Ανώτατος Διοικητής των Συμμαχιών Δυνάμεων), οι Ηνωμένες Πολιτείες μπορούσαν να εφαρμόζουν απευθείας τις πολιτικές τους χωρίς να είναι υποχρεωμένες να διαπραγματεύονται με τους υπόλοιπους Συμμάχους, όπως συνέβαινε στην περίπτωση της Γερμανίας. Ο Μακ Άρθουρ αποφάσισε ότι στην Ιαπωνία δεν έπρεπε να εφαρμοστεί μια διαδικασία αντίστοιχη με την αποναζιστικοποίηση, και κατέβαλλε επίπονες προσπάθειες για να απαλλαγούν ο Αυτοκράτορας και οι Ιαπωνικές πολιτικές, στρατιωτικές και οικονομικές ελίτ. Παρ" όλα αυτά, κατά τη διάρκεια των δυο πρώτων ετών της κατοχής, ο Μακ Άρθουρ υποχρεώθηκε να αντιπαρατεθεί σθεναρά με τους διαμορφωτές της Αμερικανικής πολιτικής προκειμένου να ην τιμωρηθεί η Ιαπωνία μέσω της καταστροφής ή του σημαντικού περιορισμού της βιομηχανικής της βάσης.

Οι αυξανόμενες εντάσεις ανάμεσα στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Σοβιετική Ένωση επέδρασαν καταλυτικά στην απόρριψη της ιδέας να ισοπεδωθούν οι βιομηχανικοί τομείς της Γερμανίας και της Ιαπωνίας. Τον Φεβρουάριο του 1946, το Μακρύ Τηλεγράφημα του Τζορτζ Κέναν από τη Μόσχα προανήγγελλε την Ψυχροπολεμική νοοτροπία, δημιουργώντας τις συνθήκες για μια αλλαγή στάσης απέναντι στη Γερμανία. Η καθοριστική στιγμή υπήρξε η διακήρυξη από τον πρόεδρο Χάρι Τρούμαν (που είχε διαδεχτεί το 1945 τον πρόεδρο Ρούζβελτ μετά από τον θάνατό του το 1945) του διάσημου Δόγματός του το 1947: από εκείνη τη στιγμή και μετά, η ανάσχεση της Σοβιετικής Ένωσης έγινε η υπ" αριθμόν ένα προτεραιότητα των Ηνωμένων Πολιτειών.

Η πρώτη επιτόπια εφαρμογή του Δόγματος Τρούμαν υπήρξε η Αμερικανική ανάμειξη στον εξαιρετικά βίαιο Ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο (τον οποίο είχαν ξεκινήσει οι Βρετανοί, αλλά δεν είχαν τους πόρους για να τον τελειώσουν). Μερικούς μήνες αργότερα, ο πόλεμος δι" αντιπροσώπων που εκτυλισσόταν στα βουνά της Ελλάδας λίγο έλλειψε να μετατραπεί σε μια απευθείας αντιπαράθεση, όταν οι Δυτικοί που κατείχαν το Δυτικό Βερολίνο ήλθαν σε ρήξη με τους Σοβιετικούς που κατείχαν το Ανατολικό Βερολίνο, με συνέπεια την πολύμηνη από αέρος μεταφορά εφοδίων από τη Δυτική Γερμανία στο Δυτικό Βερολίνο πάνω από τις γραμμές του Κόκκινου Στρατού που είχε αποκλείσει την πόλη.

Ο Ψυχρός Πόλεμος είχε αρχίσει. Υπό το πρίσμα του Παγκόσμιου Σχεδίου, το Δόγμα Τρούμαν, ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος και η κρίση του Βερολίνου σηματοδότησαν το τέλος κάθε σχεδιασμού ισοπέδωσης της Γερμανίας ή της διατήρησης οποιασδήποτε μνησικακίας απέναντι στην Ιαπωνία. Είχε, λοιπόν, ανοίξει ο δρόμος για να μετατραπούν τα δυο κατεκτημένα βιομηχανικά έθνη, η Γερμανία και η Ιαπωνία, σε πυλώνες του Παγκόσμιου Σχεδίου.

Το Σχέδιο Μάρσαλ για τη δολαριοποίηση της Ευρώπης και την επανένταξη της Γερμανίας

Ο λόγος της 12ης Μαρτίου 1947, στον οποίο ο πρόεδρος Τρούμαν διακήρυξε το Δόγμα του, περιελάμβανε μερικά συγκεκριμένα χρηματοπιστωτικά δεδομένα: οι Ηνωμένες Πολιτείες δεσμεύονταν να δώσουν 400 εκατομμύρια δολάρια για έναν Εμφύλιο Πόλεμο που εξακολουθεί μέχρι σήμερα να στοιχειώνει τους Έλληνες. Μερικούς μήνες αργότερα, σε μια ομιλία του στο Χάρβαρντ στις 5 Ιουνίου, ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Τζορτζ Μάρσαλ εγκαινίασε το σχέδιο που θα γινόταν γνωστό με το όνομά του: ένα τεράστιο πακέτο οικονομικής βοήθειας που θα άλλαζε για πάντα την Ευρώπη.

Η επίσημη ονομασία του Σχεδίου Μάρσαλ ήταν Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Ανόρθωσης και αποτελούσε πνευματικό τέκνο των τεσσάρων προαναφερθέντων αρχιτεκτόνων του παγκόσμιου Σχεδίου. Το γεγονός ότι αποτελούσε μια παρέμβαση που θα άλλαζε το παιχνίδι με ξεκάθαρο σκοπό να εδραιώσει το νέο Παγκόσμιο Σχέδιο αντικατοπτρίζεται σε μερικές από τις κομβικές λέξεις που χρησιμοποίησε ο Μάρσαλ στη βαρυσήμαντη ομιλία του: «Το σύγχρονο σύστημα κατανομής τα εργασίας πάνω στο οποίο βασίζεται ανταλλαγή των προϊόντων κινδυνεύει να καταστραφεί». Με πιο απλά λόγια, ο σκοπός του Σχεδίου Μάρσαλ ήταν να σώσει τον παγκόσμιο καπιταλισμό από μια μελλοντική Κρίση παρόμοια με εκείνη του 1929.

Κατά τη διάρκεια του πρώτο έτους εφαρμογής του Σχεδίου Μάρσαλ, το συνολικό ποσό ανήλθε σε 5,3 δισεκατομμύρια δολάρια, λίγο περισσότερο από το 2% του ΑΕΠ των Ηνωμένων Πολιτειών. Μέχρι την ολοκλήρωση του Σχεδίου Μάρσαλ στις 31 Δεκεμβρίου 1951, είχαν δαπανηθεί 12,5 δισεκατομμύρια δολάρια. Το αποτέλεσμα ήταν να αυξηθεί κατακόρυφα η Ευρωπαϊκή βιομηχανική παραγωγή (περίπου κατά 35%) και, το σημαντικότερο, να σταθεροποιηθεί πολιτικά η Γηραιά Ήπειρος, αλλά και να δημιουργηθεί μια βιώσιμη ζήτηση τόσο για τα Ευρωπαϊκά όσο και για τα Αμερικανικά μεταποιημένα προϊόντα.

Πρέπει να επισημανθεί ότι το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ δεν υποστηρίχθηκαν από όλους τους New Dealers. Ο Χένρι Γουάλας, για παράδειγμα, που είχε διατελέσει αντιπρόεδρος των ΗΠΑ και υπουργός Γεωργίας αλλά είχε αποπεμφθεί από τον Τρούμαν επειδή διαφωνούσε με τις του παγκόσμιου Σχεδίου, χαρακτήριζε το Σχέδιο Μάρσαλ ως «Πολεμικό Σχέδιο», προειδοποιούσε ότι θα προκαλούσε ια ρήξη στις σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση που ήταν σύμμαχος τη Αμερικής στη διάρκεια του πολέμου, και επεσήμαινε ότι οι όροι υπό τους οποίους η Σοβιετική Ένωση καλείτο να συμμετάσχει στο Σχέδιο Μάρσαλ ήταν διατυπωμένοι με τέτοιο τρόπο ώστε ο Στάλιν να υποχρεωθεί να τους απορρίψει (κάτι που, φυσικά, ο Στάλιν έκανε). Αρκετοί ακαδημαϊκοί της γενιάς του New Deal, ανάμεσά τους οι Πολ Σουίζι και Τζον Κένεθ Γκάλμπρεϊθ, απέρριψαν επίσης τις ψυχροπολεμικές τακτικές του Τρούμαν. Ωστόσο, πολύ σύντομα θα σιωπούσαν εξαιτίας του κυνηγιού μαγισσών που ενορχήστρωσε ο γερουσιαστής Τζόζεφ Μακ Κάρθι και η Επιτροπή Αντιαμερικανικών Ενεργειών.

Το Σχέδιο Μάρσαλ δεν περιλάμβανε μόνο μια τεράστια ποσότητα χρημάτων, αλλά και την υιοθέτηση θεσμών ζωτικής σημασίας. Στις 3 Απριλίου 1948, ο Τρούμαν ίδρυσε την Υπηρεσία Οικονομικής Συνεργασίας και, μετά από δεκατρείς ημέρες, οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι Ευρωπαίοι σύμμαχοί τους δημιούργησαν τον Οργανισμό Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (ΟΕΟΣ), που είχε την αρμοδιότητα να καθορίζει τις συνθήκες, τους σκοπούς και τους παραλήπτες στους οποίους θα διοχετευόταν η χρηματοδότηση. Ο πρώτος

πρόεδρος του ΟΕΟΣ (που το 1961 θα μετεξελισσόταν στον σημερινό Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, τον ΟΟΣΑ) ήταν ο Ρομπέρ Μαρζολέν.27 Ένα από τα λιγότερο γνωστά, αλλά μόνιμα, κληροδοτήματα του Σχεδίου Μάρσαλ υπήρξε η ενσωμάτωση της ηττημένης και μισητής Γερμανίας στους θεσμούς της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Πράγματι, προκειμένου να χορηγούν ως οικονομική βοήθεια το 2% του ΑΕΠ τους ετησίως, οι Αμερικανοί έθεσαν ως όρο την απάλειψη των ενδοευρωπαϊκών φραγμών στο εμπόριο και την έναρξη μιας διαδικασίας οικονομικής ολοκλήρωσης, η οποία θα είχε ως επίκεντρό της την αναβίωση της Γερμανικής βιομηχανίας. Υπό αυτή την έννοια, το Σχέδιο Μάρσαλ μπορεί να θεωρηθεί ως πρόδρομος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πράγματι, μετά το 1947, οι ένοπλες δυνάμεις των ΗΠΑ (και, ιδίως, το Μεικτό Γενικό Επιτελείο στο Πεντάγωνο) ζητούσαν την «ολοκληρωτική αναβίωση της Γερμανική βιομηχανίας και, ιδιαίτερα, της εξόρυξης άνθρακα», δηλώνοντας ότι η δεύτερη είχε «πρωταρχική σημασία» για την ασφάλεια των Ηνωμένων Πολιτειών

Ωστόσο, χρειάστηκε να περάσει κάποιο διάστημα μέχρι η αναζωογόνηση της Γερμανικής βιομηχανικής ισχύος να γίνει ένας δημόσια διακηρυγμένος στόχος. Ακόμα και μετά από την έναρξη εφαρμογής του Σχεδίου Μάρσαλ, το κλείσιμο των εργοστασίων της Γερμανίας συνεχιζόταν. Είναι ενδεικτικό της περιόδου ότι ο Γερμανός καγκελάριος Κόνραντ Αντενάουερ είχε ζητήσει το 1949 από τους Συμμάχους να βάλουν ένα τέλος στη διάλυση των εργοστασίων.

Από τους Συμμάχους, τη μεγαλύτερη αντίσταση στην ιδέα μιας μεταπολεμικής εκβιομηχανισμένης Γερμανίας προέβαλλε, όπως ήταν αναμενόμενο, η Γαλλία. Οι Γάλλοι απαιτούσαν την εφαρμογή της συμφωνίας της 29ης Μαρτίου 1946, στο πλαίσιο της οποίας οι Σύμμαχοι είχαν αποφασίσει ότι θα μειωνόταν κατά το ήμισυ η βιομηχανική ικανότητα της Γερμανίας (μια απόφαση που συνεπαγόταν την καταστροφή 1.500 εργοστασίων). Κάτι που, όντως, συνέβη εν μέρει. Μέχρι το 1949, περισσότερα από 700 εργοστάσια είχαν διαλυθεί και η παραγωγή χάλυβα της Γερμανίας είχε μειωθεί κατά 6,7 εκατομμύρια τόνους.

Ποιος, λοιπόν, έπεισε τους Γάλλους να αποδεχτούν την εκ νέου εκβιομηχάνιση της Γερμανίας; Η απάντηση είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Όταν το 1947 οι New Dealers διαμόρφωσαν την άποψη ότι έπρεπε να αναδυθεί στη Ευρώπη ένα νέο νόμισμα ως έρεισμα του δολαρίου και ότι αυτό το νόμισμα θα ήταν το μάρκο, ήτα ζήτημα χρόνου να ριχθεί στο καλάθι των αχρήστων το σχέδιο να καταστραφεί η Γερμανία. Το αντίτιμο που θα κατέβαλλε η Γαλλία για τα οφέλη του Σχεδίου Μάρσαλ, αλλά και για τον κεντρικό διοικητικό ρόλο της στη διαχείριση του όλου εγχειρήματος (μέσω του ΟΕΟΣ), ήταν η σταδιακή αποδοχή της αποκατάστασης της Γερμανίας χάριν του Παγκόσμιου Σχεδίου των Ηνωμένων Πολιτειών.

Θα πρέπει, λοιπόν, να θεωρούμε το Σχέδιο Μάρσαλ ως τον θεμέλιο λίθο του Παγκόσμιου Σχεδίου. Και όταν το 1951 το Σχέδιο Μάρσαλ άρχισε να χάνει τη δυναμική του, ξεκίνησε η δεύτερη φάση των Αμερικανικού σχεδιασμού για την Ευρώπη: η ολοκλήρωση των αγορών και της βαριάς βιομηχανίας της. Αυτή τη δεύτερη φάση ταυτίστηκε με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), ο πρόγονος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο νέος αυτός θεσμός θα πρόσφερε σύντομα, όπως αποσκοπούσαν οι New Dealers, τον ζωτικό χώρο που χρειαζόταν η αναγεννώμενη Γερμανική βιομηχανία στο άμεσο οικονομικό περιβάλλον της.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ιαπωνικό θαύμα

Οι μελετητές της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης διδάσκονται ότι η ζωή της Ευρωπαϊκής Ένωσης ξεκίνησε με τη μορφή της ΕΚΑΧ. Ωστόσο, είναι ένα καλά κρυμμένο μυστικό ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες κολάκευσαν, πίεσαν, απείλησαν και καλόπιασαν τους Ευρωπαίους προκειμένου να συνεργαστούν.

Από τεχνοκρατική άποψη, η ΕΚΑΧ ήταν μια κοινή αγορά για τον άνθρακα και τον χάλυβα, η οποία συνέδεε τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Ιταλία, το Βέλγιο και την Ολλανδία. Η ΕΚΧ δεν καταργούσε μόνον όλους τους εμπορικούς φραγμούς για τα προϊόντα άνθρακα και χάλυβα, αλλά καθιέρωνε και υπερεθνικούς θεσμικούς δεσμούς που αποσκοπούσαν στη ρύθμιση του επιπέδου παραγωγής και των τιμών των εν λόγω προϊόντων. Στην πραγματικότητα, και παρά την προπαγάνδα περί του αντιθέτου, τα έξι έθνη δημιούργησαν ένα καρτέλ για τον άνθρακα και τον χάλυβα.

Οι Ευρωπαίοι ηγέτες, όπως ο Ρομπέρ Σουμάν (ο ιθύνων νους τη δημιουργίας της ΕΧΑΧ), υπογράμμιζαν τη σημασία αυτής της συνεργασίας υπό το πρίσμα της αποτροπής ενός νέου Ευρωπαϊκού πολέμου και της σφυρηλάτησης ενός μίνιμουμ πολιτικής ενοποίησης. Ο Σουμάν πίστευε (απολύτως ορθά) ότι η δημιουργία μιας κοινής βαριάς βιομηχανίας, κυρίως ανάμεσα στη Γαλλία και τη Γερμανία, θα περιόριζε τις αιτίες μιας σύρραξης και θα στερούσε από τις δυο χώρες τα μέσα για να προσφύγουν σε αυτή.

Ως εκ τούτου, η Γερμανία βγήκε από την απομόνωση και η Γαλλία αποδέχτηκε σταδιακά την εκ νέου εκβιομηχάνισή της. Η εξέλιξη αυτή είχε ζωτική σημασία ήταν για το Παγκόσμιο Σχέδιο των New Dealers. Πράγματι, είναι αδιαφιλονίκητο ότι, χωρίς το κατευθυντήριο χέρι των Ηνωμένων Πολιτειών, η ΕΚΑΧ δεν θα είχε δημιουργηθεί. Αντίθετα με την αυτάρεσκη αφήγηση των Ευρωπαίων (σύμφωνα με την οποία η Ευρωπαϊκή ενοποίηση ήταν ένα Ευρωπαϊκό όραμα που υλοποιήθηκε χάρη στην Ευρωπαϊκή διπλωματία και τη απαρασάλευτη βούληση της Ευρώπης να αφήσει πίσω της το βίαιο παρελθόν της), η πραγματικότητα είναι πως η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση υπήρξε μια μεγαλεπήβολη Αμερικανική ιδέα, την οποία πραγμάτωσε η Αμερικανική διπλωματία. Το γεγονός ότι οι Αμερικανοί στρατολόγησαν για την επίτευξη του στόχου τους φωτισμένους πολιτικούς, όπως ο Σουμάν, δεν αλλάζει την πραγματικότητα.

Υπήρξε ένας πολιτικός που το είχε αντιληφθεί πεντακάθαρα: ο στρατηγός Σαρλ Ντε Γκολ, ο οποίος, όταν στη δεκαετία του 1960 θα γινόταν πρόεδρος της Γαλλίας, θα αντιπαρατίθετο τόσο έντονα με τις Ηνωμένες Πολιτείες ώστε θα απέσυρε τη Γαλλία από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ. Όταν ιδρύθηκε η ΕΚΑΧ, ο Ντε Γκολ την κατήγγειλε ως μια προσπάθεια μετατροπής της ενωμένης Ευρώπης σε ένα είδος περιοριστικού καρτέλ και, το πιο σημαντικό, ως ένα Αμερικανικό δημιούργημα που, υπό την επιρροή της Ουάσινγκτον, θα εξυπηρετούσε το «δικό τους» Παγκόσμιο Σχέδιο αντί να αποτελέσει έναν σταθερό θεμέλιο λίθο για μια Νέα Ευρώπη. Για αυτούς τους λόγους, ο Ντε Γκολ και οι υποστηρικτές του καταψήφισαν την ίδρυση της ΕΚΑΧ στο Γαλλικό κοινοβούλιο.

Όσο για τον δεύτερο πυλώνα που θα είχε ως στόχο του να υποστηρίζει το δολάριο στην άλλη πλευρά του βόρειου ημισφαιρίου, η αποκατάσταση της Ιαπωνίας ως βιομηχανικής δύναμης παρουσίασε λιγότερα προβλήματα για τους New Dealers από ό,τι η περίπτωση της Γερμανίας. Στην υλοποίηση του ανατολικού σκέλους του Παγκόσμιου Σχεδίου συνέβαλλε σημαντικά η ένοπλη σύγκρουση του Κομμουνιστικού Κόμματος της Κίνας του προέδρου Μάο με τον εθνικιστικό κυβερνητικό στρατό του Τσανκ Κάι-Σεκ.

Στον βαθμό που ο Μάο και οι αντάρτες του κατάφερναν να διαφεύγουν από τις επιθέσεις με ένα τρόπο που αναβίωνε στις μνήμες τη διάσημη προπολεμική Μεγάλη Πορεία, και στον βαθμό που φαινόταν να πλησιάζει η τελική αναμέτρηση με τον Τσανκ Κάι-Σεκ, ο στρατηγός Μακ Άρθουρ προσανατολιζόταν ολοένα και περισσότερο προς την ενίσχυση της Ιαπωνικής βιομηχανίας, αρνούμενος να υποκύψει στις πιέσεις να την αποδυναμώσει. Ωστόσο, υπήρχε ένα πρόβλημα: παρ" όλο που η βιομηχανία κα οι υποδομές της Ιαπωνίας είχαν βγει από τον πόλεμο σχεδόν άθικτες (σε αντίθεση με ό,τι είχε συμβεί στην Ευρώπη), η Ιαπωνική βιομηχανία έπασχε από μια πολύ μεγάλη έλλειψη ζήτησης. Η αρχική ιδέα των New Dealers ήταν ότι η ενδοχώρα της Κίνας θα πρόσφερε στη ζώνη του γιέν τον αναγκαίο ζωτικό χώρο, όπως η υπόλοιπη Ευρώπη θα πρόσφερε στα εργοστάσια της Γερμανίας τις απαραίτητες αγορές. Δυστυχώς, η Μεγάλη Πορεία του Μάο και η τελική νίκη του αποτελούσαν ένα ανυπέρβλητο κώλυμα σε αυτόν τον σχεδιασμό.

Ο στρατηγός Μακ Άρθουρ κατανοούσε το πρόβλημα και προσπάθησε να πείσει την Ουάσινγκτον να υιοθετήσει για την Ιαπωνία ένα δεύτερο Σχέδιο Μάρσαλ. Ωστόσο, οι New Dealers δεν μπορούσαν να φανταστούν πώς ήταν δυνατόν να δημιουργηθεί επαρκής ζήτηση για τα προϊόντα της Ιαπωνίας χωρίς αυτή να διαθέτει σημαντικούς εμπορικούς δεσμούς με τους γείτονές της. Σε κάθε περίπτωση, κατέβαλλαν ήδη μεγάλες προσπάθειες προκειμένου να πείσουν το Κογκρέσο να συνεχιστεί η διοχέτευση δολαρίων στην Ευρώπη. Όμως, οι ισορροπίες άλλαξαν προς όφελος του Μακ Άρθουρ στις 20 Ιουνίου του 1950, όταν οι Κορεάτες και Κινέζοι κομμουνιστές εισβάλλανε στη Νότια Κορέα με την πρόθεση να ενώσουν τη χερσόνησο υπό τη διοίκησή τους.

Αιφνίδια, το κέντρο βάρους του Δόγματος Τρούμαν μετατοπίστηκε από την Ευρώπη στην Ασία προς μεγάλο όφελος της Ιαπωνικής βιομηχανίας. Έχοντας επίγνωση των δυσκολιών που αντιμετώπιζε η Ιαπωνία την ανάπτυξη των βιομηχανιών της εξαιτίας της χαμηλής αγοραστικής δύναμης, οι New Dealers αναζητούσαν τρόπους για τονώσουν την εγχώρια ζήτηση ήδη πριν από την παράτολμη ενέργεια του Κιμ Ιλ Σουνγκ στην Κορέα.

Αρχικά, προβλεπόταν ότι το Σχέδιο Μάρσαλ θα διαρκούσε μέχρι το 1953. Όμως, ο Πόλεμος της Κορέας ώθησε τους New Dealers να αλλάξουν προσανατολισμό: θα μείωναν σταδιακά τις διαστάσεις του Σχεδίου Μάρσαλ στην Ευρώπη και θα μετατόπιζαν τις ροές κονδυλίων προς την Ιαπωνία, της οποίας ο νέος ρόλος θα ήταν να παράγει τα αγαθά και να προσφέρει τις υπηρεσίες που χρειάζονταν οι στρατιωτικές μονάδες των ΗΠΑ στην Κορέα. με αυτόν τον εντυπωσιακό τρόπο, ένα παλιός εχθρός χρηματοδοτήθηκε έμμεσα μέσω ενός νέου πολέμου!

Όσο για την Ευρώπη, η επικρατούσα ιδέα ήταν ότι τα τρία πρώτα χρόνια εφαρμογής του Σχεδίου Μάρσαλ είχαν οδηγήσει σε μια επαρκή δολαριοποίηση της Ευρώπης και ότι, μετά το 1951, η δημιουργία του καρτέλ άνθρακα και χάλυβα με επίκεντρο την αναγεννώμενη Γερμανική βιομηχανία (μέσα στο πλαίσιο της πρόσφατα ιδρυθείσας ΕΚΑΧ) θα δημιουργούσε αρκετά πλεονάσματα ώστε η Ευρώπη να συνεχίσει την πορεία της με τις δικές της δυνάμεις.28

Οι χρηματοδότηση της Ιαπωνίας από τις Ηνωμένες Πολιτείες υπήρξε ιδιαίτερα γενναιόδωρη. Από την πρώτη ημέρα, ισοδυναμούσε με το 30% σχεδόν του συνολικού εμπορίου της Ιαπωνίας. Και, όπως είχε συμβεί και στην Ευρώπη, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν προορίστηκαν στη διοχέτευση χρημάτων. Δημιούργησαν, επίσης, θεσμούς και χρησιμοποίησαν την παγκόσμια ισχύ τους για να θέσουν στην υπηρεσία του Παγκόσμιου Σχεδίου τους υφιστάμενους θεσμούς. Οι Ηνωμένες Πολιτείες συνέταξαν το νέο Σύνταγμα της Ιαπωνίας και εξουσιοδότησαν το διάσημο

Υπουργείο για το Διεθνές Εμπόριο και τη Βιομηχανία να δημιουργήσει έναν ισχυρό, κεντρικά σχεδιασμένο (αν και ιδιόκτητο) πολυκλαδικό βιομηχανικό τομέα. Για να προωθήσουν τα σχέδιά τους, οι New Dealers ήλθαν σε αντιπαράθεση, μεταξύ άλλων, και με τη Βρετανία, προκειμένου να γίνει δεκτή η Ιαπωνία στην Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT, τον πρόδρομο του σημερινού Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου). Η σημασία αυτής της ενέργειας υπήρξε καταλυτική, καθώς επέτρεψε στις Ιαπωνικές μεταποιητικές βιομηχανίες να εξάγουν τα προϊόντα τους με ελάχιστους περιορισμούς σε οποίον προορισμό οι Ηνωμένες Πολιτείες έκριναν ως τον προσφορότερο για τα αγαθά του νέου προστατευομένου τους.

Εν κατακλείδι, το βασικό οργανωτικό αξίωμα των New Dealers ήταν πως η Αμερικανική παγκόσμια ηγεμονία έπρεπε να «φροντίσει», να θηλάσει και να αναθρέψει- δυο πρώην εχθρικές χώρες. Και οι New Dealers το έκαναν διασφαλίζοντας ότι στις υπόλοιπες καπιταλιστικές χώρες θα υπήρχε υψηλή ζήτηση για Γερμανικά και ιαπωνικά βιομηχανικά προϊόντα. Αυτό συνεπαγόταν ότι η Ευρώπη και η ελεγχόμενες από τις ΗΠΑ Ασιατικές χώρες θα διέθεταν δολάρια, ώστε να αγοράζουν επιλεγμένα, υψηλής προστιθέμενης αξίας Αμερικανικά προϊόντα (π.χ., αεροπλάνα, οπλικά συστήματα, κατασκευαστικό εξοπλισμό). Η σταθεροποίηση του παγκόσμιου καπιταλισμού ήταν ουσιώδης για τη διατήρηση του συστήματος του Μπρέτον Γουντς, αλλά και για την αύξηση της ευημερίας και της ισχύος των ΗΠΑ.

Έχοντας κατά νου αυτές τις επιδιώξεις, η κυβέρνηση των ΗΠΑ προέβη σε τολμηρές ενέργειες προκειμένου να δημιουργήσει τις ζώνες του μάρκου και του γεν, να τις εφοδιάσει με την αρχική ρευστότητα που ήταν αναγκαία για να τεθούν εκ νέου σε κίνηση οι βιομηχανικές μηχανές, και να ιδρύσει τους πολιτικούς θεσμούς που θα επέτρεπαν στους νεοφυτεμένους βλαστούς να ανθίσουν και να μεγαλώσουν ώστε να γίνουν οι πυλώνες τους οποίους χρειαζόταν ως ερείσματα η ζώνη του δολαρίου. Ποτέ μέχρι τότε στην Ιστορία ένας νικητής δεν είχε μετατρέψει σε οικονομικούς γίγαντες κοινωνίες τις οποίες είχε πρόσφατα νικήσει, προκειμένου να αυξήσει τη δική του μακροπρόθεσμη ισχύ.

Η γεωπολιτική ιδεολογία του Παγκόσμιου Σχεδίου

Μετά από το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιμετώπιζαν με σεβασμό τους αποικιοκρατούμενους λαούς και με ψυχρότητα τους Ευρωπαίους αποικιοκράτες. Οι επέκριναν τη Βρετανία για τη στάση της στην Ινδία και την Κύπρο, καθώς και για την υποδαύλιση από αυτή του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου (ήδη από το 1944). Αλλά και η Γαλλία, η Ολλανδία και το Βέλγιο επιπλήχθηκαν για τη γελοία φιλοδοξία τους να παραμείνουν στην Αφρική, την Ινδοκίνα και την Ινδονησία παρά την οικτρή κατάσταση στην οποία βρίσκονταν.

Παρ" όλα αυτά, το Παγκόσμιο Σχέδιο έθεσε σε δοκιμασία τη φιλελεύθερη στάση των Ηνωμένων Πολιτειών απέναντι στα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα. Για να υλοποιηθεί το Παγκόσμιο Σχέδιο, η Αμερική θα έπρεπε να συντηρεί τα δημιουργήματά της στην Ευρώπη και την Ανατολική Ασία για τουλάχιστον δυο δεκαετίες. Η Ευρώπη και η Ιαπωνία δεν θα «σταθεροποιούνταν» πολιτικά, αν οι New Dealers δεν συνεργάζονταν με μερικούς κακόφημους χαρακτήρες.29 Επιπλέον, τόσο η διασφάλιση της απρόσκοπτης ροής ενεργειακών πόρων προς την Ευρώπη και την Ιαπωνία, όσο και η εξασφάλιση πηγών υψηλής ζήτησης για τα βιομηχανικά προϊόντα τους, έθεσαν τις Ηνωμένες Πολιτείες σε τροχιά σύγκρουσης με τα διάφορα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, τα οποία διαφορετικά

θα τύγχαναν ευνοϊκής αντιμετώπισης από τις Ηνωμένες Πολιτείες (π.χ., οι Βιετναμέζοι αντι-αποικιοκράτες).

Η απώλεια της Κίνας, η κλιμάκωση της δράσης των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων στη Νοτιοανατολική Ασία την οποία ενέπνευσε η νίκη του Μάο, ο αναβρασμός στην Αφρική που επέτρεψε στη Σοβιετική Ένωση να βάλει πόδι στην Μαύρη Ήπειρο, όλες αυτές οι εξελίξεις παρακίνησαν τις Ηνωμένες Πολιτείες να υιοθετήσουν μια επιθετική στάση απέναντι στα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα του Τρίτου Κόσμου, τα οποία πολύ σύντομα η Ουάσινγκτον ταύτισε με την απειλή της ανόδου των τιμών των προϊόντων, όχι τόσο των δικών της όσο κυρίως των δυο προστατευομένων της: τα Ιαπωνίας και της Γερμανίας.

Εν ολίγοις, οι ΗΠΑ αποφάσισαν να υποβαθμίσουν τον Τρίτο Κόσμο στον ρόλο του προμηθευτή πρώτων υλών για την Ιαπωνία και τη Δυτική Ευρώπη. Το αποτέλεσμα ήταν μια σειρά από πραξικοπήματα και πολέμους, που διεξήχθησαν από τους New Dealers και τους διαδόχους τους στη διακυβέρνηση των ΗΠΑ προκειμένου να εδραιωθεί το Παγκόσμιο Σχέδιο: εκλεγμένες κυβερνήσεις ανατράπηκαν, στρατιωτικές επεμβάσεις εγκρίθηκαν, σκληρές δικτατορίες επιβλήθηκαν ή υποστηρίχθηκαν, και διεξήχθησαν πόλεμοι μεγάλης κλίμακας στην Κορέα και το Βιετνάμ. Εν μέρει μέσα στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου και εν μέρει προκειμένου να συνεχιστεί η υλοποίηση του Παγκόσμιου Σχεδίου, οι αντιπαραθέσεις στη γεωπολιτική σκακιέρα γίνονταν καθημερινά ολοένα και πιο πολύπλοκες. Με κάθε νέα εξέλιξη, τα διακύβευμα γινόταν μεγαλύτερο και, ταυτόχρονα, πολλαπλασιάζονταν τα οφέλη.

Στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας, οι Αμερικανικές πολυεθνικές εταιρείες στον τομέα της ενέργειας και στον τομέα της εξορύξεων υπήρξαν ανάμεσα στους μεγάλους ωφελημένους, όπως επίσης και αρκετοί ακόμα τομείς της εγχώριας οικονομίας των ΗΠΑ. ωστόσο, οι αρχιτέκτονες του Παγκόσμιου Σχεδίου έβλεπαν πολύ πιο μακριά από τον ορίζοντα των στενών συμφέροντα των Αμερικανικών εταιρειών. Οι τολμηρές πολιτικές τους, που αποσκοπούσαν στη συσσώρευση κεφαλαίων σε μακρινές χώρες χωρίς οι ίδιοι να έχουν κανένα προσωπικό ή πολιτικό συμφέρον (με την στενή έννοια), μπορούν να εξηγηθούν αν λάβουμε υπ" όψη μας το ιστορικό βάρος κάτω από το οποίο δρούσαν.

Πράγματι, για να κατανοήσουμε την κλίμακα της ηθικής φιλοδοξίας των New Dealers πρέπει να αναλογιστούμε όσα είχαν βιώσει στο όχι και τόσο μακρινό παρελθόν: η Μεγάλη Ύφεση είχε διαμορφώσει τη νοοτροπία τους. Και δεν πρέπει να ξεχνάμε ούτε για μια στιγμή ότι το Παγκόσμιο Σχέδιο δημιουργήθηκε από ανθρώπους που ανήκαν σε μια βασανισμένη γενιά. μια γενιά που είχε βιώσει τη φτώχεια, μια βαθιά αίσθηση απώλειας, τις αγωνίες που είχαν γεννηθεί από την παραλίγο κατάρρευση του καπιταλισμού και από ένα συνεπακόλουθο πόλεμο μη ανθρώπινων διαστάσεων.

Επιπρόσθετα, ήταν μορφωμένοι άνθρωποι που κατανοούσαν μέχρι μυελού οστέων πόσο επιρρεπείς είναι σε ακαριαίες καταρρεύσεις οι αγορές εργασίας και χρήματος. Οι εμπειρίες τους είχαν χαλυβδώσει την αποφασιστικότητα τους να μην επιτρέψουν στον καπιταλισμό να διολισθήσει ξανά σε μια ύφεση κατά τη διάρκεια της βάρδιας τους. Θα έκαναν οτιδήποτε ήταν αναγκαίο για να αποτρέψουν μια καινούργια Κρίση, ιδίως καθώς η Σοβιετική αρκούδα προσπαθούσε να σπάσει την αλυσίδα που την συγκρατούσε και ήταν έτοιμη να εφορμήσει στην περίπτωση που το Παγκόσμιο Σχέδιο αποτύγχανε.

Όλοι σχεδόν οι New Dealers είχαν επηρεαστεί από το έργο του Τζον Μέιναρντ Keynes και είχαν λάβει σοβαρά υπ" όψη τους τη ζωτικής σημασίας

συμβουλή του ότι δεν μπορούμε να έχουμε εμπιστοσύνη στην ικανότητα των αγορών να οργανώνονται με έναν τέτοιο τρόπο που θα φέρνει τη σταθερότητα και την ευημερία. ωστόσο, ο Ψυχρός Πόλεμος, τον οποίο οι New Dealers διεξήγαγαν παράλληλα με τη διαχείριση του Παγκόσμιου Σχεδίου, αλλά και η εγγύτητά τους με το στρατιωτικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα, τους εμπόδιζαν να αντιληφθούν με τη οξυδέρκεια του Keynes ότι είναι επιτακτική ανάγκη να δημιουργηθεί ένα επίσημο, συνεργατικό σύστημα ανακύκλωσης των πλεονασμάτων.

Πολλοί σχολιαστές έχουν επισημάνει το βαθύ χάσμα που χώριζε τη νοοτροπία των New Dealers από τον Ευρωπαϊκό, ή Βρετανικό, Κεϊνσιανισμό. Πρώτα απ" όλα, ενώ ο Keynes ήταν πεπεισμένος ότι ο παγκόσμιος καπιταλισμός απαιτούσε έναν συνεργατικό, μη ιμπεριαλιστικό Παγκόσμιο Μηχανισμό Ανακύκλωσης των Πλεονασμάτων, οι New Dealers επεδίωκαν, αλλά και ήταν υποχρεωμένοι, να προσαρμόσουν το Παγκόσμιο Σχέδιό τους στο πλαίσιο των επιταγών του Ψυχρού Πολέμου και της επίτευξης της Αμερικανικής ηγεμονίας.

Θα πρέπει, επίσης, να θυμόμαστε ότι New Dealers είχαν από πολύ νωρίς απορρίψει κάθε ιδέα αντιπαράθεσης με την εταιρική ισχύ. Όταν ξεκίνησε η σφαγή στα πεδία των μαχών, η πολεμική προσπάθεια έφερε τους κυβερνητικούς αξιωματούχους πιο κοντά στους κεφαλαιούχους και τους μεγαλοβιομηχάνους. Για να νικήσουν στον πόλεμο και για να αποτρέψουν μια νέα Μεγάλη Ύφεση, αισθάνονταν ότι ήταν σημαντικό η κυβέρνηση των ΗΠΑ να κρατάει το πηδάλιο τόσο στο εγχώριο όσο και στο διεθνές επίπεδο, ενώ οι Αμερικανικές πολυεθνικές εταιρείες θα δρούσαν ως αποτελεσματικοί φορείς του κράτους τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Αυτό, όμως, σήμαινε την επιβολή μιας ηγεμονίας η οποία δεν μπορούσε να παραχωρήσει σε κάποιον διεθνή φορέα (όπως η Διεθνής Νομισματική Ένωση την οποία είχε προτείνει ο Keynes) το δικαίωμα να περιορίζει τα Αμερικανικά πλεονάσματα ή τη δυνατότητα της κυβέρνησης να μεσολαβεί ανάμεσα σε συγκρουόμενα συμφέροντα.

Αυτό που καθιστά συναρπαστική την προσπάθεια των New Dealers είναι ότι ο παρεκβατικός Κεϊνσιανισμός τους συνδυαζόταν με τολμηρές πρωτοβουλίες και με μια συνεχή διάδραση ανάμεσα στον οικονομικό σχεδιασμό τους και τις απαιτήσεις του Ψυχρού Πολέμου. Υπό αυτή την έννοια, το Παγκόσμιο Σχέδιο συμπεριελάμβανε:

α) τη δημιουργία των ζωνών του μάρκου και του γιέν μέσω οικονομικών ενέσεων και πολιτικών παρεμβάσεων προς όφελος της Γερμανίας και της Ιαπωνίας, και

β) την προσεκτική διαχείριση της συνολικής ζήτησης στο εσωτερικό των Ηνωμένων Πολιτειών, λαμβανομένου πάντα υπ" όψη των συνεπειών για αυτές τις δυο ζώνες στην Ευρώπη και την Άπω Ανατολή.

Οι Αμερικανικές εγχώριες πολιτικές κατά τη διάρκεια του Παγκόσμιου Σχεδίου

Ο φόβος ότι το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου θα σηματοδοτούσε την έναρξη μιας νέας περιόδου οικονομικής κάμψης ώθησε τους New Dealers να στραφούν σε δυο λύσεις. Έχουμε ήδη παρουσιάσει αναλυτικά την πρώτη: τη δολαριοποίηση του κόσμου προκειμένου να δημιουργηθεί ζήτηση για τις Αμερικανικές εξαγωγές. Το δεύτερο σύνολο πολιτικών αφορούσε στην εγχώρια οικονομία και συμπεριλάμβανε, υπό την καθοδήγηση της κυβέρνησης, τρεις βασικές πηγές οικονομικών κινήτρων:

• Το πρόγραμμα των Διηπειρωτικών Βαλλιστικών Πυραύλων (ICBM).

• Τους Πολέμους της Κορέας και του Βιετνάμ.

• Το πρόγραμμα των Νέων Συνόρων (New Frontier) του προέδρου Τζον Κένεντι και, κυρίως, το πρόγραμμα της Μεγάλης Κοινωνίας (Great Society) του προέδρου Λίντον Τζόνσον.

Το πρώτο από αυτά προγράμματα ενίσχυσε σημαντικά τις Αμερικανικές εταιρείες σε μια περίοδο που η κυβέρνηση των ΗΠΑ είχε στρέψει το ενδιαφέρον της στην ανάπτυξη των ξένων καπιταλισμών. Φυσικά, τα μεγαλύτερα οφέλη αποκόμισαν οι εταιρείες που συνδέονταν με αυτό που ο πρόεδρος Ντουάιτ Αϊζενχάουερ είχε αποκαλέσει απαξιωτικά (παρ" όλο που ήταν ένας διακεκριμένος πρώην στρατηγός) το Στρατιωτικό-Βιομηχανικό Κατεστημένο. Χάρη στην ιδιαίτερη μεταχείρισή του από την κυβέρνηση, το Στρατιωτικό-Βιομηχανικό Κατεστημένο συνέβαλλε καθοριστικά στην ανάπτυξη του Συμπλέγματος Αεροναυτικής-Υπολογιστών-Ηλεκτρονικών: έναν παντοδύναμο οικονομικό τομέα που σε μεγάλο βαθμό ήταν αποκομμένος από την υπόλοιπη οικονομία των ΗΠΑ, αλλά διαδραμάτιζε κεντρικό ρόλο στην αυξανόμενη ισχύ της.

Παρ" όλο που το Παγκόσμιο Σχέδιο είχε έναν θετικό αντίκτυπο στην εγχώρια Αμερικανική οικονομία, η ανάπτυξή της υπήρξε ανισομερής. Αυτή η ανισομέρεια αποδεικνύεται από το γεγονός ότι επιμέρους τομείς της οικονομίας των ΗΠΑ που δεν συνδέονταν με το Σύμπλεγμα Αεροναυτικής-Υπολογιστών-Ηλεκτρονικών δεν έφθασαν ποτέ στο ίδιο επίπεδο ανάπτυξης με τις οικονομίες της Γερμανίας και της Ιαπωνίας ή της υπόλοιπης Αμερικανικής οικονομίας. Το γεγονός ότι ο βασικός στόχος της Ουάσινγκτον δεν ήταν να ενισχύσει το σύνολο των Αμερικανικών εταιρειών (παρ" όλο που, ασφαλώς, ήταν ένας από τους δευτερεύοντες στόχους της) καταδεικνύεται από στην αναλγησία με την οποία η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών επέβαλλε, όποτε το θεωρούσε χρήσιμο, σκληρά ρυθμιστικά μέτρα που λειτουργούσαν εις βάρος των Αμερικανικών πολυεθνικών εταιρειών προς όφελος της υπ" αριθμόν ένα προτεραιότητάς της: τη μεγέθυνση των ζωνών του μάρκου και του γιέν μέσω της ενίσχυσης της Γερμανικής και της Ιαπωνικής οικονομίας.

Η ανισομερής κατανομή του πλούτου στις Ηνωμένες Πολιτείες σε μια περίοδο αυξανόμενων προσδοκιών (οι οποίες δεν σχετίζονταν όλες με το εισόδημα) προκάλεσε σημαντικές κοινωνίες εντάσεις, στην επίλυση των οποίων αποσκοπούσαν οι δημόσιες δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος της Μεγάλης Κοινωνίας στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Τόσο ο πρόεδρος Κένεντι όσο και ο διάδοχός του Λίντον Τζόνσον προώθησαν μια σειρά από προγράμματα δημόσιων δαπανών για να αντιμετωπιστεί το γεγονός ότι τα εγχώρια οφέλη του Παγκόσμιου Σχεδίου κατανέμονταν τόσο άδικα ώστε υπονομευόταν η κοινωνική συνοχή σε σημαντικά αστικά κέντρα και περιοχές. Προκειμένου αυτές οι φυγόκεντρες δυνάμεις να μην βλάψουν το Παγκόσμιο Σχέδιο, τα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας απέκτησαν μια δική τους δύναμη αδράνειας.

Για κατανοήσουμε τη σημασία των κοινωνικών προγραμμάτων των Κένεντι-Τζόνσον, πρέπει να έχουμε υπ" όψη μας ότι, από το 1955 μέχρι την εκλογική νίκη του Κένεντι το 1960, επιβραδύνθηκε η μεγέθυνση της Αμερικανικής οικονομίας. μια επιβράδυνση που επηρέασε κυρίως τους φτωχούς και τους περιθωριοποιημένους.

Μετά από οκτώ χρόνια Ρεπουμπλικανικής διακυβέρνησης (1952-1960), ο Κένεντι κέρδισε τα εκλογές με ένα πρόγραμμα που είχε έμμεσες αναφορές στο New Deal. Το μανιφέστο των Νέων Συνόρων υποσχόταν να αναβιώσει το πνεύμα του New Deal μέσω δαπανών για την εκπαίδευση, την υγεία, την, τις μεταφορές, τις τέχνες, την προστασία του περιβάλλοντος, τα δημόσια ραδιοτηλεοπτικά μέσα, την έρευνα στις ανθρωπιστικές επιστήμες, κλπ.

Μετά από τη δολοφονία του Κένεντι, και ιδίως μετά από τη σαρωτική εκλογική νίκη του το 1964, ο πρόεδρος Τζόνσον ενσωμάτωσε πολλές από τις μέχρι τότε μη υλοποιημένες πολιτικές των Νέων Συνόρων στο ακόμα πιο φιλόδοξο πρόγραμμα της Μεγάλης Κοινωνίας. Παρ" όλο που ο πρόεδρος Τζόνσον κλιμάκωσε απερίσκεπτα την Αμερικανική εμπλοκή στον Πόλεμο του Βιετνάμ, στο εσωτερικό των Ηνωμένων Πολιτειών προσπάθησε να αφήσει τη σφραγίδα του μέσω του προγράμματος της Μεγάλης Κοινωνίας, το οποίο συνεπήρε προοδευτικούς καθώς έθετε ως κεντρικό στόχο του όχι μόνο τον εξοβελισμό της φτώχειας από τους κόλπους της λευκής εργατικής τάξης, αλλά και την εξάλειψη του ρατσισμού.

Το πρόγραμμα της Μεγάλης Κοινωνίας θα μείνει στην Ιστορία για την αποτελεσματική αποσάθρωση του Αμερικανικού απαρτχάιντ, ιδίως στις Νότιες πολιτείες. Μεταξύ 1964 και 1966, τέσσερις πράξεις νομοθετικού περιεχομένου υλοποίησαν αυτόν τον μείζονα μετασχηματισμό της Αμερικανικής κοινωνίας. Επιπλέον, το πρόγραμμα της Μεγάλης Κοινωνίας εμπεριείχε μια έντονη Κεϊνσιανική διάσταση με τη μορφή του άνευ όρων πολέμου κατά της φτώχειας τον οποίο κήρυξε ο Τζόνσον. Στα τρία πρώτα χρόνια μετά από εκλογική νίκη του Τζόνσον -δηλαδή, από το 1964 έως το 1966-, δαπανούνταν ετησίως 1 δισεκατομμύριο δολάρια σε διάφορα προγράμματα που προωθούσαν τις ευκαιρίες στην εκπαίδευση και εισήγαγαν την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη για τους ηλικιωμένους και διάφορες ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού.

Ο κοινωνικός αντίκτυπος των δημόσιων δαπανών που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος της Μεγάλης Κοινωνίας έγινε κυρίως αισθητός με τη μορφή της μείωσης της φτώχειας. Όταν ξεκίνησε η υλοποίηση του προγράμματος, περισσότερο από το 22% των Αμερικανών ζούσαν κάτω από το επίσημο όριο της φτώχειας. όταν ολοκληρώθηκε το πρόγραμμα, το ποσοστό είχε πάει κάτω από το 13%. Ακόμα πιο σημαντικό ήταν το γεγονός ότι τα αντίστοιχα ποσοστά για τους Μαύρους Αμερικανούς ήταν 55% (το 1960) και 27% (το 1968). Παρ" όλο που αυτές οι βελτιώσεις δεν μπορούν να θεωρηθούν να αποδοθούν αποκλειστικά στις δημόσιες δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος της Μεγάλης Κοινωνίας, το πρόγραμμα διαδραμάτισε έναν μείζονα ρόλο στην άμβλυνση μερικών από τις κοινωνικές εντάσεις κατά τη διάρκεια μιας περιόδου γενικευμένης οικονομικής μεγέθυνσης.

Συμπέρασμα: Η Χρυσή Εποχή του Καπιταλισμού

Ο Γκορ Βιντάλ είπε κάποτε ότι το πρόβλημα με τις χρυσές εποχές είναι ότι, αν ζεις σε μια, τα πάντα γύρω σου μοιάζουν κιτρινωπά. Οι αναρίθμητοι Αμερικανοί, που στη δεκαετία του 1960 κατέβαιναν στους δρόμους για να διαμαρτυρηθούν εναντίον της κυβέρνησής τους, αναμφίβολα δεν έβλεπαν την περίοδο που ζούσαν ως χρυσή. Ωστόσο, εκ των υστέρων και μέσα από το σημερινό πρίσμα, φαντάζει ως μια αξιοζήλευτη περίοδος: μια εποχή κατά τη διάρκεια της οποίας οι κυβερνώντες πίστευαν πραγματικά ότι μπορούσαν να δημιουργήσουν μια ορθολογική παγκόσμια τάξη πραγμάτων, η οποία θα προωθούσε τη διηπειρωτική

σταθερότητα, την οικονομική μεγέθυνση και μια σχετική ισότητα. Συγκρίνοντάς τους με τη σημερινή γενιά των πολιτικών που πολιτεύονται βάσει των δημοσκοπήσεων και έχουν ως μοναδικό λόγο ύπαρξης να είναι αρεστοί στη Γουόλ Στριτ, τα λόμπι και τα διάφορα επιχειρηματικά συμφέροντα, είναι εύλογο να εξιδανικεύουμε την πρώτη μεταπολεμική περίοδο – την εποχή του Παγκόσμιου Σχεδίου.

Το Παγκόσμιο Σχέδιο, που διήρκεσε από το 1950 έως το 1971, συνοψιζόταν σε μια απλή ιδέα: ένα σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών που συνέδεε μεταξύ τους τις καπιταλιστικές οικονομίες μέσω ενός συγκεκριμένου Παγκόσμιου Μηχανισμού Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, ο οποίος προστάτευε το σύστημα από τις φυγόκεντρες δυνάμεις που απειλούσαν να το διαλύσουν. Πώς λειτουργούσε ο συγκεκριμένος Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων; Η κεντρική ιδέα ήταν πως οι Ηνωμένες Πολιτείες θα διατηρούσαν ένα μεγάλο πλεόνασμα στο ισοζύγιο των εμπορικών του συναλλαγών, αλλά, ως ανταπόδοση, θα εξήγαγαν τα πλεονάζοντα κεφάλαια (ή τα κέρδη τους) στους προστατευομένους τους είτε με τη μορφή άμεσων επενδύσεων είτε με τη χορήγηση οικονομικής βοήθειας, επιτρέποντάς τους να συνεχίσουν να αγοράζουν Αμερικανικά προϊόντα. Ταυτόχρονα, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα διασφάλιζαν ότι η Ιαπωνία και η Γερμανία θα διατηρούσαν πλεονάσματα στα ισοζύγια των εμπορικών τους συναλλαγών σε περιφερειακό επίπεδο, ακόμα και αν αυτό απέβαινε εις βάρος των Αμερικανικών εξαγωγών.

Το πιο εντυπωσιακό στοιχείο του Παγκόσμιου Σχεδίου ήταν η απίστευτη προσαρμοστικότητά του, ο τρόπος με τον οποίο διαδοχικές κυβερνήσεις των ΗΠΑ τροποποιούσαν το Σχέδιο κάθε φορά που κάποια από τις επιμέρους διαστάσεις τους προσέκρουε σε κωλύματα. Οι Αμερικανικές πολιτικές απέναντι στην Ιαπωνία αποτελούν ένα πολύ καλό παράδειγμα: μετά από την αναπάντεχη νίκη του Μάο και την ακύρωση του αρχικού σχεδιασμού να μετατραπεί η ενδοχώρα της Κίνας σε μια τεράστια αγορά για τα Ιαπωνικά βιομηχανικά προϊόντα, οι διαμορφωτές της Αμερικανικής πολιτικής αντέδρασαν με μια σειρά εμπνευσμένων απαντήσεων.

Πρώτον, μετέτρεψαν τον Πόλεμο της Κορέας σε μια εξαιρετική ευκαιρία να τονώσουν τη ζήτηση για τα προϊόντα του Ιαπωνικού βιομηχανικού τομέα. Δεύτερον, χρησιμοποίησαν την επιρροή τους πάνω στους συμμάχους της Αμερικής για να επιτρέψουν την απρόσκοπτη εισαγωγή των Ιαπωνικών αγαθών στις αγορές τους. Τρίτον, και το πιο παράδοξο, Ουάσιγκτον αποφάσισε να μετατρέψει την εγχώρια αγορά της Αμερικής σε ζωτικό χώρο για την Ιαπωνία. Πράγματι, η διείσδυση των Ιαπωνικών εξαγωγών (αυτοκίνητα, ηλεκτρονικές συσκευές, ακόμα και υπηρεσίες) στην αγορά των ΗΠΑ θα ήταν αδύνατη χωρίς τη συγκατάθεση των διαμορφωτών Αμερικανικής της πολιτικής. Τέταρτον, ο Πόλεμος του Βιετνάμ, που διαδέχτηκε τον Πόλεμο της Κορέας, χρησιμοποιήθηκε επίσης για να δοθεί περεταίρω ώθηση στην Ιαπωνική βιομηχανία. Μια παράπλευρη ευνοϊκή συνέπεια εκείνη της ανθρωποσφαγής ήταν η εκβιομηχάνιση της Νοτιοανατολικής Ασίας, η οποία με τη σειρά της ενίσχυσε την Ιαπωνία, προσφέροντάς της επιτέλους τον κρίκο που έλλειπε: μια ζωτική ζώνη εμπορίου σε κοντινή απόσταση.

Αυτό δεν σημαίνει ότι τα ψυχροπολεμικά γεράκια στο Πεντάγωνο και σε άλλες κυβερνητικές υπηρεσίες προώθησαν συνειδητά Παγκόσμιο Σχέδιο των New Dealers. Παρ" όλο που γνώριζαν πολύ καλά την ύπαρξή του, όπως αποδεικνύεται από την ανάμειξη της στρατιωτικής ηγεσίας στο Σχέδιο Μάρσαλ, είχαν τη δική τους γεωπολιτική ατζέντα. Ενώ οι στρατηγοί, το Πεντάγωνο και το Υπουργείο Εξωτερικών κατέστρωναν τα Ψυχροπολεμικά στρατηγικά σχέδιά τους, οι

οικονομικοί σχεδιαστές της Ουάσινγκτον προσέγγισαν τους πολέμους της Κορέας και του Βιετνάμ κάτω από ένα εντελώς διαφορετικό πρίσμα.

Σε ένα πρώτο επίπεδο, θεωρούσαν ότι οι πόλεμοι αυτοί είχαν καταλυτική σημασία για να συνεχιστεί η προμήθεια της Ευρώπης και της Ιαπωνίας με φθηνές πρώτες ύλες. Ωστόσο, σε ένα δεύτερο επίπεδο, συνειδητοποίησαν ότι είχαν μπροστά τους μια μοναδική ευκαιρία για να δημιουργήσουν, μέσω της χρηματοδότησης των δυο πολέμων, τον ζωτικό οικονομικό χώρο που ο Μάο είχε στερήσει από την Ιαπωνία «τους». Πράγματι, δεν είναι υπερβολικός ο ισχυρισμός ότι, χωρίς αυτούς τους δυο πολέμους που χρηματοδοτήθηκαν από τις ΗΠΑ, οι «οικονομικές τίγρεις» της Νοτιοανατολικής Ασίας (Κορέα, Ταϊλάνδη, Μαλαισία και Σιγκαπούρη, που σύντομα θα μετατρέπονταν για την Ισπανία σε ό,τι ήταν η Γαλλία και η Ισπανία για τη Γερμανία) δεν θα είχαν ποτέ αναδυθεί, αφήνοντας τις ΗΠΑ ως τη μοναδική μεγάλη αγορά για τα Ιαπωνικά βιομηχανικά προϊόντα.

Κρίνοντας εκ των υστέρων, αλλά και βάσει της εξαιρετικά μεγάλης κλίμακάς του για τα ανθρώπινα δεδομένα, το Παγκόσμιο Σχέδιο υπήρξε μια εξαιρετικά επιτυχημένο. Μετά από το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, όχι μόνον οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι υπόλοιπες χώρες της Δύσης δεν βυθίστηκαν σε μια καινούργια ύφεση -όπως πολλοί φοβόντουσαν ότι θα προκαλούσε η μείωση των δημόσιων δαπανών που είχε εκτοξευθεί στα ύψη εξαιτίας του πολέμου-, αλλά αντίθετα η ανθρωπότητα βίωσε μια περίοδο οικονομικής μεγέθυνσης η οποία απέκτησε θρυλικές διαστάσεις. Το παρακάτω γράφημα δίνει μια εικόνα για αυτά τα χρυσά χρόνια. Τα ανεπτυγμένα έθνη, τόσο εκείνα που νίκησαν όσο και εκείνα που ηττήθηκαν στον πόλεμο, αναπτύσσονταν αδιάκοπα.

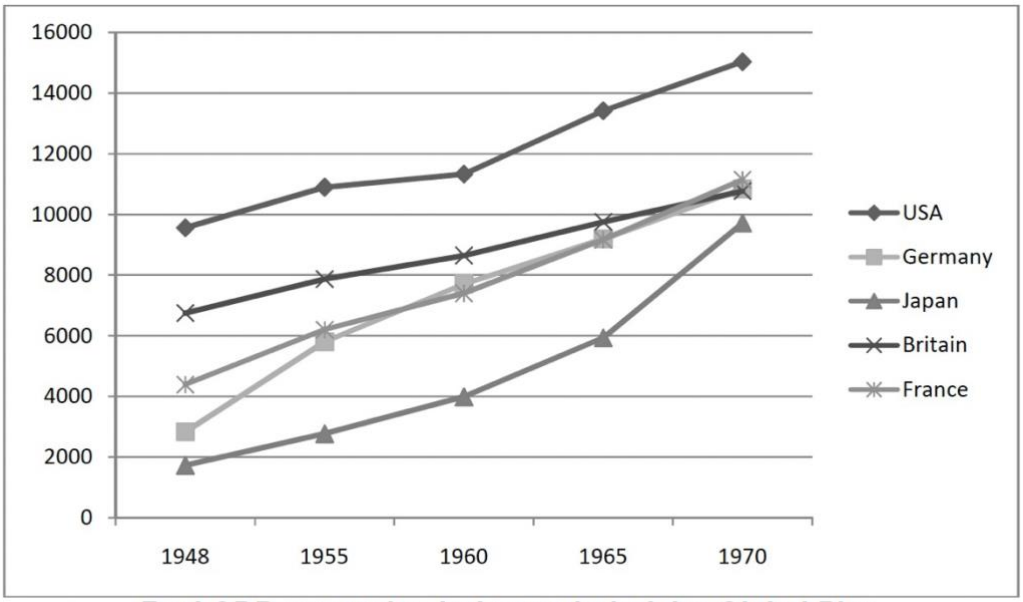

Real GDP per capita during period of the *Global Plan*

Το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατά τη διάρκεια του Παγκόσμιου Σχεδίου

Καθώς οι Ευρωπαίοι και οι Ιάπωνες εκκινούσαν από ένα επίπεδο που ήταν πολύ πιο χαμηλό από εκείνο των Ηνωμένων Πολιτειών, αναπτύχθηκαν με ταχύτερους ρυθμούς και κάλυψαν το χαμένο έδαφος, ενώ την ίδια στιγμή η Αμερική συνέχισε να ακολουθεί το μονοπάτι μιας σταθερής οικονομικής μεγέθυνσης. Ωστόσο, η παγκόσμια οικονομία δεν μεγεθυνόταν αυθόρμητα, αλλά χάρη στο Παγκόσμιο Σχέδιο που περιελάμβανε μεγάλης κλίμακας και εξαιρετικά

φιλόδοξες προσπάθειες με απώτερο στόχο την υπέρβαση και τον παραγκωνισμό των συγκρουόμενων ιμπεριαλισμών, οι οποίοι είχαν σημαδέψει την παγκόσμια πολιτική οικονομία μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Παρ" όλο που το Παγκόσμιο Σχέδιο καραταρίστηκε προκειμένου να εδραιωθεί και να επαυξηθεί η Αμερικανική ηγεμονία, οι Ηνωμένες Πολιτείες κατέβαλλαν πρόθυμα ως αντίτιμο τόσο την τόνωση της ζήτησης για ξένα προϊόντα όσο και την αύξηση του επιπέδου συσσώρευση ξένων κεφαλαίων, ιδίως στην Ιαπωνία και τη Γερμανία. Για να διατηρηθεί η Αμερικανική ευημερία και οικονομική μεγέθυνση, η Ουάσινγκτον μοιράστηκε την παγκόσμια «πίτα» με τους προστατευομένους της: ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες έχασαν σχεδόν το 20% από το μερίδιό τους στο παγκόσμιο ΑΕΠ κατά τη διάρκεια της εποχής του Παγκόσμιου Σχεδίου, η Γερμανία είδε το μερίδιό της να αυξάνεται κατά 18% και η Ιαπωνία το δικό της κατά 156,7%!

	USA	Germany	Japan	Britain	France
1950-1972	-19.3%	+18%	+156.7%	-35.4%	+4.9%

Percentage increase in a country's share of world GDP

Ποσοστιαία αλλαγή του ανά χώρα μεριδίου στο παγκόσμιο ΑΕΠ

Επρόκειτο για ένα είδος διεθνιστικού αλτρουισμού; Ασφαλώς, όχι. Μετά το 1945, στον πυρήνα της σκέψης των New Dealers βρισκόταν μια έντονη αγωνία αναφορικά με την εγγενή αστάθεια ενός παγκόσμιου συστήματος που βασιζόταν σε ένα μόνον νόμισμα. Πράγματι, τίποτα άλλο δεν τους προβλημάτιζε τόσο πολύ όσο οι αναμνήσεις του 1929 και της συνεπακόλουθης Ύφεσης. Αν μια κρίση παρόμοιας δριμύτητας έπληττε τον παγκόσμιο καπιταλισμό όσο ακόμα στηριζόταν σε ένα μόνον πόδι (το δολάριο), το μέλλον φάνταζε εξαιρετικά δυσοίωνο, δεδομένων των σημαντικών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης της Σοβιετικής Ένωσης (της οποίας η οικονομία δεν κινδύνευε να μολυνθεί από τις καπιταλιστικές κρίσεις). Ως εκ τούτου, οι New Dealers επιδίωξαν να διασφαλίσουν το μέλλον του καπιταλισμού μέσω του σχηματισμού ενός αλληλεξαρτώμενου δικτύου που θα αποτελείτο από τρεις νομισματικές ζώνες, με τη ζώνη του δολαρίου να δεσπόζει (αντικατοπτρίζοντας την κεντρική θέση του Αμερικανικού χρηματοπιστωτικού τομέα, αλλά και το γεγονός ότι χάρη στις ένοπλες δυνάμεις των διασφαλίζονταν οι εισροές πρώτων υλών από τον Τρίτο Κόσμο). Για τους New Dealers, το Παγκόσμιο Σχέδιο αποτελούσε τον βέλτιστο μηχανισμό μέχρι τα τέλη του 20ου αιώνα και ακόμα παραπέρα.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η άποψη ότι η ιδέα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης αναδύθηκε από την πιεστική ανάγκη της Ευρώπης να δημιουργήσει έναν προμαχώνα εναντίον της Αμερικανικής ηγεμονίας δεν είναι τίποτα άλλο από τον «γενεσιουργό μύθο» της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρόμοια, η ιδέα ότι η Ιαπωνική οικονομία μεγεθύνθηκε εναντίον των συμφερόντων των Ηνωμένων Πολιτειών δεν μπορεί να αντέξει σε μια σοβαρή κριτική. Όσο παράδοξο και αν μας φαίνεται σήμερα, τόσο πίσω από τη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης όσο και πίσω από τη διαδικασία της προσανατολισμένης στις εξαγωγές εκβιομηχάνισης της Ιαπωνίας βρίσκονταν οι παρατεταμένες και επίμονες προσπάθειες των διαμορφωτών της Αμερικανικής πολιτικής να σχεδιάσουν και να συντηρήσουν αυτές τις δυο διαδικασίες, παρά τις αρνητικές επιπτώσεις που είχε στο ισοζύγιο των εμπορικών συναλλαγών των ΗΠΑ η άνοδος της Ευρώπης και της Ιαπωνίας.

Αν το Παγκόσμιο Σχέδιο μας προσφέρει σήμερα ένα δίδαγμα είναι ότι η καλύτερη στιγμή του παγκόσμιου καπιταλισμού ήλθε όταν οι διαμορφωτές της πολιτικής στη μεγαλύτερη πολιτική ένωση του πλανήτη αποφάσισαν να διαδραματίσουν έναν ηγεμονικό ρόλο. έναν ρόλο που δεν περιοριζόταν μόνον στην άσκηση στρατιωτικής και πολιτικής ισχύος, αλλά συνεπαγόταν και τη μαζική αναδιανομή των πλεονασμάτων σε όλο τον πλανήτη, την οποία είναι ανίκανος να πραγματοποιήσει ο μηχανισμός των αγορών.

Κεφάλαιο 4
Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος

Η Αχίλλειος Πτέρνα του Παγκόσμιου Σχεδίου

Το Παγκόσμιο Σχέδιο κατέρρευσε εξαιτίας ενός μείζονος σχεδιαστικού ελαττώματος στην αρχιτεκτονική του. Ο Τζον Μέιναρντ Keynes το είχε εντοπίσει στη διάρκεια της συνδιάσκεψης του Μπρέτον Γουντς, όμως οι Αμερικανοί είχαν απορρίψει την πρότασή του για την αντιμετώπιση του. Ποιο ήταν αυτό το ελάττωμα; Ήταν η έλλειψη ενός αυτόματου Παγκόσμιου Μηχανισμού Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, ο οποίος θα διατηρούσε υπό έλεγχο τις συστηματικές ανισορροπίες στα ισοζύγια εμπορικών συναλλαγών.

Οι Αμερικανοί προέβαλλε βέτο στον μηχανισμό που πρότεινε ο Keynes, τη Διεθνή Νομισματική Ένωση, καθώς θεωρούσαν ότι οι ΗΠΑ μπορούσαν -και όφειλαν- να διαχειρίζονται τις παγκόσμιες εμπορικές και κεφαλαιακές ροές, χωρίς να δεσμεύονται από κάποιον αυτόματο Παγκόσμιο Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων. Ο νέος παγκόσμιος ηγεμόνας, τυφλωμένος από ισχύ που του πρόσφεραν τα πλεονάσματά του, αδυνατούσε να αντιληφθεί τη σοφία της «στρατηγικής» του Οδυσσέα: να δεθεί εθελοντικά στο κατάρτι.

Η Ουάσιγκτον πίστευε ότι οι ανισορροπίες στο παγκόσμιο ισοζύγιο εμπορικών συναλλαγών θα ευνοούσαν στο διηνεκές την Αμερική, χαράζοντας με ανεξίτηλα γράμματα ότι θα είναι το μεγαλύτερο πλεονασματικό έθνος του κόσμου. Όσο για τη ισχύ που είχαν αποκτήσει οι Ηνωμένες Πολιτείες χάρη στα πλεονάσματά τους έναντι όλου του υπόλοιπου κόσμου, θα την χρησιμοποιούσαν καλοπροαίρετα και αποτελεσματικά προκειμένου να διαχειρίζονται την παγκόσμια οικονομία σύμφωνα με τις επιταγές πεφωτισμένης ηγεμονίας. Και, όντως, αυτό έκαναν οι Ηνωμένες Πολιτείες: ανακύκλωναν τα Αμερικανικά πλεονάσματα με τη μορφή κεφαλαιακών ενέσεων στην Ιαπωνία, τη Γερμανία και άλλες χώρες που έχρηζαν βοήθειας.

Δυστυχώς, οι Αμερικανοί διαμορφωτές της πολιτικής δεν προέβλεψαν ότι θα μπορούσε να επέλθει μια δραστική αλλαγή στις παγκόσμιες ανισορροπίες, με συνέπεια οι Ηνωμένες Πολιτείες να βρεθούν στην άγνωστη για αυτές θέση μιας ελλειμματικής χώρας. Κατά τη διάρκεια των συναρπαστικών ημερών του τέλους της δεκαετίας του 1940, οι αρχιτέκτονες του Παγκόσμιου Σχεδίου αμέλησαν να λάβουν σοβαρά υπ" όψη τους το ενδεχόμενο μια έλλειψη αυτοσυγκράτησης να οδηγήσει την Ουάσινγκτον σε κώδικες συμπεριφοράς που θα υπονόμευαν τον μεγαλεπήβολο σχεδιασμό τους

Το Παγκόσμιο Σχέδιο καταρρέει

Το μονοπάτι του Παγκόσμιου Σχεδίου δεν ήταν στρωμένο με ροδοπέταλα. Μια σειρά από δυσμενείς εξελίξεις σηματοδότησαν την εξέλιξή του, με τον θρίαμβο του προέδρου Μάο να αποτελεί το πρώτο πλήγμα. Οι αρχιτέκτονες του Παγκόσμιου Σχεδίου αντέδρασαν με δημιουργικό τρόπο στις αντιξοότητες, με συνέπεια να υπάρξουν συχνά ακούσια συνεπακόλουθα. Είδαμε ήδη πώς εκμεταλλεύτηκαν το Πόλεμος της Κορέας για να ενισχύσουν το ανατολικό σκέλος του Παγκόσμιου Σχεδίου. Όταν, λοιπόν, οι Ηνωμένες Πολιτείες ενεπλάκησαν στον Πόλεμο του Βιετνάμ, επακολούθησε ένα παρόμοιο κύμα «δημιουργικής καταστροφής».

Παρ" όλο που θα αποτελούσε ευφημισμό να ισχυριστούμε ότι εντάσσονταν στον αρχικό σχεδιασμό του, ο Πόλεμος του Βιετνάμ είχε θετικές επιπτώσεις στη Νοτιοανατολική Ασία οι οποίες είναι εμφανείς σε όποιον έχει επισκεφτεί αυτή την περιοχή του πλανήτη . Η Κορέα, η Ταϊλάνδη, η Μαλαισία και η Σιγκαπούρη αναπτύχθηκαν με ταχύτατους ρυθμούς, διαψεύδοντας την απαισιοδοξία εκείνων που προέβλεπαν ότι τα υποανάπτυκτα έθνη θα δυσκολεύονταν να ακολουθήσουν τον δόμο της καπιταλιστικής συσσώρευσης ο οποίος ήταν αναγκαίος για να βγουν από την έσχατη ένδεια. Ως εκ τούτου, οι χώρες αυτές μπορούσαν πλέον να προσφέρουν στην Ιαπωνία εμπορικές και επενδυτικές ευκαιρίες, ελαφρύνοντας το φορτίο των Αμερικανικών αρχών που, πριν από τα μέσα της δεκαετίας του 1960, είχαν επωμιστεί μόνες τους το βάρος να δημιουργούν επαρκή ζήτηση για τα προϊόντα των Ιαπωνικών εργοστασίων τόσο στην Ευρώπη όσο και στις ΗΠΑ. Μετά από πολλά χρόνια, ο Τενγκ Σιάο-πινγκ θα αντέγραφε αυτό το μοντέλο και θα δημιουργούσε την Κίνα που γνωρίζουμε σήμερα.

Το πρόβλημα με τα ακούσια συνεπακόλουθα έγκειται στο γεγονός ότι δεν μπορούν να ελεγχθούν εκ των προτέρων. Η πεισματική άρνηση του Χο Τσι Μινχ να χάσει τον πόλεμο, αλλά και η σχεδόν μανιακή προσήλωση του Λίντον Τζόνσον να κάνει τα πάντα για να τον κερδίσει, είχαν καταλυτικές επιπτώσεις όχι μόνο στη δημιουργία μιας νέας καπιταλιστικής ζώνης στην Άπω Ανατολή, αλλά και στον εκτροχιασμό του Παγκόσμιου Σχεδίου. Η κλιμάκωση του χρηματοπιστωτικού κόστους του πολέμου υπήρξε μια κομβική παράμετρος στην κατάρρευση του Παγκόσμιου Σχεδίου.

Χωρίς να το συνυπολογιστεί το τρομακτικό ανθρώπινο κόστος30, ο πόλεμος στοίχισε στις στην Αμερικανική κυβέρνηση περίπου 113 δισεκατομμύρια δολάρια και στην οικονομία των ΗΠΑ 220 δισεκατομμύρια δολάρια επιπλέον. Τα πραγματικά κέρδη των Αμερικανικών εταιρειών μειώθηκαν κατά 17%, ενώ, κατά τη διάρκεια της περιόδου 1965-1970, οι αυξήσεις των τιμών εξαιτίας του πολέμου είχαν ως αποτέλεσμα ο μέσος πραγματικός μισθός των Αμερικανών εργατών να μειωθεί κατά 2%.31 Το αντίτιμο του πολέμου δεν ήταν μόνο ηθικό και πολιτικό - καθώς μια ολόκληρη γενιά Αμερικανών στιγματίστηκε από τον φόβο και την απέχθεια που προκάλεσε ο Πόλεμος του Βιετνάμ-, αλλά υπήρξαν και απτές απώλειες στο εισόδημα της εργατικής τάξης, οι οποίες πυροδότησαν κοινωνικές εντάσεις. Πάντως, το κοινωνικό πρόγραμμα της Μεγάλης Κοινωνίας του Λίντον Τζόνσον αποσκοπούσε σε μεγάλο βαθμό στην άμβλυνση αυτών των εντάσεων.

Καθώς τόσο το κόστος του Πολέμου του Βιετνάμ όσο και το κόστος του προγράμματος της Μεγάλης Κοινωνίας αυξάνονταν, η κυβέρνηση των ΗΠΑ υποχρεώθηκε να δημιουργήσει ένα βουνό δημόσιου χρέους. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, πολλά κράτη άρχισαν να φοβούνται ότι θα υπονομευόταν η οικονομίας τους, καθώς ήταν συνδεδεμένη με το δολάριο μέσα στο πλαίσιο του συστήματος του Μπρέτον Γουντς. Στις αρχές του 1971, οι υποχρεώσεις της κυβέρνηση των ΗΠΑ υπερέβαιναν τα 70 δισεκατομμύρια, ενώ τα Αμερικανικά κρατικά αποθέματα χρυσού ανέρχονταν μόνον σε 12 δισεκατομμύρια δολάρια.

Η αυξανόμενη ποσότητα των δολαρίων που κατέκλυζε τις παγκόσμιες αγορές γέννησε πληθωριστικές πιέσεις σε χώρες όπως η Βρετανία και η Γαλλία. Οι Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις υποχρεώθηκαν να αυξήσουν την ποσότητα των νομισμάτων τους προκειμένου να διατηρήσουν σταθερή την συναλλαγματική ισοτιμία τους με το δολάριο, όπως όριζε το σύστημα του Μπρέτον Γουντς. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε την αιτία της αλλαγής της στάσης της Ευρώπης απέναντι στις Ηνωμένες Πολιτείες, καθώς συνεχίζοντας τον Πόλεμο του Βιετνάμ, εξήγαγαν πληθωρισμό στον υπόλοιπο κόσμο.

Εκτός από τις ανησυχίες τους για πληθωριστικές πιέσεις, οι Ευρωπαίοι και οι Ιάπωνες φοβόντουσαν ότι η αύξηση του αριθμού των δολαρίων -ενώ τα αποθέματα χρυσού των ΗΠΑ παράμεναν σταθερά- θα μπορούσε να πυροδοτήσει ένα κύμα πανικού για το δολάριο και οι Ηνωμένες Πολιτείες να υποχρεωθούν να αθετήσουν τη δέσμευσή τους να ανταλλάσουν μια ουγκιά χρυσού με 35 δολάρια, κάτι που θα είχε ως συνέπεια την υποτίμηση των δολαρίων που κατείχαν η Ευρώπης και η Ιαπωνίας και, άρα, τη μείωση των εθνικών τους «αποταμιεύσεων».

Το ελάττωμα του Παγκόσμιου Σχεδίου συνδεόταν εγγενώς με αυτή που Βαλερί Ζισκάρ ντ" Εστέν, ο τότε υπουργός Οικονομικών στην κυβέρνηση του προέδρου Ντε Γκολ, είχε χαρακτηρίσει ως η υπέρμετρη προνομιακή θέση του δολαρίου, η οποία απέρρεε από το αποκλειστικό προνόμιο των ΗΠΑ να τυπώνουν δολάρια χωρίς κανέναν θεσμοθετημένο περιορισμό. Ο Ντε Γκολ και άλλοι Ευρωπαίοι ηγέτες (καθώς και αρκετές κυβερνήσεις πετρελαιοπαραγωγών χωρών, οι οποίες ανησυχούσαν επειδή η τιμή του πετρελαίου καθοριζόταν σε δολάρια) κατηγόρησαν τις Ηνωμένες Πολιτείες ότι οικοδομούσαν την αυτοκρατορική εξουσία τους πάνω σε δανεικά, με συνέπεια να υπονομεύονται τις προοπτικές των κρατών τους. Ωστόσο, το Παγκόσμιο Σχέδιο βασιζόταν στη δημιουργία πλεονασμάτων για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Όταν η Αμερική έγινε ένα ελλειμματικό έθνος, το Παγκόσμιο Σχέδιο μπήκε σε μια αδιέξοδη περιδίνηση.

Στις 29 Νοεμβρίου 1967, η Βρετανική κυβέρνηση υποτίμησε τη στερλίνα κατά 14% ενώ το επιτρεπόμενο όριο του συστήματος του Μπρέτον Γουντς ήταν μόνον 1%, πυροδοτώντας μια κρίση και υποχρεώνοντας την κυβέρνηση των ΗΠΑ να χρησιμοποιήσει το 20% των αποθεμάτων της χρυσού για να διατηρήσει τη ισοτιμία των 35 δολαρίων ανά ουγκιά χρυσού. Στις 18 Μαρτίου 1968, συναντήθηκαν αντιπρόσωποι των Κεντρικών Τραπεζών του G7 για να βρεθεί ένας συμβιβασμός. Κατέληξαν σε μια παράδοξη απόφαση που διατηρούσε μεν την επίσημη ισοτιμία των 35 δολαρίων ανά ουγκιά χρυσού, αλλά ταυτόχρονα επέτρεπε στους κερδοσκόπους να πραγματοποιούν αγοροπωλησίες χρυσού στις τιμές της αγοράς.

Όταν το 1970 ο Ρίτσαρντ Νίξον εκλέχτηκε πρόεδρος των ΗΠΑ, διόρισε τον Πολ Βόλκερ ως υφυπουργό Οικονομικών για τις Διεθνείς Νομισματικές Υποθέσεις. Ένα από τα καθήκοντα του ήταν να ενημερώνει το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας (NSC), του οποίου επικεφαλής ήταν ο Χένρι Κίσινγκερ μέχρι να γίνει το 1973 ο πιο ισχυρός υπουργός Εξωτερικών που υπήρξε ποτέ στην ιστορία των ΗΠΑ. Τον Μάιο του 1971, η ομάδα εργασίας του Υπουργείου Οικονομικών, της οποίας ηγείτο ο Βόλκερ, παρουσίασε στον Κίσινγκερ ένα σχέδιο εκτάκτου ανάγκης το οποίο εξέταζε το ενδεχόμενο της «αναστολής της μετατρεψιμότητας [του δολαρίου] σε χρυσό». Ήταν πλέον φανερό ότι, και στις δυο ακτές του Ατλαντικού, οι διαμορφωτές της πολιτικής προσπαθούσαν να καταλάβουν μια πλεονεκτική θέση, προεξοφλώντας μια μείονα αλλαγή στο Παγκόσμιο Σχέδιο.

Τον Αύγουστο του 1971, η Γαλλική κυβέρνηση αποφάσισε να προβεί σε μια εντυπωσιακή ενέργεια για να καταδείξει δημόσια την ενόχλησή της με τις πολιτικές των Ηνωμένων Πολιτειών: ο πρόεδρος Ζορζ Πομπιντού διέταξε ένα αντιτορπιλικό να καταπλεύσει στο Νιου Τζέρσεϊ προκειμένου να ανταλλάξει δολάρια με χρυσό που φυλασσόταν στο Φορτ Νοξ, όπως η Γαλλία είχε κάθε δικαίωμα να κάνει βάσει της συμφωνίας του Μπρέτον Γουντς! Μετά από μερικές ημέρες, αλλά χωρίς να προσφύγει στις υπηρεσίες του Βρετανικού πολεμικού ναυτικού, η κυβέρνηση του Έντουαρντ Χιθ ζήτησε τη μετατροπή σε χρυσό 3 δισεκατομμυρίων δολαρίων που βρίσκονταν στην Τράπεζα της Αγγλίας. Οι δύσμοιροι Πομπιντού και Χιθ είχαν ανοίξει τις πύλες της κόλασης!

Ο πρόεδρος Νίξον ήταν εκτός εαυτού. Μετά από τέσσερις ημέρες, στις 15 Αυγούστου 1971, ανακοίνωσε την κατάργηση της ουσιαστικότερης παραμέτρου της συμφωνίας του Μπρέτον Γουντς: το δολάριο δεν θα μετατρεπόταν πλέον σε χρυσό. Το Παγκόσμιο Σχέδιο είχε καταρρεύσει.

Μεσοβασιλεία: Η πετρελαϊκή κρίση της δεκαετίας του 1970, ο στασιμοπληθωρισμός και η άνοδος των επιτοκίων

Πολύ σύντομα, ο Νίξον έστειλε τον υπουργό Οικονομικών του (έναν σκληροτράχηλο Τεξανό που ονομαζόταν Τζο Κόνεϊλι) στην Ευρώπη με ένα ξεκάθαρο μήνυμα. Μιλώντας στους δημοσιογράφους, ο Κόνελι παρουσίασε εξωραϊσμένα όσα είχε πει στους Ευρωπαίους:

«Τους είπαμε ότι ως έθνος έχουμε δώσει τόσους πολλούς από τους οικονομικούς και φυσικούς πόρους μας στον Κόσμο, ώστε ειλικρινά εδώ και είκοσι αντιμετωπίζουμε ένα έλλειμμα που έχει στραγγίσει τους πόρους μας σε τόσο μεγάλο βαθμό ώστε δεν μπορούμε να συνεχίσουμε να το κάνουμε και, ειλικρινά, έχουμε προβλήματα και ήλθαμε στους φίλους μας να ζητήσουμε τη βοήθειά τους όπως ακριβώς αυτοί τόσες φορές στο παρελθόν είχαν ζητήσει τη βοήθειά μας όταν αντιμετώπιζαν προβλήματα. Αυτή είναι η ουσία αυτών που τους είπαμε».

Το πραγματικό μήνυμα του εξακολουθεί να αντηχεί στα αυτά των Ευρωπαίων: το νόμισμα είναι δικό μας, αλλά το πρόβλημα είναι δικός σας! Ο Κόνεϊλι εννοούσε ότι, καθώς το δολάριο ήταν το αποθεματικό νόμισμα -δηλαδή, το μοναδικό πραγματικά παγκόσμιο μέσο συναλλαγών-, η κατάργηση της συμφωνίας του Μπρέτον Γουντς δεν συνιστούσε ένα πρόβλημα για την Αμερική. Η εφαρμογή του Παγκόσμιου Σχεδίου αποσκοπούσε ασφαλώς στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων των Ηνωμένων Πολιτειών. Όμως, όταν οι πιέσεις που δεχόταν το Παγκόσμιο Σχέδιο (και απέρρεαν τόσο από το Πόλεμο του Βιετνάμ όσο και τις εσωτερικές εντάσεις στις ΗΠΑ που απαιτούσαν μια αύξηση των δημόσιων δαπανών) έγιναν τόσο μεγάλες ώστε το σύστημα να καταρρεύσει, ο μεγάλος χαμένος δεν ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά η Ευρώπη και η Ιαπωνία: οι δυο ζώνες εμπορίου που είχαν κατεξοχήν ωφεληθεί από το Παγκόσμιο Σχέδιο.

Ήταν ένα ολέθριο μήνυμα τόσο για τους Ευρωπαίοι όσο και για τους Ιάπωνες. Καθώς δεν διέθεταν ένα εναλλακτικό νόμισμα για τις διεθνείς συναλλαγές τους, γνώριζαν ότι οι οικονομίες τους θα υφίσταντο ένα μείζον πήγμα μόλις θα άρχιζε η υποτίμηση του δολαρίου. Όχι μόνο τα αποθεματικά τους σε δολάρια θα έχαναν την αξία τους, αλλά και τα εξαγωγικά προϊόντα θα γίνονταν πιο ακριβά. Η μοναδική εναλλακτική λύση ήταν να υποτιμήσουν τα νομίσματά τους, αλλά τότε το κόστος της ενέργειας θα εκτοξευόταν στα ύψη (δεομένου ότι η τιμή του πετρελαίου καθοριζόταν σε δολάρια). Εν ολίγοις, οι Ιάπωνες και οι Ευρωπαίοι βρέθηκαν μεταξύ Σκύλλας και Χάρυβδης.

Τον Δεκέμβριο του 1971, οι πρόεδροι Νίξον και Πομπιντού συναντήθηκαν στις Αζόρες. Ο Πομπιντού, που μετά από τη γελοία επίδειξη πυγμής με την αποστολής του αντιτορπιλικού βρισκόταν πλέον στη δύσκολη θέση να καταπιεί την υπερηφάνεια, ικέτευσε τον Νίξον να αποκαταστήσει το σύστημα του Μπρέτον Γουντς με βάση καινούργιες σταθερές συναλλαγματικές οι οποίες θα αντικατόπτριζαν τη νέα «πραγματικότητα». Ο Νίξον δεν μεταπείστηκε. Το Παγκόσμιο Σχέδιο ήταν νεκρό και θαμμένο, και ένα νέο ατίθασο κτήνος, ο Παγκόσμιος Μινώταυρος, είχε πάρει τη θέση του.

Μόλις κατέρρευσε το σταθερό σύστημα ισοτιμιών του Μπρέτον Γουντς, άρχισαν αν αυξάνονται ανεξέλεγκτα όλες οι τιμές και οι δείκτες. Ο χρυσός ήταν το πρώτο εμπόρευμα που η τιμή του αυξήθηκε, αρχικά από 35 σε 38 δολάρια η ουγκιά, στη συνέχεια σε 42 δολάρια, και τελικά εκτοξεύτηκε στα ύψη. Τον Μάιο του 1973, είχε ξεπεράσει τα 90 δολάρια και, το 1979, είχε αγγίξει το αστρονομικό ποσό των 455 δολαρίων η ουγκιά. Η τιμή του είχε δωδεκαπλασιαστεί σε λιγότερο από μια δεκαετία.

Μέσα σε δυο χρόνια από την τολμηρή απόφαση που πήρε ο Νίξον τον Αύγουστο του 1971, το δολάριο είχε χάσει το 30% της αξίας του έναντι του μάρκου και 20% έναντι του γιέν και του φράγκου. Οι πετρελαιοπαραγωγές χώρες διαπίστωσαν ξαφνικά ότι ο μαύρος χρυσός τους άξιζε λιγότερο από ό,τι στο παρελθόν. Οι χώρες-μέλη του ΟΠΕΚ, που ρύθμιζαν την τιμή του πετρελαίου μέσω συμφωνημένων περικοπών στη μέση παραγωγή του πετρελαίου, άρχισαν σύντομα να ζητούν την πραγματοποίηση συντονισμένων ενεργειών (όπως, για παράδειγμα, μειώσεις στην παραγωγή) προκειμένου να αυξηθεί η τιμή του πετρελαίου.

Όταν ο Νίξον ανακοίνωσε την απόφασή του, η τιμή του πετρελαίου ήταν μικρότερη από 3 δολάρια το βαρέλι. Το 1973, και ενώ μαινόταν ο Πόλεμος του Γιομ Κιπούρ ανάμεσα στο Ισραήλ και τους Άραβες γείτονές του, η τιμή ανέβηκε στα 8 με 9 δολάρια, και στη συνέχεια κυμαινόταν μεταξύ 12 και 15 δολαρίων μέχρι το 1979. Μετά το 1979, η τιμή του πετρελαίου ακολούθησε μια σταθερή ανοδική πορεία, με συνέπεια να πουλιέται πάνω από 30 δολάρια στη δεκαετία του 1980. Και δεν ήταν μόνον η τιμή του πετρελαίου που ανέβηκε σε πρωτοφανή ύψη. Εκτοξεύτηκαν οι τιμές όλων των βασικών εμπορευμάτων: του βωξίτη (165%), του μόλυβδου (170%), του ασημιού (1.065%) και του κασσίτερου (220%), για να αναφέρουμε μερικά μόνο παραδείγματα. Εν ολίγοις, το τέλος του Παγκόσμιου Σχεδίου σηματοδότησε μια μεγάλη άνοδο του κόστους παραγωγής σε όλο τον κόσμο. Εκτός από τον πληθωρισμό, αυξανόταν και η ανεργία: ένας σπάνιος συνδυασμός στασιμότητας και πληθωρισμού, που έγινε γνωστό ως στασιμοπληθωρισμός.

Η επικρατούσα απάντηση στην ερώτηση για ποιον λόγο προκλήθηκε ο στασιμοπληθωρισμός στη δεκαετία του 1970 είναι ότι οι χώρες του ΟΠΕΚ εκτόξευσαν στα ύψη την τιμή του πετρελαίου ενάντια στη θέληση των Ηνωμένων Πολιτειών. Η ερμηνεία αυτή προσκρούει στη λογική και τα αποδεικτικά στοιχεία. Αν η κυβέρνηση Νίξον ήταν όντως αντίθετη στην κατακόρυφη άνοδο της τιμής του πετρελαίου, τότε πώς μπορεί να εξηγηθεί το γεγονός ότι οι πιο στενοί σύμμαχοι των ΗΠΑ -ο σάχης του Ιράν, ο πρόεδρος Σουχάρτο της Ινδονησίας και η κυβέρνηση της Βενεζουέλας- όχι μόνον υποστήριζαν τις αλλεπάλληλες αυξήσεις, αλλά πρωτοστάτησαν στην επιβολή τους; Πώς μπορούμε να ερμηνεύσουμε την υπονόμευση από την Αμερικανική κυβέρνηση των διαπραγματεύσεων της Τεχεράνης ανάμεσα στις πετρελαϊκές εταιρείες (τις αποκαλούμενες Επτά Αδελφές) και τον ΟΠΕΚ λίγο πριν από την επίτευξη μιας συμφωνίας που θα αποκλιμάκωνε την τιμή του πετρελαίου;

Παραθέτουμε τα λόγια ενός σημαντικού Αμερικανού παρατηρητή αυτών των κρίσιμων διαπραγματεύσεων: «…η ρήξη που επήλθε στις συνομιλίες στην Τεχεράνη ανακοινώθηκε από τον ειδικό απεσταλμένο των ΗΠΑ, τον τότε υφυπουργό Εξωτερικών Τζον Ίρβιν, ο οποίος συνοδευόταν από Τζέιμς Έικινς που κατείχε ένα κομβικό αξίωμα στο Υπουργείο Εξωτερικών για τα πετρελαϊκά ζητήματα… Το πραγματικό μάθημα από τη ρήξη στις διαπραγματεύσεις με τον ΟΠΕΚ ήταν πως η υψηλότερη τιμή του πετρελαίου δεν ενοχλούσε ιδιαίτερα τους αντιπροσώπους του Υπουργείου Εξωτερικών… Το ζήτημα στο οποίο εστιάστηκαν

οι διαπραγματεύσεις δεν ήταν η συγκράτηση της τιμής του πετρελαίου, αλλά η διασφάλιση της προμήθειας».32

Τίθεται, λοιπόν, το αναπόφευκτο ερώτημα: Για ποιον λόγο ήταν τόσο υποτονική η αντίδραση των Ηνωμένων Πολιτείες στις μεγάλες και αλλεπάλληλες αυξήσεις της τιμής του πετρελαίου; Επειδή η κυβέρνηση Νίξον, όπως ακριβώς δεν είχε κανένα ενδοιασμό να ενταφιάσει το σύστημα του Μπρέτον Γουντς, δεν είχε κανένα λόγο να εμποδίσει τον ΟΠΕΚ να αυξάνει την τιμή του πετρελαίου. Η κατακόρυφη άνοδος της τιμής του πετρελαίου συμβάδιζε με το σχέδιο της Αμερικανικής κυβέρνησης να αυξηθούν σημαντικά οι τιμές της ενέργειας και των πρώτων υλών! Πράγματι, οι Σαουδάραβες έχουν επανειλημμένα ισχυριστεί ότι ο Χένρι Κίσινγκερ τους ενθάρρυνε να αυξήσουν την τιμή του πετρελαίου. εκείνο που κυρίως τον ενδιέφερε ήταν να στρέψει προς την Αμερική τη ροή των πετροδολαρίων και όχι να εμποδίσει την άνοδο της τιμής του πετρελαίου.33 Εφόσον θα συνεχιζόταν να καθορίζεται σε δολάρια η τιμή του πετρελαίου, η κυβέρνηση των ΗΠΑ δεν είχε καμία αντίρρηση να αυξάνεται η τιμή του.

Καθώς ο νέος στόχος που είχε τεθεί ήταν η εξεύρεση τρόπων χρηματοδότησης των δυο ελλειμμάτων των ΗΠΑ (του δημόσιου ελλείμματος και του ελλείμματος στο ισοζύγιο των εμπορικών συναλλαγών), χωρίς όμως να περικοπούν οι δημόσιες δαπάνες ή να αυξηθεί η φορολογία ή να περιοριστεί η παγκόσμια κυριαρχία των Ηνωμένων Πολιτειών, οι διαμορφωτές της Αμερικανικής πολιτικής αναλαμβανόντουσαν ότι η αποστολή που είχαν επωμιστεί ήταν απλή: να εξωθήσουν τον υπόλοιπο κόσμο να χρηματοδοτεί τα δυο ελλείμματα των ΗΠΑ. Αυτό, όμως, συνεπαγόταν μια ανακατανομή των παγκόσμιων πλεονασμάτων προς όφελος των Ηνωμένων Πολιτειών και εις βάρος των δυο οικονομικών ζωνών που είχαν οικοδομηθεί γύρω από τη Γερμανία και την Ιαπωνία. Υπήρχαν δυο προαπαιτούμενα για να επιτευχθεί η σχεδιαζόμενη στροφή των κεφαλαιακών ροών προς τη Γουόλ Στριτ, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν τα αυξανόμενα δυο ελλείμματα των ΗΠΑ:

α. Να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα των Αμερικανικών ταιριών σε σύγκριση με τους Γερμανούς και Ιάπωνες ανταγωνιστές τους, και

β. Τα επιτόκια να γίνουν θελκτικά ώστε να προσελκυστούν μεγάλες κεφαλαιακές ροές προς τις ΗΠΑ.

Το Πρώτο Προαπαιτούμενο μπορούσε να επιτευχθεί με έναν από τους ακόλουθους δυο τρόπους: είτε να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα στις Ηνωμένες Πολιτείες, είτε να αυξηθεί το σχετικό κόστος ανά μονάδα παραγωγής των ανταγωνιστών. Για κάθε ενδεχόμενο, η κυβέρνηση των ΗΠΑ αποφάσισε να εφαρμόσει και τις δυο αυτές μεθόδους. Το εργασιακό κόστος συμπιέστηκε και, παράλληλα, «ενθαρρύνθηκε» η άνοδος της τιμής του πετρελαίου. Η μείωση του εργασιακού κόστους στις ΗΠΑ δεν αύξησε μόνον την ανταγωνιστικότητα των Αμερικανικών εταιρειών, αλλά λειτούργησε και σαν μαγνήτης για τα ξένα κεφάλαια που αναζητούσαν επικερδείς επιχειρηματικές ευκαιρίες. Ταυτόχρονα, όλες οι καπιταλιστικές χώρες επηρεάστηκαν αρνητικά από την αύξηση της τιμής του πετρελαίου. Ωστόσο, η Ιαπωνία και η Δυτική Ευρώπη (που δεν έχουν δικούς τους πετρελαϊκούς πόρους) επιβαρύνθηκαν περισσότερο από τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Η άνοδος της τιμής του πετρελαίου είχε ως συνέπεια να συσσωρευτούν τεράστια ποσά σε τραπεζικούς λογαριασμούς από τη Σαουδική Αραβία έως την Ινδονησία, αλλά να αυξηθούν κατακόρυφα τα έσοδα των Αμερικανικών πετρελαϊκών εταιρειών. Πολύ σύντομα, όλα αυτά τα πετροδολάρια κατέληξαν στη

φιλόξενη αγκαλιά της Γουόλ Στριτ. Σε αυτό συνετέλεσε και η πολιτική επιτοκίων της Ομοσπονδιακής Τράπεζας.

Σε ό,τι αφορούσε στο Δεύτερο Προαπαιτούμενο, το ονομαστικό επιτόκιο αυξήθηκε από το 6% -όπου βρισκόταν το 1971, στα τελευταίο έτος εφαρμογής του Παγκόσμιου Σχεδίου- στο 6,44% το 1973 αι στο 7,83% το επόμενο έτος. Το 1979, η κυβέρνηση του προέδρου Κάρτερ αποφάσισε να μειώσει τον πληθωρισμό. Ο Πολ Βόλκερ διορίστηκε επικεφαλής της Ομοσπονδιακής Τράπεζας, έχοντας την εντολή να αντιμετωπίσει δραστικά τον πληθωρισμό. Η πρώτη του ενέργεια ήταν να αυξήσει το επιτόκιο στο 11%.

Το επόμενο έτος, τον Ιούνιο του 1981 για την ακρίβεια, ο Βόλκερ αύξησε κατακόρυφα το επιτόκιο στο 20% και, στη συνέχεια, στο 21,5%. Παρ" όλο που η επιθετική νομισματική πολιτική δάμασε τον πληθωρισμό (μειώνοντάς τον στο 13,5% το 1981 και στο 3,2% δυο χρόνια αργότερα), οι αρνητικές επιπτώσεις της στην απασχόληση και στ συσσώρευση κεφαλαίων υπήρξαν βαρυσήμαντες, τόσο στο εσωτερικό των ΗΠΑ όσο και διεθνώς. Παρ" όλα τα Δυο Προαπαιτούμενα είχαν εκπληρωθεί πριν ο Ρόναλντ Ρέιγκαν εγκατασταθεί επισήμως στον Λευκό Οίκο.

Ξεκίνησε, επομένως, μια νέα περίοδος. Οι Ηνωμένες Πολιτείες μπορούσαν πλέον να συντηρούν ατιμωρητί ένα αυξανόμενο έλλειμμα στο ισοζύγιο των εμπορικών τους συναλλαγών, ενώ κυβέρνηση Ρέιγκαν μπορούσε να χρηματοδοτεί τόσο τον εξαιρετικά διογκωμένο αμυντικό προϋπολογισμό της όσο και τις τεράστιες περικοπές φόρων για τους πλουσιότερους Αμερικανούς. Η ιδεολογία των supply side economics [των οικονομικών της προσφοράς], το διάσημο trickle-down effect [διάχυση του πλούτου προς τα κάτω], οι απερίσκεπτες περικοπές φόρων, η κυριαρχία της απληστίας ως ενός νέου είδους μορφής αρετής, κλπ, δεν ήταν παρά εκδηλώσεις του νέου υπέρμετρου προνομίου της Αμερικής: της δυνατότητας της να αυξάνει σχεδόν απεριόριστα τα δυο ελλείμματά της χάρη στις κεφαλαιακές εισροές από τον υπόλοιπο κόσμο. Η Αμερικανική ηγεμονία είχε μπει σε μια νέα φάση. Είχε αρχίσει η βασιλεία του Παγκόσμιου Μινώταυρου.

Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος

Οι Ηνωμένες Πολιτείες ούτε επεδίωξαν ούτε αποδέχτηκαν εύκολα το τέλος του Παγκόσμιου Σχεδίου. Ωστόσο, όταν η Αμερική έχασε την πλεονασματική θέση της, οι διαμορφωτές της πολιτικής των ΗΠΑ αποκωδικοποίησαν πολύ γρήγορα τον οιωνό: η αχίλλειος πτέρνα του Παγκόσμιου Σχεδίου είχε διατρυπηθεί και η κατάρρευση του ήταν ζήτημα χρόνου. Και έσπευσαν να αντιδράσουν, καθώς δεν ήθελαν να διακυβεύσουν την παγκόσμια ηγεμονία τους κάνοντας μια μάταιη προσπάθεια να αποκαταστήσουν ένα αποσαθρωμένο σχέδιο.

Οι καλύτερες περιγραφές για ένα γεγονός είναι συνήθως των αυτοπτών μαρτύρων. Το 1978, ο Πολ Βόλκερ, ένας από τους πρώτους ανθρώπους που συνέστησαν την εγκατάλειψη του συστήματος του Μπρέτον Γουντς, μίλησε στους φοιτητές και το προσωπικό του Πανεπιστημίου Γουόργικ. Λίγο μετά από την ομιλία του, ο πρόεδρος Κάρτερ, τον διόρισε επικεφαλής της Ομοσπονδιακής Τράπεζας. Αναρωτιέται κανείς αν το ακροατήριο του Βόλκερ κατανόησε πλήρως τη σημασία των όσων είπε:

«Είναι δελεαστικό να βλέπει κανείς τις αγορές ως έναν αμερόληπτο κριτή… Αντιμέτωποι, από τη μια, με το δίλημμα της εξισορρόπησης των αναγκών ενός σταθερού διεθνούς συστήματος και, από την άλλη, της επιθυμίας μας να

διατηρήσουμε την ανεξαρτησία επιλογών μας με γνώμονα τα δικά μας συμφέροντα, επιλέξαμε το δεύτερο».

Και για να μην αφήσει καμία αμφιβολία για το τι μέλλει γενέσθαι, ο Βόλκερ πρόσθεσε:

«Μια ελεγχόμενη διάλυση της παγκόσμιας οικονομίας αποτελεί νόμιμο στόχο μας για τη δεκαετία του 1980».

Επρόκειτο για τον επιτάφιο του Παγκόσμιου Σχεδίου, αλλά και για την όσο το δυνατόν πιο σαφή παρουσίαση της δεύτερης μεταπολεμικής φάσης η οποία μόλις ξεκινούσε. Η ομιλία του Βόλκερ ήταν μια ωμή διακήρυξη για το μέλλον όπως το φανταζόντουσαν οι αρχές των ΗΠΑ: αδυνατώντας να διατηρήσει σε μια σχετικά επαρκή ισορροπία τις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές και εμπορικές ροές, η Αμερική σχεδίαζε έναν κόσμο ταχύτητα επιταχυνόμενων ασυμμετρικών χρηματοπιστωτικών και εμπορικών ροών. Για ποιον λόγο; Για να αποκτήσει η Αμερική το υπέρμετρο προνόμιο να διατηρεί απεριόριστα ελλείμματα και, ως εκ τούτου, να εδραιώσει ακόμα περισσότερο την ηγεμονία της (όχι παρά, αλλά) χάρη στην ελλειμματική θέση της. Και πώς θα επιτυγχανόταν αυτός ο άθλος; Η απάντηση που έδωσε ο Βόλκερ, με τη συνήθη ωμότητά του, ήταν: επιλέγοντας να εξωθήσει την παγκόσμια οικονομία σε μια χαοτική, αλλά κατά ένα παράδοξο τρόπο ελεγχόμενη, κατάσταση ρευστότητας. να εγκλείσει την παγκόσμια οικονομία στον λαβύρινθο του Παγκόσμιου Μινώταυρου.

Στις δεκαετίες που ακολούθησαν, θα αποτελούσαν μια μακρινή ανάμνηση οι ημέρες που οι Ηνωμένες Πολιτείες χρηματοδοτούσαν τη Γερμανία και την Ιαπωνία (είτε άμεσα, είτε μέσω της χρηματοδότησης πολέμων, είτε ασκώντας την πολιτική ισχύ τους). Η Αμερική άρχισε να εισαγάγει σαν να μην υπήρχε αύριο και η κυβέρνησή της σπαταλούσε αφειδώς χωρίς να την φοβίζει η αύξηση των ελλειμμάτων. Για όσο διάστημα οι ξένοι επενδυτές, απολύτως εκούσια και για λόγους που σχετίζονταν με το δικό τους όφελος, θα συνέχιζαν να στέλνουν έστελναν καθημερινά δισεκατομμύρια δολάρια στη Γουόλ Στριτ, τα δυο ελλείμματα των Ηνωμένων Πολιτειών θα χρηματοδοτούνταν και ο υπόλοιπος πλανήτης θα περιστρεφόταν απρογραμμάτιστα γύρω από αυτές.

Ο αποτρόπαιος φόρος υποτέλειας των Αθηναίων στον Κρητικό Μινώταυρο είχε επιβληθεί από τη στρατιωτική ισχύ του βασιλιά Μίνωα. Αντίθετα, οι φόροι υποτέλειας του κεφαλαίου που συντηρούσαν τον Παγκόσμιο Μινώταυρο εισέρρεαν εκούσια στις Ηνωμένες Πολιτείες. Για ποιον λόγο; Πώς οι διαμορφωτές τη Αμερικανικής πολιτικής έπεισαν καπιταλιστές από όλο τον κόσμο να χρηματοδοτούν τα δυο ελλείμματα της υπερδύναμης; Ποια οφέλη αποκόμιζαν; Η απάντηση είναι τέσσερις παράγοντες. Για να παραμείνουμε στο πλαίσιο της μυθολογικής αφήγησης, ας τους ονομάσουμε τα χαρίσματα του Μινώταυρου.

Τα τέσσερα χαρίσματα του Μινώταυρου

Η θέση του δολαρίου ως Αποθεματικού Νομίσματος

Όσο διαρκούσε το Παγκόσμιο Σχέδιο, δεν είχε σημασία ποιο νόμισμα είχες, καθώς οι συναλλαγματικές ισοτιμίες ήταν σταθερές και η ισοτιμία ανάμεσα στο δολάριο και τον χρυσό ήταν κλειδωμένη στα 35 δολάρια ανά ουγκιά. Παρ" όλα αυτά, μεγιστάνες του πετρελαίου, Γερμανοί βιομήχανοι, Γάλλοι οινοποιοί και Ιάπωνες

τραπεζίτες προτιμούσαν να έχουν δολάρια εξαιτίας των κεφαλαιακών ελέγχων. δηλαδή, των περιορισμών στις ποσότητες ρευστού χρήματος που μπορούσαν να μετατραπούν σε δολάρια ή σε οποιοδήποτε άλλο νόμισμα.

Όταν έπαψε να ισχύει η συμφωνία του Μπρέτον Γουντς, το ψυχολογικό σοκ που προκλήθηκε από τη σκέψη ότι σύντομα οι νομισματικές ισοτιμίες θα κυμαίνονταν ελεύθερα είχε ως συνέπεια ένα πανικόβλητο κύμα καταφυγής στο δολάριο. Μέχρι σήμερα, όποτε διαφαίνεται μια κρίση, τα κεφάλαια καταφεύγουν στο δολάριο. Για αυτό ακριβώς τον λόγο του Κραχ του 2008 προκάλεσε μια μαζική ροή ξένων κεφαλαίων προς το δολάριο, παρ" όλο που η κρίση είχε αρχίσει από τη Γουόλ Στριτ.

Επιπλέον, οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι η μοναδική χώρα όπου η ζήτηση για το νόμισμά της δεν αντικατοπτρίζει κατ" ανάγκην μια αύξηση της ζήτησης για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες της. Κάθε φορά ένας Νιγηριανός οδηγός βάζει βενζίνη στο αυτοκίνητό του ή ένα Κινεζικό εργοστάσιο αγοράζει Αυστραλέζικο κάρβουνο, αυξάνεται η ζήτηση για δολάρια. Για ποιον λόγο; Επειδή, ακόμα και αν δεν ενέχονται Αμερικανικές εταιρείες, η τιμή πώλησης των βασικών εμπορευμάτων καθορίζεται σε δολάρια. Επομένως, κάθε συναλλαγή συναφής το πετρέλαιο ή τον άνθρακα οδηγεί σε επιπλέον ζήτηση για δολάρια.

Σε μια ραδιοφωνική συνέντευξή του τον Δεκέμβριο του 2008, ο Πολ Βόλκερ έθεσε ωμά το ζήτημα: «Οι εξωτερικοί χρηματοπιστωτικοί περιορισμοί είναι κάτι για το οποίο πρέπει να ανησυχούν οι συνηθισμένες χώρες, αλλά όχι ο αναμφισβήτητος ηγέτης του ελεύθερου κόσμου, του οποίου το νόμισμα όλοι θέλουν». Το υπέρμετρο προνόμιο του δολαρίου δίνει στις Αμερικανικές αρχές τη δυνατότητα να έχουν ελλείμματα τα οποία θα γονάτιζαν οποιαδήποτε άλλη χώρα. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο μια κρίση ποτ ξεκινάει από τις Ηνωμένες Πολιτείες μπορεί να λειτουργήσει ως μαγνήτης για τα ξένα κεφάλαια.

Το αυξανόμενο ενεργειακό κόστος

Καθώς έχουμε ήδη εξετάσει αυτό το ζήτημα όταν εξηγήσαμε τη συγκατάθεση της Αμερικής στις αυξήσεις των τιμών του πετρελαίου από τον ΟΠΕΚ, θα περιοριστούμε σε μια συνοπτική ανάλυση: στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η οικονομία των ΗΠΑ εισήγαγε το 32,5% του πετρελαίου που χρειαζόταν, η Ευρώπη εισήγαγε σχεδόν όλο το πετρέλαιο που χρησιμοποιούσε, ενώ η Ιαπωνία και τελευταία σταγόνα πετρελαίου που κατανάλωνε. Η αύξηση του ενεργειακού κόστους ζημίωνε τη ανταγωνιστικότητα της Γερμανίας και της Ιαπωνίας έναντι εκείνης των Ηνωμένων Πολιτειών. Επιπλέον, οι πωλήσεις πετρελαίου συνδέονταν στενά με τις Αμερικανικές πολυεθνικές εταιρείες και, ως εκ τούτου, οι υψηλότερες τιμές του πετρελαίου συνεπάγονταν μια ευρύτερη εισοδηματική βάση για αυτές, μεγαλύτερα κέρδη, και μια ενίσχυση της ικανότητας διεθνούς διαφοροποίησής τους. Όσο για τις υπόλοιπους πετρελαιοπαραγωγούς, η θέση του δολαρίου ως αποθεματικού νομίσματος, σε συνδυασμό με την τεραστία αύξηση του επιτοκίου από τον Βόλκερ, προσέλκυαν σαν μαγνήτης τα πετροδολάρια στη Νέα Υόρκη όπου μεταμορφώνονταν σε μετοχές και Αμερικανικά κρατικά ομόλογα.

Πολύ σύντομα οι Ιαπωνικές και οι Γερμανικές βιομηχανίες αντέδρασαν σε αυτό το σοκ υιοθετώντας καινοτομίες οι οποίες μετασχημάτισαν τη βιομηχανική παραγωγή τους και τους επέτρεψαν να ανακτήσουν μερικά από τα κέρδη που οι Ηνωμένες Πολιτείες τους είχαν αρπάξει καθιστώντας πανάκριβη την ενέργεια. Για παράδειγμα, άλλαξαν τον προσανατολισμό των επενδυτικών σχεδίων τους, εγκαταλείποντας τις ενεργοβόρες δραστηριότητες και στρεφόμενες στην παραγωγή

προϊόντων υψηλής τεχνολογίας (π.χ., ηλεκτρονικά). Αλλά ακόμα και στους τομείς, όπως η αυτοκινητοβιομηχανία, που θα βασίζονται πάντα στο πετρέλαιο και τα παράγωγά του, άρχισαν να παράγουν μικρά και αποδοτικά αυτοκίνητα, τα οποία ανταγωνίζονταν τα Αμερικανικά αυτοκίνητα.

Παρ" όλα αυτά, είμαστε υποχρεωμένοι να θαυμάσουμε την ευφυΐα των δημιουργών του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Μαντέψτε τι έκαναν οι Γερμανοί και οι Ιάπωνες τα κέρδη τους από τα καινοτόμα προϊόντα τους που εξοικονομούσαν ενέργεια: τα επένδυαν στην Γουόλ Στριτ.

Φθηνή, παραγωγική εργασία

Το Αμερικανικό Όνειρο βασιζόταν πάντα σε έναν κοινώς αποδεκτό μύθο. Ωστόσο, ήταν αδιαφιλονίκητη αλήθεια ότι επί έναν αιώνα αυξανόταν το βιοτικό επίπεδο. Η πραγματικότητα αυτή άλλαξε τη δεκαετία του 1970. Ο φόβος που ενέπνεε η κατάρρευση του συστήματος του Μπρέτον Γουντς, η κατακόρυφη αύξηση τις τιμής του πετρελαίου και η επικείμενη ήττα στον Πόλεμο του Βιετνάμ πόλωσαν την κοινωνία και δημιούργησαν έναν στίβο όπου οι ισχυροί κάνουν ό,τι θέλουν και οι αδύνατοι υπομένουν στωικά τα βάρη.

Καθώς η άνοδος της τιμής της ενέργειας είχε ως συνέπεια να δημιουργούνται ουρές στα βενζινάδικα και τα εργοστάσια ανέστειλαν τη λειτουργία τους εξαιτίας των ελλείψεων πρώτων υλών ή ηλεκτρικής ενέργειας, αναδύθηκε ένα νέο περιβάλλον στο οποίο δεν ίσχυε καμία από τις προηγούμενες συμφωνίες. Τα συνδικάτα, εξαγριωμένα από τις υπέρογκες αυξήσεις των τιμών, άρχισαν να ζητούν μεγαλύτερους μισθούς για τα μέλη τους. Από τη μεριά τους, οι εργοδότες άρχισαν να φαντάζονται μια αγορά εργασίας χωρίς συνδικάτα. Με άλλα λόγια, είχαν ωριμάσει οι συνθήκες για μια αντιπαράθεση. Μέσα σε αυτό το νέο συγκρουσιακό περιβάλλον, η εταιρική Αμερική διέκρινε μια μοναδική ευκαιρία να μειώσει τους πραγματικούς μισθούς και, ταυτόχρονα, να επιδιώξει την αύξηση της παραγωγικότητας. Το γράφημα καταδεικνύει τη θεαματική επιτυχία της.

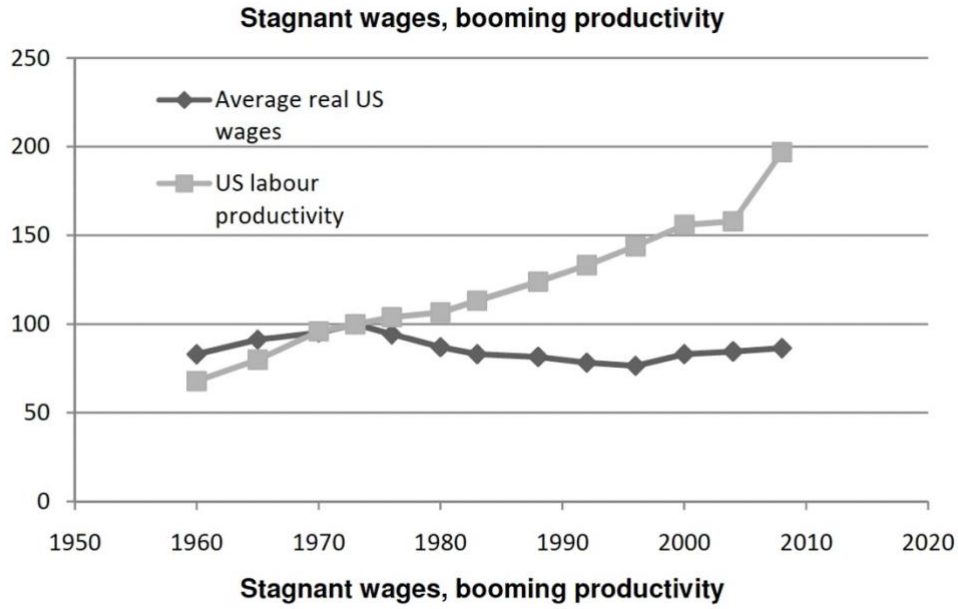

Στασιμότητα μισθών, αύξηση της παραγωγικότητας (για τους δείκτες των μισθών και της παραγωγικότητας χρησιμοποιείται ως έτος σύγκρισης το 1973)

Είναι φανερό από το παραπάνω γράφημα ότι, μετά το 1973, συνέβη κάτι εντυπωσιακό στις Ηνωμένες Πολιτείες: σε μια χώρα η οποία υπερηφανευόταν για το γεγονός ότι, τουλάχιστον μετά από τη δεκαετία του 1850, οι πραγματικοί μισθοί αυξάνονταν σταθερά δίνοντας σε κάθε νέα γενιά εργαζομένων την ελπίδα ότι τα παιδιά τους θα ζούσαν καλύτερα από αυτούς, οι πραγματικοί μισθοί έμειναν στάσιμοι. Μέχρι σήμερα, η πραγματική αγοραστική δύναμη δεν έχει ακόμα επανέλθει στα επίπεδα του 1973.

Παράλληλα, αυξανόταν η παραγωγικότητα. Η χρησιμοποίηση των νέων τεχνολογιών, η εντατικοποίηση της εργασίας (στην οποία συντελούσε ο αυξανόμενος φόβος της ανεργίας) και η αύξηση των άμεσων ξένων επενδύσεων (π.χ., από Γερμανικές και Ιαπωνικές εταιρείες που επεδίωκαν να αυξήσουν την κερδοφορία τους μεταφέροντας τις δραστηριότητές τους στις ΗΠΑ) είχαν ως αποτέλεσμα την εντυπωσιακή άνοδο της καμπύλης της παραγωγικότητας. Δεν πρέπει, επομένως, να μας προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι το εργασιακό κόστος ανά μονάδα παραγωγής στις ΗΠΑ αυξήθηκε ελάχιστα μεταξύ 1985 και 1990, ενώ στη διάρκεια της ίδιας περιόδου ήταν διψήφιο το ποσοστό αύξησης του εργασιακού κόστους των βασικών ανταγωνιστών της Αμερικής. Μετά το 1990, η Αμερική απλά διατήρησε το πλεονέκτημα που είχε αποκτήσει.

Μέσο ετήσιο ποσοστό μεταβολής του εργασιακού κόστους
ανά μονάδα παραγωγής (σε δολάρια)

	1985-1990	1990-1998
USA	1.6	0.2
Japan	10.8	1.3
West Germany	15.9	0.3
Britain	11.4	1.8

Average annual rate of change in *labour unit costs* (in $)

Τι συμβαίνει όταν οι πραγματικοί μισθοί μειώνονται, το εργασιακό κόστος ανά μονάδα παραγωγής παραμένει στάσιμο, και η παραγωγικότητα αυξάνεται; Τα κέρδη εκτινάσσονται στα ύψη! Αυτό ακριβώς συνέβη μετά το 1973. Τα εγχώρια κέρδη των Αμερικανικών εταιρειών μεγάλωναν συνεχώς. Η αύξηση της παραγωγικότητας των ΗΠΑ είναι ο τρίτος λόγος για τον οποίο τα ξένα κεφάλαια κατευθύνονταν εκούσια στην αγκαλιά Παγκόσμιου Μινώταυρου, μεταναστεύοντας σε πρωτοφανείς όγκους και με μεγάλη ταχύτητα στη Νέα Υόρκη από την Φρανκφούρτη, το Ριάντ, το Τόκιο, το Παρίσι και το Μιλάνο.

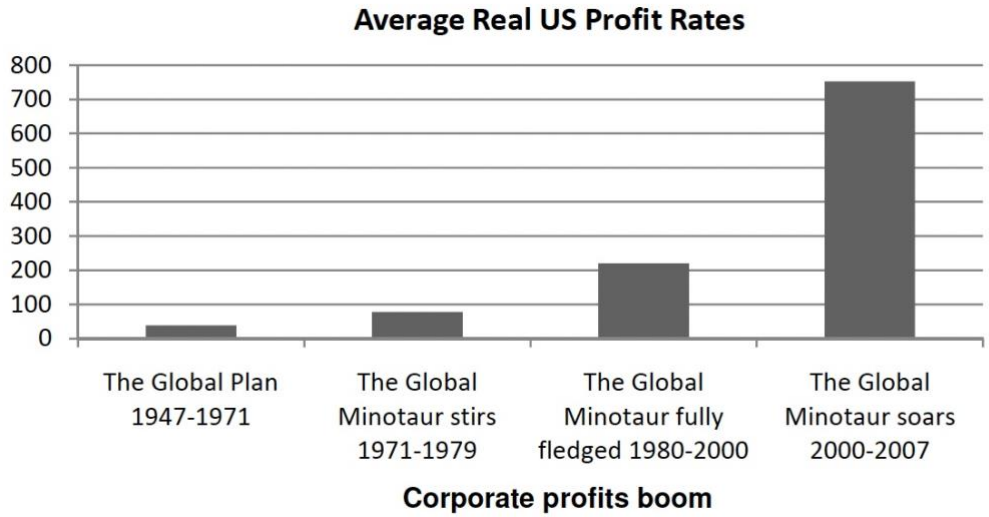

Δείκτης του μέσου πραγματικού ποσοστού κέρδους στις ΗΠΑ

Γεωπολιτική ισχύς

Η ισχύς θέλγει τη σκέψη των αδυνάτων. Και μια πυρηνική δύναμη την θέλγει ακόμα περισσότερο. Δεν πρέπει να υποτιμούμε το γεγονός ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες ηγούταν της Δύσης όχι μόνον από στο οικονομικό αλλά και στο γεωστρατηγικό επίπεδο, όταν αναλύουμε τον μηχανισμό μέσω του οποίου μετανάστευαν για να συντηρούν τον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Αν τα ξένα κεφάλαια δεν προσέβλεπαν σε μια ταχύτερη συσσώρευση τους όταν κατέληγαν στο Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ (με τη μορφή κρατικών ομολόγων) ή σε κάποια Αμερικανική εταιρεία ή σε κάποιο χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, ασφαλώς δεν τίποτα δεν θα μπορούσε να τα προσελκύσει. Παρ" όλα αυτά, η γεωπολιτική και στρατιωτική ισχύς διαδραμάτισαν έναν ενισχυτικό ρόλο σε αυτές τις προσδοκίες για κέρδη.

Δεν είναι δύσκολο να εντοπιστούν παραδείγματα των τρόπων με του οποίους η Αμερικανική πολιτική έθεσε τη γεωπολιτική ισχύ των ΗΠΑ στην υπηρεσία των αναγκών του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Το 1974, ο Χένρι Κίσινγκερ κοινοποίησε το Υπόμνημα-Μελέτη για την Εθνική Ασφάλεια 200. Υπό τον μανδύα της αντίθεση της Δύσης στις Σοβιετικές παρεκτροπές, το Υπόμνημα έθετε ως ξεκάθαρο στόχο τον έλεγχο του ορυκτού πλούτου του Τρίτου Κόσμου προς όφελος των Ηνωμένων Πολιτειών και των Αμερικανικών πολυεθνικών εταιρειών. Πολλά χρόνια αργότερα, κατά τη διάρκεια μιας συνεδρίασης του Κογκρέσου για το Αφγανιστάν το 1998, ο αντιπρόεδρος του πετρελαϊκού κολοσσού UNOCAL Τζον Μαρέσκα σκιαγράφησε το σκεπτικό μιας μελλοντικής Αμερικανικής εισβολής στο Αφγανιστάν. Η επιχειρηματολογία του εστιαζόταν στην οικονομική ανάπτυξη της Κίνας, η οποία, κατά τη γνώμη του, έπρεπε και να παρακινηθεί αλλά και να παραμείνει ελεγχόμενη. Ο Μαρέσκα υπαινισσόταν ότι, αντίθετα με την Ιαπωνία και την Ευρώπη, η Κίνα δεν θα απελευθέρωνε εκούσια τις αγορές κεφαλαίου και χρήματος, ως εκ τούτου, η ροή των κεφαλαίων από την Κίνα προς τις ΗΠΑ θα παρεμποδιζόταν. Με πιο απλά λόγια, ο Μαρέσκα θρηνούσε επειδή τα κέρδη των Κινεζικών, των Ιαπωνικών, των Ευρωπαϊκών και των Αμερικανικών εταιρειών που δραστηριοποιούνταν στην Κίνα δεν θα μπορούσαν να μεταφερθούν άμεσα στον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Τι έπρεπε, λοιπόν, να γίνει; Ο καλύτερος τρόπος για να

καμφθεί η αντίσταση της Κίνας, εξήγησε ο Μαρέσκα, ήταν να τεθούν υπό μονοπωλιακό έλεγχο τα ενεργειακά αποθέματα στις γειτονικές της χώρες.

Μπορεί, λοιπόν, η Αμερικανική γεωπολιτική ισχύς να ήταν καθοριστική για τη διατήρηση του Παγκόσμιου Μινώταυρου, όμως ο Παγκόσμιος Μινώταυρος ανταπέδωσε τη χάρη. Πράγματι, υπάρχουν πειστικά επιχειρήματα ότι διαδραμάτισε έναν μείζονα ρόλο στην ήττα των μεγαλύτερων εχθρών της Αμερικής: της Σοβιετικής Ένωσης και των δορυφόρων της, καθώς και των αδέσμευτων καθεστώτων του Τρίτου Κόσμου που μετά από τη δεκαετία του 1960 είχαν αρχίσει να επιδεικνύουν μια αλαζονική συμπεριφορά προς τις ΗΠΑ. Κομβικό ρόλο σε αυτόν τον θρίαμβο δεν διαδραμάτισε τόσο η κούρσα των εξοπλισμών όσο του επιτόκιο των ΗΠΑ. το ίδιο επιτόκιο του οποίου η θεαματική αύξηση από τον Πολ Βόλκερ είχε συμβάλλει στη γέννηση του Παγκόσμιου Μινώταυρου.

Η αλυσίδα των εξελίξεων που οδήγησε στην ενδόρηξη του κομμουνισμού στην Πολωνία και τη Γιουγκοσλαβία άρχισε να ξετυλίγεται στη δεκαετία του 1970, με την απότομη αύξηση των επιτοκίων μερικούς μήνες μετά από τη χορήγηση μεγάλων δανείων σε αυτές τις χώρες από Δυτικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Το ίδιο συνέβη και με χώρες του Τρίτου Κόσμου στις οποίες εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα είχαν καταλάβει την εξουσία, πολύ συχνά παρά τις αντίθετες προσπάθειες της Δύσης.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 μέχρι το 1972, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τους περιορισμούς που τους έθεταν τα χαμηλά επιτόκια του Παγκόσμιου Σχεδίου, οι Δυτικές τράπεζες χορηγούσαν μεγάλα δάνεια σε χώρες του Τρίτου Κόσμου, σε δορυφόρους της Σοβιετικής Ένωσης (π.χ., την Πολωνία και τη Βουλγαρία), και σε κομμουνιστικές ώρες που ήταν ανεξάρτητα ή ημιανεξάρτητα από τη Μόσχα (τη Γιουγκοσλαβία και τη Ρουμάνια). Τα δάνεια χρησιμοποιούνταν για να χρηματοδοτηθούν αναγκαίες υποδομές, η εκπαίδευση, συστήματα υγείας, αναδυόμενοι βιομηχανικοί τομείς, κλπ. Ως εκ τούτου, μέχρι τα μέσα τη δεκαετίας του 1970 οι περισσότερες οικονομίες του Τρίτου Κόσμου αλλά και μερικές Ανατολικοευρωπαϊκές οικονομίες είχαν καταστεί εξαιρετικά ευάλωτες στις αυξήσεις των επιτοκίων.

Όταν, λοιπόν, τα επιτόκια εκτοξεύτηκαν στα ύψη εξαιτίας της στρατηγικής του Βόλκερ που απέβλεπε στη «διάλυση της παγκόσμιας οικονομίας», τα κομμουνιστικά καθεστώτα της Βαρσοβίας, του Βουκουρεστίου και του Βελιγραδίου άρχισαν να αισθάνονται την πίεση. Μόλις συνειδητοποίησαν την εξάρτησή τους από τον «καπιταλιστικό εχθρό», χρησιμοποίησαν όλα τα μέσα για να αποπληρώσουν τα χρέη τους όσο το δυνατόν πιο σύντομα. Επέβαλλαν σκληρά μέτρα λιτότητας34, με συνέπεια να υπάρξει μαζική δυσαρέσκεια, να ξεσπάσουν μεγάλες αναταραχές και να αναδυθούν οργανωμένες αντιπολιτεύσεις, όπως, για παράδειγμα η το Πολωνικό συνδικάτο Solidarn?sc (Αλληλεγγύη), το οποίο θα έθετε σε κίνηση μια αλυσίδα εξελίξεων που θα οδηγούσε στην πρώτη κατάρρευση ενός κομμουνιστικού καθεστώτος.

Εντωμεταξύ, και για παρόμοιους λόγους, ξέσπασε η Κρίση Χρέους του Τρίτου Κόσμου. Το ΔΝΤ προσφέρθηκε να χορηγήσει δάνεια σε κυβερνήσεις προκειμένου να αποπληρώσουν τις Δυτικές τράπεζες, αλλά με ένα εξωφρενικό αντίτιμο: τη διάλυση του μεγαλύτερου μέρους του δημόσιου τομέα των χρεωμένων χωρών (συμπεριλαμβανομένων της παιδείας και της υγείας), τη συρρίκνωση των νεοϊδρυθέντων κρατικών θεσμών, και τη μεταβίβαση πολύτιμων δημόσιων περιουσιακών στοιχείων (λιμάνια, τηλεπικοινωνίες, κλπ) σε Δυτικές εταιρείες. Δεν είναι υπερβολικός ο ισχυρισμός ότι Κρίση Χρέους του Τρίτου Κόσμου ο Τρίτος Κόσμος υπήρξε η δεύτερη ιστορική καταστροφή που υπέστησαν οι πρώην

αποικιοκρατούμενες χώρες (μετά από την βάναυση εμπειρία τη αποικιοκρατίας και το συνδεόμενο με αυτή δουλεμπόριο). Πράγματι, ήταν μια καταστροφή από την οποία οι περισσότερες χώρες του Τρίτου Κόσμου δεν ανέκαμψαν ποτέ.

Εν ολίγοις, η αύξηση των επιτοκίων, που αποτελούσε ένα αναπόσπαστο στοιχείο της γέννησης του Παγκόσμιου Μινώταυρου, υπήρξε πολύ πιο αποτελεσματική για την καταστροφή των εχθρών των ΗΠΑ σε όλο τον πλανήτη από ό,τι θα μπορούσε να αποδειχτεί η διεξαγωγή μιας στρατιωτικής επιχείρησης από τις ΗΠΑ.

Ένας εξαιρετικά παράδοξος Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων

Στη συνδιάσκεψη του Μπρέτον Γουντς, ο Τζον Μέιναρντ Keynes και ο Χάρι Ντέξτερ Γουάιτ αντιπαρατέθηκαν για τη μορφή που θα έπρεπε να έχει ο Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων προκειμένου η μεταπολεμική παγκόσμια οικονομία να ακολουθεί ένα βιώσιμο μονοπάτι.35

Ο Keynes ήθελε έναν επίσημα θεσμοθετημένο Παγκόσμιο Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, ο οποίος θα ανακύκλωνε αυτόματα τα πλεονάσματα, μειώνοντας ταυτόχρονα τόσο τα πλεονάσματα όσο και τα ελλείμματα. Από την άλλη μεριά, ο Γουάιτ υποστήριζε ότι η Αμερική είχε το δικαίωμα να διατηρεί μεγάλα πλεονάσματα και να επιλέγει, κατά το δοκούν, τους τρόπους και τα μέσα ανακύκλωσης αυτών των πλεονασμάτων. Φυσικά, έγινε αυτό που επιθυμούσε ο Γουάιτ και το Παγκόσμιο Σχέδιο εκχώρησε στις Ηνωμένες Πολιτείες τον προνομιακό ρόλο να διαχειρίζονται και να συντηρούν τον Παγκόσμιο Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων σύμφωνα με την κρίση και τα συμφέροντά τους.

Όταν οι Ηνωμένες Πολιτείες έχασαν την πλεονασματική θέση τους, η μοίρα του Παγκόσμιου Σχεδίου σφραγίστηκε. Με τους τρόπους που έχουμε ήδη παρουσιάσει, οι Ηνωμένες Πολιτείες μετέτρεψαν τα δυο ελλείμματά τους σε ένα πλεονέκτημα. Αντί να απεκδυθούν τον ηγεμονικό ρόλο τους ή να προσπαθήσουν να μειώσουν τα ελλείμματά τους, έκαναν ακριβώς το αντίθετο: επέκτειναν την ηγεμονία τους αυξάνοντας τα ελλείμματά τους! Και καθώς τα ελλείμματα πρέπει με κάποιον τρόπο να χρηματοδοτούνται, το κλειδί σε αυτή τη δεύτερη μεταπολεμική φάση ήταν να κατευθύνεται προς τη Να Υόρκη ένα συνεχές τσουνάμι κεφαλαίων από το υπόλοιπο κόσμο.

Τα δυο ελλείμματα των ΗΠΑ συνεργάζονταν αρμονικά προκειμένου να φέρουν σε πέρας την αποστολή για την οποία είχαν δημιουργηθεί . Όταν η Αμερικανική κυβέρνηση μείωνε τους φόρους ή δαπανούσε τεράστια κονδύλια για πυραύλους (όπως συνέβη επί προεδρίας Ρέιγκαν), το δημοσιονομικό έλλειμμα διογκωνόταν. Για τη χρηματοδότησή του, προσελκύονταν ξένα κεφάλαια τα οποία ήταν εξαιρετικά πρόθυμα να επενδύσουν στα γραμμάτια που εξέδιδε το Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ. Αυτή η εισροή κεφαλαίων αντιστάθμιζε τα ελλείμματα στο ισοζύγιο των εμπορικών συναλλαγών των ΗΠΑ. Ταυτόχρονα, η προσέκλυση κεφαλαίων στη Νέα Υόρκη εξαιτίας των δυο ελλειμμάτων επέτρεπε στη Γουόλ Στριτ να επεκτείνει ακόμα περισσότερο την πίστωση!

Αυτό το ατελείωτο προσκύνημα του παγκόσμιου κεφαλαίου στην Παγκόσμια Χρηματοπιστωτική Μέκκα συντηρούσε σε τόσο μεγάλο βαθμό τα δυο Αμερικανικά ελλείμματα, ώστε σύντομα άρχισαν να μοιάζουν με ένα μυθολογικό ον, τον Παγκόσμιο Μινώταυρο, από την ύπαρξη του οποίου εξαρτιόταν η Αμερικανική

οικονομία και του οποίου η επιρροή επεκτάθηκε πολύ γρήγορα σε κάθε περιοχή της υφηλίου.

Η δυναμική του Παγκόσμιου Μινώταυρου ήταν η άλλη όψη των παγκόσμιων ασυμμετριών πάνω στις οποίες είχε οικοδομηθεί η νέα παγκόσμια αρχιτεκτονική. Για διατηρηθεί το νέο οικοδόμημα, έπρεπε οι ασυμμετρίες να βαθαίνουν, να επιταχύνονται, να μεγεθύνονται. Επομένως, οι δημιουργοί του Παγκόσμιου Μινώταυρου (άνθρωποι όπως ο Χένρι Κίσινγκερ και ο Πολ Βόλκερ που σχεδίαζαν την Αμερικανική στρατηγική) έπρεπε να επιβάλλουν την πρωτοκαθεδρία του μέσω μιας αρνητικής μεθόδευσης. την κυριαρχία του μέσω της αστάθειας. τη βασιλεία του μέσω της αποσταθεροποίησης. την επικράτησή του μέσω της ανισορροπίας.

Αυτές οι αποσταθεροποιητικές ενέργειες, οι οποίες απειλούσαν να υπονομεύσουν παγκόσμια τάξη πραγμάτων, αντισταθμίζονταν από την πιο ενδιαφέρουσα ιδιότητα του Παγκόσμιου Μινώταυρου: το γεγονός ότι λειτουργούσε όπως ακριβώς ένας Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων. Ένας ιδιόρρυθμος, εξαιρετικά παράδοξος και απίστευτα απειθάρχητος Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, αλλά ένας Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων παρ" όλα αυτά! Στην πραγματικότητα, λειτουργούσε με τον ακριβώς αντίθετο τρόπο από τον αρχικό Παγκόσμιο Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων όπως αυτός λειτουργούσε μέσα στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Σχεδίου.

Στον Παγκόσμιο Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων του Παγκόσμιου Σχεδίου, οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν η χώρα που συσσώρευε πλεονάσματα και ανακύκλωνε ένα μέρος από αυτά στο Δυτική Γερμανία και την Ιαπωνία, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο ζήτηση τόσο για τις εξαγωγές της όσο και για τις εξαγωγές των προστατευομένων της (κατά κύριο λόγο, της Γερμανίας και της Ιαπωνίας). Ο Παγκόσμιο Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων του Παγκόσμιου Μινώταυρου λειτουργούσε με την ακριβώς αντίθετη φορά: η Αμερική απορροφούσε τα πλεονασματικά κεφάλαια των άλλων χωρών και, στη συνέχεια, τα ανακύκλωνε αγοράζοντας τα εξαγωγικά προϊόντα τους.

Συμπέρασμα: ο απαστράπτων θρίαμβος του Παγκόσμιου Μινώταυρου

Μετά από το Κραχ του 1929, ο κόσμος συνειδητοποίησε ότι, σε περιόδους Κρίσης, το κράτος (η Κεντρική Τράπεζα και το Υπουργείο Οικονομικών) πρέπει να γίνεται ο δανειστής της έσχατης ανάγκης. Στην εποχή του Παγκόσμιου Μινώταυρου, κυριάρχησε ένα νέο αξίωμα: η Αμερική έγινε ο πρώτος τη τάξει καταναλωτής. Το έλλειμμα στο ισοζύγιο των εμπορικών της συναλλαγών έγινε η ατμομηχανή που έβγαλε την παγκόσμια παραγωγή και το παγκόσμιο εμπόριο από το τέλμα της δεκαετίες του 1970. Το δημοσιονομικό έλλειμμα και ο τραπεζικός τομέας των ΗΠΑ λειτουργούσαν ως μαγνήτης που προσέλκυε τις κεφαλαιακές εισροές που ήταν αναγκαίες για να διατηρείται σε υψηλό επίπεδο ο κύκλος εργασιών της Γουόλ Στριτ και για να εξυπηρετούνται τα ελλείμματα των ΗΠΑ. Δεν είναι, επομένως, παράξενό ότι, όταν ο Παγκόσμιος Μινώταυρος πληγώθηκε το 2009, ο κόσμος βυθίστηκε σε ένα νέο τέλμα.

Όσο διατηρούσε την εξουσία του, ο Παγκόσμιος Μινώταυρος επιτελούσε στην εντέλεια τα καθήκοντά που του είχαν αναθέσει οι δημιουργοί του. Τα σχεδιαγράμματα που ακολουθούν δεν αφήνουν καμία αμφιβολία για τις θυελλώδεις μεταβολές που επέφερε ο Παγκόσμιος Μινώταυρος στην ανυποψίαστη παγκόσμια οικονομία. Μετά το 1975, τα δυο ελλείμματα της Αμερικής αυξάνονταν σταθερά (με μοναδική εξαίρεση τη μείωσή τους κατά τη διάρκεια της δεύτερης θητείας του

προέδρου Κλίντον). Όσο για τις συνέπειες, η εσκεμμένη «διάλυση της παγκόσμιας οικονομίας», που συντελέστηκε από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980, είχε οδυνηρές επιπτώσεις για όλους: το ΑΕΠ συρρικνώθηκε παντού, όμως η μείωση του έγινε περισσότερο αισθητή στην Ευρώπη και την Ιαπωνία από ό,τι στις Ηνωμένες Πολιτείες. ήταν το πρελούδιο για τη της Αμερικανικής ηγεμονίας. Γιατί ενώ στη δεκαετία του 1960 ο ρυθμός μεγέθυνσης της οικονομίας των ΗΠΑ ήταν μικρότερος από εκείνον των οικονομιών των προστατευομένων της, στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 η Αμερική τους έφθασε. Και στη δεκαετία του 1990, τους ξεπέρασε. Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος είχε επιτελέσει το θαύμα του.

Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος σε δυο σχεδιαγράμματα

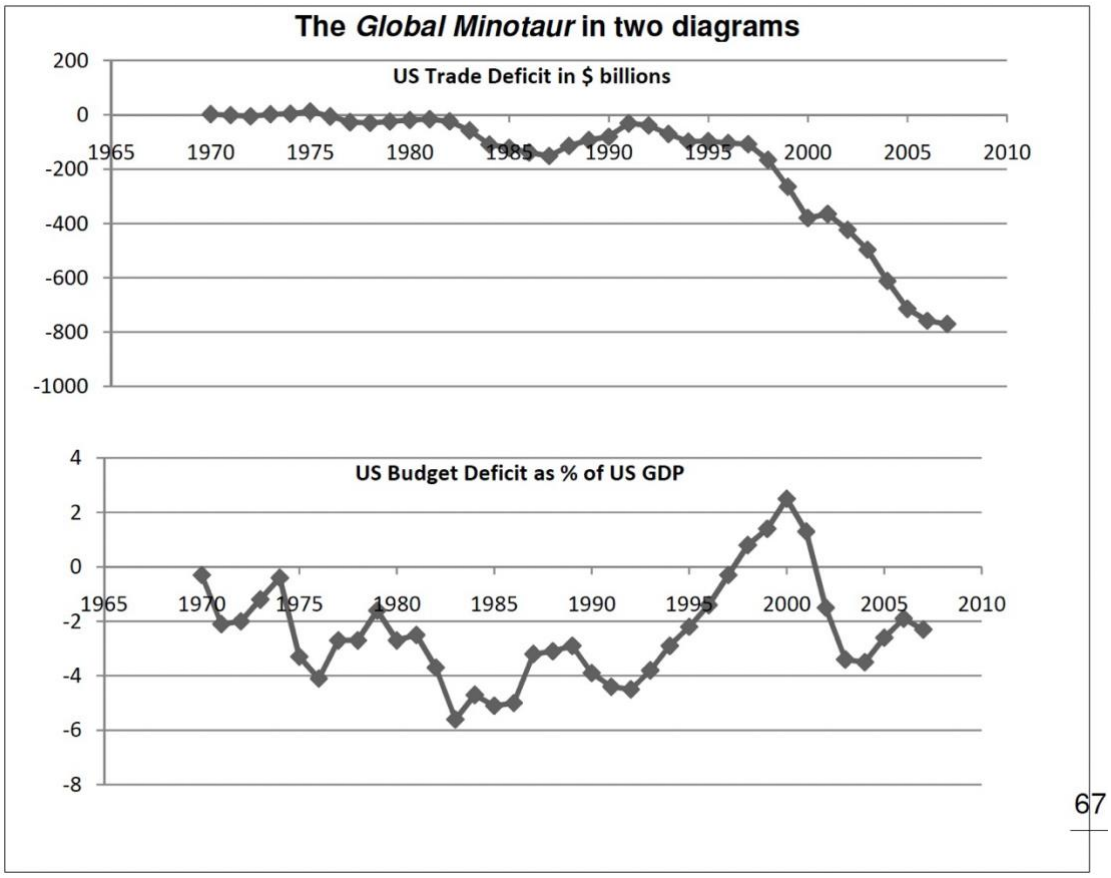

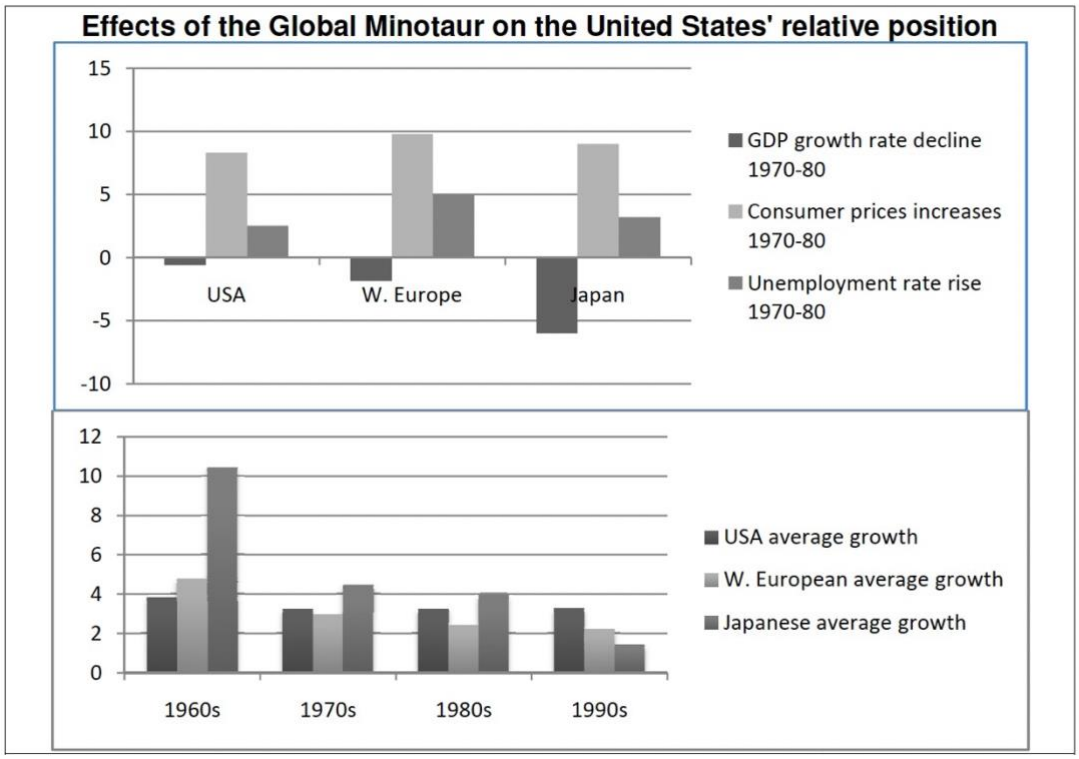
Effects of the Global Minotaur on the United States' relative position
15
10
5
0
-5
-10
USA
W. Europe
Japan
GDP growth rate decline 1970-80
Consumer prices increases 1970-80
Unemployment rate rise 1970-80
12
10
8
6
4
2
0
1960s
1970s
1980s
1990s
USA average growth
W. European average growth
Japanese average growth

Κεφάλαιο 5
Οι Υπηρέτες του Κτήνους

Ο φθόνος για τον Παγκόσμιο Μινώταυρο

Πριν από το Κραχ του 2009, όλοι σχεδόν εξυμνούσαν την Αμερικανική οικονομία. Ευρωπαίοι διαμορφωτές της πολιτικής στις Βρυξέλες, οι Ιάπωνες ομόλογοί τους στο Τόκιο, Ιταλοί πρώην κομμουνιστές, Ανατολικοευρωπαίοι αναγεννημένοι ακροδεξιοί, πανεπιστημιακοί καθηγητές οικονομικών, όλοι τους κοιτούσαν με διακαή πόθο προς τη «γη της ελευθερίας», πεπεισμένοι ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν το μοντέλο που έπρεπε να μιμηθούν όσο το δυνατόν πιο γρήγορα και όσο το δυνατόν πιο πιστά.

Ολόκληρα δάση μετατράπηκαν σε χαρτοπολτό προκειμένου να γραφτούν τα κείμενα που εκθείαζαν τη «νέα εποχή». μια εποχή όπου η απορύθμιση των αγορών εργασίας και χρήματος κατά τα Αμερικανικά πρότυπα υποσχόταν νέες προοπτικές ευημερίας, και διαδιδόταν με την ταχύτητα της τελευταίας επιτυχίας της κινηματογραφικής βιομηχανίας του Χόλιγουντ από το Παρίσι μέχρι τη Μόσχα, από τη Άμστερνταμ μέχρι την Αθήνα, από τη Γιοκοχάμα μέχρι τη Σαγκάη.

Η Βρετανία και η Ιρλανδία θεωρούνταν οι πρωτοπόροι σε αυτό το νέο δρόμο προς τη Δαμασκό. Ο Αγγλο-κελτικός κόσμος είχε ανακαλύψει μια φλέβα χρυσού που βρισκόταν ανάμεσα σε ένα κατάστημα της Wal Mart και μια λέσχη τραπεζιτών της Γουόλ Στριτ, ανάμεσα στο Σίτι του Λονδίνου και σε οικοδομές στο Ιστ Εντ όπου Ανατολικοευρωπαίοι μετανάστες έχτιζαν καινούργια διαμερίσματα για τους εργαζομένους στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα του Σίτι.

Όλοι σχεδόν οι αναλυτές και σχολιαστές των παγκόσμιων εξελίξεων ήταν συντονισμένοι στο ίδιο μήκος κύματος, πεπεισμένοι ότι ζούσαν σε μια εποχή Μεγάλης Μετριοπάθειας. Ήταν απελπιστικά λίγοι όσοι υπογράμμιζαν ότι η αλήθεια ότι η πραγματικότητα ήταν εντελώς διαφορετική. Γιατί πίσω από τη φαινομενικότητα της αυτοσυγκράτησης, η φυσική ισορροπία της παγκόσμιας οικονομίας είχε καταστραφεί από τον τρομακτικό Παγκόσμιο Μινώταυρο του οποίου την ύπαρξη ελάχιστοι παραδέχονταν.

Αδυνατώντας να ελέγξουν τον φθόνο τους για τον Παγκόσμιο Μινώταυρο, οι ελίτ υποκρίνονταν ότι το κτήνος δεν υπήρχε. Η υποκρισία τους ήταν τόσο ισχυρή ώστε τους υπνώτισε, με συνέπεια να αρχίσουν να πιστεύουν ότι ήταν εφικτό όλοι (η Ευρώπη, η Ιαπωνία, η Κίνα, η Ινδία, κλπ) να επιτύχουν όσα οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν επιτύχει από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, αρκεί να υιοθετούσαν το Αμερικανικό μοντέλο. Σαν να προσπαθούσαν να αποδείξουν για μια ακόμα φορά την ανθρώπινη ροπή προς τους ευσεβείς πόθους, ορδές κατά τα άλλα ευφυών ανθρώπων εφησυχάστηκαν από μια μεγάλη ψευδαίσθηση: ότι ήταν εφικτό όλα τα μείζονα καπιταλιστικά κέντρα του κέντρου να προσελκύσουν ταυτόχρονα μαζικές ροές κεφαλαίων (της τάξης των 3 έως 5 δισεκατομμυρίων δολαρίων ημερησίως, δηλαδή το ποσό που απορροφούσε ο Παγκόσμιος Μινώταυρος κατά τη διάρκεια της χρυσής εποχής του). ότι ήταν εφικτό όλα τα μείζονα καπιταλιστικά κέντρα να γεννήσουν τους δικούς Μινώταυρους, αλλά και να πείσουν τον υπόλοιπο κόσμο να τους συντηρεί.

Εντωμεταξύ, ο Παγκόσμιος Μινώταυρος υπέσκαπτε και, ταυτόχρονα, ενίσχυε την Αμερικανική οικονομία. Για να φέρει σε πέρας το έργο του, τον βοηθούσαν με ενθουσιασμό και αφοσίωση μια σειρά από υπηρέτες. Όπως ήταν φυσικό, η Γουόλ Στριτ ήταν ο πιο πειθήνιος υπηρέτης. Υπήρχαν, όμως, και άλλοι:

εταιρείες, όπως η Wal Mart, δημιούργησαν ένα νέο επιχειρηματικό μοντέλο που πρόσθεσε ποταμούς ρευστού χρήματος, ενώ πολιτικοί και οικονομολόγοι πρόσφεραν την θεσμική και «επιστημονική» κάλυψη που έδινε μια επίφαση νομιμότητας και σωφροσύνης στο όλο εγχείρημα. Σε αυτό το κεφάλαιο, θα εστιαστούμε σε αυτούς τους υπηρέτες.

Ο Πυρετός των Εξαγορών: η Γουόλ Στριτ δημιουργεί μεταφυσικές αξίες

Σε ένα τυπικό έτος πριν από τη φρενίτιδα της περιόδου 2006-8 που προηγήθηκε του Κραχ του 2008, ο Παγκόσμιος Μινώταυρος καταβρόχθιζε περισσότερο από το 70% των παγκόσμιων κεφαλαιακών εκροών. Η Ιαπωνία και η Γερμανία ήταν οι πρωταρχικές πηγές χρηματοδότησης μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Από το 2003, η Κίνα έγινε ο μεγαλύτερος χορηγός. Βουνά ρευστού χρήματος μετατοπίζονταν από όλο τον κόσμο στη Γουόλ Στριτ και, στη συνέχεια, στις εταιρείες και τα νοικοκυριά των ΗΠΑ με τη μορφή μετοχών και δανείων.

Οι μαζικές κεφαλαιακές εισροές, σε συνδυασμό με την αύξηση της κερδοφορίας των εταιριών στη οποία αναφερθήκαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, προκάλεσαν ένα γιγαντιαίο κύμα συγχωνεύσεων και εξαγορών το οποίο, όπως ήταν φυσικό, απέφερε ακόμα περισσότερα κέρδη για τους χρηματιστές της Γουόλ Στριτ. Πράγματι, στα δεκαετίες του 1990 και του 2000 κυριάρχησε μια εμμονή για τις «παγιοποιήσεις», όπως κατ" ευφημισμό αποκαλούνταν οι εξαγορές ή οι συγχωνεύσεις επιχειρηματικών ομίλων. Η εξαγορά αυτοκινητοβιομηχανιών όπως η Daewoo, η Saab και η Volvo από τη Ford και την General Motors ήταν απλά η κορυφή του παγόβουνου. Στην ιστορία του καπιταλισμού, υπήρξαν δυο περίοδοι στη διάρκεια των οποίων οι συγχωνεύσεις και οι εξαγορές έφθασαν στο ζενίθ: η πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα, όταν άνθρωποι όπως ο Edison και ο Φορντ οικοδομούσαν αυτοκρατορίες. και η εικοσαετία που προηγήθηκε του 2008. Δεν είναι συμπτωματικό ότι και οι δυο περίοδοι οδήγησαν σε δυο καταστροφικά κραχ, το 1929 και το 2008 αντίστοιχα.

Στην Οικονομική Έκθεση του Προέδρου για το 1999, μπορεί να διαβάσει κανείς τις ακόλουθες γραμμές: «Με μέτρο σύγκρισης το μέγεθος της οικονομίας, μόνον η πληθώρα των τραστ που συγκροτήθηκαν στις αρχές του αιώνα μπορεί να παραλληλιστεί με το σημερινό επίπεδο των συγχωνεύσεων, καθώς η αξία των εξαγορών και των συγχωνεύσεων που πραγματοποιήθηκαν στις ΗΠΑ μόνον κατά τη διάρκεια του 1998 υπερβαίνει τα 1,6 τρισεκατομμύρια δολάρια. Οι συγχωνεύσεις και οι εξαγορές εταιρειών αυξάνονταν σχεδόν 50% κατ" έτος από το 1992 έως το 1998, με εξαίρεση μόνον μια χρονιά. Σε παγκόσμιο επίπεδο, στα τρία πρώτα τρίμηνα του 1999 πραγματοποιήθηκαν συγχωνεύσεις που η αξία τους υπερβαίνει τα 2 τρισεκατομμύρια δολάρια. Αυτό το κύμα συγχωνεύσεων επικεντρώθηκε στους τομείς της υψηλής τεχνολογίας, των μέσων μαζικής ενημέρωσης, των τηλεπικοινωνιών, καθώς και στον χρηματοπιστωτικό τομέα. ωστόσο, μεγάλες συγχωνεύσεις έγιναν και στον τομέα της μεταποίησης».

Τα δυο κύματα «παγιοποιήσεων» (τόσο εκείνο της δεκαετίας του 1900 όσο και εκείνο της δεκαετίας του 1990) είχαν κοσμοϊστορικές συνέπειες για τη Γουόλ Στριτ, καθώς πολλαπλασίασαν με έναν μεγάλο συντελεστή τις κεφαλαιακές ροές που διαχειρίζονταν οι τράπεζες και τα υπόλοιπα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Ωστόσο, οι συνέπειες του κύματος της δεκαετίας του 1990 είχαν πολύ πιο εκρηκτικές διαστάσεις εξαιτίας των επιπτώσεων δυο νέων φαινομένων: της καταφυγής κεφαλαίων στην Αμερική εξαιτίας του Παγκόσμιου Μινώταυρου, αλλά

και του τρόπου με τον οποίο η λεγόμενη Νέα Οικονομία -πρωτίστως, οι προοπτικές του ηλεκτρονικού εμπορίου- υπνώτιζε τους επενδυτές.

Ευσεβείς Πόθοι: πώς οι συγχωνεύσεις και οι εξαγορές δημιούργησαν εικονικές αξίες

Ας υποθέσουμε ότι δυο εταιρείες δραστηριοποιούνται στο χώρο της μουσικής: η Standard Records είναι μια παραδοσιακή εταιρεία με 50 χρόνια ιστορίας, ενώ η E"Records ιδρύθηκε πριν από ένα χρόνο και πουλάει μουσική μέσω του Διαδικτύου (αντίθετα με τη Standard Records που εξακολουθεί να βασίζεται στα παραδοσιακό δίκτυο καταστημάτων της). Ας υποθέσουμε, επιπλέον, ότι τα ακόλουθα δεδομένα απεικονίζουν τα θεμελιώδη μεγέθη των δυο εταιρειών:

Standard Records (50 έτη λειτουργίας)
Έσοδα (Ε) = 700 εκατομμύρια δολάρια ετησίως Μεγέθυνση = 10% ετησίως τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια Κεφαλαιοποίηση (Κ) = 5 δισεκατομμύρια δολάρια Κ/Ε = 10:1

E"Records Records (1 έτος λειτουργίας)
Έσοδα (Ε) = 200 εκατομμύρια δολάρια πέρυσι Προβλεπόμενες ηλεκτρονικές πωλήσεις σε διάστημα ενός έτους = το 10% μιας αγοράς που υπολογίζεται σε 1 τρισεκατομμύριο δολάρια = 100 δισεκατομμύρια δολάρια Κεφαλαιοποίηση (Κ) = 10 δισεκατομμύρια δολάρια Κ/Ε = 50:1

Ένα συνετός άνθρωπος θα σκεφτόταν ότι μια επένδυση στη Standard Records είναι πιο ασφαλής. Ωστόσο, η σκέψη αυτή απορριπτόταν ως γεροντίστικη, οπισθοδρομική και μη ανταποκρινόμενη στο λαμπρό μέλλον της E"Records. Αντίθετα, η Γουόλ Στριτ σκεφτόταν ως εξής: ας υποθέσουμε ότι η E"Records θέλει να εκμεταλλευτεί τη μεγαλύτερη χρηματιστηριακή αξία ή κεφαλαιοποίησή της (Κ) για να αγοράσει τη Standard Records. Ποια θα είναι η αξία της νέας συγχωνευμένης εταιρείας; Πρέπει απλά να αθροίσουμε τις κεφαλαιοποιήσεις των δυο εταιρειών (10 δισεκατομμύρια δολάρια + 5 δισεκατομμύρια δολάρια = 15 δισεκατομμύρια δολάρια); Όχι, μια τέτοια αποτίμηση θα ήταν πολύ. Η Γουόλ Στριτ είχε μια πιο ευφυή λύση: πρόσθετε τα έσοδα (Ε) των δυο εταιρειών (700 εκατομμύρια δολάρια + 200 εκατομμύρια δολάρια = 900 εκατομμύρια δολάρια) και τα πολλαπλασίαζε με την αναλογία κεφαλαιοποίησης / εσόδων της E"Records. Αυτή η απλή αριθμητική αλχημεία οδηγούσε σε έναν μυθικό αριθμό: 50:1 Χ 900 εκατομμύρια δολάρια = 45 δισεκατομμύρια δολάρια!

Επομένως, η αποτίμηση της νέας συγχωνευμένης εταιρείας θα ανερχόταν σε 30 δισεκατομμύρια δολάρια παραπάνω από το άθροισμα των κεφαλαιοποιήσεων των δυο εταιρειών (μια αλματώδης αύξηση της τάξης του 300%). Είναι περιττό να προσθέσουμε ότι οι αμοιβές και οι προμήθειες των ιδρυμάτων της Γουόλ Στριτ που θα επέβλεπαν τη συγχώνευση θα ήταν ανάλογες με τον μυθικό αριθμό στον οποίο είχαν καταλήξει με αυτό τον θαυματουργό τρόπο.

Το 1998, η ναυαρχίδα της Γερμανικής αυτοκινητοβιομηχανίας, η Chrysler Benz, δελεάστηκε να μπει την αγορά των Ηνωμένων Πολιτειών και εξαγόρασε την Chrysler, την Τρίτη σε μέγεθος Αμερικανική αυτοκινητοβιομηχανία. Το αντίτιμο που κατέβαλλε η Γερμανική εταιρεία για την Chrysler ήταν εξωφρενικό -36 δισεκατομμύρια δολάρια-, όμως, εκείνη την εποχή την εποχή, η εξαγορά έμοιαζε να αποτελεί μια καλή ευκαιρία, καθώς η αποτίμηση της Γουόλ Στριτ για τη νέα συγχωνευμένη εταιρεία ανερχόταν στο αστρονομικό ποσό των 130 δισεκατομμυρίων δολαρίων!

Οι αποτιμήσεις της Γουόλ Στριτ άγγιζαν τη στρατόσφαιρα, ωθούμενες από την ψυχολογική ευφορία που δημιουργούσαν οι κεφαλαιακές εισροές εξαιτίας του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Όταν η διαδικτυακή εταιρεία AOL (American On Line) χρησιμοποίησε τη διογκωμένη κεφαλαιοποίησή της στη Γουόλ Στριτ για να αγοράσει την καθιερωμένη TimeWarner, η κεφαλαιοποίηση της νέα νεοδημιουργηθείσας εταιρείας ανερχόταν σε 350 δισεκατομμύρια δολάρια. Παρ" όλο που η AOL απέφερε μόνο το 30% των κερδών της συγχωνευμένης εταιρείας, κατέληξε να κατέχει το 55% της νέας εταιρείας. Οι αποτιμήσεις αυτές δεν ήταν παρά φούσκες εν αναμονή της διάρρηξής τους. Και, όντως, διερράγησαν λίγο πριν από το Κραχ του 2008. Το 2007, η DaimlerChrysler διασπάστηκε, με την Daimler να πουλάει την Chrysler έναντι του αποκαρδιωτικού ποσού των 500 εκατομμυρίων δολαρίων (αποδεχόμενη ένα «κούρεμα» 35,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων σε σύγκριση με το αντίτιμο που είχε καταβάλλει το 1998, χωρίς να συνυπολογίζονται οι χαμένοι τόκοι). Το ίδιο συνέβη και με την AOL-TimeWarner. Μέχρι το 2007, η κεφαλαιοποίησή της στη Γουόλ Στριτ είχε αναθεωρηθεί προς τα κάτω, από 350 δισεκατομμύρια δολάρια σε 29 δισεκατομμύρια δολάρια. Η διάσπαση ήταν ένας ισχυρός κλονισμός και για τις δυο εταιρείες.

Στην άλλη ακτή του Ατλαντικού, στην άλλη Αγγλο-Κελτική οικονομία την οποία τόσο πολύ θαύμαζαν οι Ευρωπαίοι πριν από το 2008, ένα παρόμοιο παιχνίδι εκτυλισσόταν στο Σίτι του Λονδίνου. Το 1976, λίγο πριν ο Παγκόσμιος Μινώταυρος κάνει τα πρώτα ασταθή βήματά του, τα νοικοκυριά που ανήκαν στο πλουσιότερο 10% του Βρετανικού πληθυσμού (χωρίς να συνυπολογίζονται η στέγαση) ελέγχανε το 57% του εισοδήματος. Το 2003, ελέγχανε το 71%. Η κυβέρνηση της κυρίας Θάτσερ καυχιόταν ότι είχε καθιερώσει αυτό που ονόμαζε η επιχειρηματική κουλτούρα, η δημοκρατία των μετόχων. Το είχε, όμως, πράγματι κάνει; Αν εξετάσουμε την αναλογία των κερδοσκοπικών κεφαλαίων που κατείχε και έλεγχε το φτωχότερο 50% του Βρετανικού πληθυσμού, το 1976 το ποσοστό αυτό ανερχόταν στο 12%. Το 2003, είχε μειωθεί στο 1%. Αντίθετα, το πλουσιότερο 1% του Βρετανικού πληθυσμού αύξησε τον έλεγχό του στα κερδοσκοπικά κεφάλαια από 18% το 1976 σε 34% το 2003.

Το Σίτι του Λονδίνου ήταν τόσο πολύ προσδεμένο στη Γουόλ Στριτ, ώστε δεν μπορούσε παρά να υιοθετήσει το πνεύμα της χρηματικοποίησης που είχε αναδυθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες εξαιτίας των τεράστιων κεφαλαιακών εισροών από τον υπόλοιπο κόσμο. δυο συγκεκριμένα παραδείγματα απεικονίζουν παραστατικά την αλλαγή στη λογική της οικονομικής ισχύος κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Η Debenhams και η Royal Bank of Scotland. Η Debenhams, η αλυσίδα πολυκαταστημάτων λιανικής πώλησης, αγοράστηκε το 2003 από μια ομάδα επενδυτών. Οι νέοι ιδιοκτήτες πούλησαν το μεγαλύτερο μέρος των πάγιων περιουσιακών στοιχείων ενθυλακώνοντας 1 δισεκατομμύριο στερλίνες. και στη συνέχεια, μεταπώλησαν την Debenhams σε μια περίοδο εξωφρενικών προσδοκιών για το ίδιο περίπου αντίτιμο που είχαν

καταβάλλει για αν την αγοράσουν. Οι θεσμικοί επενδυτές που αγόρασαν την Debenhams κατέληξαν να υποστούν μεγάλες ζημίες.

Ακόμα πιο εντυπωσιακή ήταν η περίπτωση της Royal Bank of Scotland η οποία, τον Οκτώβριο του 2007, πρόσφερε περισσότερα από 70 δισεκατομμύρια ευρώ για την ABN-Amro. Τον επόμενο Απρίλιο, είχε γίνει πλέον φανερό ότι η Royal Bank of Scotland είχε υπερεπεκταθεί και προσπαθούσε να συγκεντρώσει χρήματα για να κλείσει τα ανοίγματα που είχε κάνει για να αγοράσει την ABN-Amro. Τον Ιούλιο του 2008, οι τράπεζες της συγχωνευμένης εταιρείας που σχετίζονταν με την ABN-Amro εθνικοποιήθηκαν από τις κυβερνήσεις της Ολλανδίας, του Βελγίου και του Λουξεμβούργου. Τον επόμενο Οκτώβριο, η Βρετανική κυβέρνηση παρενέβη για να διασώσει την Royal Bank of Scotland. Το κόστος για τους Βρετανούς φορολογουμένους; Πενήντα δισεκατομμύρια στερλίνες.

Εν ολίγοις, ο Παγκόσμιος Μινώταυρος δημιούργησε κεφαλαιακές ροές που, χάρη στις συγχωνεύσεις και τις εξαγορές, εκτόξευσαν τα κέρδη της Γουόλ Στριτ (και, μέσω όσμωσης, του Σίτι του Λονδίνου) στη χρηματοπιστωτική στρατόσφαιρα. Στο πλαίσιο αυτού που πολλοί εκλάμβαναν λανθασμένα ως έναν ενάρετο κύκλο, αυτές οι κεφαλαιακές ροές ενίσχυαν τον Παγκόσμιο Μινώταυρο και, ταυτόχρονα, χρηματοδοτούσαν τα δύο ελλείμματα των ΗΠΑ. Και δεν ήταν μόνον το κύμα των συγχωνεύσεων και των εξαγορών που δημιούργησε σε μια αμοιβαία ενισχυόμενη σχέση με τον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Δυο ακόμα κεφαλαιακές ροές αποτελούσαν αναπόσπαστο στοιχείο αυτής της δυναμικής: τα κέρδη των εταιρειών που υιοθέτησαν το υπερεκμεταλλευτικό μοντέλο της Wal Mart και τα χρέη του μέσου Αμερικανού πολίτη για τον οποίο τα δανεικό χρήμα ήταν ο μοναδικός τρόπος για να μην χάσει τελείως την επαφή του με το Αμερικανικό Όνειρο.

Hedging [κάλυψη] και leverage [μόχλευση]

Πριν ο Παγκόσμιος Μινώταυρος προκαλέσει εσκεμμένα τη διάλυση της παγκόσμιας οικονομίας (για να θυμηθούμε την εντυπωσιακή δήλωση που είχε κάνει ο Πολ Βόκλερ το 1978), τα παράγωγα ήταν φιλικά «πλάσματα» που παρείχαν στους σκληρά εργαζόμενους αγρότες ένα μίνιμουμ ασφάλειας σε έναν εξαιρετικά σκληρό και αβέβαιο κόσμο. Το Χρηματιστήριο Εμπορευμάτων του Σικάγου (που, αρχικά, ήταν γνωστό ως η Επιτροπή Βουτύρου και Αυγών του Σικάγου) πρόσφερε στους αγρότες τη δυνατότητα να πουλήσουν σήμερα τη σοδειά της επόμενης χρονιάς σε προκαθορισμένες τιμές, με συνέπεια να μπορούν σε ένα βαθμό να προβλέπουν το μέλλον τους.

Όπως όλα τα καλοήθη εργαλεία που κινδυνεύουν να μετατραπούν σε κακοήθη όσο μεγαλύτερα και αιχμηρότερα γίνονται, τα παράγωγα εξελίχθηκαν στον πιο χυδαίο υπηρέτη του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Αρχικά, τα παράγωγα μας έδωσαν την κάλυψη. Ας υποθέσουμε ότι θέλετε να αγοράσετε ένα περιουσιακό στοιχείο (π.χ., μια προσωπογραφία, ένα σπίτι ή, στο παράδειγμά μας, ένα πακέτο μετοχών) που η τρέχουσα αξία του είναι 1 εκατομμύριο δολάρια. Όσο αισιόδοξες και αν είναι οι προσδοκίες σας για τη μελλοντική τιμή των μετοχών ποτ αγοράσατε, ανησυχείτε για το ενδεχόμενο να μειωθεί η αξία τους. Επομένως, η σύνεση σάς υπαγορεύει να πληρώσετε ένα ποσό για κάποιο είδος ασφάλειας. το δικαίωμα προαίρεσης να βγείτε από τη δύσκολη θέση και να πουλήσετε τις μετοχές σας, ας πούμε, για 800 χιλιάδες δολάρια μέσα σε ένα συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο. Όπως ισχύει για οποιοδήποτε είδος ασφάλειας, αν δεν συμβεί μια καταστροφή (δηλαδή, αν η τιμή των μετοχών σας δεν πέσει κάτω από τα 800 χιλιάδες δολάρια), τότε το ασφαλιστήριο συμβόλαιο σας θα αποδειχτεί ότι ήταν μια σπατάλη

χρημάτων. Αν, όμως, οι μετοχές σας χάσουν το 40% της αξίας τους, τότε είστε καλυμμένος για το μισό των απωλειών σας.

Η κάλυψη υπήρχε για πάρα πολλά χρόνια. Ήταν, όμως, ο Παγκόσμιος Μινώταυρος που της έδωσε έναν εντελώς νέο ρόλο και την αμαύρωσε μετά το 2008. Κατά τη διάρκεια της περιόδου που οι κεφαλαιακές ροές προς τη Γουόλ Στριτ καθιστούσαν έκαναν τα «χρυσά αγόρια και κορίτσια» της να αισθάνονται ότι ήταν οι ακατανίκητοι βασιλιάδες και βασίλισσες του σύμπαντος, μια από τις πιο διαδεδομένες πρακτικές ήταν το δικαίωμα προαίρεσης να μην χρησιμοποιείται για κάλυψη, αλλά για τον εντελώς αντίθετο σκοπό. Αντί να καταβάλλουν ένα ποσό για το δικαίωμα προαίρεσης πώλησης μετοχών (ως ασφάλιση για την περίπτωση που μειωνόταν η αξία των μετοχών τις οποίες αγόραζαν), οι «ευφυείς» άρχισαν να καταβάλλουν ποσά για το δικαίωμα προαίρεσης αγοράς ακόμα περισσότερων μετοχών! Αγόραζαν, λοιπόν, ένα πακέτο μετοχών αξίας 1 εκατομμυρίου δολαρίων και κατέβαλλαν 100.000 δολάρια επιπλέον για το δικαίωμα προαίρεσης αγοράς ενός δεύτερου πακέτου μετοχών αξίας 1 εκατομμυρίου δολαρίων (στην αρχική τιμή). Αν η τιμή των μετοχών ανέβαινε, ας πούμε, 40%, τότε θα κέρδιζαν 400.000 δολάρια από το αρχικό πακέτο μετοχών συν 400.000 δολάρια από το δεύτερο πακέτο μετοχών που μπορούσαν να αγοράσουν χάρη στο δικαίωμα προαίρεσης αγοράς. Επομένως, το συνολικό κέρδος τους θα ήταν 700.000 δολάρια (400.000 δολάρια από το αρχικό πακέτο μετοχών συν 400.000 δολάρια από το δεύτερο πακέτο μετοχών μείον 100.000 δολάρια που είχαν καταβάλλει για το δικαίωμα προαίρεσης αγοράς).

Κάποια στιγμή, οι υπεραισιόδοξοι σκέφτηκαν κάτι ριζοσπαστικό: γιατί να μην αγοράζουμε μόνον δικαιώματα προαίρεσης; Για ποιον λόγο να ασχολούμαστε με τα μετοχές; Καθώς αν δαπανούσαν τα 1.100.000 δολάρια μόνο για το δικαίωμα προαίρεσης αγοράς αυτών των μετοχών (ενώ μέχρι τότε κατέβαλαν 1.000.000 δολάρια για τις μετοχές και 100.000 για το δικαίωμα προαίρεσης αγοράς) και αν η τιμή των μετοχών αυξανόταν κατά 40%, τότε τα κέρδη τους θα ανέρχονταν στο εντυπωσιακό ποσό των 4,4 εκατομμυρίων δολαρίων. Αυτή ακριβώς η πρακτική έγινε γνωστή ως μόχλευση: μια μορφή δανεισμού προκειμένου να στοιχηματίζονται μεγάλα ποσά, τα οποία πολλαπλασίαζαν το διακύβευμα του στοιχήματος. Μετά από τη δεκαετία του 1980, επικράτησε δυστυχώς το σκεπτικό ότι η σωφροσύνη άρμοζε μόνον στους δειλούς. Οι κεφαλαιακές εισροές, που οφείλονταν στον Παγκόσμιο Μινώταυρο, δημιούργησαν στη Γουόλ Στριτ ένα παλιρροιακό κύμα το οποίο καταπόντισε τις τελευταίες νησίδες σύνεσης που είχαν απομείνει.

Από τότε, οι άνθρωποι «που γνώριζαν» έσπευδαν να αγοράζουν τα «νέα προϊόντα» και τα «καινοτόμα εργαλεία» του χρηματοπιστωτικού τομέα. Στην πραγματικότητα, αυτά τα «καινοτόμα εργαλεία» δεν ήταν παρά νέοι τρόποι δημιουργίας μόχλευσης – ένας νεολογισμός που υποδήλωνε η πανάρχαια πρακτική του δανεισμού. Αναφορικά με τη μόχλευση, το καλύτερο σχόλιο το έχει κάνει και σε αυτή την περίπτωση ο Πολ Βόλκερ. Μετά από το Κραχ του 2008, τα αφεντικά της Γουόλ Στριτ επεδίωξαν να ελαχιστοποιήσουν τις απώλειές τους, προσπαθώντας απεγνωσμένα να παρεμποδίσουν το λαϊκό αίτημα για την επιβολή αυστηρών ρυθμίσεων στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματά τους. Όπως ήταν αναμενόμενο, το βασικό επιχείρημά τους ήταν ότι τα υπερβολικά ρυθμιστικά μέτρα θα αναχαίτιζαν τη «χρηματοπιστωτική καινοτομία» με ολέθριες συνέπειες για τη μεγέθυνση της οικονομίας. Ήταν σαν η μαφία να κατηγορούσε την αστυνομία ότι δημιουργούσε αποπληθωριστικές πιέσεις στην αγορά ναρκωτικών.

Μια κρύα νύχτα του Δεκεμβρίου του 2009, πραγματοποιήθηκε στη Νέα Υόρκη μια σύσκεψη στην οποία παρευρέθηκαν όλοι οι μεγάλοι θεσμικοί παίχτες

της Γουόλ Στριτ προκειμένου να ακούσουν τον Πολ Βόκερ, στον οποίο ο πρόεδρος Ομπάμα είχε αναθέσει τον σχεδιασμό ενός νέου ρυθμιστικού πλαισίου για τις τράπεζες. Από τη αρχή σχεδόν της ομιλίας του, ο Βόλκερ άρχισε να σφυροκοπά το ακροατήριό του: «Θα ήθελα κάποιος να μου παρουσιάσει έστω και ένα μόνο ψήγμα αντικειμενικής απόδειξης ότι η χρηματοπιστωτική καινοτομία οδήγησε στην οικονομική μεγέθυνση. ένα μόνο ψήγμα». Ένας ατυχής τραπεζίτης απάντησε ότι ο χρηματοπιστωτικός τομέας στις Ηνωμένες Πολιτείες είχε αυξήσει από 2% σε 6,5% την προστιθέμενη αξία του. Ο Βόλκερ τον κατακεραύνωσε: «Και αυτό αντικατοπτρίζει τη χρηματοπιστωτική καινοτομία σας ή, απλά, αντικατοπτρίζει τα χρήματα που δώσατε;» Και για να τον αποτελειώσει, πρόσθεσε: «Η μοναδική χρηματοπιστωτική καινοτομία που θυμάμαι στη μακροχρόνια σταδιοδρομία μου ήταν η επινόηση της Αυτόματης Ταμειολογιστικής Μηχανής (ATM)».

Ο συνδυασμός του δικαίωμα προαίρεσης αγοράς, της κάλυψης και της μόχλευσης είναι τόσο επικίνδυνος, ώστε αν ήταν ένα φαρμακευτικό προϊόν η Υπηρεσία Τροφίμων και Φαρμάκων (FDA) δεν θα ενέκρινε ούτε σε ένα εκατομμύριο χρόνια την κυκλοφορία του στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτό, πλέον, είναι ευρέως γνωστό. Πολύ λιγότερο γνωστό είναι το γεγονός ότι, αν ο Παγκόσμιος Μινώταυρος δεν διασφάλιζε τη ροή ενός χείμαρρου κεφαλαίων προς τις Ηνωμένες Πολιτείες (συχνά μέσω του Λονδίνου), οι πρακτικές αυτές δεν θα είχαν γίνει ποτέ συστημικές. Ούτε καν στη Γουόλ Στριτ…

Η Ιδεολογία του Φθηνού στην Εποχή των Υπερβολών: το φαινόμενο Wal Mart

Η Wal Mart είναι ένας από τους μεγαλύτερους επιχειρηματικούς ομίλους στον κόσμο. Τα ετήσια έσοδά της να υπερβαίνουν τα 335 δισεκατομμύρια δολάρια και έπεται μόνο του πετρελαϊκού κολοσσού Exxon-Mobil. Ο λόγος για τον οποίο θα εξετάσουμε το φαινόμενο Wal Mart είναι επειδή συμβολίζει μια εντελώς νέα φάση στην καπιταλιστική συσσώρευση, μια φάση που συμβαδίζει με λογική του Παγκόσμιου Μινώταυρου.

Σε αντίθεση με τους πρώτους επιχειρηματικούς ομίλους που δημιουργήθηκαν στις αρχές του 20ου αιώνα βασιζόμενοι σε εντυπωσιακές εφευρέσεις και τεχνολογικές καινοτομίες, η Wal Mart και άλλες εταιρείες του ίδιου είδους οικοδόμησαν αυτοκρατορίες χωρίς να βασίζονται σε τεχνολογικές καινοτομίες, εκτός αν θεωρηθεί ως «καινοτομία» μια αλληλουχία μεθόδων που συμπιέζουν τις τιμές των προμηθευτών τους και πετσοκόβουν τις αμοιβές των εργαζομένων τους σε όλα στάδια της παραγωγής και της πώλησης των προϊόντων τους. Η σημαντικότητα της Wal Mart έγκειται στο γεγονός ότι, στην εποχή του Παγκόσμιου Μινώταυρου, εκμεταλλεύτηκε το αίσθημα ματαίωσης της Αμερικανικής εργατική τάξης που έβλεπε να διαψεύδεται το Αμερικανικό Όνειρο της διαρκούς ανόδου του βιοτικού επιπέδου, καθώς και τη συνεπακόλουθη ανάγκη της για φθηνά προϊόντα.

Σε αντίθεση με τις εταιρείες που επικεντρώνονται σε ένα συγκεκριμένο προϊόν με πασίγνωστο λογότυπο (όπως, για παράδειγμα, η Coca Cola ή τα Marlboro) ή με τις εταιρείες που δημιούργησαν εντελώς νέους τομείς χάρη σε κάποια εφεύρεση (π.χ., ο ηλεκτρικός λαμπτήρας του Edison, το λογισμικό Windows της Microsoft, το Walkman της Sony ή το πακέτο iPod/iPhone/iTunes της Apple), η Wal Mart έκανε κάτι που κανείς δεν είχε σκεφτεί μέχρι τότε: συσκεύασε την Ιδεολογία του Φθηνού σε ένα λογότυπο, αποσκοπώντας να προσελκύσει την μικροαστική και την εργατική τάξη της Αμερικής, οι οποίες πιέζονταν οικονομικά.

Το τουρσί Vlasic αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Η «καινοτομία» της Wal Mart είναι ότι πουλάει αυτή τη μάρκα τουρσιού σε βάζα του ενός γαλονιού (3,9 λίτρα) έναντι 2,97 δολαρίων. Πρόκειται για μια ευφυή ανταπόκριση στη ζήτηση; Όχι. Ποιος θέλει να αγοράσει σχεδόν 4 λίτρα τουρσιού; Ελάχιστα οικογενειακά ψυγεία έχουν τον αναγκαίο χώρο για ένα τόσο μεγάλο βάζο. Τι, λοιπόν, πουλάει η Wal Mart; Την ιδέα ότι αγοράζεις μια τεράστια ποσότητα σε μια τόσο χαμηλή τιμή. Υπό αυτό το πρίσμα, οι πελάτες της Wal Mart δεν αγοράζουν το τουρσί Vlasic για αυτό το οποίο είναι. Το αγοράζουν ως συμβολική αξία του φθηνού. χάριν της ιδέας ότι απέκτησαν μια τόσο μεγάλη ποσότητα τουρσιού δίνοντας τόσο λίγα χρήματα. Στην πραγματικότητα, αισθάνονται ότι είναι συνένοχοι της Wal Mart. ότι, σε συνεργασία με ένα σύμβολο της Αμερικανικής εταιρικής ισχύος, εξανάγκασαν τους παραγωγούς να δώσουν τόσο πολλά για τόσο λίγα!

Η ύπαρξη μέσα στο ψυγείο ενός τεράστιου βάζου με φθηνό τουρσί κατέληξε, επομένως, να υποδηλώνει μια μικρή νίκη σε μια εποχής συντριπτικής ήττας. Την ήττα ποιού; Του μέσου Αμερικανού εργαζομένου, του οποίου ο πραγματικός μισθός δεν ανέκαμψε ποτέ μετά το 1973 (βλ. το προηγούμενο κεφάλαιο), ενώ οι εργασιακές συνθήκες του συνεχώς επιδεινώνονται καθώς εργοδότες σε όλο τον κόσμο αντιγράφουν πιστά το μοντέλο της Wal Mart. Γνωρίζετε για ποιο λόγο είναι λάθος να ισχυριζόμαστε ότι η Wal Mart κακομεταχειρίζεται τους υπαλλήλους της; Επειδή δεν έχει! Τουλάχιστον σύμφωνα με την ίδια τη Wal Mart, η οποία χαρακτηρίζει «συνεργάτες» τους υπαλλήλους της.

Αυτό σημαίνει ότι η εταιρεία δεν θεωρεί ότι οφείλει να αντθιμετωπίζει το εργατικό δυναμικό της ως ανθρώπους στους οποίους προσφέρει μισθωτή εργασία. Αντίθετα, χρησιμοποιεί μια Οργουελιανή γλώσσα για να ξηγήσει την καθολική απαγόρευση κάθε συνδικαλιστικής δραστηριότητας στις εγκαταστάσεις της. Το αποτέλεσμα είναι οι περισσότεροι «συνεργάτες» της Wal Mart να αμείβονται με λιγότερα από 10 δολάρια την ώρα,37 να εργάζονται υπερωριακά χωρίς επιπρόσθετη αμοιβή, και συχνά να τους κλειδώνουν μέσα στις αποθήκες όταν δουλεύουν κατά τη διάρκεια της νύχτας. Οι πρακτικές αυτές είχαν ως αποτέλεσμα να υποβληθούν τουλάχιστον 63 αγωγές σε 42 πολιτείες. Η εταιρεία επέλεξε να διευθετήσει με εξωδικαστικούς συμβιβασμούς όλες αυτές τις αγωγές καταβάλλοντας ως αντίτιμο 352 εκατομμύρια δολάρια –ένα μεγάλο ποσό, αλλά μόνον ένα κλάσμα των μισθών που «γλίτωσε».38

Όπως μπορεί να φανταστεί κανείς, είναι σχεδόν εγκληματικές οι εργασιακές συνθήκες στα εργοστάσια και τους αγρούς του Τρίτου Κόσμου, όπου παράγονται και καλλιεργούνται τα αγαθά που πουλάει η Wal Mart. Οι υπερασπιστές της εκδοχής της παγκοσμιοποίησης που επέβαλλαν σε όλο τον κόσμο η Wal Mart και ο Παγκόσμιος Μινώταυρος υποστηρίζουν ότι, επί δυο δεκαετίες, η παγκόσμια οικονομία μεγεθυνόταν, μια τάση που σύμφωνα με τις ενδείξεις θα συνεχιστεί. Ασφαλώς, πρόκειται για μια εξέλιξη που ήταν θετική για τους φτωχούς. Ωστόσο, στη συγκεκριμένη αποτίμηση δεν λαμβάνονται υπ" όψη οι αρνητικές επιπτώσεις που είχαν για τους φτωχούς οι πρακτικές τύπου Wal Mart.

Σύμφωνα με την έκθεση του ΟΗΕ για την παγκόσμια φτώχεια, για κάθε 100 δολάρια από τη μεγέθυνση της παγκόσμιας οικονομίας στις αρχές της δεκαετίας του 1980, στο φτωχότερο 20% του παγκόσμιου πληθυσμού αναλογούσαν 2,20 δολάρια. Είκοσι χρόνια αργότερα, το 2001, στις φτωχές χώρες είχαν αυξηθεί σημαντικά τόσο η παραγωγή όσο και η απασχόληση που σχετίζονταν με πολυεθνικές εταιρείες όπως η Wal Mart. Και αυτό ακριβώς επικαλούνται, εν μέρει δικαιολογημένα, οι υπερασπιστές της κυρίαρχης εκδοχής της παγκοσμιοποίησης: «Αυξήσαμε τις θέσεις εργασίας, δώσαμε ώθηση στην απασχόληση». Γνωρίζουμε

ωστόσο ότι, κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου, για κάθε επιπλέον 100 δολάρια από τη μεγέθυνση της παγκόσμιας οικονομίας, στο φτωχότερο 20% του παγκόσμιου πληθυσμού αναλογούσε μια επιπρόσθετη αύξηση που δεν υπερέβαινε το ευτελές ποσό των 60 σεντς. Επιπλέον, αν συνυπολογιστούν οι δυσανάλογες αυξήσεις στις τιμές των βασικών εμπορευμάτων, αλλά και η συρρίκνωση των παρεχόμενων κοινωφελών υπηρεσιών εξαιτίας των διαρθρωτικών προγραμμάτων του ΔΝΤ (που επιβλήθηκαν μετά από την Κρίση Χρέους στην Τρίτο Κόσμο τη δεκαετία του 1980), τότε υπάρχουν ελάχιστοι λόγοι να επαιρόμαστε ότι βελτιώθηκαν η ζωή των συνανθρώπων μας που δοκιμάζονται από τη φτώχεια.

Στο συγκλονιστικό ντοκιμαντέρ του Ρόμπερτ Γκρίνγουαλντ που κινηματογραφήθηκε το 2005 και τιτλοφορείται Wal Mart: The High Cost of Low Price [Wal Mart: Το Υψηλό Κόστος της Χαμηλής Τιμής], μια εργαζόμενη σε ένα Κινεζικό εργοστάσιο κατασκευής παιχνιδιών ρωτάει: «Γνωρίζετε για ποιον λόγο αυτά τα παιχνίδια είναι τόσο φθηνά;» Και σπεύδει να απαντήσει η ίδια στην ερώτηση τη: «Επειδή δουλεύουμε οληµερίς, κάθε πρωί και κάθε βράδυ».

Wal Mart: Μια εταιρεία απόλυτα εναρμονισμένη με τον Παγκόσμιο Μινώταυρο

Όπως ήταν εύλογο, το επιχειρηματικό μοντέλο της Wal Mart (το οποίο υιοθέτησαν πολλές ακόμα εταιρείες όπως, για παράδειγμα, η Starbucks) είχε αντιπληθωριστικές συνέπειες. Αυτό είχε καθοριστική σημασία για τη διατήρηση της καλής υγείας του Παγκόσμιου Μινώταυρου, καθώς η ροή ξένων κεφαλαίων προς τις Ηνωμένες Πολιτείες προκαθοριζόταν εν μέρει από το γεγονός ότι ο πληθωρισμός στις ΗΠΑ ήταν χαμηλότερος από ό,τι στα υπόλοιπα καπιταλιστικά κέντρα. Προς υπεράσπιση της Wal Mart, μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι η εταιρεία πολύ απλά αντέδρασε σε αυτή την εξέλιξη. Ενώ αυξανόταν η ισχύς του Παγκόσμιου Μινώταυρου, οι Αμερικανοί εργαζόμενοι ένοιωθαν στο μεδούλι τους τη μείωση της αγοραστικής τους δύναμης. Η Wal Mart πολύ απλά ανταποκρίθηκε σε αυτή την πραγματικότητα, προσφέροντάς τους βασικά προϊόντα σε τιμές που αντικατόπτριζαν τη μειωμένη δυνατότητά τους να πληρώνουν. Δεν ήταν αυτό ένα χέρι βοηθείας το οποίο χρειάζονταν οι Αμερικανικές οικογένειες που κινδύνευαν να διολισθήσουν στη φτώχεια;

Ωστόσο, η ανάλυση των πραγματικών δεδομένων δείχνει ότι οι συνολικές επιπτώσεις του φαινομένου Wal Mart ήταν εκ διαμέτρου αντίθετες. Όπου ανοίγουν καταστήματα της Wal Mart, τα ποσοστά της φτώχειας αυξάνονται. Ας εξετάσουμε, για παράδειγμα, τι συνέβη τη δεκαετία του 1990, η οποία υπήρξε μια περίοδος υψηλών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης στις Ηνωμένες Πολιτείες χάρη στον Παγκόσμιο Μινώταυρο και την εκπληκτική ικανότητά του να προσελκύει ξένα κεφάλαια στη χώρα. Ήταν, επομένως, λογικό να μειωθεί το ποσοστό φτώχειας (για να ξαναρχίσει να αυξάνεται μετά το 2001, επί προεδρίας Τζορτζ Μπους). Ωστόσο, κατά τη διάρκεια αυτής της δεκαετίας που μειωνόταν η φτώχεια, συνέβαινε κάτι το απροσδόκητο: τα ποσοστά φτώχειας όχι μόνον παρέμεναν αμετάβλητα στις πόλεις όπου η Wal Mart άνοιγε καταστήματα, αλλά σε πολλές από αυτές τις περιοχές άρχισαν πάλι να αυξάνονται πηγαίνοντας αντίθετα προς την εθνική τάση!

Συνοψίζοντας, η Wal Mart δεν είναι απλά μια ακόμα εταιρεία του ολιγοπωλιακού καπιταλισμού. Αντιπροσωπεύει ένα νέο είδος εταιρείας που εξελίχθηκε ανταπο9κρινόμενη στις συνθήκες που δημιούργησε ο Παγκόσμιος

Μινώταυρος. Το υπερεκμεταλλευτικό μοντέλο της Wal Mart πραγμοποίησε την ιδέα του φθηνού, και ταυτόχρονα εκμεταλλεύτηκε και διεύρυνε την ανάδραση ανάμεσα στις μειούμενες τιμές και τη μειούμενη αγοραστική δύναμη της Αμερικανικής εργατικής τάξης. Εισήγαγε τον Τρίτο Κόσμο στις Αμερικανικές πόλεις και εξήγαγε θέσεις εργασίας στον Τρίτο Κόσμο (μέσω της ανάθεσης σε εξωτερικούς προμηθευτές), προκαλώντας την απομύζηση τόσο του «ανθρώπινου δυναμικού» όσο και του φυσικού περιβάλλοντος οπουδήποτε και αν πήγαινε. Όπου και αν κοιτάξουμε, ακόμα και προς τις πιο τεχνολογικά εξελιγμένες Αμερικανικές εταιρείες (π.χ., την Apple), είναι ορατή η επιρροή του μοντέλου της Wal Mart. Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος και η Wal Mart άρχισαν να κυριαρχούν την ίδια περίπου περίοδο. Δεν ήταν μια σύμπτωση.

Μολυσμένες κατοικίες, τοξικό ρευστό: η Γουόλ Στριτ γεννάει το δικό της ιδιωτικό χρήμα

Μέσα σε ένα περιβάλλον στάσιμων μισθών, περιορισμένης κερδοφορίας, αλλά και καταιγιστικού μάρκετινγκ για την προώθηση νέων ηλεκτρονικών συσκευών και παρελκόμενων τα οποία έπρεπε να έχεις για να θεωρείται η ζωή σου επιτυχημένη, οι τραπεζίτες είχαν μια ιδέα: για ποιον λόγο να μην χρησιμοποιήσουν τις αυξανόμενες εισροές κεφαλαίων στις τράπεζές τους (από το εξωτερικό, αλλά και από τη συσσώρευση των εγχώριων κερδών) προκειμένου να επεκτείνουν την πίστωση στα νοικοκυριά της μικροαστικής και της εργατικής ρήξης τόσο με τη μορφή ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων όσο και με τη μορφή προσωπικών δανείων και πιστωτικών καρτών;

Στο παρελθόν, οι σχετικά χαμηλά αμειβόμενοι διακινδύνευαν να αποδεχτούν πιστωτικές διευκολύνσεις μόνον όταν προσδοκούσαν ότι μελλοντικά θα αυξάνονταν οι μισθοί τους. Ωστόσο, στην εποχή του Παγκόσμιου Μινώταυρου, η επέκταση της πίστωσης δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί πάνω σε αυτή τη βάση. Ενώ ο μέσος Αμερικανός εργαζόμενος βομβαρδιζόταν με εγκωμιαστικές αναφορές για τους υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης της Αμερικανικής οικονομίας, οι οποίες ελπίδες μπορούσαν να γεννήσουν αυτοί οι αριθμοί συνθλίβονταν από την ωμή πραγματικότητα των προσωπικών του συνθηκών διαβίωσης. Η μοναδική γραμμή επικοινωνίας του με αυτό τον «άλλο» κόσμο, όπου τα εισοδήματα αυξάνονταν και το βιοτικό επίπεδο βελτιωνόταν, ήταν η απόκτηση μιας ιδιόκτητης κατοικίας. Και καθώς εκείνη την περίοδο η αύξηση της τιμής των ακινήτων έμοιαζε ως μια μόνιμη τάση, τα τούβλα και το τσιμεντοκονίαμα αποτελούσαν τη μοναδική ρεαλιστική ελπίδα για να ανεβεί κανείς την κυλιόμενη σκάλα που οδηγούσε στο πλούτο.

Εκατομμύρια Αμερικανοί δανείστηκαν, λοιπόν, για να αγοράσουν κατοικίες και, σχεδόν ακαριαία, δανείστηκαν εκ νέου με ενέχυρο τη κατοικία τους για να αγοράσουν άλλα (κυρίως εισαγόμενα) αγαθά. Το αποτέλεσμα ήταν το επίπεδο των ιδιωτικών χρεών να αυξάνεται ταχύτερα από την κερδοφορία των εταιρειών σε όλη την Αμερική και σε άλλες χώρες του κόσμου (ιδίως σε εκείνες με έντονη Αγγλο-Κελτικό σφραγίδα) που είχαν καταφέρει να προσδεθούν στο άρμα του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, τα επισφαλή δάνεια αυξήθηκαν σε δυσθεώρητο επίπεδο. Στη δεκαετία του 1970, τα χρέη από προσωπικά δάνεια και πιστωτικές κάρτες αυξήθηκαν κατά 238% σε σύγκριση με τη δεκαετία του 1960. Στη δεκαετία του 1980, εκτοξεύτηκαν στο 318% σε σύγκριση με τη δεκαετία του 1970. Στη δεκαετία του 1990, το επίπεδο του χρέους αυξήθηκε σε σύγκριση με τη δεκαετία του 1980 «μόνον» κατά 180%, σε μεγάλο βαθμό εξαιτίας της ύφεσης του

1991. Και οκτώ χρόνια πριν από το Κραχ του 2008, παρατηρήθηκε μια αύξηση της τάξης του 163% σε σύγκριση με την ήδη «υπερχρεωμένη» δεκαετία του 1990.

Από όλες τις επιπτώσεις της ανόδου του Παγκόσμιου Μινώταυρου, αυτή που έγινε περισσότερο αισθητή ήταν ενδεχομένως ο αντίκτυπος στην τιμή των ακινήτων. Στις Αγγλο-Κελτικές χώρες, με τις Ηνωμένες Πολιτείες να δείχνουν τον δρόμο, καταγράφηκαν οι μεγαλύτερες αυξήσεις στην τιμή των ακινήτων. Ο συνδυασμός των εισροών ξένων κεφαλαίων, των εγχώριων κερδών στις ΗΠΑ και της αυξανόμενης διαθεσιμότητας τραπεζικών δανείων είχε ως συνέπεια αυξάνονται με ιλιγγιώδη ταχύτητα οι τιμές των ακινήτων. Από το 2005 έως το 2007, ο μέσος όρος της τιμής των ακινήτων αυξήθηκε κατά 65% στη Βρετανία, κατά 44% στην Ιρλανδία, και μεταξύ 30% και 40% τις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία.

Υπάρχει μια ενδιαφέρουσα αντινομία στον τρόπο μα τον οποίο αντιμετωπίζεται η αύξηση της τιμής των ακινήτων τόσο από τη λαϊκή κουλτούρα όσο και από τους οικονομικούς σχολιαστές. Ενώ ο πληθωρισμός θωρείται ως εχθρός του πολιτισμού και μάστιγα, η αύξηση της τιμής των ακινήτων εκθειάζεται σχεδόν ομόφωνα. Οι ιδιοκτήτες χαίρονται όταν οι κτηματομεσίτες τους λένε ότι η αξία της κατοικίας τους έχει αυξηθεί, έστω και αν γνωρίζουν πολύ καλά ότι στην ουσία πρόκειται για «χρήματα της Monopoly». αν δεν είναι διατεθειμένοι να πουλήσουν την κατοικία τους και να φύγουν από τη χώρα (ή να μετακομίσουν σε ένα πιο μικρό σπίτι ή σε μια «χειρότερη» περιοχή), δεν θα «ρευστοποιήσουν» πότε αυτή την «αξία». Παρ" όλα αυτά, η άνοδος της ονομαστικής αξίας των ακινήτων τους πάντα κάνει τους ιδιοκτήτες να αισθάνονται πιο άνετα να δανειστούν προκειμένου να χρηματοδοτήσουν την κατανάλωσή τους. Αυτή ακριβώς η αντινομία αποτελούσε τον θεμέλιο λίθο των εκπληκτικών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης σε χώρες όπως η Βρετανία, η Αυστραλία και η Ισλανδία.

Το ακόλουθο γράφημα απεικονίζει τον συσχετισμό ανάμεσα στην ποσοστιαία αύξηση της τιμής των ακινήτων και την αύξηση της κατανάλωσης. Οι Αγγλο-Κελτικές χώρες, στις οποίες οι υπήρξε μια ραγδαία άνοδος στις τιμές των ακινήτων, ήταν επίσης εκείνες στις οποίες αυξήθηκε με γρήγορους ρυθμούς η κατανάλωση. Ταυτόχρονα, στους δυο πρώην προστατευόμενους των ΗΠΑ, τη Γερμανία και την Ιαπωνία (τις δυο χώρες που χρηματοδοτούσαν τα Αγγλο-Κελτικά ελλείμματα μέσω ης βιομηχανικής παραγωγής τους, την οποία στη συνέχεια απορροφούσαν οι Αγγλο-Κελτικές χώρες), οι τιμές των ακινήτων όχι μόνο δεν αυξήθηκαν, αλλά στην περίπτωση της Γερμανίας μειώθηκαν.

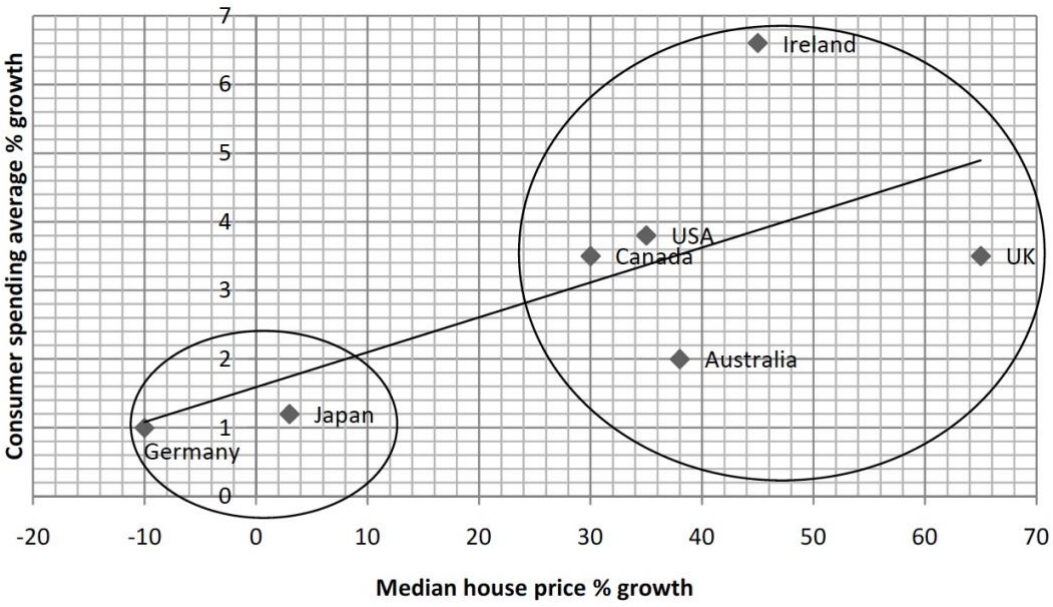

Correlation between median house price inflation and the growth in consumer spending, 2002-2007

Συσχετισμός ανάμεσα στη μέση αύξηση της τιμής των ακινήτων και την αύξηση των καταναλωτικών δαπανών, 2002-2007

Ο συσχετισμός ανάμεσα στη φούσκα στις τιμές των ακινήτων και την ωθούμενη από την κατανάλωση οικονομική μεγέθυνση ενισχύθηκε από ένα διαβόητο χρηματοπιστωτικό εργαλείο: τα Securitised Derivatives [Τιτλοποιημένα Παράγωγα] ή Collateralised Debt Obligations [Εγγυημένες Υποχρεώσεις Χρέους], CDO εν συντομία. Πώς τα CDO συνέδεαν τα χρέη για την αγορά κατοικίας με την ωθούμενη από την κατανάλωση οικονομική μεγέθυνση; Για να απαντήσουμε σε αυτή την ερώτηση, είναι χρήσιμο να υπενθυμίσουμε μια αυταπόδεικτη αλήθεια: παραδοσιακά, μια από τις βασικές αρχές των τραπεζών ήταν να μην δανείζουν ποτέ, αν ο δανειολήπτης δεν χρειαζόταν τα χρήματα. Όμως, η βασική αυτή αρχή αντέβαινε στην παρόρμηση να χορηγούνται δάνεια σε όσους ήταν αρκετά φτωχοί ώστε να είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν υψηλοτέρα επιτόκια από εκείνους που είχαν άλλες εναλλακτικές λύσεις (π.χ., τους πλούσιους). Τη λύση έδωσαν τα CDO.

Τα CDO επέτρεπαν στις τράπεζες να δανείζουν ακόμα και άπορους, και μάλιστα με υψηλά επιτόκια, χωρίς να ανησυχούν για το πολύ πιθανό ενδεχόμενο να μην αποπληρωθούν τα δάνεια. Δεν είχε ανακαλυφθεί κάποια μαγική συνταγή που θα προστάτευσε τους φτωχούς από την ένδεια, όσους είχαν επισφαλείς θέσεις εργασίας από την ανεργία, και τους υποψήφιους να χρεοκοπήσουν από τη χρεοκοπία. όμως, τα CDO επέτρεπαν στις τράπεζες να δημιουργούν και να επεκτείνονται. να δανείζουν και ακαριαία να πουλούν το δάνειο. Σε γενικές γραμμές, τα CDO λειτουργούσαν ως εξής:

Συνδύαζαν διαφορετικά είδη δανείων: ασφαλή δάνεια (π.χ., σε κάποιον πλούσιο δικηγόρο για να αγοράσει μια θερινή κατοικία), δάνεια που ενείχαν κάποιον βαθμό κινδύνου (π.χ., σε μια εταιρεία με ικανοποιητικό ιστορικό), και χαμηλής ποιότητας ή εξασφάλισης δάνεια (π.χ., ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια σε οικογένειες που ήταν σχεδόν βέβαιο ότι δεν θα κατάφερναν να καταβάλλουν τις δόσεις μετά από τη λήξη της αρχικής περιόδου στην οποία το επιτόκιο ήταν χαμηλό), ομαδοποιούνταν και στη συνέχεια κατανέμονταν σε μικρότερες

συσκευασίες, τα CDO, το καθένα από τα οποία περιείχε «φέτες» [tranches ή slices] αυτών των διαφορετικών δανείων, με την κάθε «φέτα» να έχει διαφορετικό επιτόκιο και να ενέχει διαφορετικούς κινδύνους μη αποπληρωμής.

Οι μαθηματικές εξισώσεις, που υπολόγιζαν πόσα χρήματα θα εισέπραττε ο κάτοχος ενός CDO όταν θα έληγε η προθεσμία του, ήταν τόσο πολύπλοκες ώστε ακόμα και αυτοί που τις έφτιαχναν δεν μπορούσαν να τις αποκωδικοποιήσουν. Ωστόσο, το γεγονός ότι λαμπρά μαθηματικά μυαλά είχαν σχεδιάσει τη δομή των CDO, αλλά και το αδιαμφισβήτητο δεδομένο ότι η Γουόλ Στριτ σεβόταν και φοβόταν τους οίκους αξιολόγησης που είχαν βαθμολογήσει τα CDO με ΑΑΑ, αρκούσαν για τις τράπεζες, τους μεμονωμένους επενδυτές και τα κεφάλαια κάλυψης [hedge funds] να τα αγοράζουν και να τα πουλούν σαν να ήταν υψηλής ποιότητας ομόλογα ή ακόμα και ρευστό χρήμα.

Αυτή είναι, όπως ο αναγνώστης θα έχει ήδη αντιληφθεί, η θλιβερή ιστορία των χαμηλής εξασφάλισης ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων. Η ιστορία του πώς η Γουόλ Στριτ δεν περιορίστηκε στο να επωφεληθεί από το τσουνάμι των ξένων κεφαλαίων και των εγχώριων εταιρικών κερδών, αλλά προσπάθησε να κερδίσει και από τους φτωχούς χορηγώντας τους ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια, τα οποία στην πραγματικότητα δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να αποπληρώσουν. Μέχρι το 2005, περισσότερο από το 22% των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ ήταν χαμηλής εξασφάλισης. Μέχρι το 2007, το ποσοστό αυτό είχε αυξηθεί στο 26%. Και όλα αυτά τα δάνεια κατανέμονταν σε CDO πριν ακόμα στεγνώσει το μελάνι ης πένας με την οποία είχε υπογράψει ο δανειολήπτης.

Μόνο μεταξύ 205 και 2007, οι Αμερικανικές επενδυτικές τράπεζες είχαν εκδώσει CDO αξίας 1 τρισεκατομμυρίου δολαρίων. Το 2008, η αξία των ομολόγων που βασίζονταν σε ενυπόθηκα δάνεια ξεπερνούσε τα 7 τρισεκατομμύρια δολάρια, από τα οποία τα 1,3 τρισεκατομμύρια δολάρια βασίζονταν σε ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια χαμηλής εξασφάλισης. Αυτά τα 7 τρισεκατομμύρια δολάρια ήταν περισσότερα από το συνολικό μέγεθος του ομολογουμένως γιγαντιαίου χρέους των ΗΠΑ. Ωστόσο, για να δώσουμε την πλήρη εικόνα της εκκολαπτόμενης καταστροφής, είναι σημαντικό να συσχετίσουμε αυτούς τους κολοσσιαίους αριθμούς τόσο μεταξύ τους όσο και με το παγκόσμιο ΑΕΠ: το 2003, για κάθε 1 δολάριο του παγκόσμιου ΑΕΠ, κυκλοφορούσαν παράγωγα αξίας 1,80 δολαρίων. Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 2007, η αναλογία αυτή είχε αυξηθεί κατά 640%: σε κάθε 1 δολάριο του παγκόσμιου ΑΕΠ αντιστοιχούσαν παράγωγα αξίας 132 δολαρίων. Ο χρηματοπιστωτικός κόσμος είχε προφανώς γίνει πάρα πολύ μεγάλος για να χωράει στον πλανήτη Γη!

Ήταν μια επική εποχή που το χρήμα έμοιαζα να φυτρώνει στα δέντρα. Οι παραδοσιακές εταιρείες που συνέχιζαν να κατασκευάζουν αληθινά «πράγματα» χλευάζονταν ως παρωχημένες. Πώς ήταν δυνατόν τα χαλυβουργία, οι αυτοκινητοβιομηχανίες, ακόμα και οι εταιρείες ηλεκτρονικών, να ανταγωνιστούν τα εκπληκτικά κέρδη της Γουόλ Στριτ; Όλες οι εταιρείες ήθελαν να συμμετέχουν στο «πάρτι»! Αυτός ήταν ο λόγος που συντηρητικές εταιρείες, όπως η General Motors, μπήκαν στον «χορό» των παραγώγων. Στην αρχή, επέτρεψαν στον χρηματοπιστωτικό βραχίονα της εταιρείας, που ο σκοπός ύπαρξής του ήταν να διευθετεί δάνεια για τους πελάτες που δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να αγοράσουν τοις μετρητοίς τα προϊόντα της εταιρείας (π.χ., ένα ακριβό αυτοκίνητο), να βάλλουν δοκιμαστικά το πόδι τους στη λίμνη των παραγώγων. Τους άρεσε η αίσθηση που δημιουργούσε το δροσερό ρεύμα των δολαρίων. Πολύ σύντομα, ο χρηματοπιστωτικός βραχίονας έγινε ο πιο κερδοφόρος τομέας της εταιρείας. Και η κερδοφορία της εταιρείας κατέληξε να εξαρτιέται αφενός σε ολοένα και μεγαλύτερο

βαθμό από τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες της και αφετέρου σε ολοένα και μικρότερο βαθμό από τα υλικά, αληθινά προϊόντα της.

Σύντομα, η παγκόσμια οικονομία εθίστηκε σε αυτά τα χρηματοπιστωτικά εργαλεία, από τα οποία τα CDO ήταν μόνο ένα δείγμα. Και άρχισαν να λειτουργούν όχι μόνο ως «αποθέματα αξίας», αλλά και ως «συναλλακτικά μέσα»: μετατράπηκαν σε μια ιδιωτική μορφή χρήματος. Μόλις η κυβέρνηση Κλίντον απελευθέρωσε τη Γουόλ Στριτ από κάθε ρυθμιστικό περιορισμό με μια απόφαση που πρέπει να αποδοθεί στον τότε υπουργό οικονομικών Λάρι Σάμερς, η παγκόσμια οικονομία κατακλύστηκε από αυτό το ιδιωτικό χρήμα. Η απεριόριστη προσφορά του διατηρούσε χαμηλά τα επιτόκια σε όλο τον κόσμο, με συνέπεια να τροφοδοτούνται φούσκες σε περιουσιακά στοιχεία (από το Μαϊάμι έως το Νεβάδα και από την Ιρλανδία έως την Ισπανία) και να ενθαρρύνονται κράτη να διατηρούν χρόνια ελλείμματα (π.χ., η Ελλάδα) καθώς μπορούσαν μα κλείνουν τις τρύπες στους προϋπολογισμούς του με φθηνά, άμεσα διαθέσιμα δάνεια.

Αξίζει να επισημανθεί η ειρωνεία: σε ένα κόσμο όπου δέσποζε ιδεολογικά ο μονεταριστικός συντηρητισμός και αντηχούσαν μακροσκελείς νουθεσίες για τους κίνδυνους που ενείχε η εκτύπωση νέου χρήματος, η ουσιαστική προσφορά χρήματος είχε εκχωρηθεί σε ιδιώτες-κουρσάρους που κατέκλυζαν τις αγορές με χρήμα που κατασκεύαζαν οι ίδιοι. Ποια ήταν η διαφορά από το να παραδοθούν στη μαφία οι εκτυπωτικές μηχανές της Ομοσπονδιακής Τράπεζας; Ελάχιστη, είναι η ειλικρινής απάντηση.

Σύμφωνα με την τυπική συντηρητική οικονομική θεωρία, αν η οικονομία κατακλύζεται με μεγάλες ποσότητες χρήματος, ιδίως κατά της διάρκεια μιας περιόδου οικονομικής ακμής, τότε οι αγορές χάνουν την ικανότητά τους να στέλνουν στους παραγωγούς και τους καταναλωτές μηνύματα για το τι πρέπει να παράγουν και τι πρέπει να εξοικονομούν. Παρ" όλα αυτά, ούτε ένας από όλους αυτούς τους αρχιερείς του δημοσιονομικού και νομισματικού συντηρητισμού δεν εξέφρασε την παραμικρή επιφύλαξη για όσο διάστημα πλημμύριζε την υφήλιο το τοξικό ιδιωτικό χρήμα, του οποίου την ποσότητα και την αξία δεν έλεγχε κανένας. Γιατί και αυτοί, όπως και ο εταιρικός καπιταλισμός στην Αμερική και αλλού, είχαν εθιστεί στη ισχύ του νεόκοπου ιδιωτικού χρήματος.

Όταν το 2008 τραβήχτηκε το καλώδιο από την πρίζα και το ιδιωτικό χρήμα εξαφανίστηκε από προσώπου γης, ο παγκόσμιος καπιταλισμός βρέθηκε αντιμέτωπος με αυτό που έμοιαζε με μια τεράστια κρίση ρευστότητας. Ήταν σαν να εξατμίστηκε το νερό της λίμνης και τα ψάρια -μικρά και μεγάλα- να σπαρταρούσαν στον βούρκο. Ωστόσο, το πρόβλημα ήταν μεγαλύτερο και βαθύτερο: η εξαφάνιση του ιδιωτικού χρήματος γονάτισε τον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Και μαζί με την πτώση του Παγκόσμιου Μινώταυρου, κατέρρευσε ο μοναδικός μηχανισμός που διέθετε η παγκόσμια οικονομία για να ανακυκλώνει τα πλεονάσματά της. Το αποτέλεσμα ήταν μια Κρίση από την οποία δεν μπορούν να μας βοηθήσουν να σωθούμε οι ενέσεις ρευστότητας από την Ομοσπονδιακή Τράπεζα και τις άλλες Κεντρικές Τράπεζες.

Τοξική θεωρία, Πρώτο Μέρος: οι πολιτικές της διάχυσης του πλούτου προς τα κάτω και τα οικονομικά της προσφοράς

Όταν ο Ρόναλντ Ρέιγκαν εγκαταστάθηκε στον Λευκό Οίκο, ο νεογέννητος Παγκόσμιος Μινώταυρος κατοικούσε ήδη εκεί, αν και δεν είχε ακόμα αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο. Οι υπηρέτες του39 τον ανέτρεφαν, προετοιμάζοντάς τον για αυτά που θα έρχονταν. Καθώς τα δυο ελλείμματα των ΗΠΑ διογκώνονταν, η σφραγίδα

του κτήνους στην Αμερικανική κοινωνία και η επιρροή του στη παγκόσμια οικονομία αποτυπώνονταν καθημερινά σε ολοένα και μεγαλύτερο βαθμό. Αυτό που αναμφίβολα ο πρόεδρος Ρέιγκαν πρόσθεσε στο μείγμα ήταν ένα πολιτικό και οικονομικό οικοσύστημα που εξυπηρετούσε απόλυτα τον Παγκόσμιο Μινώταυρο.

Η ρητορική του Ρέιγκαν άγγιξε μια ευαίσθητη χορδή της κοινής γνώμης μετά από μια δεκαετία σύγχυσης, κατά της διάρκεια της οποίας η υπερηφάνεια του Αμερικανικού έθνους είχε δεχτεί τη χειρότερη αλληλουχία πληγμάτων σε όλη την ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών: εκβιαζόμενη από τα πετρελαιοπαραγωγά κράτη της Μέσης Ανατολής,40 ηττημένη στα πεδία των μαχών του Βιετνάμ, εξοβελισμένη από το Ιράν εξαιτίας της επανάστασης του Χομεϊνί, παρατηρώντας παθητικά την εισβολή του Κόκκινου Στρατού στο Αφγανιστάν, η Αμερικανική κοινωνία αισθανόταν στο μεδούλι της τις αρνητικές επιπτώσεις των νέων κοινωνικών εντάσεων τις οποίες προκαλούσε η ανακοπή της αύξησης των πραγματικών μισθών. Η Αμερικανική κοινή γνώμη διψούσε για ένα αφυπνιστικό κάλεσμα στα όπλα, για ένα νέο «παράδειγμα» που θα αποκαθιστούσε την αυτοεκτίμησή της. Ο πρόεδρος Ρέιγκαν ικανοποίησε αυτή τη δίψα των «Αμερικανών συμπατριωτών» του, όπως του άρεσε να τους αποκαλεί, μειώνοντας τη φορολογία, αυξάνοντας τους εξοπλισμούς και κηρύσσοντας την επιστροφή στις παλιές καλές πουριτανικές αξίες.

Η βασική ιδέα δεν ήταν ούτε πρωτότυπη ούτε πολύπλοκη: μην εμπλέκετε το κράτος στην καθημερινότητα των Αμερικανών, αφήστε τους να κρατούν τα κέρδη τους και επιτρέψτε τους να ζουν τη ζωή τους. Στην πραγματικότητα, επρόκειτο για μια ολοκληρωτική υπαναχώρηση από την ιδέα -που είχε γεννηθεί εξαιτίας του Κραχ του 1929- ότι οι αγορές είναι πολύ ιδιότροπες για να αφήνονται στους επιχειρηματίες και τους καταναλωτές. ότι η κυβέρνηση των ΗΠΑ έπρεπε να επιβάλει κανόνες πειθαρχίας στον ιδιωτικό τομέα, να τον πείθει και να καθοδηγεί την πρόοδο του προκειμένου να αποφευχθεί μια νέα Κρίση όχι μόνο σε τοπικό αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο. Υπό αυτό το πρίσμα, το μήνυμα του Ρέιγκαν ήταν απόλυτα εναρμονισμένο με την προφητική ιδέα του Βόλκερ ότι τα συμφέροντα των ΗΠΑ απαιτούσαν τη διάλυση της παγκόσμιας οικονομίας.

Η μοναδική διαφορά ήταν ότι ο πρώην ηθοποιός το έθεσε πιο απλά. Το μήνυμά του ήταν: η προϋπόθεση για την συλλογική επιτυχία είναι η απρόσκοπτη επίτευξη της ατομικής επιτυχίας. Αν η Αμερική φαινόταν να βρίσκεται σε μια κατάσταση στασιμότητας, ήταν επειδή το μεγάλο κράτος την εμπόδιζε να προχωρήσει. Καθώς ο δυνητικά παραγωγικός ιδιωτικός τομέας ήταν δεμένος με ένα λουρί που το κρατούσε ένας ομφαλοσκοπούμενος Λεβιάθαν, αυτό που έπρεπε να γίνει ήταν να κοπεί το λουρί και ο Λεβιάθαν να μπει στη θέση του. Και ποια ήταν η θέση του, ποιος ήταν ο θεμιτός ρόλος του; Η υπεράσπιση του Έθνους, η οποία θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνον αν επιτρεπόταν οι ένοπλες δυνάμεις των ΗΠΑ να προβάλλουν την ισχύ τους και στις τέσσερις γωνίες του πλανήτη.

Μετά από την επικύρωση του προγράμματος του Ρέιγκαν από το Αμερικανικό εκλογικό σώμα, η Ουάσινγκτον άρχισε να εφαρμόζει μια πολιτική που βασιζόταν στα οικονομικά της προσφοράς και αύξησε θεαματικά τον προϋπολογισμό των ενόπλων δυνάμεων. Η έμφαση που δόθηκε στην «προσφορά» ήταν η κωδικοποιημένη ονομασία για την άρση των εμποδίων στην συσσώρευση κεφαλαίων. Στην πράξη, ισοδυναμούσε με μια μεγάλη μείωση της φορολογίας για όσους είχαν υψηλά εισοδήματα, με περικοπές στις δαπάνες για τα κοινωνικά προγράμματα, και με την κατάργηση όσων περιορισμών στις δραστηριότητες της Γουόλ Στριτ είχαν απομείνει από την εποχή του Παγκόσμιου Σχεδίου. Ταυτόχρονα, η αύξηση των δαπανών για τις ένοπλες δυνάμεις υπήρξε

ευλογία για το τεράστιο οικονομικό δίκτυο που σχετιζόταν με τις πολεμικές βιομηχανίες και τις κρατικές υπηρεσίες προμήθειας οπλικών συστημάτων.

Όταν οι διαφωνούντες με την πολιτική του Ρέιγκαν επεσήμαιναν ότι οι περικοπές φόρων ευνοούσαν τους πλούσιους (ιδίως σε συνδυασμό με τις περικοπές στα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας για τους φτωχούς), το τυπικό αντεπιχείρημα ήταν η διάχυση του πλούτου προς τα κάτω: σύμφωνα με αυτό το θεωρητικό σχήμα, όσο περισσότερο πλούτιζαν οι πλούσιοι, τόσο περισσότερο οι δαπάνες και οι επενδύσεις τους θα διέχεαν πλούτο προς τα κάτω, προς τους λιγότερο προνομιούχους. και, μάλιστα, με έναν τρόπο που ήταν πολύ πιο αποτελεσματικός από τη μεταβίβαση πόρων μέσω της φορολόγησης των πλουσίων.

Η διάχυση του πλούτου προς τα πάνω

Η θεωρία της διάχυσης του πλούτου προς τα κάτω αποσκοπούσε στη νομιμοποίηση της μείωσης της φορολογίας των πλουσίων, υπονοώντας ότι το πλεονάζον χρήμα των πλουσίων θα διαχεόταν προς τους φτωχούς. Όλα τα εμπειρικά δεδομένα διαψεύδουν αυτή την εικασία. Για να το θέσουμε απλά, δεν συνέβη ποτέ. Ο αυξανόμενος πλούτος των πλουσίων δεν έφθασε ποτέ στη χειμαζόμενη μικροαστική τάξη. Στην πραγματικότητα, συνέβη ακριβώς το αντίθετο: οι αγορές τιτλοποιημένων παραγώγων γέννησαν το φαινόμενο της διάχυση του πλούτου προς τα πάνω. Όπως είδαμε, η τιτλοποίηση των επισφαλών δανείων των φτωχών (π.χ., η μετατροπή των χαμηλής εξασφάλισης ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων σε CDO) είχε ως συνέπεια ο αρχικός δανειστής να αδιαφορεί για το αν θα αποπληρωνόταν ή όχι το δάνειο (καθώς το είχε ήδη πουλήσει σε κάποιον άλλο). Στη συνέχεια, αυτά τα τιτλοποιημένα πακέτα χρέους πωλούνταν και μεταπωλούνταν αποφέροντας αστρονομικά κέρδη (πριν από το Κραχ του 2008). Οι πλούσιοι είχαν ανακαλύψει ένα νέο ιδιοφυή τρόπο για να γίνονται πλουσιότεροι: πουλώντας με τη μορφή χρεογράφων περιουσιακά στοιχεία τα οποία ενσάρκωναν τα όνειρα, τις προσδοκίες και, τελικά, την απόγνωση των φτωχών.

Ο συνδυασμός της θεματικής αύξησης των δαπανών για τις ένοπλες δυνάμεις (σε σύγκριση με τις οποίες ήταν απειροελάχιστα τα κονδύλια που εξοικονομήθηκαν από τις περικοπές στον προϋπολογισμό για την κοινωνική πρόνοια) και της γενναιόδωρης μείωσης της φορολογίας των πλουσίων γέμισε με ζημίες τα λογιστικά βιβλία της κυβέρνησης των ΗΠΑ. Η ειρωνεία είναι πραγματικά εντυπωσιακή: η μεγαλύτερη μεταπολεμική επέκταση των κρατικών ελλειμμάτων πραγματοποιήθηκε από μια κυβέρνηση της οποίας η ρητορική εναντίον της κρατικής σπατάλης υπήρξε η πιο καυστική τις τελευταίες τρεις δεκαετίες.

Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος δεν θα μπορούσε να ελπίζει να βρει καλύτερους υπηρέτες στον Λευκό Οίκο και τους διαδρόμους της εξουσίας. Ενώ το δημοσιονομικό έλλειμμα των ΗΠΑ εκτινασσόταν, επιταχυνόταν το τσουνάμι των ξένων κεφαλαίων που εισρέανε στη Νέα Υόρκη. Καθώς η αγορά Αμερικανικών ομολόγων εθεωρείτο ως μια ασφαλής επένδυση σε μια περίοδο γενικευμένης αβεβαιότητας, τα παγκόσμια πλεονάσματα κατέφευγαν στις ΗΠΑ, επιτρέποντας στη Γουόλ Στριτ να δημιουργεί ακόμα περισσότερο ιδιωτικό χρήμα το οποίο τροφοδοτούσε ακόμα μεγαλύτερες καταναλωτικές δαπάνες.

Ένα χρόνια πριν από την εκλογική νίκη του Ρόναλντ Ρέιγκαν, η Μάργκαρετ Θάτσερ είχε ανεβεί στην εξουσία στη Βρετανία με ένα παρόμοιο πολιτικό πρόγραμμα. Η διαφορά ήταν ότι η κυβέρνησή της είχε κληρονομήσει μια οικονομία που παρήκμαζε για έναν σχεδόν αιώνα. Επιπλέον, ήταν μια οικονομία στην οποία

η εργατική τάξη είχε καταφέρει, ιδίως μετά από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, να αποκτήσει σημαντική ισχύ στα οικονομικά ζητήματα (τόσο μέσω της θέσπισης ενός μεγάλου κράτους προνοίας όσο και μέσω της εθνικοποίησης μεγάλων βιομηχανικών τομέων, όπως, για παράδειγμα, ο άνθρακας και ο χάλυβας).

Οι διαμορφωτές της κοινής γνώμης εκθείαζαν την Μάργκαρετ Θάτσερ επειδή μεταφύτευσε με επιτυχία το Αμερικανικό θαύμα σε Ευρωπαϊκό έδαφος. Το κυρίαρχο αφήγημα ήταν: αν η Ευρώπη θέλει να ξαναγίνει ανταγωνιστική, οφείλει να ακολουθήσει το παράδειγμα της Σιδηράς Κυρίας η οποία ιδιωτικοποίησε τις βιομηχανίες, απορρύθμισε την αγορά εργασίας και μείωσε το εργασιακό κόστος ανά μονάδα παραγωγής.

Το πρόβλημα με αυτό το αφήγημα είναι δεν αντέχει σε μια εξονυχιστική κριτική. Η κυβέρνηση της κυρίας Θάτσερ δεν μείωσε ποτέ το εργασιακό κόστος ανά μονάδα παραγωγής. Αυτό που έκανε ήταν να κατακρεουργήσει τη βιομηχανική παραγωγή, «απαλλάσσοντας τη Βρετανία τόσο από πολλούς παραδοσιακούς βιομηχανικούς τομείς της όσο από τα ενοχλητικά συνδικάτα. Αναμφίβολα, το έργο της στέφθηκε με επιτυχία. Ποιες ήταν, όμως, οι επιπτώσεις της καταστροφής των συνδικάτων στο εργασιακό κόστος ανά μονάδα παραγωγής;

Η απάντηση είναι πολύ πιο πολύπλοκη από όσο παραδέχονται οι περισσότεροι σχολιαστές. Καθώς το βάρος των μεταρρυθμίσεων έπεσε πάνω στα ανθρακωρυχεία, τη μεταλλοβιομηχανία και τη χαλυβουργία, χάθηκαν εκατομμύρια θέσεις πλήρους απασχόλησης. Όπως ήταν φυσικό, μειώθηκε δραματικά το μερίδιο του ΑΕΠ που αναλογούσε στους εργάτες και ολόκληρες περιοχές της Βρετανίας βυθίστηκαν σε τριτοκοσμικές συνθήκες. Ωστόσο, το μόνο που δεν έγινε ήταν αυτό για το οποίο απονέμονται εύσημα στην κυρία Θάτσερ: η πραγματική αμοιβή ανά ώρα εργασίας δεν μειώθηκε. Στην πραγματικότητα, και σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στις ΗΠΑ,41 αυξήθηκε σημαντικά.

Είναι πλέον σαφές ότι η εντυπωσιακή εκλογική επιτυχία της κυρίας Θάτσερ (ανεξάρτητα από το γεγονός ότι το Βρετανικό εκλογικό σύστημα είναι πλειοψηφικό) οφειλόταν σε δυο παραμέτρους: πρώτον, επειδή πολλοί από τους 4,5 εκατομμύρια ανέργους ήταν πολύ απογοητευμένοι και δυσαρεστημένοι για να κάνουν τον κόπο να πάνε ψηφίσουν. και, δεύτερον, οι εργαζόμενοι που κατάφεραν να διατηρήσουν τη δουλειά τους 3είχαν δει τους πραγματικούς μισθούς τους να αυξάνονται. Επιπλέον, η κυρία Θάτσερ τους είχε δώσει μπόνους που τους είχαν παρασύρει σε μια κερδοσκοπική διάθεση, η οποία ήταν απόλυτα εναρμονισμένη με τη χρηματοπιστωτική φρενίτιδα στη Γουόλ Στριτ και το Σίτι του Λονδίνου.

Τα μπόνους αυτά είχαν δυο μορφές: πωλήθηκαν (σε πολύ χαμηλές τιμές) στους εργαζομένους τα σπίτια στα οποία ζούσαν και ανήκαν στις δημοτικές αρχές. και τους δόθηκε η δυνατότητα να αγοράσουν μετοχές των νέων ιδιωτικοποιημένων εταιρειών (όπως της British Telecom, της British Gas και της Trustee Savings Bank42) με πολύ λιγότερα χρήματα από την εκτιμώμενη τρέχουσα τιμή τους. Και τα δυο αυτά μπόνους δελέασαν όσους από τη εργατική τάξη είχαν ακόμα δουλειά να συναινέσουν σε ένα οικονομικό σύστημα που έβαζε όλα τα αυγά στο καλάθι της κερδοσκοπίας πάνω στις τιμές των ακινήτων και των μετοχών.

Όπως ήταν αναμενόμενο, η πολυδιαφημισμένη δημοκρατία των μετόχων διήρκεσε μόνο μερικές ημέρες, καθώς οι αφομοιωμένοι εργάτες έσπευσαν να πουλήσουν τις μετοχές τους σε επιχειρηματικούς ομίλους. Το ίδιο έκαναν και με τις κατοικίες τους που μέχρι τότε ανήκαν στις δημοτικές αρχές, καθώς επεδίωξαν να μετακομίσουν σε καλύτερες συνοικίες και να κερδίσουν μερικά χρήματα, αφού ένα μεγάλο μέρος από το ποσό που κατέβαλλαν για τις νέες κατοικίες τους στις καλύτερες συνοικίες προερχόταν από ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια. Η

ιδιωτικοποίηση των κατοικιών που μέχρι τότε ανήκαν στις δημοτικές αρχές ενθάρρυνε τις τράπεζες να επεκτείνουν τη χορήγηση ενυπόθηκών στεγαστικών δανείων, αλλά να διαθέσουν πιστωτικές κάρτες σε οικογένειες που δεν είχαν ποτέ μια. Η συνεπακόλουθη αύξηση της ζήτησης για κατοικίες αύξησε τις τιμές τους και το γεγονός αυτό δημιούργησε στους εργάτες την αυταπάτη ότι είχαν γίνει πλουσιότεροι. Βασιζόμενες στην αύξηση της αξίας των «περιουσιακών στοιχείων», οι τράπεζες επιδόθηκαν σε έναν ανελέητο ανταγωνισμό για το ποια θα χορηγούσε δάνεια για διακοπές, για τη αγορά αυτοκινήτων, για τη αναβάθμιση στερεοφωνικών συγκροτημάτων, κλπ. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν ένας τέλειος εναρμονισμός ανάμεσα στα στεγαστικά δάνεια, τις τιμές των ακινήτων και τις καταναλωτικές δαπάνες.

Παράλληλα, η παραδοσιακή ισχύς του Σίτι του Λονδίνου στον χρηματοπιστωτικό τομέα, η απορρύθμισή του από την κυβέρνηση Θάτσερ (μια απόφαση που είναι επίσης γνωστή ως Μπινγκ Μπανγκ) και οι δεσμοί του Σίτι με τη Γουόλ Στριτ διασφάλιζαν ότι ένα σημαντικό μέρος από τα κεφάλαια που κατέφευγαν στις Ηνωμένες Πολιτείες θα περνούσαν μέσω του Σίτι. Το πέρασμά τους επέτρεψε στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα του Σίτι να έχουν πρόσβαση σε μεγάλες ποσότητες χρήματος, έστω και για μικρό χρονικό διάστημα. Τίποτα δεν συναρπάζει τους τραπεζίτες όσο η πρόκληση να κερδίσουν χρήματα εκμεταλλευόμενοι κεφάλαια που βρίσκονται βραχυπρόθεσμα υπό τον έλεγχό τους. Τα έσοδα από τις ιδιωτικοποιήσεις των Βρετανικών βιομηχανιών και των δημοτικών κατοικιών, ο αυξανόμενος δημόσιος δανεισμός της Βρετανίας, και οι χρηματοπιστωτικές ροές προς τη Γουόλ Στριτ συγχωνεύτηκαν σε ένα ορμητικό χείμαρρο που επέτρεψε στο Σίτι του Λονδίνου να ευημερήσει.

Εν κατακλείδι, τις τελευταίες τρεις δεκαετίες έχει χυθεί πολύ μελάνι για να αποτιμηθούν τα χρόνια Ρέιγκαν-Θάτσερ. Από την οπτική γωνία αυτού του βιβλίου, αρκεί να επισημάνουμε ότι οι πολιτικές του διάσημου ντουέτου συνέβαλλαν σημαντικά στην άνοδο του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Η εικόνα της Βρετανίας ως μιας επιχειρηματικής κοινωνίας, αλλά και η υπερδραστηριότητα των κτηματομεσιτών και των τραπεζιτών που αποσκοπούσε στη δημιουργία εντυπώσεων, εξαρτιόνταν σε πολύ μεγάλο βαθμό από τους χρηματιστές του Σίτι και τις αυξανόμενες τιμές των ακινήτων. Οι δυο αυτές φούσκες είχαν δημιουργηθεί για τον πολύ απλό λόγο ότι το Λονδίνο κατάφερε με επιδέξιο τρόπο να αυτοπροβληθεί ως ένας σταθμός ανεφοδιασμού που βρισκόταν σε ένα στρατηγικό σημείο των μεταναστευτικών οδών τις οποίες χρησιμοποιούσαν τα παγκόσμια κεφάλαια για να φθάσουν στη Νέα Υόρκη.

Τοξική θεωρία, Δεύτερο Μέρος: οικονομικά μοντέλα και συναφείς αυταπάτες

Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος βασίστηκε στην ευμενή στάση κυβερνήσεων που δεν παρεμπόδισαν τη διόγκωση των ασυμμετριών του. Οι πολιτικές του νεοφιλελευθερισμού, τις οποίες εισήγαγαν οι Θάτσερ και Ρέιγκαν, τον υπηρετούσαν πιστά. Όμως, χρειαζόταν κάτι ακόμα: μια νέα οικονομική θεωρία που θα πρόσθετε μια επίφαση επιστημονικής νομιμοποίησης στις εφαρμοζόμενες πολιτικές.

Στο Κεφάλαιο 1, εξετάσαμε την ουσία αυτών των οικονομικών θεωριών. Ωστόσο, ανεξάρτητα από το περιεχόμενό τους, υπήρχαν δυο προαπαιτούμενα τα οποία έπρεπε να πληρούν οι θεωρίες αυτές προκειμένου να θεωρούνται ρεαλιστικές και επίκαιρες σε μια περίοδο όπου η παγκόσμια οικονομία, σύμφωνα με τον Πολ Βόλκερ, βρισκόταν σε μια κατάσταση εσκεμμένης διάλυσης: πρώτον, οι

οικονομικές θεωρίες έπρεπε να αποστασιοποιούνται από την ιδέα ότι είναι εφικτή η ορθολογική διαχείριση της οικονομίας. και, δεύτερον, έπρεπε να εμπεριέχουν ένα οικονομικό μοντέλο στο οποίο τόσο οι ρυθμιστικοί περιορισμοί στη συσσώρευση κεφαλαίων όσο και κάθε μορφή δημοκρατικού ελέγχου των αχαλίνωτων αγορών έπρεπε να μοιάζουν αναποτελεσματικοί και, κυρίως, παράλογοι.

Και τα δυο αυτά προαπαιτούμενα πληρούνταν από ένα φορμαλιστικό μοντέλο (το οποίο είχε πολλές εκδοχές που όλες τους χαρακτηρίζονταν από μια εντυπωσιακή μαθηματική πολυπλοκότητα43), στο οποίο ο καπιταλισμός εμφανιζόταν με μια από τις δυο ακόλουθες μορφές: είτε ως ένα στατικό σύστημα άχρονων αλληλένδετων αγορών που βρίσκονται σε μια κατάσταση μόνιμης ισορροπίας. είτε ως ένα δυναμικό σύστημα που εξελισσόταν μέσα στον χρόνο, αλλά περιλάμβανε ένα μόνον άτομο (που ονομαζόταν αντιπροσωπευτικός παράγοντας) ή έναν μόνον τομέα. Εν ολίγοις, μια γενιά οικονομολόγων μεγάλωσε με οικονομικά μοντέλα που καταπιάνονταν είτε με την πολυπλοκότητα είτε με τον χρόνο, αλλά ποτέ και τα δυο μαζί.

Το μεγάλο πλεονέκτημα αυτών των μοντέλων ήταν ότι παρουσίαζαν μια εικόνα του καπιταλισμού που ήταν τόσο περίπλοκη μαθηματικά, ώστε αυτοί που τα χρησιμοποιούσαν μπορούσαν να περάσουν μια ολόκληρη ζωή εμβαθύνοντας στις περίπλοκες φορμαλιστικές δομές των μοντέλων χωρίς καν να αντιληφθούν ότι, εξαιτίας της κατασκευής τους, τα μοντέλα αυτά δεν θα μπορούσαν ποτέ να προσομοιώσουν τον πραγματικό, υπαρκτό καπιταλισμό.

Ασφαλώς, όλα τα μοντέλα είναι αφηρημένες κατασκευές που ο σκοπός τους είναι να απλοποιούν. Στη φυσική, για παράδειγμα, ξεκινά κανείς από πολλές απλοποιητικές υποθέσεις (π.χ., ότι δεν υπάρχει η τριβή ή η βαρύτητα) προκειμένου να ελέγξει μερικούς βασικούς νόμους της Φύσης. Σταδιακά, όμως, περιορίζει τις μη ρεαλιστικές υποθέσεις. Εις βάρος της πολυπλοκότητας, ο φυσικός καταλήγει σε πιο πρακτικά χρήσιμες εκδοχές της θεωρίας.

Αυτό, όμως, δεν ισχύει στα οικονομικά: στην οικονομική θεωρία, η διαδικασία της σταδιακού περιορισμού των περιοριστικών υποθέσεων σταματά απότομα πριν καν ξεκινήσει. Αν η μη ύπαρξη της βαρύτητας είναι η πιο περιοριστική υπόθεση στη φυσική, στα οικονομικά το αντίστοιχο είναι η αχρονία. ή ότι όλοι οι καταναλωτές και οι βιομηχανίες είναι πανομοιότυποι. Ωστόσο, σε αντίθεση με τη φυσική όπου μπορούν να περιορίσουμε τις υποθέσεις για να φθάσουμε πιο κοντά στην αλήθεια, στα οικονομικά δεν μπορούμε να το κάνουμε. Πράγματι, υπάρχει ένα οικονομικό θεώρημα που αποδεικνύει ότι τα οικονομικά μοντέλα δεν μπορούν να καταπιάνονται ταυτόχρονα με τον χρόνο και την πολυπλοκότητα.44

Δεν πρέπει να υποτιμάμε την πρακτική σημασία αυτής της αδυνατότητας. Στην πραγματικότητα, εξηγεί σε μεγάλο βαθμό πώς η οικονομική θεωρία κατέληξε να γίνει ένας από τους πιο πιστούς υπηρέτες του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Επειδή αν είναι αδύνατον ένα μαθηματικοποιημένο οικονομικό μοντέλο να απεικονίσει τις συναλλαγές που γίνονται σε πραγματικό χρόνο ανάμεσα σε διαφορετικούς ανθρώπους και βιομηχανίες, τότε τα οικονομικά μοντέλα πρέπει να διαχωριστούν από κάθε θεωρία για τις κρίσεις. Σε τελική ανάλυση, μια κρίση είναι εκ φύσεως ένα δυναμικό φαινόμενο το οποίο επηρεάζει μια πολυ-πρόσωπη (και πολυ-βιομηχανική) κοινωνία και εκτυλίσσεται σε πραγματικό χρόνο. Ο Ροβινσώνας Κρούσος ήταν δυστυχισμένος, πεινασμένος και να περνούσε μια υπαρξιακή κρίση, αλλά δεν θα μπορούσε ποτέ να βιώσει μια οικονομική κρίση (τουλάχιστον, όχι πριν από την άφιξη του Παρασκευά). Οι κρίσεις προϋποθέτουν μια αποτυχία στον συντονισμό ανάμεσα σε διαφορετικούς ανθρώπους, την κατάρρευση της

ικανότητας μιας οικονομίας να χρησιμοποιεί συλλογικά τους ατομικούς πόρους της. Δεν είναι μια από τις παράδοξες επιστημονικές αποτυχίες το γεγονός ότι, παρά την απίστευτη πολυπλοκότητά τους, τα μαθηματικά οικονομικά μοντέλα δεν μπορούν καν να συμπεριλάβουν στις εξισώσεις τους την ιδέα μιας Κρίσης;

Ακόμα και αν δεχτούμε ότι η ιστορία των μαθηματικών οικονομικών μοντέλων είναι η ιστορία μιας δραματικής επιστημονικής αποτυχίας, για ποιον λόγο υποστηρίζω ότι, ως θεωρητικό corpus, τα οικονομικά κατέληξαν να γίνουν ένας από τους υπηρέτες του Παγκόσμιου Μινώταυρου; Για δυο λόγους. Ο πρώτος είναι ευκολοδιάκριτος: όταν η πανοπλία της θεωρία των μοντέρνων οικονομικών δεν αφήνει λογικό χώρο για τις Κρίσεις και απεικονίζει τον καπιταλισμό ως ένα σύστημα αλληλένδετων αγορών που βρίσκονται σε μια κατάσταση άχρονης ισορροπίας, λειτουργούν ως ο ιδεολογικός προπαγανδιστής των φονταμενταλιστών της ελεύθερης αγοράς, Ο δεύτερος, λιγότερο ευδιάκριτος, λόγος σχετίζεται με το τοξικό χρήμα της Γουόλ Στριτ, του οπίου ο ρόλος ως ενός από τους υπηρέτες του Παγκόσμιου Μινώταυρου έχει ήδη τεκμηριωθεί.

Τα CDO, που τεμάχιζαν και συγχώνευαν διάσπαρτα δάνεια που είχαν χορηγηθεί σε ένα ετερογενές πλήθος οικογενειών και επιχειρήσεων, δημιουργήθηκαν βάσει συγκεκριμένων μαθηματικών εξισώσεων, των οποίων ο σκοπός υποτίθεται ότι ήταν να υπολογίζουν την αξία και την επικινδυνότητά τους. Αυτές οι μαθηματικές εξισώσεις αναπτύχθηκαν από «μηχανικούς-χρηματιστές» που εργάζονταν για τη Γουόλ Στριτ (την J. P. Morgan, την Bank of America, την Goldman Sachs, κλπ). Για να είναι εφικτή η επίλυση τω εξισώσεων, έπρεπε να ισχύουν μερικές υποθέσεις. Και, κυρίως, η υπόθεση ότι η πιθανότητα μια «φέτα» χρέους μέσα σε ένα CDO να μην αποπληρωθεί ήταν ασύμβατη με τη πιθανότητα να υπάρξουν μέσα στο ίδιο CDO «φέτες» που δεν θα αποπληρώνονταν. Δηλαδή, η υπόθεση ότι αυτό που συνέβη το 2007-8 ήταν… αδύνατον να συμβεί! Δηλαδή, ότι ήταν περιττό να συνυπολογιστεί η πιθανότητα κάποιας κρίσης κατά τη διάρκεια της οποίας ο Μπομπ θα ένα το σπίτι του για λόγους που αύξαναν τις πιθανότητες να χάσει η Τζέιν τη δουλειά της και, τελικά, να μην μπορέσει ούτε και αυτή να αποπληρώσει το ενυπόθηκο στεγαστικό της δάνειο.45

Η αναπόφευκτη ερώτηση, την οποία έκαναν όλοι μετά το Κραχ του 2008, ήταν: για ποιον λόγο αποδέχονταν ως ορθές τις αποτιμήσεις των CDO τόσοι πολλοί ευφυείς και ιδιοτελείς χρηματιστές, αφού η ζωή τους εξαρτιόταν από το αν ίσχυαν οι υποθέσεις πάνω τις οποίες βασίζονταν τα CDO; Η απάντηση έχει δυο σκέλη: πρώτον, επειδή ήταν αιχμάλωτοι της συμπεριφοράς της αγέλης και θα κινδύνευαν να χάσουν τις δουλειές τους αν πήγαιναν κόντρα στο ρεύμα.46 και, δεύτερον, επειδή κατά τη διάρκεια τη παντοδυναμίας του Παγκόσμιου Μινώταυρου τα οικονομικά είχαν μετατραπεί σε μια μαθηματικοποιημένη δεισιδαιμονία, η οποία όπλιζε τους χρηματιστές με την υπεράνθρωπη και εξωφρενικά παράλογη αυτοπεποίθηση που ήταν αναγκαία για να γκρεμίσουν το σύστημα που τους έτρεφε (ενδεχομένως, ενάντια στην κρίση τους και τις επιθυμίες τους). Ήταν, όντως, μια απολύτως σύγχρονη τραγωδία.

Επίλογος: ο οιωνός

Η κατάρρευση του Παγκόσμιου Σχεδίου και η εσκεμμένη διάλυση της παγκόσμιας οικονομίας που επακολούθησε είχαν το ιδεολογικό αντίστοιχό τους: το δόγμα ότι οι συλλογικές μας προσπάθειες να ελέγξουμε την παγκόσμια οικονομία είναι καταδικασμένες να αποτύχουν. ότι είναι βέβαιο πως οι αγορές θα υπερφαλαγγίσουν κάθε προσπάθειά μας να τις κατευθύνουμε.

Οι νεοφιλελεύθεροι είναι απόλυτα πεπεισμένοι ότι η «οικονομία» είναι πολύ ατίθαση για να υπόκειται σε έναν κεντρικό σχεδιασμό και, άρα, είναι προτιμότερο να την αφήνουμε στα χέρια των αυτορυθμιζόμενων δυνάμεων της αγοράς. Αυτό που δεν αντιλαμβάνονται είναι ότι στη φάση που διαδέχτηκε το Παγκόσμιο Σχέδιο δεν αναδύθηκε αυθόρμητα μια τάξη. Πράγματι, οι πολυαγαπημένες τους αγορές διοικούνταν από τα σιδερένια νύχια του Παγκόσμιου Μινώταυρου, τον οποίο βοηθούσε και παρότρυνε ένα σύνολο χαρούμενων υπηρετών: διαδοχικές κυβερνήσεις των ΗΠΑ, οι συνέπειες που είχε η οικονομική στασιμότητα στη μέση Αμερικανική οικογένεια, οι σκοτεινές δραστηριότητες της Γουόλ Στριτ και πολλές ανόητες οικονομικές θεωρίες.47

Το νέο δόγμα ενισχυόταν από το τη διαίσθηση ότι οι δυνάμεις της αγοράς έμοιαζαν με την άμπωτη και την παλίρροια, ότι ο οποιοσδήποτε προσπαθεί να μπει στον δρόμο τους βαυκαλίζεται ότι είναι ένας σημερινός βασιλιάς Κανούτος [ο οποίος, σύμφωνα, με τους θρύλος, μπορούσε να στέκεται σε μια ακτή και να σταματάει τα κύματα στην άκρη των ποδιών του για να μην τα βρέξουν]. Το μεγαλύτερο παράδοξο της εποχής μας είναι ότι αυτή η απίστευτη αισιοδοξία συμβάδιζε με ένα είδος ηθικού ενθουσιασμού για τις λύσεις των αγορών: από τη μια μεριά, πίστευαν ότι τίποτα καλό δεν μπορεί να προέλθει από τον κυβερνητικό σχεδιασμό. και, ταυτόχρονα, ήταν πεπεισμένοι ότι οι αχαλίνωτες αγορές επιτελούν πάντα θαύματα.

Παρ" όλο που μπορεί κανείς να καταλάβει τη λογική της απαισιοδοξίας αναφορικά με τις συνέπειες που έχουν στη ζωή μας οι κυβερνητικές παρεμβάσεις, είναι ακατανόητη η συνύπαρξη της με μια θερμή, ατεκμηρίωτη πίστη στην ικανότητα των αγορών να είναι πάντα αποτελεσματικές. Πώς είναι δυνατόν ο ριζικός σκεπτικισμός για το κράτος να συνδυάζεται με μια θρησκευτική αφοσίωση στην ιδέα ότι τα αποτελέσματα των αγορών είναι εξ" ορισμού τα βέλτιστα; Ποιος είναι ο μηχανισμός που διασφαλίζει ότι τα αποτελέσματα των αγορών είναι στο απυρόβλητο της μνησίκακης ανθρώπινης μοίρας;

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 μέχρι το 2008, ο λόγος γα τον οποίο η παγκόσμια οικονομία μεγεθυνόταν με σταθερούς ρυθμούς ήταν ο Παγκόσμιος Μινώταυρος. Ενώ η απορρύθμιση των αγορών, οι ιδιωτικοποιήσεις και η χρηματικοποίηση είχαν αποχαλινωθεί, η έλλειψη ενός σαφώς καθορισμένου Παγκόσμιου Σχεδίου αμβλυνόταν από τον ενεργό ρόλο του κτήνους ως ενός υποκατάστατου Παγκόσμιου Μηχανισμού Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων χωρίς τον οποίο η παγκόσμια οικονομία δεν θα μπορούσε να λειτουργεί.

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Παγκόσμιου Μινώταυρου, οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι δορυφόροι τους (όπως η Βρετανία) συσσώρευαν εθνικά χρέη, οι Αγγλο-Αμερικανικές οικογένειες δανείζονταν για να καταναλώνουν, και η Γουόλ Στριτ γεννούσε και συσσώρευε τοξικό ιδιωτικό χρήμα. Παράλληλα, οι πετρελαιοπαραγωγές χώρες, η Γερμανία, η Ιαπωνία, οι χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας (ιδίως μετά από την κρίση του 1998 στην Ανατολική Ασία) και, αργότερα, η Κίνα δημιουργούσαν κολοσσιαία συναλλαγματικά αποθεματικά τα οποία διοχέτευαν στη Γουόλ Στριτ και το Σίτι του Λονδίνου. Σε έναν ατέρμονα κύκλο, αυτές οι κεφαλαιακές ροές χρηματοδοτούσαν τα δυο ελλείμματα της Αμερικής με τρόπους που συνέχιζαν τη δημιουργία πλεονασμάτων στην Ευρώπη και την Ανατολική Ασία.

Μήπως ο αγορές επιτελούσαν το θαύμα τους; Στην πραγματικότητα, όχι. Επειδή αυτός ο επισφαλής Παγκόσμιος Μηχανισμού Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων δεν θα μπορούσε ποτέ να γεννηθεί από την αυθόρμητη λειτουργία των αγορών: ήταν ένας μηχανισμός τον οποίο σχεδίασαν και επέβλεπαν Αμερικανοί

διαμορφωτές της πολιτικής που είχαν τις γνώσεις και την αποφασιστικότητα να καθορίζουν εκ των προτέρων τις εξελίξεις. υπήρξαν αρκετοί, αλλά αυτό το βιβλίο απέτισε επανειλημμένα φόρο τιμής σε ένα από τους ευφυέστερους: τον Πολ Βόλκερ, τον πρώην επικεφαλής της Ομοσπονδιακής Τράπεζας που βρισκόταν σε θέσεις εξουσίας από το 1971, όταν ο Παγκόσμιος Μινώταυρος δεν ήταν παρά μια θαμπή εικόνα στα μάτια της Ουάσινγκτον, μέχρι μετά από την πτώση του το 2008.

Στο εισαγωγικό κεφάλαιο, ανέφερα ότι η Βασίλισσα της Αγγλίας είχε ρωτήσει τους οικονομολόγους «για ποιον λόγο δεν το προβλέψατε;» Στην πραγματικότητα, ο Πολ Βόλκερ το είχε προβλέψει.

Όπως άρμοζε σε μια πραγματική ηγετική φυσιογνωμία που είχε διαδραματίσει έναν μείζονα ρόλο στη δημιουργία του κτήνους, είχε το θάρρος να κάνει αυτό που άλλοι (όπως οι Ευρωπαίοι) δεν είχαν το κουράγιο να κάνουν: να κοιτάξει κατάματα τον Παγκόσμιο Μινώταυρο, το δημιούργημά του, χωρίς να δειλιάσει. Στις 10 Απριλίου 2005, όταν κανείς δεν έδινε σημασία στις «κακές ειδήσεις», είχε γράψει:

«Αυτό που διατηρεί τη συνοχή [της οικονομικής επιτυχίας των ΗΠΑ] είναι μια μαζική και αυξανόμενη ροή κεφαλαίων από το εξωτερικό, με έναν ρυθμό της τάξης 2 δισεκατομμυρίων δολαρίων καθημερινά ο οποίος μεγαλώνει… Ως έθνος, δεν δανειζόμαστε, ούτε ικετεύουμε συνειδητά. Δεν προσφέρουμε καν θελκτικά επιτόκια, ούτε μπορούμε να προστατεύσουμε τους δανειστές μας από τον κίνδυνο της μείωσης της αξίας του δολαρίου… Γεμίζουμε τα καταστήματά μας και τα γκαράζ μας με αγαθά από το εξωτερικό και ο ανταγωνισμός υπήρξε ένας ισχυρό εμπόδιο στην άνοδο των εγχώριων τιμών. Ασφαλώς, έχει συμβάλλει το γεγονός ότι διατηρούμε τα επιτόκια πολύ χαμηλά παρά την πολύ μεγάλη μείωση των αποταμιεύσεων και τους γρήγορους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης. Και αυτό είναι ευνοϊκό για τους εμπορικούς εταίρους μας και για όσους μας προσφέρουν κεφάλαια. Μερικοί, όπως η Κίνα, εξαρτώνται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την επέκταση των εγχώριων αγορών μας. Και οι περισσότερες από τις κεντρικές τράπεζες των αναδυόμενων χωρών επιδιώκουν να κατέχουν ολοένα και περισσότερα δολάρια, καθώς [το δολάριο] είναι, σε τελική ανάλυση, ό,τι εγγύτερο έχει ο κόσμος σε ένα πραγματικό διεθνές νόμισμα… Το πρόβλημα είναι ότι αυτό το φαινομενικά ευνοϊκό μοντέλο δεν μπορεί να διατηρηθεί επ" αόριστον. Δεν ξέρω καμία χώρα η οποία να έχει καταφέρει να καταναλώνει και να επενδύει επί μακρόν 6% περισσότερο από ό,τι παράγει. Οι Ηνωμένες Πολιτείες απορροφούν περίπου το 80% τα καθαρής ροής των διεθνών κεφαλαίων».

Δεν θα μπορούσα να το θέσω καλύτερα. Αν κάποιος έπρεπε να τον συστήσει τον Παγκόσμιο Μινώταυρο, ο Πολ Βόλκερ το έκανε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Ως μια επιπλέον απόδειξη ότι οι άνθρωποι που κινούσαν τα νήματα στις ΗΠΑ όχι μόνον είχαν πλήρη επίγνωση ότι ο Παγκόσμιος Μινώταυρος ποδοπατούσε την παγκόσμια οικονομία αλλά και ότι ανησυχούσαν, παραθέτω τι είχε πει τρία χρόνια νωρίτερα, το 2002, ο Στέφεν Ρόατς, ο επικεφαλής οικονομολόγος της επενδυτικής τράπεζας της Morgan Stanley:

«Αυτό το έπος είναι… για την υπό εξέλιξη πιο βαθιά ασυμμετρία στην παγκόσμια οικονομία, για ισορροπήσει εκ νέου ένας Αμερικανοκεντρικός κόσμος… Η Ιστορία μας λέει ότι αυτοί του είδους οι ασυμμετρίες δεν είναι βιώσιμες… Μπορεί η οικονομία των ΗΠΑ που στερείται αποταμιεύσεων να συνεχίσει να χρηματοδοτεί τη διαρκώς διευρυνόμενη επέκταση της στρατιωτικής της ανωτερότητας; Η απάντησή

μου είναι ένα ηχηρό όχι. Η σύγκλιση των ιστορικών, των γεωπολιτικών και των οικονομικών τάσεων με έχει πείσει περισσότερο από ποτέ ότι ο Αμερικανοκεντρικός κόσμος είναι μια μη βιώσιμη προοπτική».49

Εκ των υστέρων, διαπιστώνουμε ότι οι δημιουργοί του κτήνους (οι κορυφαίοι κρατικοί αξιωματούχοι της Αμερικής και μερικοί αρχιερείς της Γουόλ Στριτ) μπορούσαν να αποκωδικοποιήσουν τον οιωνό. Αντίθετα με τους ανυποψίαστους υπηρέτες του Παγκόσμιο Μινώταυρου, είχαν δει το Κραχ να έρχεται. Σε μια οδυνηρά αργή κίνηση.

Κεφάλαιο 6
Κραχ

Καταρρέοντες πύργοι

Τα παιδιά μαθαίνουν τις βασικές αρχές της στατικής σε νεαρή ηλικία: βάζουν κύβους τον έναν πάνω στον άλλο μέχρι να γκρεμιστεί ο πύργος των κύβων που έφτιαξαν και, με ένα χαρούμενο χαμόγελο, ξαναρχίζουν να τον φτιάχνουν. Κάτι αντίστοιχο συνέβη το 2008. Η μοναδική διαφορά ήταν ότι, με εξαίρεση τους τραπεζίτες που άρχισαν πολύ γρήγορα να οικοδομούν καινούργιους πύργους (χάρη στη γενναιοδωρία των φορολογουμένων), δεν υπήρχαν χαμόγελα και οι περισσότεροι άνθρωποι παραμένουν βυθισμένοι σε μια κατάσταση μελαγχολίας τέσσερα χρόνια μετά από την κατάρρευση του μεγαλύτερου από τους πύργους που οικοδομήθηκαν μετά από τη δεκαετία του 1970.

Η ιστορία του πώς άρχισε το Κραχ του 2008 ανήκει πλέον στη σφαίρα των θρύλων. Γράφτηκαν δεκάδες βιβλία που είναι στοιβαγμένα στα ράφια πανεπιστημιακών βιβλιοθηκών, σε κιόσκια αεροδρομίων όπου πωλούνται εφημερίδες και περιοδικά, στους πάγκους που στήνουν στις γωνίες δρόμων αριστερίστικες ομάδες, κλπ. Καθώς, λοιπόν, δεν είναι αναγκαίο να παρουσιάσουμε διεξοδικά την αλληλουχία των γεγονότων, θα περιοριστούμε σε ένα μινιμαλιστικό χρονοδιάγραμμα που θα μας υπενθυμίσει την πορεία των γεγονότων. Το ζητούμενο είναι να θυμηθούμε αυτά τα δραματικά γεγονότα έχοντας ταυτόχρονα κατά νου τις βαθύτερες αιτίες της κατάρρευσης του Παγκόσμιου Σχεδίου και της αντικατάστασής του από τον Παγκόσμιο Μινώταυρο.

Όπως είναι πλέον γνωστό, πριν από το 2008 η Γουόλ Στριτ είχε καταφέρει να δημιουργήσει ένα παράλληλο νομισματικό σύστημα, μια μορφή ιδιωτικού χρήματος, που βασιζόταν στις κεφαλαιακές εισροές προς τον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Η παγκόσμια οικονομία εθίστηκε σε αυτό το τοξικό ιδιωτικό χρήμα το οποίο, από τη φύση του, αναδιπλασιαζόταν αενάως. Αν οι Κεντρικές Τράπεζες δεν θυμόντουσαν τα διδάγματα του Κραχ του 1929, οι επιπτώσεις θα ήταν αδιανόητες και όχι απλά τρομακτικές.

Το χρονικό ενός προαναγγελθέντος Κραχ: Credit crunch [πιστωτική ασφυξία], διαδώσεις και κοινωνικοποίηση σχεδόν των πάντων

2007 – Τα προειδοποιητικά μηνύματα

Απρίλιος – Η New Century Financial, μια χρηματοπιστωτική εταιρία που είχε χορηγήσει ένα μεγάλο αριθμό ενυπόθηκων δανείων χαμηλής εξασφάλισης, χρεοκόπησε και ο αντίκτυπος έγινε αισθητός σε όλο τον χρηματοπιστωτικό τομέα.
Ιούλιος – Η Bear Sterns, μια από τις πιο ιστορικές εμπορικές τράπεζες, ανακοίνωσε ότι δυο από τα κεφάλαια κάλυψής της αδυνατούσαν να καταβάλλουν στους επενδυτές τα οφειλόμενα. Ο νέος επικεφαλής της Ομοσπονδιακής Τράπεζας, ο Μπεν Μπερνάκι (που είχε πρόσφατα διαδεχτεί τον Άλαν Γκρίνσπαν), ανακοίνωσε ότι η κρίση των ενυπόθηκων δανείων χαμηλής εξασφάλισης είναι σοβαρή και ότι το κόστος της ενδέχεται να ανέλθει σε 100 δισεκατομμύρια δολάρια.
Αύγουστος – Η Γαλλική εμπορική τράπεζα BNP-Paribas προέβη σε μια παρόμοια ανακοίνωση με εκείνη της Bear Sterns αναφορικά με δυο από τα κεφάλαια κάλυψής της. Η αιτιολογία που επικαλέστηκε; Ότι δεν μπορούσε πλέον να

αποτιμήσει τα περιουσιακά στοιχεία τους. Στην πραγματικότητα ήταν μια ομολογία ότι τα χρηματοκιβώτιά της ήταν γεμάτα με CDO, για τα οποία η ζήτηση είχε πέσει σε μηδενικά επίπεδα με συνέπεια να είναι αδύνατον να τα τιμολογήσει. Σχεδόν ακαριαία, οι Ευρωπαϊκές τράπεζες σταμάτησαν δανείζουν η μια την άλλη. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα υποχρεώθηκε να διαθέσει 95 δισεκατομμύρια ευρώ στις χρηματοπιστωτικές αγορές για να αποτρέψει μια άμεση επιδημία έλλειψης ρευστότητας. Πολύ σύντομα, διέθεσε επιπλέον 109 δισεκατομμύρια ευρώ στις αγορές. Ταυτόχρονα, η Ομοσπονδιακή Τράπεζα, η Τράπεζα του Καναδά, η Κεντρική Τράπεζα της Αυστραλίας και η Τράπεζα της Ιαπωνίας άρχισαν να διοχετεύουν έναν ανεξακρίβωτο αριθμό δισεκατομμυρίων στους χρηματοπιστωτικούς τομείς των χωρών τους. Στις 17 Αυγούστου, ο Μπερνάκι μείωσε ανεπαίσθητα το βασικό επιτόκιο, δείχνοντας ότι δεν αντιλαμβανόταν το μέγεθος του προβλήματος.

Σεπτέμβριος – Η προφανής απροθυμία των τραπεζών να δανείσουν η και την άλλη αποκαλύφθηκε όταν το επιτόκιο του διατραπεζικού δανεισμού (Libor) εκτοξεύτηκε πάνω από το 1% του βασικού επιτοκίου της Τράπεζας της Αγγλίας (για πρώτη φορά μετά από την Κρίση της Ανατολικής Ασίας του 1998). Επακολούθησε, για πρώτη φορά μετά το 1929, ένα κύμα μαζικών αναλήψεων από μια τράπεζα. Η εν λόγω τράπεζα ήταν η Northern Rock. Παρ" όλο που δεν κατείχε CDO και δεν είχε χορηγήσει ενυπόθηκα δάνεια χαμηλής εξασφάλισης, βασιζόταν σε πού μεγάλο βαθμό σε βραχυπρόθεσμα δάνεια από άλλες τράπεζες. Μόλις στέρευσε αυτή η πηγή πίστωσης, η Northern Rock δεν μπορούσε πλέον να καλύψει τις ανάγκες της σε ρευστότητα. Όταν οι πελάτες της το υποψιάστηκαν, άρχισαν να αποσύρουν τα χρήματά τους με συνέπεια η τράπεζα να καταρρεύσει, για την επαναφέρει στη συνέχεια στη «ζωή» η Τράπεζα της Αγγλίας με ένα κόστος που υπερέβαινε τα 15 δισεκατομμύρια στερλίνες. Ο Μπερνάκι, που συνταράχτηκε από αυτή την εξέλιξη, μείωσε το βασικό επιτόκιο των ΗΠΑ σε 4,75%, ενώ η Τράπεζα της Αγγλίας διοχέτευσε 10 δισεκατομμύρια στερλίνες στο Σίτι του Λονδίνου.

Οκτώβριος – Η τραπεζική κρίση επεκτάθηκε στο πιο ευυπόληπτο χρηματοπιστωτικό ίδρυμα της Ελβετίας, την UBS, τραβώντας την προσοχή όλου του κόσμου. Η UBS ανακοίνωσε ότι ο πρόεδρος και διευθύνων σύμβουλός της, αναλαμβάνοντας την ευθύνη για την απώλεια 3,4 δισεκατομμυρίων δολαρίων από CDO που εμπεριείχαν Αμερικανικά ενυπόθηκα δάνεια χαμηλής εξασφάλισης. Ταυτόχρονα, η Citigroup αποκάλυψες την απώλεια 3,1 δισεκατομμυρίων δολαρίων (και σε αυτή την περίπτωση από CDO που βασίζονταν σε ενυπόθηκα δάνεια), ένα ποσό που μέσα σε μερικές ημέρες ανήλθε στα 5,5 δισεκατομμύρια δολάρια. Τον Μάρτιο του 2008, η Citigroup υποχρεώθηκε να παραδεχτεί ότι ο πραγματικός αριθμός των απωλειών της ανερχόταν στο αστρονομικό πόσο των 40 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Για να μην μείνει έξω από τον χορό, η εμπορική τράπεζα Merrill Lynch ανακοίνωσε απώλειες ύψους δισεκατομμυρίων δολαρίων και ο διευθύνων σύμβουλός της παραιτήθηκε.

Δεκέμβριος – Ένα ιστορικό γεγονός συνέβη όταν ένας από τους μεγαλύτερους πολέμιους της κρατικής παρέμβασης που κατάφερε να γίνει πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών, ο Τζορτζ Μπους, άνοιξε τον δρόμο για τη μεγαλύτερη κρατική παρέμβαση στην παγκόσμια ιστορία (συνυπολογιζόμενης και εκείνης του Λένιν μετά από τη Ρωσική Επανάσταση). Στις 6 Δεκεμβρίου, ο πρόεδρος Μπους αποκάλυψε ένα σχέδιο για να αποτραπεί η κατάσχεση από τις τράπεζες των ακινήτων εκατομμυρίων Αμερικανών ιδιοκτητών. Μετά από μερικές ημέρες, η Ομοσπονδιακή Τράπεζα συνεργάστηκε με πέντε ακόμα Κεντρικές Τράπεζες (συμπεριλαμβανομένης της ΕΚΤ) προκειμένου να χορηγήσουν σχεδόν

απεριόριστη πίστωση στις τράπεζες. Ο σκοπός αυτής τη ενέργειας; Να αντιμετωπιστεί η Πιστωτική Ασφυξία, δηλαδή το πλήρως πάγωμα του διατραπεζικού δανεισμού.

2008 – Το κύριο γεγονός

Ιανουάριος – Η Παγκόσμια Τράπεζα προέβλεψε ότι η παγκόσμια οικονομία θα μπει σε ύφεση, τα χρηματιστήρια κατέρρευσαν και η Ομοσπονδιακή Τράπεζα μείωσε το βασικό επιτόκιο στο 3,5 με συνέπεια να ανακάμψουν τα χρηματιστήρια. Πολύ σύντομα, ωστόσο, η ασφαλιστική εταιρία MBIA ανακοίνωσε απώλειες ύψους 2,3 δισεκατομμυρίων δολαρίων από ασφαλιστικά συμβόλαια για ομόλογα που εμπεριείχαν ενυπόθηκα δάνεια χαμηλής εξασφάλισης. Αυτά τα ασφαλιστικά συμβόλαια έγιναν ξαφνικά διάσημα: πρόκειται για τα Credit Default Swaps (CDS – Συμφωνία Ανταλλαγής Πιστωτικού Κινδύνου).

CDS

Αν ο δρ. Σποκ του Star Trek είχε δει ένα CDS και έπρεπε να το περιγράψει στον πλοίαρχο Κερκ, θα του έλεγε με το γνωστό παγερό ύφος του: «Είναι ένα ασφαλιστήριο, πλοίαρχε. Όχι, όμως σαν αυτά που ξέρουμε». Τα CDS σου αποφέρουν ένα προσυμφωνημένο χρηματικό ποσό, αν κάποιος άλλος δεν καταβάλλει πληρωμές που είχε δεσμευτεί να καταβάλλει Η διαφορά ανάμεσα στα CDS και τα απλά ασφαλιστικά συμβόλαια είναι η εξής: για να ασφαλίσεις το αμάξι σου, πρέπει πρώτα να αποδείξεις ότι είναι δικό σου. Η αγορά των CDS, όμως, σου επιτρέπει να κάνεις κάτι αντίστοιχο του να ασφαλίσεις το αυτοκίνητο του γείτονα, ώστε αν εκείνος πάθεις κάποιο ατύχημα να εισπράξεις εσύ ένα ποσό από την ασφάλεια! Για να το θέσουμε ωμά, ένα CDS δεν είναι τίποτα παραπάνω από ένα στοίχημα ότι υα συμβεί κάτι κακό. πιο συγκεκριμένα, ότι κάποιος (ένας ιδιώτης, μια εταιρεία ή ένα κράτος) δεν θα μπορέσει να συνεχίσει να εξοφλεί το χρέος του. Όταν αγοράζεις ένα CDS για το χρέος της Τζιλ, κατ'' ουσίαν στοιχηματίζεις ότι η Τζιλ δεν θα καταφέρει να το αποπληρώσει, ότι θα πτωχεύσει. Τα CDS διαδόθηκαν από τους διαχειριστές κεφαλαίων κάλυψης (και παραμένουν ευρέως διαδεδομένα μέχρι σήμερα) για λόγους που σχετίζονται στενά με τις αγοροπωλησίες CDO.

Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι κάποιος είχε επενδύσει σε ένα επισφαλές CDO πριν από το 2008. Αν ήθελε να ασφαλίσει 10 εκατομμύρια δολάρια από το CDO που αγόρασε, θα του κόστιζε ένα μεγάλο ποσό αρχικά (ίσως και 1 εκατομμύριο δολάρια) συν ένα άλλο μικρότερο ποσό ετησίως. Εφόσον το CDO δεν έχανε την αξία του, η ασφαλιστική εταιρεία θα εισέπραττε ζεστό χρήμα χωρίς να κάνει τίποτα! Καθόλου άσχημα – μέχρι που τα CDO άρχισαν να χάνουν την αξία τους το ένα μετά το άλλο. Όσοι λοιπόν επένδυαν σε CDO, αγόραζαν CDS για το ενδεχόμενο να μην αποπληρωθούν κάποια από τα ενυπόθηκα δάνεια στα οποία βασίζονταν τα CDO στα οποία είχαν επενδύσει. Ο συνδυασμός CDS και CDO απέφερε εκατομμύρια σε μια περίοδο όπου οι αθετήσεις πληρωμών για τα ενυπόθηκα δάνεια ήταν σπάνιες και δεν συσχετίζονταν μεταξύ τους. Όταν, όμως, άρχισαν οι αθετήσεις πληρωμών, οι εκδότες CDS: έπρεπε να καταβάλλουν τεράστια ποσά σε όσους είχαν αγοράσει τα CDS. Η χρεοκοπία της MBIA ήταν το ορεκτικό. Η American Insurance Group (AIG) ήταν το κυρίως πιάτο: σερβιρίστηκε όταν η Lehman Brothers χρεοκόπησε τον Σεπτέμβριο του 2008. το θεόρατο βουνό των CDO της ήταν κυρίως ασφαλισμένο από την AIG (η οποία είχε εκδώσει CDS

για τα CDO της Lehman Brothers).

Φεβρουάριος – Η Ομοσπονδιακή Τράπεζα γνωστοποίησε ότι ανησυχούσε για τον ασφαλιστικό τομέα, ενώ το G7 (οι αντιπρόσωποι των επτά πιο ανεπτυγμένων χωρών) προέβλεψαν ότι το κόστος της κρίσης των ενυπόθηκων δάνειων χαμηλής εξασφάλισης θα αγγίξει τα 400 δισεκατομμύρια δολάρια. Εντωμεταξύ, η Βρετανική κυβέρνηση υποχρεώθηκε να κρατικοποιήσει την Northern Rock. Η πέμπτη μεγαλύτερη τράπεζα της Γουόλ Στριτ, η Bear Stearns (που η αποτίμηση της 20 δισεκατομμύρια δολάρια ήταν το 2007) σαρώθηκε και την απορρόφησε η JP MorganChase καταβάλλοντας το πενιχρό ποσό των 240 εκατομμυρίων δολαρίων, με τους φορολογουμένους να συνεισφέρουν μέσω των κρατικών ενισχύσεων 30 δισεκατομμύρια δολάρια.
Απρίλιος – Ανακοινώθηκε ότι περισσότερο από το 20% των ενυπόθηκων «προϊόντων» αποσύρθηκε από την Βρετανική αγορά, ενώ καταργήθηκε η δυνατότητα σύναψης ενυπόθηκων δανείων που θα καλύπτουν το 100% της αγοράς του ακινήτου. Εντωμεταξύ, το ΔΝΤ υπολόγισε ότι το κόστος της Πιστωτικής Ασφυξίας υπερέβαινε το 1 τρισεκατομμύριο δολάρια. Η Τράπεζα της Αγγλίας αντέδρασε με την περαιτέρω μείωση του βασικού επιτοκίου στο 5% και αποφάσισε να διαθέσει 50 δισεκατομμύρια στερλίνες σε τράπεζες που επιβαρύνονταν με προβληματικά ενυπόθηκα δάνεια. Λίγο αργότερα, η Royal Bank of Scotland προσπάθησε να αποφύγει τη χρεοκοπία συγκεντρώνοντας 12 δισεκατομμύρια στερλίνες από τους μετόχους της, ενώ ταυτόχρονα παραδέχτηκε ότι είχε υποστεί απώλειες ύψους 6 δισεκατομμυρίων στερλινών από CDO και παρόμοια χρηματοπιστωτικά προϊόντα. Οι τιμές των ακινήτων άρχισαν να μειώνονται στη Βρετανία, την Ιρλανδία και την Ισπανία, με συνέπεια να αυξηθούν οι χρεοκοπίες (καθώς οι ιδιοκτήτες ακινήτων που αντιμετώπιζαν προβλήματα δεν μπορούσαν πλέον να αποπληρώσουν τα ενυπόθηκα δάνειά τους πουλώντας τις κατοικίες τους σε τιμές υψηλότερες από τα χρέη τους).
Μάιος – Η Ελβετική τράπεζα UBS απασχόλησε για μια ακόμα φορά τα μέσα ενημέρωσης, καθώς ανακοίνωσε ότι υπέστη απώλειες 37 δισεκατομμυρίων δολαρίων από CDO που βασίζονταν σε ενυπόθηκα δάνεια και ότι σκοπεύει να συγκεντρώσει σχεδόν 16 δισεκατομμύρια δολάρια από τους μετόχους της.
Ιούνιος – Η Barclays Bank, ακολουθώντας το παράδειγμα των Royal Bank of Scotland και UBS, προσπάθησε να συγκεντρώσει 4.5 δισεκατομμύρια δολάρια στο χρηματιστήριο.
Ιούλιος – Μελαγχολία κυρίευσε το Σίτι καθώς το Βρετανικό Εμπορικό Επιμελητήριο προέβλεψε μια σφοδρή ύφεση και μεγάλες πτώσεις στα χρηματιστήρια. Στην άλλη ακτή του Ατλαντικού, η κυβέρνηση άρχισε να ενισχύει τα δυο μεγαλύτερα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα χορήγησης ενυπόθηκων δανείων (τη Fannie Mae και τη Freddie Mac). Το συνολικό κόστος αυτής της βοήθειας, που είχε τη μορφή ενέσεων ρευστότητας και εγγυήσεων δανείων, ήταν 5 τρισεκατομμύρια δολάρια (να, τρισεκατομμύρια – δεν είναι τυπογραφικό λάθος!) ή περίπου το ένα δέκατο του ετήσιου παγκόσμιου ΑΕΠ.
Αύγουστος – Συνεχίστηκε η μείωση των τιμών των ακινήτων στις Ηνωμένες Πολιτείες, τη Βρετανία, την Ιρλανδία και Ισπανία, με συνέπεια περισσότερες χρεοκοπίες, περισσότερο άγχος για τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και περισσότερη βοήθεια από τους φορολογουμένους. Η Βρετανική κυβέρνηση, μέσω του υπουργού Οικονομικών παραδέχτηκε ότι είναι αδύνατον να αποφευχθεί η

ύφεση και ότι θα είναι «βαθύτερη και μεγαλύτερης διάρκειας» από ό,τι αναμενόταν με τις μέχρι τότε προβλέψεις.

Σεπτέμβριος – Κραχ στο χρηματιστήριο του Λονδίνου, ενώ οι επίσημες στατιστικές που αποκαλύπτουν την ανοδική πορεία τάση της ανεργίας (άνω 6%, με αυξητικές τάσεις) επιφέρουν ένα ισχυρό πλήγμα για τη Γουόλ Στριτ. Οι Fannie Mae και Freddie Mac κρατικοποιούνται επίσημα, ενώ ο Χένρι Πόλσον, ο υπουργός Οικονομικών της κυβέρνησης Μπους (και πρώην επικεφαλής την Goldman Sachs) υπαινίσσεται ότι ολόκληρο το χρηματοπιστωτικό σύστημα κινδύνευε από τα επίπεδα χρέους των δυο εταιρειών. Πριν η κοινή γνώμη χωνέψει την ανακοίνωση του Πόλσον, ο κολοσσός της Γουόλ Στριτ Lehman Brothers ομολογεί ότι υπέστη απώλειες ύψους 3,9 δισεκατομμυρίων δολαρίων κατά τη διάρκεια του Ιουνίου, του Ιουλίου και του Αυγούστου. Φυσικά, ήταν μόνον η κορυφή του παγόβουνου. Πεπεισμένοι ότι η κυβέρνηση των ΗΠΑ δεν θα την άφηνε την εταιρεία τους να χρεοκοπήσει ή, τουλάχιστον, θα να επιδοτούσε γενναιόδωρα κάποιον για να την αγοράσει (όπως είχε κάνει και με την Bear Stearns), οι ιθύνοντες της Lehman Brothers άρχισαν να αναζητούν αγοραστή. Η Βρετανική Barclays Bank εξέφρασε το ενδιαφέρον της υπό την προϋπόθεση ότι οι Αμερικανοί φορολογούμενοι θα χρηματοδοτούσαν όλες τις ενδεχόμενες ζημίες αν υπογραφόταν η συμφωνία. Ο Πόλσον, του οποίου η αντιπάθεια για τη Lehman Brothers από την εποχή της θητείας τους στην Goldman Sachs είναι πολύ καλά τεκμηριωμένη, αρνήθηκε. Ως εκ τούτου, η Lehman Brothers κήρυξε πτώχευση, προκαλώντας την πιο επικίνδυνη χιονοστιβάδα της κρίσης.

Το ημερολόγιο έδειχνε Δευτέρα, 15 Σεπτεμβρίου 2008: η ημέρα που πέθανε η Lehman Brothers. Η Lehman Brothers ήταν ένας από τους βασικούς δημιουργούς CDO. Ένα ανεξάρτητο money market fund διακρατούσε τα CDO της Lehman Brothers και, καθώς δεν είχε αποθεματικά, σταμάτησε να εξαργυρώνει τις μετοχές της. Οι καταθέτες πανικοβλήθηκαν. Μέχρι την Πέμπτη, ένα κύμα μαζικών αναλήψεων βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη.

Εντωμεταξύ, η Merrill Lynch, που βρέθηκε σε μια παρόμοια θέση, κατάφερε να διαπραγματευτεί την εξαγορά της από την Bank of America έναντι 50 δισεκατομμυρίων δολαρίων, και σε αυτή την περίπτωση χάρη στη γενναιόδωρη βοήθεια των φορολογουμένων. μια βοήθεια την οποία πρόσφερε μια πανικόβλητη κυβέρνηση, καθώς η άρνησή της να διασώσει τη Lehman Brothers είχε θλιβερές επιπτώσεις στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Μερικές φορές, η βροχή μετατρέπεται σε καταιγίδα. Η διάσωση της Merrill Lynch δεν σταμάτησε το φαινόμενο του ντόμινο. Και ένα από τα μεγαλύτερα ντόμινο βρέθηκε στα πρόθυρα της πτώσης: η AIG, η οποία είχε εκδώσει αναρίθμητα CDS για να ασφαλίσει τα CDO της Lehman Brothers, αδυνατούσε να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις που τις επέβαλλαν αυτά τα ασφαλιστήρια συμβόλαια (τα οποία είχαν αγοράσει όλα σχεδόν τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα του κόσμου). Η Ομοσπονδιακή Τράπεζα ετοίμασε ένα πακέτο σωτηρίας ύψους 85 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Μέσα στους επόμενους έξι μήνες, το συνολικό κόστος που είχε για τους φορολογουμένους η διάσωση της AIG από τους λύκους των αγορών ανήλθε στο αστρονομικό ποσό των 143 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Ενώ αυτό το δράμα εκτυλισσόταν στη Νέα Υόρκη και την Ουάσινγκτον, η κυβέρνηση του Λονδίνου προσπαθούσε να διασώσει τη HBOS, τον μεγαλύτερο χορηγό ενυπόθηκων δανείων στη χώρα, οργανώνοντας την εξαγορά της από τη Lloyds TSB έναντι 12 δισεκατομμυρίων στερλινών. Μετά από τρεις ημέρες, η Αμερικανική Washington Mutual, μια σημαντική εταιρεία χορήγησης ενυπόθηκων δανείων με

αποτίμηση 307 δισεκατομμύρια δολάρια, κήρυξε χρεοκοπία και το κουφάρι της πουλήθηκε στην JP MorganChase.

Στις 28 Σεπτεμβρίου, η Fortis, μια γιγαντία Ευρωπαϊκή τράπεζα κατέρρευσε και κρατικοποιήθηκε. Την ίδια ημέρα, το Κογκρέσο των συζήτησε το αίτημα του Υπουργείου Οικονομικών των ΗΠΑ να του παραχωρηθεί το δικαίωμα να χορηγήσει 700 δισεκατομμύρια δολάρια ως βοήθεια στον δοκιμαζόμενο χρηματοπιστωτικό τομέα προκειμένου να «αντιμετωπίσει» τα «κακά περιουσιακά στοιχεία» του. Το πακέτο ονομάστηκε Σχέδιο Πόλσον από το όνομα του υπουργού Οικονομικών της κυβέρνησης Μπους. Στην πραγματικότητα, ζητήθηκε από το Κογκρέσο να εξουσιοδοτήσει εν λευκώ τον Πόλσον για να διαθέσει όπως αυτός έκρινε 700 δισεκατομμύρια δολάρια στη Γουόλ Στριτ, προκειμένου να αντικατασταθεί τα ιδιωτικό χρήμα που είχε δημιουργήσει ο χρηματοπιστωτικός τομέας και είχε μετατραπεί σε στάχτη τη διετία 2007-8.

Πριν τελειώσει ο μοιραίος Σεπτέμβριου του 2008, η Βρετανική κυβέρνηση κρατικοποίησε την Bradford and Bingley (με κόστος 50 δισεκατομμυρίων στερλινών σε ρευστό χρήματα και σε εγγυήσεις), ενώ η κυβέρνηση της Ισλανδίας κρατικοποίησε μια από τις τρεις τράπεζες της χώρας (ένας οιωνός για τη μεγαλύτερη κατάρρευση που θα προκαλούσε το Κραχ του 2008 με κριτήριο το κατά κεφαλήν εισόδημα). Η Ιρλανδία προσπάθησε να καθησυχάσει τους καταθέτες και τους κατόχους μετόχων, ανακοινώνοντας ότι το κράτος εγγυόταν όλες τις αποταμιεύσεις και όλα τα ομόλογα που διακρατούσαν η είχαν εκδώσει όλες οι τράπεζες που δραστηριοποιούντα στο σμαραγδένιο νησί. Η απόφαση της Ιρλανδικής κυβέρνησης θα αποδεικνυόταν το λάθος του αιώνα, μια μοιραία απόφαση που σάρωσε τη μεταπολεμική πρόοδο της Ιρλανδίας μέσα σε μια ημέρα: τους επόμενους μήνες, θα αποκαλυπτόταν ότι οι Ιρλανδικές τράπεζες είχαν μια μαύρη τρύπα που ήταν αρκετά μεγάλη για να καταπιεί πολλές φορές τον κρατικό προϋπολογισμό της χώρας. Η ουσιαστική χρεοκοπία της Ιρλανδίας τον Δεκέμβριο του 2010 ήταν το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της εγγύησης από το κράτος των ιδιωτικών τραπεζικών χρεών πριν από δυο χρόνια.

Τη ίδια ημέρα, το Βέλγιο, η Γαλλία και το Λουξεμβούργο έδωσαν 6,4 δισεκατομμύρια ευρώ στην τράπεζα Dexia για να αποτρέψουν τη χρεοκοπία της. Η ημερομηνία ήταν 29 Σεπτεμβρίου, αλλά αυτός ο ιδιαίτερα απειθής Σεπτέμβριος δεν είχε ακόμα τελειώσει. Την τελευταία ημέρα του μήνα, το Κογκρέσο απέρριψε το αίτημα του Υπουργείου Οικονομικών για τη διάθεση 700 δισεκατομμυρίων δολαρίων, με τα οποία ο Πόλσον σχεδίαζε να σώσει τη Γουόλ Στριτ. Εξοργισμένα επειδή τους ζητήθηκε να παραχωρήσουν μια εν λευκώ εξουσιοδότηση, τα μέλη του Κογκρέσου επέστρεψαν το νομοσχέδιο στον Πόλσον. Το χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης έπεσε και ολόκληρος ο κόσμος τυλίχτηκε σε ένα ακόμα πυκνότερο σύννεφο αβεβαιότητας. Ο Πόλσον επεξεργάστηκε ένα πιο λεπτομερές νομοσχέδιο, προσθέτοντας για κάθε ενδεχόμενο μερικά «ρουσφέτια» που θα ικανοποιούσαν συγκεκριμένα μέλη του Κογκρέσου. Οι συνθήκες επιδεινώνονταν, τα swaps επιτοκίων διευρύνονταν, οι αποτιμήσεις των CDS αυξάνονταν και τα τραπεζικά ιδρύματα έχασαν την οποιαδήποτε πρόσβαση τους είχε απομείνει στον overnight ή βραχυπρόθεσμο δανεισμό. Η Ομοσπονδιακή Τράπεζα αντέδρασε επεκτείνοντας την πίστωση στους πάντες!

Οκτώβριος – Στις 3 Οκτωβρίου, το Κογκρέσο υπέκυψε στην πίεση της πραγματικότητας και ψήφισε το πακέτο «διάσωσης» ύψους 700 δισεκατομμυρίων δολαρίων, αφού προηγουμένως τα μέλη του με τη μεγαλύτερη επιρροή εξασφάλισαν διάφορες ευνοϊκές ρυθμίσεις για τους ψηφοφόρους τους. Τρεις ημέρες αργότερα, η Γερμανική κυβέρνηση διέσωσε με 50 δισεκατομμύρια ευρώ μια

από τις πιο αφελείς τράπεζες της χώρας, την Hypo Real Estate. Παρ" όλο που η εξέλιξη αυτή ήταν οδυνηρή για μια χώρα που πάντα υπερηφανευόταν για την υπέρμετρη σύνεσή της, η οδύνη δεν μπορούσε να συγκριθεί με εκείνη που θα βίωναν οι Ισλανδοί. Η Ισλανδική κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι κρατικοποιούσε και τις τρεις τράπεζες της χώρας δεδομένης της έκδηλης αδυναμίας τους να συνεχίσουν να λειτουργούν ως ιδιωτικά πιστωτικά ιδρύματα. Η χρεοκοπία των Ισλανδικών τραπεζών οδήγησε αναπόφευκτα στη χρεοκοπία ολόκληρης της χώρας, καθώς το αποτύπωμα σης στην παγκόσμια οικονομία ήταν μικρότερο από εκείνο των χρεοκοπημένων τραπεζών της. Η χρεοκοπία της Ισλανδίας είχε επιπτώσεις και σε άλλες χώρες, ιδίως στη Βρετανία και την Ολλανδία όπου οι Ισλανδικές τράπεζες ήτα ιδιαίτερα δραστήριες. Πολλές από τις τοπικές Βρετανικές αρχές είχαν λογαριασμούς στις Ισλανδικές τράπεζες (με αντάλλαγμα υψηλά επιτόκια) και για αυτό τον λόγο η χρεοκοπία τους επέτεινε τη δυσπραγία.

Στις 10 Οκτωβρίου, η Βρετανική κυβέρνηση διοχέτευσε επιπλέον 50 δισεκατομμύρια στερλίνες στον χρηματοπιστωτικό τομέα και χορήγησε βραχυπρόθεσμα δάνεια ύψους 200 δισεκατομμυρίων στερλινών. Επιπλέον, η Ομοσπονδιακή Τράπεζα, η Τράπεζα της Αγγλίας, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και οι Κεντρικές Τράπεζες του Καναδά, της Σουηδίας και της Ελβετίας μείωσαν ταυτόχρονα τα βασικά επιτόκιά τους: η Ομοσπονδιακή Τράπεζα στο 1,5%, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα στο 3,75% και η Τράπεζα της Αγγλίας στο 4,5%. Το επόμενο πρωί, πραγματοποιήθηκε η ετήσια συνεδρίαση το ΔΝΤ στην Ουάσιγκτον. Οι ηγέτες της Ευρώπης συγκεντρώθηκαν στο Παρίσι την επόμενη ημέρα και ανακοίνωσαν ότι δεν θα άφηναν κανένα μεγάλο τραπεζικό ίδρυμα να χρεοκοπήσει. Ωστόσο, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν πρόσφερε εγγυήσεις. Το κάθε κράτος-μέλος όφειλε να διασώσει τι δικές του τράπεζες. Ήταν μια ακόμα μοιραία απόφαση, της οποίας ο αντίκτυπος εξακολουθεί να είναι αισθητός στην Ευρώπη. Ιδίως στην Ιρλανδία…

Την επόμενη ημέρα, η Βρετανική κυβέρνηση αποφάσισε ότι η κατάσταση των τραπεζών ήταν τέτοια ώστε, παρά την τεράστια βοήθεια που του είχε δοθεί, ήταν αναγκαίο να τους δοθεί και άλλη προκειμένου να συνεχίσουν να λειτουργούν. Ένα νέο βουνό ρευστού χρήματος, 37 δισεκατομμύρια στερλίνες, δόθηκε στις Royal Bank of Scotland, Lloyds TSB και HBOS. Δεν προέβη, όμως, μόνο η Βρετανία σε μια τέτοια ενέργεια. Στις 14 Οκτωβρίου, το Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ χρησιμοποίησε 250 δισεκατομμύρια δολάρια για να αγοράσει περιουσιακά στοιχεία διαφόρων δοκιμαζόμενων τραπεζών προκειμένου να τις ενισχύσει Ο πρόεδρος Μπους εξήγησε ότι αυτή η παρέμβαση ήταν επιβεβλημένη προκειμένου να «διατηρηθούν οι ελεύθερες αγορές». Αν ο Τζορτζ Όργουελ ήταν ζωντανός, θα γελούσε με την ψυχή. Ούτε καν αυτός δεν θα μπορούσε να φανταστεί ένα καλύτερο παράδειγμα απροκάλυπτης διγλωσσίας.

Στα τέλη Οκτωβρίου, ανακοινώθηκε επίσημα: τόσο οι Ηνωμένες Πολιτείες όσο και η Βρετανία είχαν μπει σε ύφεση. Η χρηματοπιστωτική κρίση είχε μετατραπεί σε κρίση της πραγματικής οικονομίας. Η Ομοσπονδιακή Τράπεζα μείωσε αμέσως το βασικό επιτόκιο από 1,5% σε 1%.

Νοέμβριος – Η Τράπεζα της Αγγλίας προχώρησε σε μια ακόμα, αν και συνεσταλμένη, μείωση του βασικού επιτοκίου της (από 4,3% σε 3%), ενώ το ίδιο έκανε και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (από 3,75% σε 3,25%). Εντωμεταξύ, το Κραχ άρχισε να πλανιέται σαν αρπακτικό πουλί πάνω και από άλλα μέρη του πλανήτη, πυροδοτώντας μια κρίση στην Ουκρανία (με συνέπεια το ΔΝΤ να δανείσει στη χώρα 16 δισεκατομμύρια δολάρια) και υποχρεώνοντας την Κινεζική κυβέρνηση να ανακοινώσει ένα διετές πρόγραμμα τόνωσης της οικονομίας

συνολικού ύψους 586 δισεκατομμυρίων δολαρίων: θα χρηματοδοτούνταν έργα υποδομής και κοινωνικά προγράμματα, ενώ θα μειωνόταν η φορολόγηση των επιχειρήσεων.

Η ευρωζώνη ανακοίνωσε επίσης ότι η οικονομία της βρισκόταν σε ύφεση. Το ΔΝΤ δάνεισε απρόθυμα 2,1 δισεκατομμύρια δολάρια στη χρεοκοπημένη Ισλανδία, ενώ το Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ έδωσε 20 δισεκατομμύρια δολάρια στη Citigroup (της οποίας οι μετοχές έχασαν το 62% της αξίας τους μέσα σε λίγες ημέρες). Κατά τη διάρκεια αυτής της φρενίτιδας των παρεμβατικών πολιτικών, η Βρετανική κυβέρνηση μείωσε τον ΦΠΑ (από 17.5% σε 15%) και η Ομοσπονδιακή Τράπεζα διοχέτευσε επιπλέον 800 δισεκατομμύρια δολάρια στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Για να μην υστερήσει, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε ένα σχέδιο διοχέτευσης 200 δισεκατομμυρίων ευρώ στην Ευρωπαϊκή οικονομία: ο Κεϊνσιανισμός επέστρεψε στην ηπειρωτική Ευρωπαϊκή μετά από δεκαετίες νεοφιλελεύθερων εξορκισμών για τα ολέθρια συνεπακόλουθα της χρηματικής ενίσχυσης μιας δοκιμαζόμενης οικονομίας από το κράτος. Δεκέμβριος – Ο μήνας ξεκίνησε με την ανακοίνωση του National Bureau of Economic Research [Εθνικού Γραφείου Οικονομικής Έρευνας] ότι η ύφεση στην Αμερικανική οικονομία είχε αρχίσει από τον Δεκέμβριο του 2007. Κατά τη διάρκεια των δέκα επόμενων ημερών, η Γαλλία ενίσχυσε τον τραπεζικό της τομέα με ένα πακέτο βοήθειας ύψους 26 δισεκατομμυρίων ευρώ, ενώ η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, η Τράπεζα της Αγγλίας, και οι Κεντρικές Τράπεζες της Δανίας και της Σουηδίας μείωσαν για μια ακόμα φορά τα βασικά τους επιτόκια. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, η κοινή γνώμη συγκλονίστηκε όταν η Banc of America ανακοίνωσε ότι η χρηματοδοτημένη από τους φορολογούμενους εξαγορά της Merrill Lynch δεν θα απέτρεπε την απόλυση 35.000 εργαζομένων.

Η Ομοσπονδιακή Τράπεζα μείωσε για μια ακόμα φορά το βασικό επιτόκιό της – μεταξύ 0,25% και 0%, ανάλογα με τα ιδιαίτερα γνωρίσματα του δανειζόμενου. Σε καιρούς απόγνωσης απαιτούνται προφανώς απεγνωσμένα μέτρα. Παρ" όλα αυτά, ήταν πικρή η στιγμή όταν ανακοινώθηκε επίσημα ότι η Αμερική είχε εμπλακεί σε μια κατάσταση που οι οικονομολόγοι είχαν πείσει τους εαυτούς τους ότι ήταν αδύνατον να υπάρξει ξανά: μια τυπική παγίδα ρευστότητας, που δεν είχε ξαναεμφανιστεί από το 1929.50 Μόνον που αυτή τη φορά ήταν χειρότερη. Επειδή, αντίθετα με το 1929, η παγίδα ρευστότητας της γενιάς μας είναι παγκόσμια. Τα επιτόκια δεν έχουν πιάσει πάτο μόνον στις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά σε όλο τον Δυτικό κόσμο.

Ως μια επιπλέον απόδειξη ότι η ασθένεια (που είχε ξεκινήσει από την αγορά CDO και είχε μολύνει το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα) είχε ξαπλωθεί στην πραγματική οικονομία όπου οι άνθρωποι παράγουν αγαθά (αντί να προωθούν «χαρτιά» που υποτίθεται ότι έχουν τεράστια χρηματική αξία), ο πρόεδρος Μπους δήλωσε ότι περίπου 17,4 δισεκατομμύρια δολάρια από το πακέτο των 700 δισεκατομμυρίων δολαρίων θα διοχετεύονταν στις πληγείσες Αμερικανικές αυτοκινητοβιομηχανίες. Μετά από μερικές ημέρες, το Υπουργείο Οικονομικών ανακοίνωσε ότι θα δίνονταν στον χρηματοπιστωτικό βραχίονα της General Motors (που είχε γίνει τόσο «επικερδής» κατά τη διάρκεια της χρυσής περιόδου της χρηματικοποίησης) 6 δισεκατομμύρια δολάρια για να μην καταρρεύσει.

Μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου, το χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης είχε χάσει περισσότερο από 31% της συνολικής αποτίμησής του σε σύγκριση με την 1η Ιανουαρίου αυτού του κατακλυσμικού έτους.

Μετά το 2008 – Τα χωρίς τέλος επακόλουθα

Τον Ιανουάριο του 2009, ο νεοεκλεγείς πρόεδρος Ομπάμα δήλωσε ότι η Αμερικανική οικονομία ήταν «βαριά άρρωστη» και προανήγγειλε την επέκταση των δημοσίων δαπανών προκειμένου να βοηθηθεί να ανακάμψει. Σαν να ήθελε να αποδείξει τη συνέχεια του κράτους, η κυβέρνηση Ομπάμα συνέχισε να βαδίζει στο μονοπάτι που είχαν χαράξει οι Μπους-Πόλσον: διοχέτευσε επιπλέον 20 δισεκατομμύρια δολάρια στην Bank of America, ενώ η Citigroup χωρίστηκε στα δυο – μια ενέργεια που αποσκοπούσε να τη βοηθήσει να επιβιώσει. Η ανεργία στις ΗΠΑ υπερέβη το 7%, ενώ ποτέ μετά από τη Μεγάλη Ύφεση δεν είχαν χαθεί τόσο πολλές θέσεις εργασίας. Οι εισαγωγές στις ΗΠΑ μειώθηκαν, με συνέπεια να συρρικνωθούν τα πλεονάσματα στα εμπορικά ισοζύγια της Ιαπωνίας, της Γερμανίας και της Κίνας. Ήταν τα πρώτα θανάσιμα τραύματα στον Παγκόσμιο Μινώταυρο.

Η Τράπεζα της Αγγλίας μείωσε το βασικό επιτόκιό της στο 1,5% -στο χαμηλότερο σημείο στην διάρκειας 315 ετών ιστορία της- και, καθώς το Βρετανικό ΑΕΠ μειώθηκε κατά 1,5%, η κυβέρνηση χορήγησε δάνεια 20 δισεκατομμυρίων στερλινών σε μικρές επιχειρήσεις για να τις βοηθήσει να ισοσκελίσουν τις απώλειές τους. Η Γερμανίδα καγκελάριος Άγκελα Μέρκελ ακολούθησε τον ίδιο δρόμο ανακινώντας ένα πακέτο τόνωσης της οικονομίας ύψους 50 δισεκατομμυρίων ευρώ, ενώ η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα μείωσε το βασικό επιτόκιό της στο 2%. Η Ιρλανδία κρατικοποίησε την Anglo Irish Bank. Δεδομένου ότι η κυβέρνηση είχε εγγυηθεί στους δανειστές και τους καταθέτες ότι δεν θα έχαναν ούτε ένα ευρώ, ο Ιρλανδικός λαός επωμίστηκε τις τεράστιες απώλειες των τραπεζιτών. Η Ιρλανδία δεν θα ανακάμψει από αυτή τη δόλια ενέργεια, τουλάχιστον για μια γενιά.

Τον ίδιο μήνα, το ΔΝΤ προειδοποίησε ότι ο ρυθμός μεγέθυνσης της παγκόσμιας οικονομίας θα αποκτούσε αρνητικό πρόσημο για πρώτη φορά μετά το 1945 και η International Labour Organisation [Διεθνής Οργάνωση Εργασίας] προέβλεψε των απώλεια 51 εκατομμυρίου θέσεων εργασίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Και οι δυο εκτιμήσεις αποδείχτηκαν ορθές. Τον Φεβρουάριο του 2009, η Τράπεζα της Αγγλίας κατέρριψε κάθε ρεκόρ μειώνοντας το βασικό επιτόκιό της στο 1% (ενώ γράφονται αυτές οι λέξεις, είναι στο 0,5%). Ο πρόεδρος Ομπάμα υπέγραψε το ύψους 787 δισεκατομμυρίων δολαρίων Σχέδιο Γκάιτνερ-Σάμερς για την τόνωση της οικονομίας, χαρακτηρίζοντάς το ως «το πιο σαρωτικό πακέτο ανάκαμψης στην ιστορία μας».51 Ήταν μια κομβική στιγμή, στην οποία θα επανέλθουμε. Εντωμεταξύ, η AIG συνέχισε να ανακοινώνει κακές ειδήσεις: απώλειες 61,7 δισεκατομμυρίων δολαρίων κατά τη διάρκεια το τελευταίου τριμήνου του 2008. Η ανταμοιβή της; Το Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ της έδωσε 30 δισεκατομμύρια δολάρια επιπλέον.

Τον Μάρτιο, το G20 (που το αποτελούν οι χώρες του G7, η Ρωσία, η Κίνα, η Βραζιλία και άλλα αναδυόμενα έθνη) ζήτησε να καταβληθούν «διαρκείς προσπάθειες για να βγει η παγκόσμια οικονομία από την ύφεση». Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η Ομοσπονδιακή Τράπεζα αποφάσισε ότι είχε παρέλθει ο χρόνος των αποσπασματικών παρεμβάσεων και ανακοίνωσε ότι θα διάθετε 1,3 τρισεκατομμύρια δολάρια για να αγοράσει επιπλέον «κακά χρέη» (δηλαδή, το ιδιωτικό χρήμα της Γουόλ Στριτ που δεν είχε πλέον καμία αξία). Τον Απρίλιο, το G20 συνεδρίασε στο Λονδίνο εν μέσω μεγάλων διαδηλώσεων και αποφάσισε ναν διαθέσει 1,1 τρισεκατομμύρια δολάρια στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα, κυρίως υπό την αιγίδα του ΔΝΤ το οποίο μετά από μερικές ημέρες υπολόγισε ότι

το Κραχ του 2008 είχε σαρώσει χρηματοπιστωτικά περιουσιακά στοιχεία αξίας 4 τρισεκατομμυρίων δολαρίων. Στο Λονδίνο, ο υπουργός Οικονομικών Άλιστερ Ντάρλινγκ προέβλεψε ότι η Βρετανική οικονομία θα συρρικνωνόταν κατά 3,5% το 2009 και ότι το δημοσιονομικό έλλειμμα θα άγγιζε τα 175 δισεκατομμύρια στερλίνες, υπερβαίνοντας το 10% του ΑΕΠ. Η ιστορία θα αποδείκνυε ότι ήταν αισιόδοξος!

Τον Μάιο του 2009, η Chrysler, η τρίτη σε μέγεθος Αμερικανική αυτοκινητοβιομηχανία, υποχρεώθηκε από την κυβέρνηση να τεθεί σε κατάσταση εκκαθάρισης και τα περισσότερα περιουσιακά στοιχεία της αποκτήθηκαν από την Ιταλική Fiat με ένα πολύ μικρό αντίτιμο. Καθώς οι ειδήσεις από τον χρηματοπιστωτικό τομέα εξακολουθούσαν να είναι δυσοίωνες, το Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ οργάνωσε ένα ακόμα πακέτο διάσωσης που ανερχόταν στα 70 δισεκατομμύρια δολάρια. Τον Ιούνιο, ήλθε η σειρά της General Motors. Η αυτοκινητοβιομηχανία, που είναι το απόλυτο σύμβολο της Αμερικής, χρεοκόπησε. Οι πιστωτές της υποχρεώθηκαν να «συναινέσουν» σε απώλειες της τάξης του 90%, ενώ η εταιρεία κρατικοποιήθηκε (και η κυβέρνηση της διέθεσε 50 δισεκατομμύρια δολάρια ως λειτουργικά κεφάλαια). Τα συνδικάτα των εργαζομένων στην General Motors, που είχαν μετατραπεί ακούσια σε πιστωτές της εταιρείας εξαιτίας της αδυναμίας της να καταβάλλει τις συνταξιοδοτικές εισφορές, έγιναν εν μέρει ιδιοκτήτες. Ο σοσιαλισμός, τουλάχιστον στα χαρτιά, ζούσε και βασίλευε στο Ντιτρόιτ!

Στην άλλη ακτή του Ατλαντικού, το ποσοστό της ανεργίας στη Βρετανία έφθασε στο 7,1%, με περισσότερους από 2,2 εκατομμύρια ανθρώπους να είναι στα αζήτητα. Μια ακόμα ένδειξη για την κατάσταση της παγκόσμιας οικονομίας ήταν ότι το 2008 η παγκόσμια κατανάλωση πετρελαίου μειώθηκε για πρώτη φορά μετά το 1993….

Τα καθέκαστα

Το παραπάνω χρονικό τελειώνει απότομα και αυθαίρετα στα μέσα του 2009. Διαβάζεται με κομμένη την ανάσα σαν μια ιστορία τρόμου. Αντίθετα με τις Χολιγουντιανές ταινίες τρόμου, δεν έχει τέλος. Ούτε ευχάριστο ούτε δυσάρεστο. Πρόκειται για μια ιστορία χωρίς τέλος που ξεκίνησε το 2007 και είναι βέβαιο ότι θα συνεχιστεί για πολύ ακόμα. Για αυτόν τον λόγο, έπρεπε να τη διακόψω σε κάποιο σημείο προκειμένου να επανέλθω στη βαθύτερη σημασία όλων αυτών των γεγονότων. Επέλεξα ως χρονικό σημείο τέλους του χρονικού τον Μάιο του 2009, χωρίς να υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος λόγος.

Αν έπρεπε να συνοψίσουμε την κατάσταση της παγκόσμιας οικονομίας μετά από τον Μάιο του 2009, το χρονικό σημείο που επέλεξα ως τέλος της αφήγησής μου, δεν θα μπορούσα να το κάνω καλύτερα απ" ό,τι τα ακόλουθα λόγια:

«Βρισκόμαστε πλέον στη φάση όπου ο κίνδυνος απόκτησης περιουσιακών στοιχείων με δανεικά χρήματα είναι τόσο μεγάλος, ώστε υπάρχει ένας ανταγωνισμός στα όρια του πανικού για το ποιος θα έχει ρευστότητα. Και κάθε φορά που ένα άτομο καταφέρνει να αποκτήσει περισσότερη ρευστότητα, μειώνει την τιμή των περιουσιακών στοιχείων μέσω της διαδικασίας απόκτησης ρευστότητας, με συνέπεια τα περιθώρια των άλλων ατόμων να περιορίζονται και το θάρρος τους να υπονομεύεται. Και, με αυτό τον τρόπο, η διαδικασία συνεχίζεται… Πρόκειται για ένα ακόμα παράδειγμα της δυσαρμονίας ανάμεσα στο γενικό και το ιδιωτικό συμφέρον…»

Τα λόγια αυτά γράφτηκαν από τον Τζον Μέιναρντ Keynes το1932.52 Όμως, για τον σημερινό μετά το 2008 κόσμο μας, έχουμε μεγαλύτερη βαρύτητα από ό,τι είχαν για τα συνεπακόλουθα του Κραχ του 1929. Το 1929, το συνολικό χρέος των Ηνωμένων Πολιτειών ανερχόταν στο 162% του ΑΕΠ. Όταν το 1932 ο Keynes έγραψε τα παραπάνω λόγια, συνολικό χρέος είχε ανέλθει στο 260% του ΑΕΠ, επειδή τα χρέη αυξάνονταν και το ΑΕΠ μειωνόταν. Αντίθετα, όταν έγινε το Κραχ του 2008, το συνολικό χρέος των Ηνωμένων Πολιτειών ανερχόταν στο 365% του ΑΕΠ. Δυο χρόνια αργότερα, το 2010, είχε αυξηθεί στο αστρονομικό 540% του ΑΕΠ – χωρίς να συνυπολογίζονται τα παράγωγα, των οποίων η ονομαστική αξία ήταν τουλάχιστον τετραπλάσια του ΑΕΠ.

Όσο τρομακτικά εντυπωσιακοί και αν είναι αυτοί οι αριθμοί, δεν μπορούν να δείξουν την πραγματικότητα. Την παραμονή του Κραχ του 2008, έχοντας υπηρετήσει επί τρεις δεκαετίες τον κόσμο του Παγκόσμιου Μινώταυρου, ο πραγματικός μισθός του μέσου Αμερικανού εργαζομένου ήταν κάτω από το επίπεδο των αρχών της δεκαετίας του 1970. Παρ" όλο που οι εργαζόμενοι δούλευαν περισσότερες ώρες και είχαν αυξήσει σημαντικά την παραγωγικότητά τους, δεν είχαν αποκομίσει κανένα απτό όφελος. Και, μετά από το Κραχ του 2008, εκατομμύρια εργαζόμενοι βρέθηκαν εντελώς ξαφνικά στον δρόμο.

Σχεδόν τέσσερα εκατομμύρια Αμερικανοί έχασαν τις θέσεις εργασίας τους, ενώ σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Mortgage Bankers Association [Ένωσης Τραπεζιτών Ενυπόθηκων Δανείων] 1 στα 200 σπίτια έχει κατασχεθεί από τράπεζες. Κατά τη διάρκεια κάθε τριμήνου από το 2008 έως το 2001, 250.00 οικογένειες μάζευαν τα πράγματά τους και εγκατέλειπαν τα σπίτια τους. Κατά μέσο όρο, ένα παιδί σε κάθε σχολική τάξη των ΗΠΑ κινδυνεύει να χάσει το οικογενειακό σπίτι του, επειδή οι γονείς του αδυνατούν να καταβάλλουν τις δόσεις των δανείων τους. Και η δυστυχία δεν έχει τέλος, καθώς σύμφωνα το Homeownership Preservation Foundation [Ίδρυμα Προστασίας της Ιδιοκατοίκησης], που πραγματοποίησε μια έρευνα στην οποία συμμετείχαν 60.000 ιδιοκτήτες ακινήτων, περισσότερο από το 40% των Αμερικανικών νοικοκυριών βυθίζεται ολοένα και περισσότερο στα χρέη κάθε χρόνο (παρ" όλο που η Αμερικανική οικονομία ως σύνολο βρίσκεται σε κατάσταση «απομόχλευσης», δηλαδή μείωσης του χρέους).

Όποιος θέλει να συνειδητοποιήσει πόσο μεγάλη είναι η δυσαρέσκεια που διαπερνά τη Μέιν Στριτ (που συμβολίζει τον μέσο Αμερικανό πολίτη), πρέπει να αντιπαραβάλλει τα αισθήματα άγχους που διακατέχουν τις Αμερικανικές οικογένειες με τη συμβολική επίδειξη ισχύος της αναγεννημένης Γουόλ Στριτ (που είναι το διπολικό αντίθετο της Μέιν Στριτ). Από τη μια μεριά, υπάρχουν οι πολλοί που, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Παγκόσμιου Μινώταυρου, εργάστηκαν σκληρά και ανταμείφθηκαν ελάχιστα. από την άλλη μεριά, υπάρχει μια πλουσιοπάροχα αμειβόμενη μειονότητα που παρήγαγε χρηματοπιστωτικά «χαρτιά» χωρίς καμία αξία και γονάτισε ολόκληρο τον πλανήτη με τον κολοσσιαίο εγωισμό της, αλλά διασώθηκε από την καταστροφή χάρη σε περισσότερα από 10 τρισεκατομμύρια δολάρια τα οποία πλήρωσαν οι φορολογούμενοι. Δεν πρέπει, λοιπόν, να απορούμε για την ευκολία με την οποία το ακροδεξιό Tea Party [Κόμμα του Τσαγιού] στρατολογεί μέλη από όσους είναι τόσο πολύ δυσαρεστημένοι ώστε να πιστεύουν ότι το «σύστημα» είναι σάπιο στην καρδιά του.

Εντωμεταξύ, η κρίση διογκωνόταν στην Ευρώπη, απειλώντας την ύπαρξη του κοινού νομίσματος (μια κρίση στην οποία θα επανέλθουμε στο Κεφάλαιο 8). Λέγεται συχνά ότι οι Αναδυόμενες Χώρες (δηλαδή, εκείνες από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου που η οικονομία τους άρχισε να μεγεθύνεται στα τέλη της δεκαετίας

του 1990) έμειναν σχετικά ανέγγιχτες από το Κραχ του 2008. Παρ" όλο που αληθεύει ότι η Κίνα χρησιμοποίησε με επιτυχία Κεϊνσιανικές μεθόδους για να καθυστερήσει την κρίση, δαπανώντας περισσότερα από 350 δισεκατομμύρια δολάρια σε έργα υποδομής μέσα σε ένα έτος (και σχεδόν το διπλάσιο ποσό το 2010), μια μελέτη του Πανεπιστημίου του Πεκίνου δείχνει ότι το ποσοστό της φτώχειας αυξήθηκε, ότι το ποσοστό των ιδιωτικών δαπανών μειώθηκε (με τις δημόσιες δαπάνες να είναι υπεύθυνες για τη συνέχιση της οικονομικής μεγέθυνσης) και ότι η κατανάλωση ελαττώθηκε σημαντικά (ως αναλογία του ΑΕΠ). Αν αυτό το είδος Κεϊνσιανικής μεγέθυνσης της οικονομίας είναι βιώσιμο χωρίς τον Παγκόσμιο Μινώταυρο είναι το μεγάλο ερώτημα της εποχής μας.

Χώρες όπως η Βραζιλία και η Αργεντινή, που εξάγουν τεράστιες ποσότητες πρώτων υλών και βασικών εμπορευμάτων στην Κίνα, αντιμετώπισαν το Κραχ του 2008 καλύτερα από άλλες. Τα στοιχεία δείχνουν ότι η Ινδία έχει καταφέρει να δημιουργήσει επαρκή εγχώρια ζήτηση. Παρ" όλα αυτά, θα ήταν παράλειψη να μην συνυπο9λογίσουμε το γεγονός ότι ο Τρίτος Κόσμος βρίσκεται σε μια βαθιά κρίση εξαιτίας της κλιμάκωση των τιμών των τροφίμων, η οποία είχε αρχίσει τουλάχιστον ένα έτος πριν από το Κραχ του 2008. Μεταξύ 2006 και 2008, η μέση παγκόσμια τιμή το ρυζιού αυξήθηκε κατά 217%, του σιταριού κατά 136%, του καλαμποκιού κατά 125% και της σόγιας κατά 107%. Οι αιτίες αυτών των αυξήσεων ήταν πολλές, όμως σχετίζονταν με τον Παγκόσμιο Μινώταυρο.

Η χρηματικοποίηση, αλλά και η τεράστια επέκταση των δικαιωμάτων προαίρεσης, των παραγώγων, της τιτλοποίησης, κλπ, οδήγησαν σε νέες μορφές κερδοσκοπίας στο Χρηματιστήριο Προθεσμιακών Συμβολαίων του Σικάγου για την παραγωγή τροφίμων. Πράγματι, πριν από το 2008 είχαν αυξηθεί θεματικά οι αγοροπωλησίες CDO που δεν βασίζονταν μόνον σε ενυπόθηκα δάνεια, αλλά και σε προθεσμιακά συμβόλαια για τις μελλοντικές τιμές του σιταριού, του ρυζιού και της σόγιας. Αλλά και η αύξηση της ζήτησης για βιοκαύσιμα, που είχε ως συνέπεια οι σοδειές τροφίμων να αντικατασταθούν από σοδειές φυτών από τα οποία παράγονται τα βιοκαύσιμα για τα τερατώδη 4 Χ 4 που περιφέρονται άσκοπα στους δρόμους του Λος Άντζελες, του Σίδνεϊ και του Λονδίνου, συνέβαλλε στη διόγκωση των τιμών των τροφίμων. Όπως, εξάλλου, και μια σειρά από φυσικές καταστροφές (καταστροφικές πλημμύρες στο Πακιστάν και την Αυστραλία, τεράστιες πυρκαγιές στη Ρωσία και την Αυστραλία, που ατά πάσα πιθανότητα οφείλονται στην υπερθέρμανση του πλανήτη).

Αν συνυπολογίσουμε τις προσπάθειες Αμερικανικών πολυεθνικών, όπως η Cargill και η Monsanto, να εμπορευματοποιήσουν τους σπόρους στην Ινδία και σε άλλες χώρες, τους χιλιάδες Ινδούς αγρότες που αυτοκτόνησαν επειδή πιάστηκαν στον δηλητηριώδη ιστό αυτών των πολυεθνικών, καθώς και τις επιπτώσεις από τη σχεδόν ολοσχερή κατάργηση των κοινωφελών υπηρεσιών εξαιτίας των ειδικών προγραμμάτων διαρθρωτικής προσαρμογής του ΔΝΤ, τότε μπορούμε να σχηματίσουμε την πλήρη εικόνα. Σε αυτή την εικόνα, το Κραχ του 2008 μετέτρεψε μια ήδη κακή κατάσταση (για τη συντριπτική πλειονότητα των ανθρώπων) σε πολύ χειρότερη.53

Όταν το G20 συνεδρίασε στο Λονδίνο τον Απρίλιο του 2009 και αποφάσισε να ενισχύσει τους πόρους του ΔΝΤ με 1,1 τρισεκατομμύρια δολάρια, ο διακηρυγμένος σκοπός ήταν να τονωθούν οι οικονομίες σε παγκόσμιο επίπεδο προκειμένου να αντιμετωπίσουν το Κραχ του 2008. Όσοι, όμως, διάβασαν προσεχτικά τα ψιλά γράμματα, εντόπισαν μια ειδική ρήτρα: τα χρήματα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για την ενίσχυση του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος. Οι Ινδοί αγρότες που βρίσκονταν στα πρόθυρα

της αυτοκτονίας δεν θα έπαιρναν καμία βοήθεια. Ούτε οι καπιταλιστές που ήθελαν να επενδύσουν στην πραγματική οικονομία.

Επίλογος: Η διολίσθηση προς την Πτωχο-τραπεζοκρατία

Το Κραχ του 2008 τραυμάτισε βαριά τον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Μετά από τη διετία 2008-9, η Κρίση αμβλύνθηκε. Όμως, δεν τελείωσε. Το κτήνος έχει σωριαστεί και κανείς δεν μπορεί πλέον να επιτελεί την κρίσιμη λειτουργία τη διατήρησης των δυο ελλειμμάτων της Αμερικής μέσω της απορρόφησης των παγκόσμιων πλεονασμάτων. Ως εκ τούτου, η Κρίση μεταμορφώνεται συνέχεια, πλήττοντας κάθε φορά με διαφορετικούς τρόπους σε διαφορετικά μέρη. Δεν πρόκειται πλέον για μια χρηματοπιστωτική κρίση. Ούτε καν για οικονομική. Έχει μετατραπεί σε πολιτική κρίση.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες, η ανεργία εξακολουθεί να βρίσκεται στο μη βιώσιμο (ιδίως στην Αμερική) επίπεδο του 10%. Αλλά και στην Ευρώπη κυμαίνεται στο ίδιο περίπου ποσοστό. Ταυτόχρονα, τόσο η ζώνη του δολαρίου όσο και η ζώνη του ευρώ επικρατεί ακυβερνησία εξαιτίας των διαφωνιών στους κόλπους των πολιτικών ελίτ τους. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, η κυβέρνηση Ομπάμα βρίσκεται σε κατάσταση σύγχυσης μετά από τη νίκη των Ρεπουμπλικάνων στις ενδιάμεσες εκλογές του Νοεμβρίου του 2010. Καθώς η κυβέρνηση Ομπάμα δεν μπορεί πλέον να τονώνει την οικονομία με δημοσιονομικά μέτρα, η Ομοσπονδιακή Τράπεζα και ο επικεφαλής της Μπεν Μπερνάκι έχουν επωμιστεί το μοναχικό καθήκον να αντιστρέψουν τη βραδυφλεγή Κρίση. Ως εκ τούτου, η Ομοσπονδιακή Τράπεζα προσπαθεί απεγνωσμένα να αυξήσει την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί στην Αμερικανική οικονομία αγοράζοντας χρεόγραφα αξίας εκατοντάδων δισεκατομμυρίων δολαρίων (μια πρακτική που ονομάζεται ποσοτική χαλάρωση).[54] Ο Μπερνάκι γνωρίζει ότι η κατάσταση αυτή κάθε άλλο παρά ιδανική είναι , όμως δεν έχει άλλη επιλογή σε μια περίοδο αδιεξόδου στις σχέσεις ανάμεσα στον Λευκό Οίκο και το Κογκρέσο.

Στην Ευρώπη, η Κρίση έθεσε σε κίνηση φυγόκεντρες δυνάμεις οι οποίες διαλύουν την ευρωζώνη, αντιπαραθέτοντας τις πλεονασματικές οικονομίες -με την Γερμανία να πρωτοστατεί- στις παρεκκλίνουσες οικονομίες των οποίων τα δομικά ελλείμματα δεν μπορεί να θεραπεύσει καμία δόση λιτότητας. Ανίκανη να συντονιστεί πολιτικά σε κεντρικό επίπεδο, η Ευρώπη αμφιταλαντεύεται, οι οικονομίες των χωρών της βρίσκονται σε στασιμότητα, ο παραγωγικός ιστός αποσυντίθεται και, ως εκ τούτου, κονιορτοποιείται το όραμα της πολιτικής ένωσης το οποίο τόσο ευφυώς προώθησαν οι μεταπολεμικές κυβερνήσεις των ΗΠΑ βασίζοντας το στην προοπτική μιας μεγάλης οικονομικής μεγέθυνσης.

Τρία χρόνια μετά από το Κραχ του 1929, η εκλογική νίκη του προέδρου Ρούζβελτ έφερε στην εξουσία μια κυβέρνηση αποφασισμένη να αντιμετωπίσει την Κρίση με πολιτικά μέσα. Ο τραπεζικός τομέας είχε καταρρεύσει και η νέα κυβέρνηση άδραξε την ευκαιρία. Θεσμοθετήθηκαν ρυθμιστικοί έλεγχοι σε ένα ευρύ φάσμα της οικονομίας και, για κάποιο διάστημα η πολιτική βούληση να αντιμετωπιστεί η Κρίση με αποφασιστικότητα, με ορθολογικό τρόπο και με οποιοδήποτε κόστος συνάντησε ελάχιστη αντίσταση από τους εισοδηματίες και τους τραπεζίτες. δηλαδή, από τους ανθρώπους που εναντιώνονται στις πολιτικές λύσεις επειδή θεωρούν ότι θα περιορίσουν την ισχύ τους.

Δυστυχώς, σήμερα, τρία χρόνια μετά από το δικό μας 1929, η ζυγαριά της ισχύος γέρνει προς την ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση: δυο χρόνια μετά από το Κραχ του 2008, η πολιτική εξουσία έχει αποδυναμωθεί επειδή δαπάνησε άνευ

όρων όλο το κεφάλαιό της για να στηρίξει τον ημιθανή χρηματοπιστωτικό τομέα. Όπως σε μια τυπική κινηματογραφική ταινία με ζόμπι, οι απέθαντες τράπεζες άντλησαν τεράστιες ζωτικές δυνάμεις από τα κράτη και, στη συνέχεια, στράφηκαν εναντίον τους! Τόσο στην Αμερική όσο και στην Ευρώπη, οι πολιτικοί τρέμουν από τον φόβο τους μπροστά στις τράπεζες που, μόλις χθες, είχαν διασώσει.55 Επομένως, ο χρηματοπιστωτικός τομέας, που βρισκόταν στην καρδιά του προβλήματος, προκαλεί δέος στους πολιτικούς, με συνέπεια όχι μόνον να καθίσταται αδύνατον να εφαρμοστούν πολιτικές αντιμετώπισης στης συνεχιζόμενης Κρίσης, αλλά και να απαγορεύεται κάθε ορθολογικός δημόσιος διάλογος για το ι πραγματικά συνέβη.

Αν κάποιος χρειάζεται επιπλέον αποδείξεις για αυτή την κατάσταση τρόμου που έχουν επιβάλλει οι τράπεζες-ζόμπι, αρκεί να διαβάσει την έκθεση για το Κραχ του 2008 την οποία έδωσε της δημοσιότητα στις 27 Ιανουαρίου 2001 η Εξεταστική Επιτροπή για την Χρηματοπιστωτική Κρίση.56 Δυο χρόνια έρευνας και συσκέψεων οδήγησαν στο ανεπαρκές συμπέρασμα ότι το Κραχ του 2008 οφειλόταν στην υπερβολική διακινδύνευση και την ανεπαρκή ρύθμιση. Και σαν μην ήταν από μόνη της θλιβερή η ανεπάρκεια αυτού του πορίσματος, οι Ρεπουμπλικάνοι, που αποτελούσαν τη μειοψηφία στην επιτροπή, έβγαλαν τη δική τους ετυμηγορία: ευθυνόταν το κράτος! Πώς; Οι δυο ελεγχόμενες από το κράτος χρηματοπιστωτικά ιδρύματα χορήγησης ενυπόθηκων δανείων, η Fannie Mae και η Freddie Mac, είχαν παροτρύνει παρά πολλούς φτωχούς Αμερικανούς να συνάψουν ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια χαμηλής εξασφάλισης. Επρόκειτο, σύμφωνα με τους Ρεπουμπλικάνους, για μια ακόμα περίπτωση που το κράτος τα απέτυχε παταγωδώς, καθώς αναμείχθηκε σε μια αγορά για την οποία δεν καταλάβαινε τίποτα. Η τεκμηριωμένη αλήθεια είναι πως η Fannie Mae και η Freddie Mac ακολούθησαν το παράδειγμα της Γουόλ Στριτ. ότι άργησαν να συμμετάσχουν στη φρενίτιδα παραγωγής CDO. ότι η μηχανή δημιουργίας ιδιωτικού χρήματος ήταν ένα παγκόσμιο φαινόμενο, την οποία είχαν σχεδιάσει και επόπτευαν τη λειτουργία της οι ιδιωτικές τράπεζες της Γουόλ Στριτ. ότι στην Ευρώπη οι εξελίξεις είχαν ακριβώς την ίδια τροπή χωρίς την παραμικρή ανάμειξη της Fannie Mae και της Freddie Mac. Όμως, τίποτα από όλα αυτά δεν μέτραγε. Το μόνον που είχε σημασία ήταν η αλήθεια να μην παρεμποδίσει την αναγέννηση της Γουόλ Στριτ.

Και στην Ευρώπη, όμως, ο επίσημο διάλογος μετά από το Κραχ του 2008 διεξάγεται μέσα σε μια παρόμοια ατμόσφαιρα ανοησίας. Αν κάποιος εξωγήινος διαβάσει τα σοβαρά Ευρωπαϊκά έντυπα, θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η κρίση έπληξε την Ευρώπη επειδή μερικές χώρες τις περιφέρειας δανείζονταν και δαπανούσαν υπέρμετρα. Επειδή η μικρή Ελλάδα, η υπερφίαλη Ιρλανδία και οι νωθροί Ίβηρες προσπάθησαν να ζήσουν πάνω από τις δυνατότητές τους, επειδή πίεζαν τις κυβερνήσεις τους να χρηματοδοτούν με δάνεια ένα βιοτικό επίπεδο το οποίο υπερέβαινε εκείνο που μπορούσε να συντηρηθεί από τις παραγωγικές τους προσπάθειες. Αφήνοντας κατά μέρος την ειρωνική διάσταση αυτής της μομφής, ιδίως όταν προέρχεται από Αμερικανούς κεφαλαιούχους (καθώς μπροστά στην εξάρτηση τους από τον Παγκόσμιο Μινώταυρο πριν από το Κραχ του 2008, ωχριούν οι προσπάθειες οποιουδήποτε άλλου να ζήσει με τα ξένα κεφάλαια), το πρόβλημα με αυτό το είδος της αφήγησης έγκειται στο γεγονός ότι πολύ απλά δεν είναι αληθινή. Ενώ η Ελλάδα είχε όντως ένα μεγάλο έλλειμμα, η Ιρλανδία ήταν υπόδειγμα δημοσιονομικής αρετής, η Ισπανία είχε ένα πλεόνασμα στο ισοζύγιο των εμπορικών της συναλλαγών πριν από το Κραχ του 2008, και η Πορτογαλία δεν βρισκόταν σε χειρότερη θέση από τη Γερμανία σε ό,τι αφορούσε στο έλλειμμα και το χρέος της. Ποιος, όμως, ενδιαφέρεται για την αλήθεια, όταν τα ψέματα είναι

πολύ πιο ευχάριστα, αλλά και χρήσιμα για εκείνους που προσπαθούν απεγνωσμένα να μετατοπίσουν τα φώτα τη δημοσιότητας από την πραγματική εστία της Κρίσης: τον τραπεζικό τομέα.

Κάποτε, ο διαχωρισμός Αριστεράς-Δεξιάς δέσποζε στον πολιτικό και οικονομικό διάλογο. Στη δεξιά γωνία, η Αριστερά υποστήριζε ότι η οικονομική ζωή είναι πολύ σημαντική για να την αφήνουμε στις δυνάμεις της αγοράς. Στην μπλε γωνία, οι υπέρμαχοι της ελεύθερης αγοράς αντέτειναν ότι ο καλύτερο τρόπος για να υπηρετηθεί το κοινωνά καλό είναι να επιτραπεί στη Δαρβίνεια διαδικασία των αγορών να εξαλείψουν τις λιγότερο αποδοτικές πρακτικές ώστε να κυριαρχήσουν οι αποτελεσματικές. Το 1991, ο πυγμάχος της κόκκινης γωνίας υπέστη μια συντριπτική ήττα, από την οποία δεν ανέκαμψε ποτέ. Το 2008, ήλθε η σειρά του πυγμάχου της μπλε γωνίας, χωρίς οι περισσότεροι να το έχουν συνειδητοποιήσει. Από τότε, λαμβανομένων υπ" όψη των εξελίξεων μετά το 2008 και στις δυο ακτές του Ατλαντικού, ο καλύτερος δρόμος προς την επιτυχία είναι η παταγώδης αποτυχία.

Στην καλύτερη των περιπτώσεων, η Δαρβίνεια διαδικασία έχει αντιστραφεί: όσο πιο αποτυχημένος είναι ένας ιδιωτικός οργανισμός και όσο πιο καταστροφικές είναι οι απώλειές του, τόσο περισσότερο αυξάνεται η ισχύς του χάρη στη χρηματοδότησή του από τους φορολογουμένους. Εν ολίγοις, ο σοσιαλισμός πέθανε κατά τη διάρκειας τη χρυσής εποχή του Παγκόσμιου Μινώταυρου και ο καπιταλισμός αποβίωσε γαλήνια τη στιγμή που το κτήνος σταμάτησε να εξουσιάζει την παγκόσμια οικονομία. Στη θέση του, έχουμε ένα νέο κοινωνικό σύστημα: την πτωχο-τραπεζοκρατία – την εξουσία των χρεοκοπημένων τραπεζών [η υποσημείωση 57 παραλείπεται επειδή αφορά τους μη ελληνόφωνους αναγνώστες. Η αρίθμηση των υποσημειώσεων θα συνεχιστεί κανονικά και, ως εκ τούτου, η επόμενη υποσημείωση θα έχει τον αριθμό 57 και ούτω καθεξής]

Συνοψίζοντας, οι μελλοντικές γενιές θα μελετούν την ιστορία του Κραχ του 2008 στην προσπάθειά τους να κατανοήσουν μια καθοριστική συνισταμένη του παρόντος τους. Θα ανακαλύψουν σημαντικά αποδεικτικά στοιχεία για ένα νέου τύπου καθεστώς, το οποίο άλλαξε για πάντα την υφή και τη δυναμική του παγκόσμιου καπιταλισμού. Αν θα επικρατήσει ο όρος πτωχο-τραπεζοκρατία τον οποίο επινόησα, είναι άνευ σημασίας. Η ουσία είναι ότι το 2008 σηματοδότησε μια σημαντική ασυνέχεια. Ότι η ζωή μετά από το Κραχ του 2008 δεν θα μοιάζει με εκείνη που υπήρχε πριν από αυτό. Στο πλαίσιο της αφηγηματικής ροής αυτού του βιβλίου, η μετά το 2008 εποχή χαρακτηρίζεται από μια μεγάλη απουσία και μια βαριά παρουσία: απουσιάζει ο Παγκόσμιος Μινώταυρος που είχε διαμορφώσει τον κόσμο πριν από το 2008 και μας οδήγησε στο Κραχ του 2008. και είναι παρόντες οι αναγεννημένοι υπηρέτες του οι οποίοι, μετά το 2008, επανέκαμψαν δριμύτεροι. Στον κόσμο του άμεσου μέλλοντός μας, οι υπηρέτες του Παγκόσμιου Μινώταυρου θα δρουν αποχαλινωμένοι, καθώς δεν θα τους περιορίζουν οι ιδιοτροπίες του κτήνους.

Κεφάλαιο 7
Οι υπηρέτες αντεπιτίθενται

Με λίγη βοήθεια από τους φίλους μου: το σχέδιο Γκάιτνερ-Σάμερς

Αν οι Κρίσεις είναι τα εργαστήρια του μέλλοντος, τότε οι βασικοί πειραματιστές που δοκιμάζουν τις διάφορες «θεραπείες» διαδραματίζουν έναν κομβικό ρόλο στις εξελίξεις. Μετά από το Κραχ του 2008, τέτοιου είδους πειράματα διαμόρφωσαν την επόμενη ημέρα. την κατάσταση την οποία αποκαλώ πτωχο-τραπεζοκρατία. Δεν υπάρχει καλύτερο παράδειγμα αυτών των τολμηρών πειραματικών μεθόδων από το διάσημο Σχέδιο Γκάιτνερ-Σάμερς.

Η αποτυχία ανταμείβει

Τίποτα δεν είναι περισσότερο επίμονο από την αποφασιστικότητα των προνομιούχων να αναπαράγουν τα προνόμιά τους. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Παγκόσμιου Μινώταυρου, ο Λάρι Σάμερς (ο υπουργός Οικονομικών στην κυβέρνηση Κλίντον) είχε δώσει το πράσινο φως για την πλήρη απορρύθμιση της Γουόλ Στριτ. Την εποχή εκείνη, ο Τίμοθι Γκάιτνερ ήταν ο υφυπουργός του Σάμερς. Ποιοι, λοιπόν, κλήθηκαν από τον πρόεδρο Ομπάμα για να εξυγιάνουν τη χαοτική κατάσταση που είχε δημιουργηθεί μετά από οκτώ χρόνια; Ο Σάμερς και ο Γκάιτνερ, φυσικά! Η εξήγηση; Σε ποιους άλλους θα μπορούσε να ανατεθεί ένα τόσο δύσκολο έργο, αλλά και να εκχωρηθούν τα προνομία που απαιτούσε η εκπλήρωσή του; Όταν ο καπιταλισμός γίνεται εξαιρετικά πολύπλοκος, η αποτυχία ανταμείβει. Κάθε κρίση αυξάνει τη ισχύ αυτών που την επωάζουν, επειδή στα μάτια της κοινής γνώμης φαντάζουν ως οι μοναδικοί υποψήφιοι για να συμμαζέψουν το χάος. Το πρόβλημα είναι ότι οι «λύσεις» που εφαρμόζουν οι αρχικοί υπεύθυνοι για τη χαοτική κατάσταση δημιουργούν ακόμα μεγαλύτερο συγκεντρωτισμό και πολυπλοκότητα, που, με τη σειρά τους, τους καθιστούν ακόμα περισσότερο αναγκαίους.

Το Σχέδιο Γκάιτνερ-Σάμερς είδε το φως της ημέρας τον Φεβρουάριο του 2009 και αποτελούσε το ύψους 1 τρισεκατομμυρίων δολαρίων πακέτο του προέδρου Ομπάμα για να διασωθούν οι τράπεζες από τα χωρίς καμία αξία CDO μέσα στα οποία ήταν βυθισμένες. Το πρόβλημα με ένα περιουσιακό στοιχείο το οποίο κανείς δεν θέλει να αγοράσει είναι ότι δεν μπορεί να τιμολογηθεί. Η πιο έντιμη ενέργεια θα ήταν να εξαναγκασθούν οι τράπεζες να διαγράψουν τα CDO ως κακές επενδύσεις. Αν, όμως, το έκαναν, οι απώλειές τους θα υπερέβαιναν κατά πολύ τα περιουσιακά στοιχεία τους και όλες οι τράπεζες θα έπρεπε να υποβάλουν αιτήσεις χρεοκοπίας.

Μια λύση θα ήταν οι φορολογούμενοι, ή η Ομοσπονδιακή Τράπεζα, να «αγοράσουν» αυτά τα «περιουσιακά στοιχεία» σε επινοημένες τιμές που θα επαρκούσαν για να αποτραπεί η γενικευμένη χρεοκοπία των τραπεζών. Αυτό ακριβώς είχε κατά νου ο Πόλσον, (ο υπουργός Οικονομικών της κυβέρνησης Μπους), όμως δεν κατάφερε να εξασφαλίσει από το Κογκρέσο αρκετά χρήματα για υλοποιήσει το σχέδιό του. Μετά, λοιπόν, από την αλλαγή της κυβέρνησης, οι Γκάιτνερ και Σάμερς επωμίστηκαν ατό το καθήκον. Και αποφάσισαν να δοκιμάσουν μια λαμπρή νέα ιδέα: να δημιουργήσουν μια αγορά για τα CDO που

ήταν στα αζήτητα, ώστε οι φορολογούμενοι να μην επωμιστούν για μια ακόμα φορά το κόστος για τη διάσωση των τραπεζών.

Η ιδέα τους ήταν απλή: σε συνεργασία με τράπεζες, κεφάλαια κάλυψης, συνταξιοδοτικά ταμεία, κλπ, να δημιουργήσουν μια προσομοιωμένη αγορά για τα τοξικά CDO, τη οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν οι τράπεζες για να απαλλάξουν τα λογιστικά τους βιβλία από τα CDO. Ο στόχος των εμπνευστών της ιδέας ήταν να λειτουργήσει ως εξής: ας υποθέσουμε ότι η τράπεζα Τ κατέχει ένα CDO το οποίο ας ονομάσουμε c. Η Τ αγόρασε το c έναντι 100 δολαρίων, από τα οποία τα 40 δολάρια ανήκαν στην Τ και τα υπόλοιπα 60 δολάρια προέρχονταν από μόχλευση (δηλαδή, ήταν ένα ποσό το οποίο δανείστηκε η Τ προκειμένου να αγοράσει το c). Το πρόβλημα της Τ είναι ότι, μετά το Κραχ του 2008, δεν μπορεί να πουλήσει το c για περισσότερα από 5 δολάρια. Δεδομένου ότι τα χρηματοκιβώτια της Τ είναι γεμάτα με παρόμοια CDO, αν πουλήσει το καθένα από αυτά για λιγότερα από 60 δολάρια, θα πρέπει να υποβάλλει αίτηση χρεοκοπίας, καθώς η πώληση του καθενός από τα CDO δεν θα της αποφέρει αρκετά για να πληρώσει το χρέος των 60 δολαρίων ανά CDO (πρόκειται για ένα τυπικό παράδειγμα αρνητικής καθαρής αξίας των περιουσιακών στοιχείων). Επομένως, η Τ δεν κάνει τίποτα, διακρατεί το c, και μπαίνει σε μια διαδικασία αργού θανάτου τον οποίο προκαλούν χιλιάδες μαχαιριές, καθώς οι επενδυτές, απογοητευμένοι από την αδυναμία της Τ να ξεφορτωθεί τα τοξικά CDO της, πουλούν τις μετοχές της Τ που κατέχουν, με συνέπεια η αξία τους στο χρηματιστήριο να πέφτει αργά αλλά σταθερά. Κάθε σεντς που δίνει το κράτος για τη διατηρήσει ζωντανή, η Τ το αποθησαυρίζει. Ως εκ τούτου, το τεράστια ποσά διάσωσης που δόθηκαν στις τράπεζες δεν κατέληξαν ποτέ σε επιχειρήσει που χρειάζονταν δάνεια για να αγοράσουν μηχανολογικό εξοπλισμό ή σε πελάτες των τραπεζών που ήθελαν να χρηματοδοτήσουν την αγορά μιας νέας κατοικίας. με συνέπεια, η ύφεση να βαθαίνει ακόμα περισσότερο.

Βάσει το Σχεδίου Γκάιτνερ-Σάμερς, δημιουργήθηκε ένας λογαριασμός -ας τον ονομάσουμε Λ- στον οποίο μπορούσε να συμμετέχει ένα κεφάλαιο κάλυψης -ας το ονομάσουμε Κ- για να υποβάλλει μια προσφορά για το c. Το συνολικό ποσό στον Λ ήταν 60 δολάρια (το ελάχιστο ποσό για το οποίο η Τ θα δεχόταν να πουλήσει το c), τα οποία κατανέμονταν ως εξής: το Κ συμμετείχε με 5 δολάρια και με το ίδιο ποσό συμμετείχε το Υπουργείο οικονομικών. Τα υπόλοιπα 50 δολάρια προέρχονταν από ένα δάνειο που χορηγούσε η Ομοσπονδιακή Τράπεζα.57 Το επόμενο βήμα ήταν το Κ να πάρει μέρος σε μια δημοπρασία που οργάνωνε το κράτος για το c της Τ. μια δημοπρασία στην οποία ο πλειοδότης θα αποκτούσε το c.

Εξ ορισμού, η δημοπρασία ξεκινούσε από την προκαθορισμένη (ή ελάχιστη) τιμή των 60 δολαρίων (δηλαδή, από την ελάχιστη τιμής στην οποία η Τ θα έπρεπε να πουλήσει το c για να αποφύγει τη χρεοκοπία). Ας υποθέσουμε ότι το Κ έκανε την ελάχιστη δυνατή προσφορά των 60 δολαρίων και αποκτούσε το c. Στη συνέχεια, η Τ θα έπαιρνε τα 60 δολάρια και θα τα επέστρεφε στον πιστωτή της (υπενθυμίζουμε ότι η Τ είχε δανειστεί 60 δολάρια για να αγοράσει το c). Παρ" όλο που η Τ θα έχανε από την καθαρή αξία των περιουσιακών της στοιχείων το c, θα παρέμενε εν ζωή. Όσο για το Κ, το κέρδος του θα εξαρτιόταν από το πόσο θα μπορούσε να μεταπωλήσει το c. Υπάρχουν δυο ενδεχόμενα σενάρια: ένα καλό και ένα κακό.

Στην περίπτωση του καλού σεναρίου, η αξία του c, που αγοράστηκε από το Κ έναντι 60 δολαρίων (από τα οποία συνεισέφερε μόνον τα 5 δολάρια), θα μπορούσε να αυξηθεί μετά από μερικές εβδομάδες στα 80 δολάρια, εάν αυξάνονταν οι αγοροπωλησίες στην προσομοιωμένη αγορά άρχιζε και οι

κερδοσκόποι αποφάσιζαν να δραστηριοποιηθούν σε αυτή. Από αυτά τα 80 δολάρια, το Κ έπρεπε να επιστρέψει τα 50 δολάρια που χρωστούσε στην Ομοσπονδιακή Τράπεζα και να μοιραστεί τα εναπομείναντα 30 δολάρια με τον εταίρο του, το Υπουργείο Οικονομικών. Επομένως, στο Κ θα απέμεναν 15 δολάρια. Καθόλου άσχημα, καθώς μια επένδυση 5 δολαρίων μετατράπηκε σε έσοδα 15 δολαρίων. Αν, λοιπόν, το Κ αγόραζε ένα εκατομμύριο CDO, το καθαρός κέρδος του θα ήταν 10 εκατομμύρια δολάρια.

Στην περίπτωση του κακού σεναρίου, το Κ θα έχανε την επένδυσή του (τα 5 δολάρια) και τίποτα άλλο. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι κατάφερνε να μεταπωλήσει το c, το οποίο είχε αγοράσει έναντι 60 δολαρίων, για μόνο 30 δολάρια. Το Κ θα χρωστούσε στην Ομοσπονδιακή Τράπεζα 50 δολάρια, ενώ θα είχε εισπράξει μόνον 30 δολάρια. Υπό κανονικές συνθήκες, θα είχε χάσει 20 δολάρια (όπως και το Υπουργείο Οικονομικών). Όμως, το δάνειο των 50 δολαρίων που είχε χορηγήσει η Ομοσπονδιακή Τράπεζα στο Κ ήταν ένα άνευ δικαιώματος προσφυγής δάνειο, κάτι που σημαίνει ότι η Ομοσπονδιακή Τράπεζα θα έπαιρνε τα χρήματα στα οποία το Κ θα πουλούσε το c (δηλαδή, τα 30 δολάρια), αλλά δεν θα μπορούσε να διεκδικήσει και πάρει από το Κ τα υπόλοιπα χρήματά της (δηλαδή, τα υπόλοιπα 20 δολάρια από το συνολικό δάνειο των 50 δολαρίων).

Εν ολίγοις, αν τα πράγματα εξελίσσονταν καλά, ο διαχειριστής του κεφαλαίου κάλυψης θα είχε αποκομίσει ένα καθαρό κέρδος 10 δολαρίων από μια επένδυση 5 δολαρίων (μια απόδοση της τάξης του 200%), ενώ αν τα πράγματα δεν εξελίσσονταν καλά, θα έχανε μόνο τα 5 δολάρια. Το Σχέδιο Γκάιτνερ-Σάμερς προβλήθηκε ως μια ιδιοφυής λύση μέσω της οποίας η κυβέρνηση ενθάρρυνε τα κεφάλαια κάλυψης και τα συνταξιοδοτικά ταμεία να πάρουν ένα μικρό ρίσκο μέσα στο πλαίσιο ενός κρατικά σχεδιασμένου και ελεγχόμενου εγχειρήματος που ενδεχομένως θα λειτουργούσε. ήταν μια λύση από την οποία θα έβγαιναν όλοι κερδισμένοι – οι τράπεζες (που θα απαλλάσσονταν από τα απεχθή CDO), τα κεφάλαια κάλυψης και τα συνταξιοδοτικά ταμεία που θα μπορούσαν να έχουν αποδόσεις της τάξης του 200%, και η κυβέρνηση που θα έπαιρνε πίσω τα χρήματα που είχε δώσει για τη διάσωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Ο Σχέδιο Γκάιτνερ-Σάμερς μοιάζει όντως εντυπωσιακό. Μέχρι τη στιγμή που κάποιος θα ρωτήσει: ποιος ευφυής διαχειριστής ενός κεφαλαίο κάλυψης ή ενός συνταξιοδοτικού ταμείου θα σκεφτόταν ότι οι πιθανότητες υλοποίησης του καλού σεναρίου ήταν περισσότερες από 33%;58 Ποιος θα σκεφτόταν ότι υπήρχαν περισσότερες από μια στις τρεις πιθανότητες να πουληθεί το απαξιωμένο CDO για περισσότερα από 60 δολάρια, δεδομένου ότι προς το παρόν κανείς δεν ήθελε να αγγίξει τα τοξικά CDO για περισσότερα από 5 δολάρια; Ποιος, λοιπόν, θα συμμετείχε στην προσομοιωμένη αγορά; Ως εκ τούτου, η δέσμευση 1 τρισεκατομμυρίου δολαρίων σε ένα πρόγραμμα που βασιζόταν απλά και μόνον στην αισιοδοξία μοιάζει με μια πολύ παράδοξη απόφαση.

Ο Τιμ Γκάιτνερ και ο Λάρι Σάμερς, δυο από τις πιο ευφυείς ανθρώπους στην κυβέρνηση των ΗΠΑ, έγιναν ξαφνικά επιπόλαιοι; Ασφαλώς, όχι.59 Το Σχέδιό τους ήταν λαμπρό, αλλά για τον στόχο που διακηρύχθηκε. Παρ'' όλο που ο διακηρυγμένος στόχος του Σχεδίου ήταν να παρακινήσει τα κεφάλαια κάλυψης και τα συνταξιοδοτικά ταμεία να αγοράσουν το καμένο τοξικό χρήμα των τραπεζών (τα CDO), μια πιο προσεχτική ανάλυσή του, όπως αυτή που μόλις κάναμε, αποκαλύπτει ότι οι συνετοί διαχειριστές των κεφαλαίων κάλυψης και των συνταξιοδοτικών ταμείων δεν θα συμμετείχαν σε αυτό. Μήπως Δεν το ήξεραν ο Γκάιτνερ και ο Σάμερς δεν το γνώριζαν; Ασφαλώς και το ήξεραν. Τότε, σε ποιον υπολόγιζαν ότι θα πλειοδοτούσε για τα τοξικά παράγωγα των τραπεζών, αφού τα

κεφάλαια κάλυψης και τα συνταξιοδοτικά ταμεία δεν θα συμμετείχαν; Η συγκλονιστική απάντηση είναι: στις ίδιες τις τράπεζες!

Να τι πραγματικά ήθελαν (και, διόλου παραδόξως, συνέβη): ας υποθέσουμε ότι η τράπεζα Τ επιδιώκει απεγνωσμένα να βγάλει από τα λογιστικά βιβλία της το CDO που έχουμε ονομάσει c. Μόλις ανακοινώθηκε το Σχέδιο Γκάιτνερ-Σάμερς, η Τ δημιουργεί ένα δικό της κεφάλαιο κάλυψης, το Κ΄, χρησιμοποιώντας τα χρήματα που της είχαν δώσει η Ομοσπονδιακή Τράπεζα και το Υπουργείο Οικονομικών στο πλαίσιο ενός προηγούμενου πακέτου διάσωσης. Το Κ΄ συμμετέχει στο Σχέδιο και συνεισφέρει στη δημιουργία του λογαριασμού Λ΄ που περιέχει 100 δολάρια (από τα οποία το Κ΄ βάζει 7 δολάρια, το Υπουργείο Οικονομικών άλλα 7 δολάρια και η Ομοσπονδιακή Τράπεζα δανείζει 86 δολάρια). Αμέσως μετά, το Κ΄ υποβάλλει μια προσφορά 100 δολαρίων για να αγοράσει το c το οποίο ανήκει στην Τ που δημιούργησε το Κ΄. Με αυτό τον τρόπο, η Τ ξεφορτώνεται ένα τοξικό CDO αξίας 100 δολαρίων με αντίτιμο μόνον 7 δολάρια, τα οποία της είχε δώσει η κυβέρνηση![60]

Ήταν ένα διαβολικό τέχνασμα για να επιτραπεί στις τράπεζες να γλιτώσουν από έναν εμβληματικό θάνατο. Ωστόσο, η σημασία του δόλιου Σχεδίου Γκάιτνερ-Σάμερς υπερβαίνει τα ηθικά, ή ακόμα και τα δημοσιονομικά, συνεπακόλουθά του. Το προηγηθέν Σχέδιο Πόλσον ήταν ακατέργαστη αλλά έντιμη προσπάθεια να δοθεί ρευστό ρήμα στις τράπεζες χωρίς ερωτήσεις και προϋποθέσεις. Αντίθετα, ο Γκάιτνερ και ο Σάμερς επεδίωξαν κάτι διαφορετικό: να επιτρέψουν στη Γουόλ Στριτ να φανταστεί ότι η λατρεμένη της χρηματικοποίηση θα αναγεννιόταν σαν Φοίνικας από τις στάχτες του χάρη σε ένα κρατικό εγκεκριμένο από το κράτος γα τη δημιουργία νέων παραγώγων. νέων μορφών ιδιωτικού χρήματος το οποίο θα βασιζόταν στο δημόσιο χρήμα.

Κατ" ουσίαν, η κυβέρνηση επέτρεψε στον πιο αφοσιωμένο και ειδεχθή υπηρέτη του Παγκόσμιου Μινώταυρου να επανέλθει δριμύτερος μετά από την πτώση του κτήνους. Ήταν μόνον ένα από τα πολλά βήματα τα οποία έκαναν οι πολιτικοί σε ένα μονοπάτι που τους οδήγησε στην αποποίηση της ισχύος τους. Οπλίζοντας το χέρι των χρεοκοπημένων τραπεζών, στέρησαν από τους εαυτούς τους κάθε δυνατότητα να χαράξουν αποτελεσματικές πολιτικές. Μόλις αποκαταστάθηκε η ισχύς της Γουόλ Στριτ, η πολιτική έχασε την δυνατότητά της θέσει υπό τον έλεγχό της τη συνεχιζόμενη Κρίση.

Η Ευρωπαϊκή εκδοχή του Σχεδίου Γκάιτνερ-Σάμερς

Η Ευρωπαϊκή Κρίση, την οποία θα εξετάσουμε αναλυτικά στο επόμενο Κεφάλαιο, έχει τις δικές τη ιδιαιτερότητες. Ωστόσο, είναι διδακτικό να παρουσιάσουμε συνοπτικά πόσο μεγάλη είναι η επιρροή που ασκούν τα τοξικά παράγωγα στη σκέψη των ιθυνόντων των Ευρωπαϊκών θεσμών. Σε μια ήπειρο που υποτίθεται ότι αντιμετωπίζει με περιφρόνηση τα δημιουργημένα στην Αμερική CDO, προκαλεί κατάπληξη η διαπίστωση πως, όταν η Ευρωπαϊκή Ένωση αποφάσισε να δημιουργήσει ένα ταμείο που θα πρόσφερε δανειακές διευκολύνσεις στα δημοσιονομικά χειμαζόμενα κράτη-μέλη της (όπως η Ιρλανδία, η Πορτογαλία, η Ισπανία), εμπνεύστηκε τη δομή του από τα επίφοβα CDO.

Τον Μάιο του 2010, η Ευρωπαϊκή Ένωση δημιούργησε ένα Special Purpose Vehicle [Όχημα Ειδικού Σκοπού]. Σκοπός του ήταν δανείζεται εν μέρους των αξιόχρεων κρατών της ευρωζώνης και, στη συνέχεια, να δανείζει εκείνα τα κράτη που είχαν αποκλειστεί από τις αγορές ώστε να αποφευχθεί η πτώχευσή

τους η οποία θα είχε ως συνέπεια τον αποδεκατισμό των τραπεζών που είχαν δανείσει τεράστια σε αυτά τα κράτη.

Το Special Purpose Vehicle, που στη συνέχεια ονομάστηκε EFSF (European Financial Stability Facility – Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας), σχεδιάστηκε ως ένα προσωρινό ταμείο. Καθώς, όμως, η Ευρωπαϊκή Κρίση βάθαινε, αποφασίστηκε ότι το 2013 θα μετεξελισσόταν σε έναν μόνιμο θεσμό που θα ονομαζόταν EFSM (European Financial Stability Mechanism – Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας). Η ιδέα ήταν ότι θα δάνειζε, εκ μέρους της ευρωζώνης, 440 δισεκατομμύρια ευρώ σε κράτη-μέλη που αντιμετώπιζαν προβλήματα ρευστότητας και, ενδεχομένως, σε αναξιόχρεα κράτη-μέλη.61

Δυο στοιχεία του EFSM τον καθιστούν ένα εντυπωσιακό παράδειγμα της πτωχο-τραπεζοκρατίας. Το πρώτο, το οποίο θα αναλύσω πιο διεξοδικά στο επόμενο Κεφάλαιο, είναι ότι ο EFSM δεν συγκεντρώνει χρήματα για να διασώσει την Ιρλανδία, την Πορτογαλία, κλπ, αλλά τις χρεοκοπημένες τράπεζες της Ευρώπης. Το δεύτερο στοιχείο, που είναι περισσότερο συναφές με το θέμα που πραγματευόμαστε σε αυτό το Κεφάλαιο, είναι ότι ο EFSM δανείζεται χρήματα εκδίδοντας τοξικά ευρωομόλογα. Δηλαδή, ομόλογα που είναι δομημένα με ένα τρόπο παρόμοιο με εκείνον των CDO.

Υπενθυμίζουμε ότι τα CDO της Γουόλ Στριτ ομαδοποιούσαν «φέτες» από διαφορετικά ενυπόθηκα δάνεια (υψηλής και χαμηλής εξασφάλισης), η κάθε μια από τις οποίες είχε διαφορετικό επιτόκιο και διαφορετικό βαθμό επισφάλειας. Επιπλέον, αυτό το μείγμα ήταν τοξικό ή εκρηκτικό, επειδή αν σταματούσε η αποπληρωμή μιας «φέτας» μέσα σε ένα συγκεκριμένο CDO (π.χ., ο Τζακ δεν μπορούσε να αποπληρώσει το δάνειό του), τότε αυξανόταν ο κίνδυνος να μην αποπληρωθεί και η επόμενη «φέτα» (π.χ., της Τζιλ, επειδή ο κίνδυνος να χάσει τη δουλειά της -και, άρα, να μην μπορεί να αποπληρώσει το δάνειό της- αυξανόταν όταν ο Τζακ έχανε τη δουλειά του και το σπίτι του).

Το ίδιο συνέβαινε και με τα ομόλογα που εξέδιδε ο EFSM προκειμένου να δανείσει, για παράδειγμα, την Ιρλανδία η οποία τον Δεκέμβριο έφθασε στα πρόθυρα τη χρεοκοπίας, καθώς αδυνατούσε να αποπληρώσει, όπως είχε υποσχεθεί, τα χρέη των ιδιωτικών τραπεζών. Τα χρήματα για το δάνειο του EFSM προς την Ιρλανδία συγκεντρώθηκαν από τις χρηματαγορές χάρη στις εγγυήσεις που, ανάλογα με το ΑΕΠ τους, πρόσφεραν στον EFSM τα εναπομείναντα 15 κράτη της ευρωζώνης (η ευρωζώνη έχει 17 κράτη-μέλη, μείον την Ελλάδα δεν είχε πρόσβαση στις αγορές ήδη από τον Μάιο του 2010, μείον την Ιρλανδία). Στη συνέχεια, το συνολικό πόσο που συγκέντρωσε ο EFSM κατανεμόταν σε μικρά «πακέτα», το καθένα από τα οποία περιείχε μια «φέτα» την οποία εγγυόταν η Γερμανία, μια άλλη την οποία εγγυόταν η Γαλλία, μια άλλη την οποία εγγυόταν… η Πορτογαλία. Δεδομένου ότι τα κράτη-μέλη της ευρωζώνης είχαν διαφορετικό βαθμό φερεγγυότητας, το κάθε κράτος επιβαρυνόταν με ένα διαφορετικό επιτόκιο. Τέλος, τα «πακέτα» αυτά πουλιόντουσαν ως ομόλογα, κυρίως σε Ασιάτες επενδυτές και στις Ευρωπαϊκές (οιονεί χρεοκοπημένες) τράπεζες.

Τώρα, ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε τι θα συμβεί στην περίπτωση που και η Πορτογαλία αποκλειστεί από τις αγορές, όπως ήδη συνέβη στην Ελλάδα και την Ιρλανδία. Ένας λόγος για τον οποίο είναι πολύ πιθανόν να συμβεί (αν δεν έχει ήδη συμβεί τη στιγμή που θα διαβάζεται αυτό το βιβλίο) είναι το γεγονός ότι η Πορτογαλία, που βρίσκεται ήδη στο χείλος του γκρεμού, υποχρεώθηκε να δανειστεί με πολύ υψηλό επιτόκιο για χάρη της Ιρλανδίας! Όπως, επίσης, είναι σχεδόν βέβαιο ότι οι κερδοσκόποι έχουν αγοράσει CDS για το ενδεχόμενο να

πτωχεύσει η Πορτογαλία και η άνοδος της τιμής αυτών των CDS να εξωθήσει τα επιτόκια των νέων δανείων της Πορτογαλίας σε ένα τόσο ψηλό επίπεδο ώστε να είναι να μην είναι πλέον βιώσιμος ο δανεισμός. Το αποτέλεσμα θα είναι η Πορτογαλία να προσφύγει στον EFSM.

Σε αυτή την περίπτωση, ο EFSM θα πρέπει να εκδώσει νέα ομόλογα εκ μέρους των εναπομενουσών χωρών της ευρωζώνης προκειμένου να βοηθήσει την Πορτογαλία. Αυτό θα σημαίνει ότι, με την Πορτογαλία εκτός αγορών, οι εναπομένουσες 14 χώρες θα πρέπει να επωμιστούν ένα μεγαλύτερο βάρος για να εγγυηθούν τα ομόλογα το EFSM. Πώς θα αντιδράσουν οι αγορές; Βάζοντας αμέσως στο στόχαστρό τους τη νέα «οριακή» χώρα, δηλαδή εκείνη που θα δανείζεται με το υψηλότερο επιτόκιο στο πλαίσιο του EFSM προκειμένου να δοθούν δάνεια στην Ελλάδα, την Ιρλανδία και, πλέον, στην Πορτογαλία: την Ισπανία! Αμέσως, το επιτόκιο δανεισμού της Ισπανίας θα αρχίσει να αυξάνεται έως ότου και η Μαδρίτη αποκλειστεί από τις αγορές. Τότε, θα απομένουν 13 χώρες εκ μέρους των οποίων θα μπορεί να δανείζεται ο EFSM και οι αγορές θα βάλλουν στο στόχαστρό τους την επόμενη «οριακή» χώρα. Και ούτω καθεξής, μέχρι η ομάδα των χωρών εκ μέρους των οποίων δανείζεται ο EFSM να γίνει τόσο μικρή, ώστε να μην μπορούν πλέον να επωμίζονται το βάρος του συνολικού χρέους (ακόμα και αν το θέλουν).

Στο επόμενο Κεφάλαιο, θα χρησιμοποιήσω ως μεταφορά την εικόνα μιας ομάδας ορειβατών που σκαρφαλώνουν στην απόκρημνη πλαγιά ενός βουνού δεμένοι μεταξύ τους με ένα μόνον σκοινί. ξαφνικά, αρχίζουν να πέφτουν στο κενό ο ένας μετά τον άλλο εξακολουθώντας όμως να είναι δεμένοι στο σκοινί, μέχρι να πέσει και το πιο δυνατό μέλος της ομάδας καθώς δεν μπορεί να αντέξει το βάρος όλων των υπολοίπων. Αν δούμε τα πράγματα αυτό το πρίσμα, ο EFSM είναι καταδικασμένος να αποτύχει. Τα ομόλογά του ομαδοποιούν διαφορετικά είδη εγγυήσεων (τις οποίες προσφέρει το κάθε επιμέρους κράτος) με τρόπους που είναι αδιαφανείς. Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο είχαν δημιουργηθεί τα CDO πριν από το 2008, ένας τρόπος που εμπεριέχει δυο θανάσιμα αμαρτήματα.

Πρώτον, είναι το λιγότερο απερίσκεπτο ότι τα ομόλογα του EFSM δομήθηκαν όπως τα CDO, τα οποία προκάλεσαν τόσα προβλήματα στην παγκόσμια οικονομία. Ένας άμεσος αντίκτυπος της αντιγραφής thη δομής των CDO είναι ότι το EFSM πρέπει να δανειστεί 440 δισεκατομμύρια ευρώ, αλλά θα τα δάνεια που θα χορηγήσει εν θα υπερβαίνουν τα 250 δισεκατομμύρια ευρώ. Τα υπόλοιπα 200 δισεκατομμύρια ευρώ θα παραμένουν αδρανή, μαζεύοντας σκόνη! Για ποιον λόγο; Επειδή οι επενδυτές γνωρίζουν ότι τα ομόλογα που θα αγοράσουν είναι τοξικά και θα τα αγοράσουν μόνον αν ο EFSM έχει αρκετά χρήματα για να τους πληρώσει στην περίπτωση που θα πτωχεύσει η Πορτογαλία ή κάποιο άλλο κράτος-μέλος της ευρωζώνης. Εν ολίγοις πρόκειται για έναν εντελώς αναποτελεσματικό τρόπο συγχώνευσης χρεών.

Δεύτερον, αυτού του είδους η πολιτική παρέμβαση, όπως και το Σχέδιο Γκάιτνερ-Σάμερς στις Ηνωμένες Πολιτείες, όχι μόνον δίνει άφεση αμαρτιών στα CDO (και, κατ" επέκταση, στη Γουόλ Στριτ που τα γέννησε), αλλά και επιτρέπει στις τράπεζες, στις ασφαλιστικές εταιρείες, τα συνταξιοδοτικά ταμεία, κλπ να δημιουργούν νέες μορφές ιδιωτικού χρήματος. Σαν να μην είχε ποτέ συμβεί το Κραχ του 2008! Είδαμε ήδη πώς το Σχέδιο Γκάιτνερ-Σάμερς δημιούργησε στις Ηνωμένες Πολιτείες νέα παράγωγα και, ως εκ τούτου, διοχετεύτηκε στη Γουόλ Στριτ νέο ιδιωτικό χρήμα που βασίζεται στο δημόσιο χρήμα. Κάτι εξίσου δυσοίωνο συνέβη και στην Ευρώπη.

Όταν έγινε φανερό ότι θα χρηματοδοτηθούν με τοξικά ευρωομόλογα οι παρεμβάσεις τύπου EFSM για να διασωθούν χώρες όπως η Ελλάδα και η Ιρλανδία, και δεδομένου ότι οι αγορές δεν πείστηκαν ούτε για μια στιγμή ότι τελικά θα αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά τα ζητήματα φερεγγυότητας αυτών των κρατών, οι τράπεζες και τα κεφάλαια κάλυψης άδραξαν και με τα δυο τους χέρια τη ευκαιρία να μετατρέψουν την αβεβαιότητα για το ευρώ σε έναν ακόμα παροξυσμό στοιχηματισμού. Να τι ακριβώς έκαναν: άρχισαν να στοιχηματίζουν, μέσω των CDS, εναντίον των ομολόγων των κρατών-μελών της ευρωζώνης (όπως, για παράδειγμα, της Ελλάδας, της Ιρλανδίας, της Ισπανίας, της Ιταλίας). Τελικά, τα τοξικά ομόλογα του EFSM και ο τεράστιος όγκος των νέων CDS που εκδόθηκαν δημιούργησαν μια νέα γενιά μη βιώσιμου ιδιωτικού χρήματος. Όταν και αυτός ο σωρός ιδιωτικού χρήματος μετατραπεί σε στάχτες, όπως είναι αναπόφευκτο ότι θα συμβεί, τι θα απογίνει η Ευρώπη;

Δαγκώνοντας το χέρι που τους έσωσε: ο πιο αχρείος υπηρέτης αποθρασύνεται

Το Σχέδιο Γκάιτνερ-Σάμερς, τόσο στην αρχική όσο και στην Ευρωπαϊκή ενσάρκωσή του, κατ" ουσίαν επιβράβευε τη Γουόλ Στριτ για τη δημιουργία τοξικού χρήματος. Αντί οι πολιτικοί ηγέτες μας να στείλουν στις τράπεζες το ηχηρό μήνυμα «Ποτέ Ξανά!», τους εξέπεμψαν το σήμα ότι μπορούσαν να συνεχίσουν τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες σαν να μην είχε συμβεί τίποτα. και, μάλιστα, ότι μπορούσαν πλέον να το κάνουν χρησιμοποιώντας δημόσια κονδύλια. Ο Καρλ Μαρξ έχει γράψει ότι η ιστορία επαναλαμβάνεται σαν φάρσα. Ενώ, λοιπόν, πριν από το 2008 η Γουόλ Στριτ δημιουργούσε από μόνη της τα συνθετικά χρηματοπιστωτικά προϊόντα της, με την κυβέρνηση ενδεχομένως να εθελοτυφλεί, μετά από το Κραχ του 2008 το κάνει με μαζικές κρατικές επιδοτήσεις τόσο στην Αμερική όσο και στην Ευρώπη.

Ήδη από τον Φεβρουάριο του 2009, η κυβέρνηση Ομπάμα επέτρεψε να φυσήξει ένας νέος ούριος άνεμος στα πανιά της Γουόλ Στριτ, κατασκευάζοντας μια νέα αγορά για τα παλιά παράγωγα (τα οποία ήταν δομημένα πάνω στα ενυπόθηκα δάνεια φτωχών ανθρώπων). Το μέσο συναλλαγών σε αυτή τη νέα αγορά ήταν ένα μείγμα των παλιών (επανεκδομένων) παραγώγων και νέων παραγώγων (που δεν βασίζονταν στα ενυπόθηκα δάνεια φτωχών ανθρώπων, αλλά στους φόρους εκείνων που δεν μπορούσαν να τους αποφύγουν και, στη συντριπτική πλειονότητά τους, ήταν οι ίδιοι φτωχοί άνθρωποι). Ως εκ τούτου, πολλά από τα τοξικά περιουσιακά στοιχεία των τραπεζών απομακρύνθηκαν από τα λογιστικά βιβλία των τραπεζών, ενώ άρχισε ένα νέος γύρος παραγωγής ιδιωτικού τοξικού χρήματος. Για να μην υστερήσουν, οι Ευρωπαίοι ακολούθησαν το παράδειγμα των ΗΠΑ μετά ενάμιση χρόνο: δημιούργησαν τον EFSF και διέσωσαν τις τράπεζές τους, συμβάλλοντας στη δημιουργία ενός νέου κύματος εξαιρετικά τοξικών χρηματοπιστωτικών «προϊόντων».

Μόλις οι τράπεζες της Γουόλ Στριτ απάλλαξαν τους ισολογισμούς τους από τα πιο τοξικά CDO, χρησιμοποίησαν μερικά από τα έσοδά τους, καθώς ένα μέρος από τα χρήματα των διαφόρων πακέτων βοήθειας που τους είχαν χορηγηθεί για τη διάσωσή τους, προκειμένου να αποπληρώσουν τα κρατικά δάνεια. Φυσικά, όταν λέω ότι αποπλήρωσαν τα κρατικά δάνεια, υπερβάλλω. Στην πραγματικότητα, επέστρεψαν ένα πολύ μικρό μέρος όσων τους είχαν προσφέρει το Υπουργείο Οικονομικών και η Ομοσπονδιακή Τράπεζα. Το μεγαλύτερο μέρος των πακέτων διάσωσης είχε τη μορφή τεράστιων εγγυήσεων, που εξακολουθούν να ισχύουν.

Αλλά και για το κολοσσιαίο κόστος του Σχεδίου Γκάιτνερ-Σάμερς, το κράτος δεν αποζημιώθηκε ποτέ. Τέλος, οι τράπεζες δεν παραδέχονταν καν ότι μετοχές και άλλα χρεόγραφά τους αξίας εκατοντάδων δισεκατομμυρίων δολαρίων αγοράστηκαν υπογείως από την Ομοσπονδιακή Τράπεζα σε μια επίδειξη αλληλεγγύης προς τη Γουόλ Στριτ (η οποία είναι γνωστή ως ποσοτική χαλάρωση). Το ότι τίποτα από άλλο αυτά δεν πρόκειται να εξοφληθεί ποτέ είναι το αναπότρεπτο συμπέρασμα.

Εν ολίγοις, οι τράπεζες εξουσιοδοτήθηκαν (από τους φορολογουμένους) να οργανώσουν πάλι την απάτη της δημιουργίας τοξικού χρήματος και, στη συνέχεια, να αποπληρώσουν ένα μικρό κλάσμα από τα χρέη τους στο κράτος. ένα ποσό που ήταν αρκετά υψηλό, ώστε να νομιμοποιηθούν τα νέα μπόνους των διευθυντικών στελεχών τους. Μόλις άρχισαν να ρέουν πάλι τα μπόνους και να ανακάμπτει το χρηματιστήριο, τα μέσα ενημέρωσης διακήρυξαν με λυρικό ενθουσιασμό το τέλος τη ύφεσης. Η οικονομία, μας είπαν, είχε αρχίσει να μεγεθύνεται. Μέσα ενημέρωσης, σχολιαστές, οικονομολόγοι, ειδικοί της Γουόλ Στριτ, σχεδόν οι πάντες έδειχναν συλλογικά ανακουφισμένοι για το γεγονός ότι είχε αποτραπεί το τέλος του κόσμου. Παρ" όλο που οι συνετές φωνές συνιστούσαν επιφυλακτικότητα και μερικές προειδοποιούσαν ηχηρά ότι ελλόχευε ο κίνδυνος μιας διπλής ύφεσης, η επικρατούσα αντίληψη ήταν ότι είχαμε βγει από τη στενωπό. Ωστόσο, η ανεργία ήταν υψηλότερη από ποτέ, οι κατασχέσεις κατοικιών συνεχίζονταν αμείωτες και οι πραγματικοί μισθοί παρέμεναν στάσιμοι.

Με πολιτικούς όρους, οι κυβερνήσεις μας παραδόθηκαν άνευ όρων στις χρεοκοπημένες τράπεζες. Και, όπως συμβαίνει συνήθως, όταν συνθηκολογεί κανείς με μοχθηρούς αντιπάλους, δεν υπήρξε κανένα έλεος για τους ηττημένους. Πράγματι, το Σχέδιο Γκάιτνερ-Σάμερς αύξησε εκβιαστική ισχύς των τραπεζών έναντι του κράτους. Όταν εν τέλει ο πρόεδρος Ομπάμα αποδέχτηκε την επαναλαμβανόμενη επιχειρηματολογία της Γουόλ Στριτ εναντίον της πλήρους κρατικοποίησης των προβληματικών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων (όπως, για παράδειγμα, το ψευδές επιχείρημα ότι οι ανακεφαλαιοποιήσεις των τραπεζών μέσω της προσωρινής κρατικοποίησής τους, όπως είχε συμβεί στη Σουηδία το 1993, θα υπονόμευε την εμπιστοσύνη τη κοινής γνώμης στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, με συνέπεια να προκληθεί αστάθεια η οποίας, με τη σειρά της, θα έθετε σε κίνδυνο κάθε πιθανότητα ανάκαμψης), οι τράπεζες της Γουόλ Στριτ συνωμοτούσαν ήδη εναντίον της κυβέρνησής του, σκοπεύοντας να χρησιμοποιήσουν την αναγεννηθείσα χρηματοπιστωτική ισχύ τους για να προωθήσουν τους πολιτικούς αντιπάλους του Ομπάμα (οι οποίοι είχαν υπόσχονταν στους τραπεζίτες ότι η ρύθμιση του χρηματοπιστωτικού τομέα θα ήταν εξαιρετικά περιορισμένη).

Αυτή η εξέλιξη απέκτησε μεγαλύτερη βαρύτητα τον Ιανουάριο του 2010, όταν το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ με ψήφους 5 - 4 ανέτρεψε τον Νόμο Τίλμαν του 1907, τον οποίο είχε προωθήσει ο πρόεδρος Τέντι Ρούζβελτ προκειμένου να εμποδίσει τις εταιρείες να χρησιμοποιούν τη οικονομική ισχύ τους για να εξαγοράζουν πολιτική επιρροή. Εκείνη τη μοιραία Πέμπτη, άνοιξαν διάπλατα οι θυρίδες του υδατοφράχτη μέσα στον οποίο βρισκόταν το χρήμα της Γουόλ Στριτ, καθώς το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάσισε ότι τα διευθυντικά στελέχη μιας εταιρείας μπορούν, χωρίς να συμβουλεύονται κανέναν, να δίνουν επιταγές στους πολιτικούς που τους προσφέρουν την καλύτερη συμφωνία, ιδίως σε ό,τι αφορά στη ρύθμιση του χρηματοπιστωτικού τομέα.

Η αντίδραση του προέδρου Ομπάμα σε αυτή την προδοσία ήταν να χρησιμοποιήσει την οργή του με έξυπνο τρόπο: εξουσιοδότησε τον Πολ Βόλκερ,

που στα ογδόντα του εξακολουθούσε να διατηρεί ακέραιες τις δυνάμεις του, να ετοιμάσει το νομοθετικό ρυθμιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα δραστηριοποιούταν στο εξής η Γουόλ Στριτ. Και να το συντάξει με τέτοιο τρόπο, ώστε να ενισχυθεί σημαντικά ο έλεγχος των αρχών πάνω στη Γουόλ Στριτ. Ο Βόλκερ, με τη νέα του ιδιότητα ως επικεφαλής της Συμβουλευτικής Επιτροπής για την Οικονομική Ανάκαμψη (Economic Recovery Advisory Board - ERAB), επεξεργάστηκε τον Κανόνα Βόλκερ, τον οποίο η κυβέρνηση υποσχέθηκε να προωθήσει στο Κογκρέσο. Ο Κανόνας Βόλκερ αναβίωνε των Νόμο Γκλας-Στίγκαλ των New Dealers, τον οποίο είχε καταργήσει στη δεκαετία του 1990 ο Λάρι Σάμερς. Ο Κανόνας Βόλκερ απαγόρευε στις εμπορικές τράπεζες να πουλούν παράγωγα και άλλα τοξικά χρηματοπιστωτικά προϊόντα. Η βασική ιδέα του Βόλκερ ήταν ότι οι τράπεζες που δέχονται καταθέσεις τις οποίες εγγυάται το κράτος δεν πρέπει να συμμετέχουν ούτε στις χρηματιστήρια ούτε στην αγορά παραγώγων. Παρά τις προσπάθειες να ψηφιστεί ο Κανόνας Βόλκερ, τελικά επικράτησε η Γουόλ Στριτ.

Καθώς ο αντίπαλος τους ήταν ένας από τους πρώτους προφήτες του Παγκόσμιου Μινώταυρου, αλλά και ο κηδεμόνας του κτήνους κατά τη διάρκεια τη ενηλικίωσής του στη δεκαετία του 1980 (για τον συγκεκριμένο ρόλο του Βόλκερ, βλ. Κεφάλαιο), οι τραπεζίτες της Γουόλ Στριτ ξαγρυπνούσαν. Οι αϋπνίες τους, όμως, δεν κράτησαν πολύ. Ήταν σαφές ότι είχε παρέλθει το σύντομο χρονικό διάστημα που η Γουόλ Στριτ ήτα αρκετά ανίσχυρη ώστε να εξαναγκαστεί να προβεί σε σημαντικές παραχωρήσεις. Ο πιο ειδεχθής υπηρέτης του Παγκόσμιου Μινώταυρου είχε χειραφετηθεί. Το ερώτημα που τίθεται πλέον είναι: Θα ανταπεξέλθει χωρίς τον Παγκόσμιο Μινώταυρο; Θα αφήσουμε τις εικασίες ως προς αυτό το ζήτημα για το τέλος του βιβλίου.

Η επιστροφή της αρπακτικής διακυβέρνησης, τα κενά νοήματος οικονομικά, και η παράδοξη τραγωδία του φονταμενταλισμού της αγοράς

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι ο φονταμενταλισμός της ελεύθερης αγοράς, τόσο στο επίπεδο των πολιτικών ιδεών όσο και στο επίπεδο της οικονομικής θεωρίας, υπήρξε ένας τους υπηρέτες του Παγκόσμιου Μινώταυρου (βλ. Κεφάλαιο 5). Κατά μια έννοια, λειτούργησε παρόμοια από τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούσε τον Μαρξισμό το Σοβιετικό καθεστώς: τον επικαλούταν εθιμοτυπικά, αλλά δεν τον εφάρμοζε! Και στις δυο περιπτώσεις, υψηλοί πνευματικοί στόχοι, που βασίζονταν σε γοητευτικές οικονομικές πραγματείες, χρησιμοποιήθηκαν για ποταπές επιδιώξεις: τη νομιμοποίηση της υφαρπαγής της εξουσίας και του πλούτου από μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα.

Η κατάκτηση του κρατικού μηχανισμού από τους κοινωνικά ανώτερους και ισχυρούς ήταν στην Αμερική πριν από το 1929 (βλ. Κεφάλαιο 2). Το Κραχ του 1929 υπήρξε η Νέμεσις που επιφύλαξε η ιστορία σε μια κοινωνία που είχε επιτρέψει στον εαυτό της να γίνει το θήραμα ενός αρπακτικού κράτους. ενός κράτους που αρχικά κατακτήθηκε από τους επιχειρηματίες-κερδοσκόπους του 19ου αιώνα που έμειναν γνωστοί ως robber barons [ληστές βαρόνοι], στη συνέχεια από τους μεγιστάνες-βιομήχανους των αρχών του 20ου αιώνα και, τελικά, από τη Γουόλ Στριτ.62

Όταν μετά από το New Deal και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο γεννήθηκε το Παγκόσμιο Σχέδιο, μια νέα κοινωνικοοικονομική συμμαχία βασίστηκε σε μια συνολική συμφωνία ανάμεσα στις εταιρείες, την κυβέρνηση και τους εργαζόμενους Αμερικανούς. Η συμφωνία διατηρήθηκε για δυο δεκαετίες, αλλά σχεδόν όλοι την θυμούνται ως τη Χρυσή Εποχή του καπιταλισμού.63 Ωστόσο, όταν το 1971

κατέρρευσε το Παγκόσμιο Σχέδιο, και τόσο η παγκόσμια όσο και η Αμερικανική οικονομία διαλύθηκαν εσκεμμένα προκειμένου να ανοίξει ο δρόμος για τον Παγκόσμιο Μινώταυρο, η μεταπολεμική συμφωνία έπαψε να ισχύει.

Δεν ήταν κάτι που συνέβη τυχαία. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η διάλυση της παγκόσμιας οικονομίας ήταν ένα από τα προαπαιτούμενα για να προελκυσθούν στις Ηνωμένες Πολιτείες οι κεφαλαιακές εισροές που θα επέτρεπαν στα δυο ελλείμματά της να αυξάνονται στο διηνεκές. Η ενδόρηξη της παγκόσμιας οικονομίας αποτελούσε την προϋπόθεση για την κυριαρχία του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Ποιοι, όμως, ωφελήθηκαν πραγματικά από το κτήνος; Οι ψηλόμισθοι, τα τμήματα της Αμερικανικής κοινωνίας που εργάζονταν στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ή πέριξ αυτών, η βιομηχανία ορυκτών καυσίμων, οι βιομηχανικοί τομείς που συνδέονταν με το στρατιωτικο-βιομηχανικό σύμπλεγμα (κυρίως, οι τομείς των ηλεκτρονικών, της πληροφορικής, της αεροναυπηγικής και τα μηχανολογίας). Επωφελήθηκαν, επίσης, όσοι ήταν αρκετά τυχεροί ώστε να είναι μέτοχοι υπερεκμεταλλευτικών εταιρειών του τύπου Wal Mart. Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος δούλευε για χάρη τους. Και ο φονταμενταλισμός της ελεύθερης αγοράς ήταν ο ιδεολογικός υπηρέτης του.

Όσο για τους υψηλούς πνευματικούς στόχους τους οποίους επικαλείτο ο φονταμενταλισμός της ελεύθερης αγοράς, η μοίρα τους ήταν παρόμοια με εκείνη του Μαρξισμού της Μόσχας: έγιναν τα πρώτα θύματα όταν οι υπέρμαχοί τους κατέλαβαν την εξουσία. Πράγματι, όταν το 1980 ο Ρόναλντ Ρέιγκαν εγκαταστάθηκε στον Λευκοί Οίκο, μιλούσε τη γλώσσα των supply side economics, ισοσκελισμένων προϋπολογισμών, της απονέκρωσης του μεγάλου κράτους (είναι ειρωνεία ότι τη φράση επινόησε ο Μαρξ), κλπ. Ωστόσο, αφού πειραματίστηκε για μερικούς μήνες με αυτές τις πολιτικές, και μετά από την εκτόξευση στον ουρανό της ανεργίας το 1981, ο Ρέιγκαν έκανε μια απότομη στροφή 180 μοιρών (όπως είχε κάνει και ο Λένιν υιοθετώντας τη Νέα Οικονομική Πολιτική μόλις διαπίστωσε ότι η κοινωνικοποίηση των εργοστασίων δεν λειτουργούσε στην πράξη τόσο καλά όσο προέβλεπε ο σχεδιασμός): αντί να συρρικνώσει το κράτος και να ισοσκελίσει τον προϋπολογισμό, ο Ρέιγκαν πάτησε το γκάζι. Τα δυο ελλείμματα διογκώθηκαν και, χάρη σε αυτές τις ολοσχερείς Κεϊνσιανικές πρακτικές, η ανεργία μειώθηκε και ο Παγκόσμιος Μινώταυρος μπορούσε να συνεχίσει απερίσπαστος τον δρόμο του.

Μετά από το Κραχ του 2008, άλλαξαν τρία δεδομένα. Πρώτον, ο Παγκόσμιος Μινώταυρος κειτόταν πληγωμένος στον Λαβύρινθό του, αδυνατώντας να συνεχίσει να καταναλώνει ένας επαρκές μέρος της πλεονάζουσας παραγωγής της Ευρώπης, της Ιαπωνίας, της Κίνας και της Νοτιοανατολικής Ασίας ώστε να μην επιβραδυνθούν οι οικονομίες τους. Δεύτερον, οι χρηματοπιστωτικές αγορές κατέρρευσαν και το ιδιωτικό χρήμα που είχαν δημιουργήσει μετατράπηκε σε σκόνη που την παρέσυραν οι άνεμοι της Κρίσης. Τρίτον, οι πολιτικοί είτε έγιναν πιο τολμηροί είτε αντικαταστάθηκαν από άλλους που υπόσχονταν να χαλιναγωγήσουν τους υπηρέτες του Παγκόσμιου Μινώταυρου.

Από αυτά τα τρία δεδομένα που υπήρξαν απόρροια του Κραχ του 2008, μόνον το ένα εξακολουθεί να ισχύει. Τόσο στην Αμερική όσο και στην Ευρώπη, οι πολιτικοί που ήθελαν να ορθώσουν το ανάστημά τους και να κοιτάξουν κατάματα τους υπηρέτες του έκπτωτου Παγκόσμιου Μινώταυρου, άρχισαν να διστάζουν. Και ενώ αμφιταλαντεύονταν, πήραν την πρωτοβουλία των κινήσεων άλλοι πολιτικοί που ήταν λιγότερο ευσυνείδητοι: η πρώτη τους ενέργεια ήταν να χρησιμοποιούσουν το δημόσιο χρήμα, που εισέρεε στις τράπεζες για να διατηρηθούν ζωντανές, προκειμένου να επιτρέψουν στη Γουόλ Στριτ και στις υπόλοιπες τράπεζες του κόσμου να αρχίσουν να δημιουργούν νέες μορφές τοξικού

ιδιωτικού χρήματος. Όταν η απάτη οργανώθηκε πάλι σε επαρκή βαθμό για να αποκατασταθεί η πολιτική ισχύς των τραπεζών, οι πολιτικοί που ήθελαν να αλλάξουν τα πράγματα συνειδητοποίησαν ότι ήταν πλέον πολύ αργά. Το αποτέλεσμα ήταν να υπαναχωρήσουν προκειμένου να ζήσουν για να πολεμήσουν μια άλλη ημέρα αντίο να διεξάγουν μια εκ των προτέρων χαμένη μάχη.

Επίλογος: τα χειρότερα και από τους δυο κόσμους

Τι συμβαίνει όταν οι υπηρέτες αναλαμβάνουν τα ηνία, επειδή αρρώστησε ο εκφοβιστικός κύριός τους; Εξαρτάται από τους υπηρέτες. Δυστυχώς, αυτοί τους οποίους έχουμε επωμιστεί κυβερνούν με έναν τρόπο που διατηρεί τις χειρότερες πτυχές της εξουσίας του Παγκόσμιου Μινώταυρου (τις ανισότητες, τη χυδαιότητα και την αστάθεια) χωρίς να προσφέρουν στον κόσμο τη σημαντική λειτουργία που επιτελούσε: τη δημιουργία επαρκούς συνολικής ζήτησης για τα πλεονάζουσα παραγωγή της Ευρώπης και τη Ασίας, ανακυκλώνοντας τα παγκόσμια πλεονάσματα.

Μέχρι το 2008, και ενώ οι ανισορροπίες στο διεθνές ισοζύγιο εμπορικών συναλλαγών αυξάνονταν συνεχώς, ο Παγκόσμιος Μινώταυρος προσέλκυε επαρκή κεφάλαια από όλο τον κόσμο για να ανακυκλώνει τα πλεονάσματα των άλλων και, ως εκ τούτου, να επιτρέπει την επαναδημιουργία τους σε ετήσια βάση. Επιπλέον, χρησιμοποιώντας αυτές τις κεφαλαιακές εισροές, η Γουόλ Στριτ δημιουργούσε το ιδιωτικό χρήμα της το οποίο πρόσφερε στον κόσμο την τεράστια ρευστότητα που επέτρεπε τη σταθερή αύξηση των συνολικών πλεονασμάτων. Επρόκειτο ασφαλώς για μια μη βιώσιμη απάτη, αλλά τουλάχιστον διεπόταν από μια κάποια λογική για όσο διάστημα συνεχιζόταν.

Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος δεν μπορεί πλέον να επιτελεί τον εξισορροπητικό ρόλο του. Η Αμερικανική οικονομία δεν λειτουργεί στο μέγιστο των δυνατοτήτων της. η ανεργία κατατρώει τη ζήτηση για αγαθά, ακίνητα και υπηρεσίες. και η Γουόλ Στριτ, παρ" όλο που βρίσκεται σε φάση ανάκαμψης χάρη στις υπηρεσίες που της παρέχει το υποταγμένο πολιτικό προσωπικό, αδυνατεί να γεννήσει επαρκείς ποσότητες ιδιωτικού χρήματος για να τροφοδοτήσει μια νέα καταναλωτική και επενδυτική έξαρση, την οποία χρειάζονται η Ευρώπη, η Ιαπωνία και η Κίνα προκειμένου να επιστρέψουν μονοπάτι της βιώσιμης οικονομικής μεγέθυνσης.64

Βρισκόμαστε κάτω από τη εξουσία των υπηρετών του Παγκόσμιου Μινώταυρου χωρίς να επωφελούμαστε από τη σταθεροποιητική επιρροή του κτήνους. Αν η περίοδος πριν από το 2008 ήταν μη βιώσιμη, η μετά το 2008 περίοδος είναι γεμάτη με εντάσεις οι οποίες απειλούν τις μελλοντικές γενιές με ένα χάος που ο νους αρνείται να το διανοηθεί.

Κεφάλαιο 8
Η Παγκόσμια Κληρονομία του Παγκόσμιου Μινώταυρου

Ο Δύων Ήλιος: οι χαμένες δεκαετίες της Ιαπωνίας

Καθώς η Ιαπωνία ήταν ένας από τους πυλώνες του Παγκόσμιου Σχεδίου και βρισκόταν υπό την κηδεμονία των Ηνωμένων Πολιτειών, η μεταπολεμική οικονομική μεγέθυνσή με αιχμή του δόρατος της εξαγωγές αποτέλεσε ένα θαύμα. Υλοποιήθηκε σε δυο φάσεις: μέχρι τα τέλη τη δεκαετίας του 1950, είχε ήδη αρχίσει να εξάγει προϊόντα της ελαφριάς βιομηχανίας, ενώ εισήγαγε προϊόντα της βαριάς βιομηχανίας και πρώτες ύλες. Πολύ σύντομα πέρασε σε μια πιο ώριμη φάση, αρχίζοντας να εξάγει προϊόντα της βαριάς βιομηχανίας και να εισάγει μόνον πρώτες ύλες.

Οι Ιαπωνικοί μισθοί αυξάνονταν σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο, αλλά πάντα υπολείπονταν τόσο του ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας όσο και της αύξησης της παραγωγικότητας. Τα πλεονάσματα που γεννούσε αυτό το χάσμα χρησιμοποιούνταν από την κυβέρνηση του Τόκιο στην δημιουργία υποδομών προς όφελος του ιδιωτικού τομέα (π.χ., στις μεταφορές, στην έρευνα και ανάπτυξη, στην εκπαίδευση, κλπ) και, σε ένα πολύ μικρότερο βαθμό, στη συγκρότηση ενός δικτύου κοινωνικής ασφάλισης για το σύνολο του πληθυσμού.

Η παραγωγή, η οποία βασιζόταν σε μεγάλης κλίμακας κεφαλαιακές επενδύσεις που δημιούργησαν εντυπωσιακές οικονομίες κλίμακας, συντελείτο από συγκεντρωτικές ολιγοπωλιακές δομές που είναι γνωστές ως keiretsu (όπως, για παράδειγμα, η Mitsui, η Mitsubishi και η Sumitomo). Τα keiretsu ήταν κάθετοι επιχειρηματικοί όμιλοι, δηλαδή ιεραρχικές οργανώσεις στις οποίες συμπεριλαμβάνονταν μεγάλες τράπεζες, εργοστάσια και ένα πολύπλοκο σύστημα υπεργολαβιών που το αποτελούσαν αναρίθμητες μικρομεσαίες επιχειρήσεις ή chusho-kigyo. Παρ όλο που οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις απασχολούσαν το 80% του συνόλου των εργαζομένων σε ένα keiretsu, η συνεισφορά τους στη συνολική παραγωγικότητα ήταν αρκετά μικρή – λιγότερη από τον μέσο όρο των μεγαλύτερων εταιρειών.

Ο συνδυασμός αυτών των αλληλοσυνδεόμενων μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων, των πολλών μικρών επιχειρήσεων που ήταν δορυφόροι αυτών των ομίλων, και μιας κυβέρνησης που ικανοποιούσε τις ανάγκες για υποδομές και χρηματοδότηση τόσο των μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων όσο και των μικρών επιχειρήσεων, δημιούργησε το Ιαπωνικό οικονομικό θαύμα. Υπό αυτό το πρίσμα, είναι εύκολο να αντιληφθούμε πόσο μεγάλη ήταν η εξάρτηση της Ιαπωνίας από την εξωτερική ζήτηση: δεδομένου ότι δινόταν έμφαση στις επενδύσεις και την παραγωγή, ότι οι μισθοί υπολείπονταν της παραγωγικότητας, και ότι οι κοινωνικές δαπάνες ήταν ελάχιστες, η Ιαπωνική οικονομία δεν μπορούσε να καταναλώνει παρά μόνον ένα κλάμα των όσων παρήγαγε. Για αυτό ακριβώς τον λόγο, μετά από το τέλος του Παγκόσμιου Σχεδίου, ο Παγκόσμιος Μινώταυρος ήταν τόσο σημαντικός για την οικονομία της Ιαπωνίας. Και αυτός είναι ο λόγος που, μετά από τον θανάσιμο τραυματισμό του Παγκόσμιου Μινώταυρου, η Ιαπωνία βρίσκεται σήμερα σε μια τόσο σοβαρή κατάσταση αστάθειας.

Ασφαλώς, η Ιαπωνία μπήκε σε αυτή την τροχιά μακροπρόθεσμης παρακμής στη δεκαετία του 1990. Οι αναλυτές αναζητούν σχολαστικά ενδείξεις στον τραπεζικό τομέα για να ανακαλύψουν τι δεν πήγε καλά. Οι φανατικοί υπέρμαχοι της ελεύθερης αγοράς θεωρούν ότι εντόπισαν το πρόβλημα τη στιγμή

που διαπίστωσαν ότι οι Ιαπωνικές τράπεζες ελέγχονταν σε μεγάλο βαθμό από το κράτος. Ωστόσο, η εξάρτηση των τραπεζών από το κράτος δεν είναι μόνον ένα πρόβλημα για την Ιαπωνική οικονομία. είναι, επίσης, ο λόγος για την επιτυχία της. Πράγματι, η μακροχρόνια συμμαχία ανάμεσα στην κυβέρνηση και τις τράπεζες επέτρεπε στους ιθύνοντες να επηρεάζουν τις επενδύσεις, με συνέπεια στη μεταπολεμική περίοδο να εφαρμοστεί με σχετική ευκολία η «εθνική πολιτική» της εκβιομηχάνισης. Το Ιαπωνικό θαύμα δεν θα ήταν εφικτό χωρίς αυτόν τον σφιχτό εναγκαλισμό: επέτρεψε στην κυβέρνηση να εμποδίσει τις Ιαπωνικές εταιρείες να στραφούν στη χρηματικοποίηση, την οποία επιτελούσε για χάρης τους το Υπουργείο Οικονομικών σε συνεργασία με την Τράπεζα της Ιαπωνίας. Η βιομηχανία διατάχθηκε να ασχολείται με τη βασική δραστηριότητά της (να παράγει «πράγματα»), ενώ η κυβέρνηση, καθώς και όλες οι τράπεζες που συνδέονταν με τα keiretsu, ήταν υπεύθυνες για την κυκλοφορία των κεφαλαίων και τη ροή τους προς αυτούς τους βιομηχανικούς ομίλους.

Κατά τη διάρκεια του Παγκόσμιου Σχεδίου, και όντας υπό την Αμερικανική κηδεμονία, η de facto μονοκομματική αυταρχική διακυβέρνηση (από το Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κόμμα) διασφάλιζε την αποστασιοποίηση του Ιαπωνικό κράτους από την κοινωνία των πολιτών. Οι Ιάπωνες διαμορφωτές της πολιτικής διαδραμάτισαν έναν μείζονα ρόλο στο δράμα που εκτυλίχθηκε όταν, μετά το 1971,το Παγκόσμιο Σχέδιο αντικαταστάθηκε από τον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Πιο συγκεκριμένα, η Ιαπωνική οικονομία βρέθηκε αντιμέτωπη με τον κίνδυνο μια μεγάλης αύξησης του κόστους μετά από την πρώτη υποτίμηση του δολαρίου. Οι Ιάπωνες αξιωματούχοι αντέδρασαν με δυο τρόπους: πρώτον, υιοθέτησαν νέες τεχνολογικές λύσεις για διατηρήσουν την ανταγωνιστικότητα. και, δεύτερον, άρχισαν να εξάγουν κεφάλαια στις Ηνωμένες Πολιτείες με τη μορφή άμεσων επενδύσεων, αγοράς κρατικών ομολόγων των ΗΠΑ, και τοποθετήσεων στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης. Εν ολίγος, για να διατηρήσει ζωντανή την ολιγοπωλιακή βιομηχανία της, η Ιαπωνία επέλεξε να συντηρεί τον Παγκόσμιο Μινώταυρο, όπως ακριβώς είχαν προβλέψει οι ιθύνοντες των ΗΠΑ.

Η σιωπηρή Αμερικανο-Ιαπωνική συμφωνία ήταν απλή: η Ιαπωνία θα συνέχιζε να ανακυκλώνει τα πλεονάσματα του ισοζυγίου των εμπορικών συναλλαγών της αγοράζοντας Αμερικανικό ομόλογα και επενδύοντας στις ΗΠΑ. ως αντάλλαγμα, θα αποκτούσε προνομιακή πρόσβαση στην Αμερικανική εγχώρια αγορά, ώστε να υπάρχει για τα προϊόντα της Ιαπωνικής βιομηχανίας η ζήτηση την οποία δεν μπορούσε να προσφέρει η Ιαπωνική κοινωνία. Ωστόσο, υπήρχε ένα πρόβλημα: όταν κάποιος αγοράζει ξένα περιουσιακά στοιχεία, κάποια στιγμή αυτά τα περιουσιακά στοιχεία αρχίζουν να γεννούν εισόδημα το οποίο πρέπει τελικά να επαναπατριστεί. Επομένως, η Ιαπωνία «πήρε το ρίσκο» να παύσει να είναι ένας εξαγωγές κεφαλαίων και να μετατραπεί σε ένα έθνος-εισοδηματία. Η προοπτική αυτή ήταν αντίθετη στην αναπτυξιακή στρατηγική της Ιαπωνίας μετά από τη πετρελαϊκή κρίση, η οποία επικεντρωνόταν στις βιομηχανίες υψηλής προστιθέμενης αξίας και χαμηλής ενεργειακής κατανάλωσης, όπως τα ηλεκτρονικά, τα ολοκληρωμένα κυκλώματα, οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές και τα βιομηχανικά ρομπότ (mechatronics).

Στις 22 Σεπτεμβρίου 1985, οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Ιαπωνία, η Δυτική Γερμανία, η Γαλλία και η Βρετανία υπέγραψαν στη Συμφωνία Πλάζα. Ο διακηρυγμένος σκοπός της συμφωνίας ήταν να υποτιμηθεί το δολάριο στο πλαίσιο μια προσπάθειας χαλιναγώγησης του Παγκόσμιου Μινώταυρου – δηλαδή, να μειωθεί το έλλειμμα στο ισοζύγιο των εμπορικών συναλλαγών της Αμερικής (και, κατ" επέκταση, το δημοσιονομικό της έλλειμμα). Σήμερα, πολλοί αναλυτές

προβάλλουν τη Συμφωνία Πλάζα ως το πρότυπο της συμφωνίας που η Αμερική πρέπει να επιβάλλει στους Κινέζους, προκειμένου να αντιστραφεί το μεγάλο πλεόνασμα της Κίνας στο ισοζύγιο των εμπορικών της συναλλαγών με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Παρ" όλο που είναι αλήθεια ότι η Συμφωνία Πλάζα κατάφερε να υποτιμήσει το δολάριο έναντι του γιέν περισσότερο από 50% (μέσα σ δυο χρόνια μετά από την υπογραφή της), οι αναλυτές αυτοί παραβλέπουν ποιος ήταν ο πραγματικός σκοπός της Αμερικής: οι Ηνωμένες Πολιτείες επεδίωκαν, τουλάχιστον εν μέρει, να αποτρέψουν τη μετατροπή της Ιαπωνίας σε ένα έθνος-εισοδηματία, μια εξέλιξη που θα έθετε σε κίνδυνο τόσο τα μακροπρόθεσμα σχέδια της Ιαπωνίας όσο και τον Παγκόσμιο Μινώταυρο που ήταν συνηθισμένος να αποτελεί τον αδιαφιλονίκητο παγκόσμιο εισοδηματία.65

Η ανοδική πορεία της ισοτιμίας του γιέν μετά το 1985 οδήγησε την ιαπωνική οικονομία σε μια μείζονα και παρατεταμένη επιβράδυνση. Προσπαθώντας να διατηρήσει υψηλό το ποσοστό των επενδύσεων, καθώς τα Ιαπωνικά εξαγωγικά προϊόντα είχαν γίνει ιδιαίτερα δημοφιλή στις Ηνωμένες Πολιτείες, η Τράπεζα της Ιαπωνίας διοχέτευσε μια τεράστια ρευστότητα στο σύστημα των keiretsu. Το αποτέλεσμα ήταν η μεγαλύτερη συσσώρευση ρευστού χρήματος στη νεότερη ιστορία, η οποία είχε ως παρενέργεια μια μαζική κερδοσκοπία στα Ιαπωνική αγορά ακινήτων. Και όταν στις αρχές της δεκαετίας του 1990 οι ιθύνοντες προσπάθησαν να ξεφουσκώσουν τη φούσκα των ακινήτων αυξάνοντας τα επιτόκια, οι τιμές των κατοικιών και των επαγγελματικών χώρων κατέρρευσαν. Οι τράπεζες βρέθηκαν με τεράστια δάνεια στα λογιστικά βιβλία τους που κανείς δεν μπορούσε να αποπληρώσει.

Πολλοί προβάλλουν το επιχείρημα ότι οι Ιάπωνες ιθύνοντες παραμέλησαν να υποχρεώσουν τις τράπεζες να διαγράψουν αυτά τα κακά δάνεια. Παρ" όλο που το επιχείρημα είναι αληθές, δεν λαμβάνει υπ" όψη του το γεγονός ότι οι τράπεζες ήταν στενά συνδεδεμένες, μέσω των keiretsu, με ένα πολύπλοκο δίκτυο μικρών και μεγάλων εταιρειών. Αν το κράτος είχε επιτρέψει στις τράπεζες να διαγράψουν τα κακά δάνεια, θα είχαν χρεοκοπήσει και το Ιαπωνικό βιομηχανικό θαύμα θα είχε τελειώσει ακαριαία. Αντίθετα, η κυβέρνηση και η Τράπεζα της Ιαπωνίας διοχέτευσαν στις τράπεζες όση ρευστότητα χρειάζονταν. Δυστυχώς, πολλές από αυτές τις ενέσεις ρευστότητας απορροφήθηκαν από τις μαύρες τρύπες στους ισολογισμούς των τραπεζών (τα μη αποδοτικά δάνεια), χωρίς να οδηγήσουν σε νέες επενδύσεις.

Για πρώτη φορά μετά από τα μέσα της δεκαετίας του 1930, μια ανεπτυγμένη καπιταλιστική οικονομία πιάστηκε σε μια υφεσιακή παγίδα ρευστότητας. Παρά τις προσπάθειες των νομισματικών αρχών να δώσουν ώθηση στις επενδύσεις μειώνοντας τα επιτόκια σε σχεδόν μηδενικό επίπεδο και διοχετεύοντας ρευστότητα στην τράπεζες, οι Ιαπωνικές τράπεζες ζόμπι δεν μπορούσαν να προσφέρουν τις προσδοκώμενες επενδύσεις. Η κυβέρνηση δοκίμαζε το ένα δημοσιονομικό κίνητρο μετά το άλλο για να τονώσει την οικονομία: κατασκευάστηκαν δρόμοι, ανεγέρθηκαν γέφυρες, δημιουργήθηκαν ένα αλληλεπικαλυπτόμενα σιδηροδρομικά δίκτυα στο νησιωτικό έθνος. Παρ" όλο που συνέβαλλαν στη συνέχιση της λειτουργίας των εργοστασίων, η «δυσπραγία» παρέμενε.

Είναι ενδιαφέρον ότι, πριν από το 2008, η Ιαπωνική «δυσπραγία» ενίσχυε σημαντικά τον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Το γεγονός ότι τα Ιαπωνικά επιτόκια κυμαίνονταν σε σχεδόν μηδενικό επίπεδο είχε ως αποτέλεσμα να επιταχυνθεί η μετανάστευση κεφαλαίων από το Τόκιο στη Νέα Υόρκη, καθώς αναζητούσαν καλύτερες αποδόσεις. Στις ήδη μεγάλες ποσότητες κεφαλαίων που η κυβέρνηση τη

Ιαπωνίας είχε επενδύσει στο κρατικό χρέος των ΗΠΑ, και στις εξίσου μεγάλες ποσότητες κεφαλαίων που οι Ιαπωνικές εταιρείες εξέτρεπαν προς τις Ηνωμένες Πολιτείες με την μορφή άμεσων επενδύσεων (π.χ., αγοράζοντας μετοχές Αμερικανικών εταιρειών ή μεταφέροντας την παραγωγή τους σε εγκαταστάσεις στις ΗΠΑ, όπως έκαναν η Sony, η Toyota, η Honda και άλλες εταιρείες), προστέθηκε μια τρίτη ροή κεφαλαίων: το λεγόμενο carry trade, στο οποίο επιδίδονταν κερδοσκόποι που δανείζονταν στην Ιαπωνία με σχεδόν μηδενικό επιτόκιο και, στη συνέχεια, μετέφεραν τα χρήματα στις Ηνωμένες Πολιτείες όπου μπορούσαν να τα δανείσουν με πολύ υψηλότερες αποδόσεις. Το carry trade αύξησε σημαντικά εισροές προς τον Παγκόσμιο Μινώταυρο, επιταχύνοντας τη διαδικασία της χρηματικοποίησης η οποία, παραδόξως, θα προκαλούσε την πτώση του κτήνους.

Ωστόσο, δεν συνέβαλλε μόνον η κρίση στην Ιαπωνία στην γρήγορη άνοδο του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Η χρηματικοποίηση, σε συνδυασμό με επανειλημμένες προσπάθειες να προσδεθούν διάφορα εθνικά νομίσματα με το δολάριο, οδήγησε σε μια μακριά αλυσίδα χρηματοπιστωτικών κρίσεων, που το τελικό τους αποτέλεσμα ήταν η οικονομική κατάρρευση του κάθε κρίκου αυτής της αλυσίδας. Η αλυσίδα των κρίσεων ξεκίνησε το 1994 με την Μεξικανική κρίση του πέσο, μετακινήθηκε στη Νοτιοανατολική Ασία (με την κατάρρευση του Ταϊλανδέζικου μπατ, του Κορεάτικου γουόν και της Ινδονησιακής ρουπίας), προχώρησε στη Ρωσία και, εν τέλει, επέστρεψε στη Λατινική Αμερική (με την Αργεντινή να αποτελεί το πιο τραγικό θύμα της). Όλες αυτές οι κρίσεις άρχισαν με μαζικές εισροές φθηνών ξένων κεφαλαίων, οι οποίες οδήγησαν σε φούσκες στια αγορές ακινήτων. Ωστόσο, μόλις διαρρηγνύονταν οι φούσκες, η βίαιη εκροή κεφαλαίων και μια φιλική επίσκεψη από τους καλούς ανθρώπους του ΔΝΤ μετέτρεπαν τις οικονομίες αυτών των χωρών στο χρηματοπιστωτικό αντίστοιχο της καμένης γης.

Όπως, λοιπόν, ήταν απολύτως φυσιολογικό, μόλις αυτά τα έθνη αναγεννιούνταν από τις στάχτες τους, άρχιζαν να αποταμιεύουν προκειμένου να αποτρέψουν μια επανάληψη αυτού του εφιάλτη. Και τι έκαναν τις αποταμιεύσεις τους; Τις έστελναν στη Νέα Υόρκη, τροφοδοτώντας περεταίρω τη συνεχιζόμενη άνοδο του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Παρά το πνεύμα του «ποτέ ξανά» που αναδύθηκε από τα ερείπια που προκάλεσαν οι κρίσεις στη Λατινική Αμερική και τη Νοτιοανατολική Ασία, θα αποδεικνυόταν ότι η αλυσίδα των περιφερειακών χρηματοπιστωτικών κρίσεων που επεκτάθηκαν σε κάθε γωνία της υφηλίου μεταξύ 1994 και 2002 δεν ήταν παρά μια πρόβα του Κραχ του 2008.

Μετά το 2008 και την υποχρεωτική εκθρόνιση του Παγκοσμίου Μινώταυρου, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη ανακάλυψαν προς μεγάλη φρίκη τους ότι είχαν πιαστεί και αυτές σε μια παγίδα ρευστότητας παρόμοια με την Ιαπωνική. Αμέσως λησμονήθηκαν όλες οι επικρίσεις των Αμερικανών και Ευρωπαίων αναλυτών εναντίον των Ιαπώνων ιθυνόντων επειδή δεν είχαν λάβει σκληρά μέτρα εναντίον των τραπεζών ζόμπι της χώρας τους. Πράγματι, η Ευρώπη και οι Ηνωμένες Πολιτείες άρχισαν να εφαρμόζουν τις ίδιες συνταγές που είχαν οδηγήσει την Ιαπωνία σε δυο χαμένες δεκαετίες. Οι τράπεζες ζόμπι έγιναν το χαρακτηριστικό γνώρισμα ολόκληρου του Δυτικού κόσμου. Επιπλέον, σε αντίθεση με τις Ιαπωνικές τράπεζες ζόμπι που παρέμεναν πολιτικά ανίσχυρες, οι Αμερικανικές και Ευρωπαϊκές τράπεζες ζόμπι διαφεντεύουν στο νέο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο το οποίο αποκαλώ πτωχό-τραπεζοκρατία.

Πληγωμένες τίγρεις: Ιαπωνία, Αμερική και η κρίση στη Νοτιοανατολική Ασία

Αφότου ο Πόλεμος της Κορέας και, κυρίως ο Πόλεμος του Βιετνάμ επέτρεψαν στον ανεπτυγμένο καπιταλισμό να αποκτήσει ρίζες στη Νοτιανατολική Ασία, η Ιαπωνία άρχισε να διαδραματίζει έναν ηγεμονικό ρόλο στην περιοχή (βλ. Κεφάλαιο 3). Η Ιαπωνία πρόσφερε στις τίγρεις της Νοτιανατολικής Ασίας τόσο την αναγκαία τεχνολογία όσο και την αρχική ώθηση για την οικονομική τους μεγέθυνση. Ωστόσο, θα ήταν λάθος να υποστηρίξει κανείς ότι η Ιαπωνία ήταν για τη Νοτιοανατολική Ασία ό,τι υπήρξαν οι Ηνωμένες Πολιτείες για τη Γερμανία και την Ιαπωνία τόσο κατά τη διάρκεια του Παγκόσμιου Σχεδίου όσο και στη διάρκεια της βασιλείας του Παγκοσμίου Μινώταυρου. Η διαφορά ήταν αφενός ότι η Ιαπωνία δεν είχε σημαντικά πλεονάσματα στο ισοζύγιο των εμπορικών της συναλλαγών με τις χώρες της Νοτιανατολικής Ασίας (όπως είχαν οι Ηνωμένες Πολιτείες έναντι της Ευρώπης και της Ιαπωνίας κατά τη διάρκεια του Παγκόσμιου Σχεδίου) και αφετέρου δεν υπήρξε κάποια περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας να απορροφά τα πλεονάσματα των χωρών της Νοτιανατολικής Ασίας (όπως έκανε η Αμερική με τα πλεονάσματα της Ευρώπης και της Ιαπωνίας επί Παγκόσμιου Μινώταυρου). Αντίθετα, οι χώρες της Νοτιανατολικής Ασίας είχαν πάντα δομικά, μακροχρόνια ελλείμματα στα ισοζύγια των εμπορικών τους συναλλαγών με την Ιαπωνία, και έπρεπε να βασίζονται στα καθαρά έσοδά τους από τις εξαγωγές τους προς την Αερική και την Ευρώπη για τη μεγέθυνση των οικονομιών τους.

Κατά τη διάρκεια των καλύτερων χρόνων του Παγκόσμιου Μινώταυρου, ιδίως στην περίοδο 1985-1995, η μείωση της αξίας του δολαρίου συνοδευόταν από μια μετατόπιση των άμεσων επενδύσεων της Ιαπωνίας προς την Ασία. Μέσα σε λίγα χρόνια, τα Ιαπωνικά keiretsu επεκτάθηκαν στην Κορέα, τη Μαλαισία, την Ινδονησία και την Ταϊβάν εξάγοντας κεφαλαιακά αγαθά που χρησιμοποιούνταν τόσο στην παραγωγή όσο και για τη δημιουργία νέων υποδομών. Η εξέλιξη αυτή αποτελούσε έναν από τους στόχους της Συμφωνίας Πλάζα, ένα είδος αποζημίωσης του Τόκιο για τη συμμόρφωσή του στις Αμερικανικές εντολές. Η Αμερικανική κυβέρνηση, το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα, στην πραγματικότητα ολόκληρο το οπλοστάσιο του αναπτυγμένου Δυτικού καπιταλισμού, πίεζε συνεχώς τις κυβερνήσεις των χωρών της Νοτιανατολικής Ασίας να προχωρήσουν στην πλήρη απελευθέρωση των κεφαλαιαγορών τους. Ο απώτερος στόχος ήταν να διευκολυνθούν οι ιαπωνικές επενδύσεις στη Νοτιανατολική Ασία, αλλά και να επεκταθεί η πρόσβαση και η κερδοφορία της Γουόλ Στριτ σε αυτή την περιοχή του κόσμου (όπου, εξαιτίας του ταχύτερου ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης από ό,τι στη Δύση, οι αποδόσεις ήταν υψηλότερες).

Οι χώρες της Νοτιανατολικής Ασίας υπέκυψαν στις πιέσεις. Ξένα κεφάλαια τις κατέκλυσαν με συνέπεια να αυξηθούν οι τιμές των ακινήτων και των μετοχών, αλλά και να μεγαλώσουν τα ελλείμματα στα ισοζύγια των εμπορικών τους συναλλαγών με την Ιαπωνία. Και καθώς οι Ιάπωνες εξακολουθούσαν να μην μπορούν να δημιουργήσουν επαρκή εγχώρια ζήτηση για την παραγωγή τους, αυξήθηκε ακόμα περισσότερο η πίεση να βρεθούν άλλες αγορές, πλην της Ιαπωνικής, για τα εξαγωγικά προϊόντα των χωρών της Νοτιανατολικής Ασίας. Και σε αυτή την περίπτωση, οι Ηνωμένες Πολιτείες έτειναν χείρα βοηθείας. Επειδή, σε αντίθεση με την Ιαπωνία (η οποία μπορούσε να παράγει τα πάντα εκτός από την ζήτηση που ήταν αναγκαία για να απορροφηθούν τα θαυμαστά βιομηχανικά προϊόντα της), η Αμερική, υπό το άγρυπνο βλέμμα του Παγκόσμιου Μινώταυρου, είχε τελειοποιήσει την τέχνη να δημιουργεί τεράστια επίπεδα ζήτησης για τα προϊόντα άλλων χωρών. Ως εκ τούτου, οι Ηνωμένες Πολιτείες έγιναν η κατεξοχήν

αγορά για τις εξαγωγές ολόκληρης της περιοχής,-συμπεριλαμβανομένης της Ιαπωνίας-, ενώ η Νότια Κορέα και η Ταϊβάν εισήγαγαν κυρίως από την Ιαπωνία. Η διαδικασία αυτή δημιούργησε, ενδεχομένως για πρώτη φορά, έναν ζωτικό χώρο για την Ιαπωνία, τον οποίο είχαν οραματιστεί τα τέλη της δεκαετίας του 1940 οι αρχιτέκτονες του Παγκόσμιου Σχεδίου, αλλά δεν είχαν καταφέρει να τον υλοποιήσουν εξαιτίας της αναπάντεχης νίκης του προέδρου Μάο.

Μετά από τη Συμφωνία Πλάζα, η πλημμυρίδα της Ιαπωνικές ρευστότητας και των ξένων επενδύσεων εξαπλώθηκε ταχύτατα. Η εισροή αυτών των κεφαλαίων στις οικονομίες των τίγρεων της Νοτιανατολικής Ασίας προστέθηκε στα αυξανόμενα έσοδα από τις εξαγωγές στις Ηνωμένες Πολιτείες. Πολύ σύντομα, δημιούργησαν μια φούσκα στην αγορά ακινήτων. Όταν στα τέλη της δεκαετίας του 1990 η φούσκα διερράγη, τα ξένα κεφάλαια έφυγαν με μεγαλύτερη ταχύτητα από εκείνη με την οποία είχαν εισρεύσει, βυθίζοντας τις χώρες της Νοτιανατολικής Ασίας σε έναν τρομακτικό εφιάλτη. Εργοτάξια εγκαταλείφθηκαν, νομίσματα υποτιμούνταν με ραγδαίο ρυθμό, οι επενδύσεις στέρευσαν, η ανεργία επέτεινε τις κοινωνικές εντάσεις, η φτώχεια άρχισε πάλι να αυξάνεται και, το χειρότερο από όλα, κλήθηκε το ΔΝΤ. Τα δάνειά του χορηγήθηκαν υπό την προϋπόθεση ότι θα εφαρμόζονταν πολιτικές οι οποίες ήταν σχεδιασμένες για χώρες που είχαν ένα αντιπαραγωγικό και διεφθαρμένο δημόσιο τομέα. Η τραγωδία ήταν ότι αυτές οι πολιτικές ήταν εντελώς ακατάλληλες για οικονομίες των τίγρεων της Νοτιανατολικής Ασίας, που το πρόβλημά τους δεν ήταν οι υπέρμετρες κοινωνικές δαπάνες ή η διαφθορά, αλλά τα υπερεκτεταμένα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και μια κρίση ρευστότητας.

Μετά από μια αποτρόπαια περίοδο λιτότητας την οποία επέβαλε η φονταμενταλιστή λογική του ΔΝΤ, οι τίγρεις της Νοτιανατολικής Ασίας σταδιακά ανέκαμψαν, εν μέρει εξαιτίας της ευρωστίας του Παγκόσμιου Μινώταυρου και εν μέρει εξαιτίας των πολύ μεγάλων υποτιμήσεων των εθνικών νομισμάτων τους. Οι κυβερνήσεις τους βγήκαν από την κρίση με μια ακλόνητη απόφαση: να μην καλέσουν ποτέ ξανά το ΔΝΤ: Να μην επιτρέψουν ποτέ ξανά στη Γουόλ Στριτ και σε ξένους τραπεζίτες να καταστρέψουν κερδισμένη με θυσίες την πρόοδό τους!

Από εκείνη την ημέρα, οι χώρες της Νοτιανατολικής Ασίας άρχισαν να αποθησαυρίζουν δολάρια για μια δύσκολη ημέρα. Τα αποθεματικά αυτά συγχωνεύτηκαν με το κεφαλαιακό τσουνάμι που κατευθυνόταν προς τη Νέα Υόρκη και διατηρούσε τον Παγκόσμιο Μινώταυρο σφριγηλό, θρασύ και επικυρίαρχο.

Μετά από το Κραχ του 2008, η σημαντική ανατίμηση του γιέν επέφερε ένα ακόμα πλήγμα στη βασιζόμενη στις εξαγωγές οικονομική μεγέθυνση της Ιαπωνίας. Από την άλλη μεριά, οι τίγρεις της Νοτιανατολικής Ασίας διατηρούσαν τα νομίσματά τους συνδεδεμένα με το δολάριο. Η κοινή λογική υπαγορεύει ότι, σε περιόδους κρίσεων, τα κεφάλαια καταφεύγουν στις μεγαλύτερες οικονομίες αναζητώντας ασφάλεια: αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το δολάριο και το γιέν ανατιμήθηκαν το 2008. Όμως, η ερμηνεία αυτή αφήνει αναπάντητο το ερώτημα για ποιον λόγο ήταν ταχύτερη η ανατίμηση του γιέν σε σχέση με το δολάριο (και, άρα, σε σχέση με τα νομίσματα των χωρών της οι χώρες της Νοτιανατολικής Ασίας). Η εξήγηση ήταν ότι, με τα Ευρωπαϊκά και τα Αμερικανικά επιτόκια να ανταγωνίζονται τα Ιαπωνικά σε μια φρενήρη κούρσα προς τον μηδενισμό τους, τα ιδιωτικά Ιαπωνικά κεφάλαια δεν είχαν πλέον κανένα λόγο να μένουν στο εξωτερικό. Ως εκ τούτου, ένας μαζικός επαναπατρισμός των Ιαπωνικών κεφαλαίων (όσα δεν «κάηκαν» κατά τη διάρκεια του Κραχ του 2008) αύξησε την ισοτιμία του γιέν, τοποθετώντας τη βιομηχανία της Ιαπωνίας σε μειονεκτική θέση τόσο απέναντι στην

βιομηχανία των Ηνωμένων Πολιτειών όσο και απέναντι στις βιομηχανίες των τίγρεων της Νοτιοανατολικής Ασίας

Ο επαναπατρισμός των Ιαπωνικών αποταμιεύσεων είχε μακροπρόθεσμες επιπτώσεις παγκόσμιας σημασίας. Από τη μια μεριά, βάθυνε τη στασιμότητα της Ιαπωνίας μέσω της ανατίμησης του γιέν. Από τη άλλη, το τέλος του carry trade για το γιέν μεθερμηνεύτηκε σε ανοδικές τάσεις για τα επιτόκια σε παγκόσμια κλίμακα κατά τη διάρκεια μιας περιόδου που η παγκόσμια οικονομία αγωνίζεται εναντίον ισχυρών υφεσιακών δυνάμεων. Επιπλέον, αυτός είναι ο πραγματικός λόγος για τον οποίο η Κίνα, που εντωμεταξύ είχε αναδυθεί σε οικονομική υπερδύναμη, αντιστέκεται στις Δυτικές πιέσεις να επιτρέψει τη ελεύθερη διακύμανση του νομίσματός της και να το αποσυνδέσει από το δολάριο: ο Δράκος έχει μάθει το μάθημά του από την πικρή εμπειρία των τίγρεων.

Μετά το Κραχ του 2008, η μοναδική ευοίωνη προοπτική για τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας είναι ότι έχει ενδυναμωθεί η σχετική θέση τους έναντι της Ιαπωνίας, παρ" όλο που βρίσκονται αντιμέτωπες με μια μεγάλη αβεβαιότητα σε ό,τι αφορά στη ζήτηση για τις εξαγωγές τους. Ο αγώνας τους να διατηρήσουν πλεονάσματα στα ισοζύγια των εμπορικών τους συναλλαγών με τον υπόλοιπο κόσμο θα αποδειχθεί εξαιρετικά δύσκολος, ιδίως καθώς θα πρέπει να τον διεξάγουν κάτω από τη σκιά του Μεγάλου Δράκου.

Συνοψίζοντας, η Αχίλλειος Πτέρνα του Ιαπωνικού καπιταλισμού ήταν το γεγονός ότι, σε αντίθεση με τον Αμερικανικό, δεν κατάφερε ποτέ να εδραιωθεί σε μια ηγεμονική θέση απέναντι στις χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας. Ενώ η Κορέα, η Ταϊβάν, η Μαλαισία, η Σιγκαπούρη, κλπ βασίζονταν στην Ιαπωνία για την εισαγωγή τεχνολογίας και κεφαλαιακών αγαθών, δεν μπορούσαν να την δουν ως πηγή ζήτησης. Ολόκληρη η περιοχή παρέμενε προσδεμένη στον Παγκόσμιο Μινώταυρο και εξαρτημένη από τις ιδιοτροπίες του. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η Κίνα μετατράπηκε σε μια υπερδύναμη. Και είναι αποφασισμένη να μην παγιδευτεί σε μια Ιαπωνικού τύπου δυσπραγία, αλλά και να μην πιαστεί σε μια παγίδα παρόμοια με εκείνη στην οποία έπεσαν οι τίγρεις της Νοτιοανατολικής Ασίας στα τέλη της δεκαετίας του 1990.

Η Ευρώπη της Γερμανίας

Έχει έλθει η στιγμή να στραφούμε στον δεύτερο πυλώνα του Παγκόσμιου Σχεδίου: τη Γερμανία και τα γεγονότα που καθόρισαν τη μοίρα της κατά της διάρκεια της Εποχής του Παγκόσμιου Μινώταυρου, αλλά και στη συνέχεια. Η διαφορά με την Ιαπωνία ήταν ότι, στην προσπάθειά της να προστατεύσει τη δική της βασιζόμενη στις εξαγωγές οικονομική μεγέθυνση μετά από την υποτίμηση του δολαρίου του 1971, η Γερμανία διέθετε κάτι που δεν είχε η Ιαπωνία: την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, τη σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο ρόλος των Γερμανικών εξαγωγών μέσα στο Ευρωπαϊκό πλαίσιο παρέμεινε εκείνος τον οποίο είχαν οραματιστεί οι Αμερικανοί αρχιτέκτονες του Παγκόσμιου Σχεδίου: υποστήριζαν ένα ισχυρό μάρκο και, ταυτόχρονα, διαδραμάτιζαν έναν κομβικό ρόλο στην βιομηχανική ανάπτυξη της υπόλοιπης Ευρώπης. Πράγματι, οι Γερμανικές εξαγωγές δεν ήταν μόνο Volkswagen και ψυγεία, αλλά και κεφαλαιακά αγαθά που ήταν ουσιώδη για το φυσιολογική λειτουργία κάθε πτυχής του Ευρωπαϊκού παραγωγικού μηχανισμού.

Παρ" όλα αυτά, η Γερμανία δεν ήταν η ατμομηχανή της Ευρώπης. Μετά το 1973, το αναπτυξιακό μοντέλο της ηπειρωτικής Ευρώπης βασίστηκε στις συνδυασμένες προσπάθειες διατήρηση ισχυρών βιομηχανιών αγαθών, που συνδέονταν μεταξύ μέσω των Γερμανικών πολυεθνικών εταιρειών. Ωστόσο, η

συνολική ζήτηση που θα διατηρούσε σε λειτουργία αυτές τις εταιρείες ήταν πάντα μικρότερη στις χώρες αυτών των εταιρειών από ό,τι στις γειτονικές χώρες. Όπως και η Ιαπωνία, η Γερμανία διέθετε τη θαυμαστή ικανότητα να παράγει τα πιο επιθυμητά και καινοτόμα βιομηχανικά προϊόντα. όπως, επίσης, αποτύγχανε παταγωδώς να δημιουργεί ενδογενώς την αναγκαία ζήτηση για αυτά. Σε αντίθεση, όμως, με την Ιαπωνία, η Γερμανία διέθετε το πλεονέκτημα της Ευρωπαϊκής περιφέρειας -ενός ζωτικού χώρου- που της πρόσφερε μια σημαντική ζήτηση για τη βιομηχανική παραγωγή της, με συνέπεια η Γερμανία να εξαρτάται λιγότερο (συγκριτικά με την Ιαπωνία) από τον Παγκόσμιο Μινώταυρο.

Τα τελευταία χρόνια έχει χυθεί πολύ μελάνι αναφορικά με την θεμελιώδη ετερογένεια της Ευρώπης. Μα πώς αλλιώς θα μπορούσε να είναι; Είναι η ζώνη του δολαρίου ομοιογενής; Η ίδια η Γερμανία αποτελείται από εξίσου ανεπτυγμένα και δυναμική L?nder; Ασφαλώς, όχι. Σε γενικές γραμμές, η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελείται από τρία διαφορετικά είδη οικονομιών: από χώρες που δημιουργούν σε σταθερή βάση πλεονάσματα (η Γερμανία, η Ολλανδία, το Φλαμανδικό τμήμα της Ολλανδίας, η Αυστρία και οι Σκανδιναβικές χώρες), από χώρες που παράγουν σε σταθερή βάση ελλείμματα (η Ιταλία, η Ελλάδα, η Ισπανία και η Πορτογαλία), και από τη Γαλλία η οποία είναι μια μόνη της μια ξεχωριστή κατηγορία.66 Ο λόγος για τον οποίο η Γαλλία αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση σχετίζεται με το γεγονός ότι, ενώ αποτυγχάνει επανειλημμένα να ενταχθεί στην ομάδα των πλεονασματικών χωρών, διαθέτει δυο ισχυρά πλεονεκτήματα: πρώτον, την εμβέλεια των πολιτικών της θεσμών οι οποίοι (ενδεχομένως χάρη στο Ναπολεόντειο παρελθόν της) της δίνουν τη δυνατότητα -και κατ" επέκταση στην Ευρώπη- να διαθέτει μια δημόσια διοίκηση η οποία είναι εφάμιλλη εκείνης της Ουάσινγκτον ως προς την ικανότητά της να χαράζει πολιτική. και, δεύτερον, τη βαρύτητα των τραπεζών της, χάρη στις οποίες η Γαλλία κατέχει μια κεντρική θέση στη διευκόλυνση του εμπορίου και των κεφαλαιακών ροών στους κόλπους της Ευρωπαϊκής οικονομίας.

Μετά το 1985, η ώθηση που έδωσε ο Παγκόσμιος Μινώταυρος στη διόγκωση του ελλείμματος στο ισοζύγιο των εμπορικών συναλλαγών της Αμερικής μεθερμηνεύτηκε σε μια σημαντική βελτίωση του ισοζύγιο εμπορικών συναλλαγών της Γερμανίας. Η εξέλιξη αυτή συμπαρέσυρε και την υπόλοιπη Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία είδε το συνολικό ισοζύγιο των εμπορικών της συναλλαγών να γίνεται πλεονασματικό. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, ενισχύονταν οι δυνάμεις που θα δημιουργούσαν το κοινό νόμισμα, το ευρώ. Η κάθε ομάδα χωρών είχε τους δικούς της, διαφορετικούς λόγους για να επιθυμεί τη δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης.

Μετά από τη δεκαετία του 1970, η Γερμανία άρχισε να αναβαθμίζει τη θέση της μέσα στην Ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων, ως ένας μείζων εξαγωγέας τόσο καταναλωτικών όσο και κεφαλαιακών αγαθών, αλλά και ως εισαγωγέας της συνολικής ζήτησης. Το κλειδί της επιτυχίας της ήταν η πολιτική της διατήρησης ενός ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης που ήταν χαμηλότερος από εκείνον της υπόλοιπης Ευρώπης, ενώ, ταυτόχρονα, οι επενδύσεις της ήταν σε πολύ υψηλότερο επίπεδο από ό,τι εκείνες των γειτόνων της. Ο στόχος της Γερμανίας ήταν απλός: να δημιουργεί ολοένα και περισσότερα πλεονάσματα στο ισοζύγιο των εμπορικών συναλλαγών της με τον Ευρωπαϊκό ζωτικό χώρο της, προκειμένου να τροφοδοτεί τον Παγκόσμιο Μινώταυρο στην άλλη ακτή του Ατλαντικού ο οποίος, με τη σειρά του, χρηματικοποιούσε τη δική του εξαγωγική επέκταση αρχικά μέσα στις Ηνωμένες Πολιτείες και, στη συνέχεια, στην Κίνα.

Το μοναδικό εμπόδιο σε αυτή τη Γερμανική Στρατηγική ήταν η απειλή των ανταγωνιστικών νομισματικών υποτιμήσεων, τις οποίες χρησιμοποιούσαν με

αποτελεσματικό τρόπο η Ιταλία και άλλες χώρες προκειμένου να περιορίζουν τα ελλείμματά τους στο ισοζύγιο των εμπορικών τους συναλλαγών με τη Γερμανία. Η ιδέα ενός νομισματικού συστήματος που θα περιόριζε τις διακυμάνσεις των ιστοτομιών αποδείχτηκε ένα μείζον κίνητρο για αποδεχτεί η Γερμανία την εγκατάλειψη του λατρεμένου της μάρκου. Όταν, όμως, ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών, που είχε δημιουργηθεί για να περιορίζει τις ενδο-Ευρωπαϊκές διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών, κατέρρευσε μετά από μια κερδοσκοπική επίθεση στη δεκαετία του 1990, η Γερμανία Σχέδιο Β: ένα κοινό νόμισμα που θα εμπόδιζε την κερδοσκοπία πάνω στις διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Οι υπόλοιποι Ευρωπαίοι είχαν ο καθένας τους δικούς του λόγους να επιθυμούν ένα κοινό νόμισμα. Οι ελίτ των ελλειμματικών χωρών είχαν που απλά απηυδήσει με τις υποτιμήσεις. Το γεγονός ότι, εξαιτίας της αξίας του μάρκου, οι τραπεζικοί λογαριασμοί τους και οι θερινές επαύλεις τους ήταν ευάλωτοι σε μεγάλες και απρόσμενες υποτιμήσεις ήταν πολύ σημαντικό για αυτούς. Καθώς είχαν απηυδήσει επίσης και οι εργαζόμενοι που έβλεπαν τον πληθωρισμό να κατατρώει τις αυξήσεις των μισθών τους, οι Ελληνικές και Ιταλικές ελίτ δεν δυσκολεύτηκαν να τους πείσουν να αποδεχτούν το όνειρο του κοινού νομίσματος. Φυσικά, υπήρχε ένα βαρύ αντίτιμο: καθώς η μείωση του πληθωρισμού στο 3% τέθηκε ως προϋπόθεση για γίνει δεκτή μια χώρα στην ευρωζώνη, οι ελλειμματικές χώρες έπρεπε να επιβραδύνουν τους παραγωγικούς τομείς των οικονομιών τους. Ωστόσο, η μίση των μισθωτών εισοδημάτων αντισταθμίστηκε από την αύξηση του δανεισμού, ο οποίος έγινε φθηνότερος εξαιτίας της μείωσης των επιτοκίων. Όπως είχε συμβεί στις Ηνωμένες Πολιτείες στις δεκαετίες του 1970 και του 1980, όπου οι εργαζόμενοι υποχρεώθηκαν να αποδεχτούν μια μείωση των πραγματικών τους μισθών με αντάλλαγμα γυαλιστερές πιστωτικές κάρτες, αντίστοιχα οι μη προνομιούχοι των ελλειμματικών Ευρωπαϊκών χωρών υποχρεώθηκαν να δανείζονται περισσότερο.

Παρ" όλα αυτά, το κλειδί για το σχέδιο του ευρώ ήταν η ιδιαίτερη περίπτωση τη Ευρώπης: η Γαλλία! Οι Γαλλικές ελίτ είχαν τρις λόγους για να επιζητούν το κλείδωμα της ισοτιμίας του φράγκου με το μάρκο: πρώτον, θα ενισχυόταν η διαπραγματευτική θέση των πολιτικών ελίτ απέναντι στα ισχυρά Γαλλικά συνδικάτα – καθώς, στην άλλη όχθη του Ρήνου, τα Γερμανικά συνδικάτα διαπραγματεύονταν με τους εργοδότες και την Ομοσπονδιακή κυβέρνηση μια μικρή αύξηση των μισθών. Δεύτερον, θα αναβαθμιζόταν ο ήδη σημαντικός τραπεζικός τομέας της Γαλλίας. Και, τρίτον, οι πολιτικές ελίτ της Γαλλίας θα είχα τη δυνατότητα να κυριαρχήσουν στην Ευρώπη στο μοναδικό πεδίο όπου η Γαλλική εμπειρογνωμοσύνη υπερείχε σε σύγκριση με την αντίστοιχη Γερμανική: την οικοδόμηση υπερεθνικών πολιτικών θεσμών.

Τα νέα ρούχα του μάρκου

Η δημιουργία του ευρώ προκάλεσε μια αυξανόμενη στασιμότητα στις ελλειμματικές χώρες και τη Γαλλία. Επέτρεψε, επίσης, στη Γερμανία και τις πλεονασματικές χώρες της ευρωζώνης να έχουν εντυπωσιακά πλεονάσματα. Τα πλεονάσματα αυτά έγιναν το χρηματοπιστωτικό μέσο που επέτρεψε στις Γερμανικές εταιρείες να διεθνοποιήσουν τις δραστηριότητές τους στα Ηνωμένες Πολιτείες, την Κίνα και την Ανατολική Ευρώπη. Ως εκ τούτου, η Γερμανία και οι άλλες πλεονασματικές χώρες έγιναν το Ευρωπαϊκό αντίθετο του Παγκόσμιου Μινώταυρου: το Ομοίωμά του.67 Ενώ ο Παγκόσμιος Μινώταυρος δημιουργούσε ζήτηση για τον υπόλοιπο κόσμο, το

Ομοίωμα αφαιρούσε από την υπόλοιπη Ευρώπη τη ζήτηση για τα προϊόντα της. Διατηρούσε τον παγκόσμιο δυναμισμό της Γερμανίας, εξάγοντας τη στασιμότητα στην Ευρωπαϊκή περιφέρεια.

Σε συνολικό επίπεδο, η ευρωζώνη έκανε βήματα προόδου. Τα συνολικά εισοδήματα αυξάνονταν. όμως, κάτω από την επιφάνεια, οι βιομηχανικοί τομείς της Γαλλίας και των ελλειμματικών χωρών έμπαινα σε μια βραδείας καύσης ύφεση. Ήταν το αντίτιμο που έπρεπε να καταβάλλουν οι ελλειμματικές χώρες και η Γαλλία για να συνδέσουν τα νομίσματά τους με το μάρκο. Η ανταμοιβή τους; Φθηνότερα δάνεια και βασισμένος στα χρέη καταναλωτισμός.

Πριν από το Κραχ του 2008, ο φθόνος για τον Παγκόσμιο Μινώταυρο68 εκδηλωνόταν σε μακροσκελείς πραγματείες για τη βραδύτητα της Ευρωπαϊκής οικονομικής μεγέθυνσης και την ανωτερότητα του Αγγλο-Κελτικού μοντέλου. Στην πραγματικότητα, οι ληθαργικοί ρυθμοί της Ευρωπαϊκής οικονομικής μεγέθυνσης, που μειώνονταν σταθερά σε κάθε μια από τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες, δεν είχαν καμία σχέση με την ανελαστικότητα της αγοράς εργασίας, το αρτηριοσκληρωτικό χρηματοπιστωτικό σύστημα ή την υπέρ το δέον γενναιόδωρη κοινωνική ασφάλιση. Πολύ απλά, οφείλονταν στο γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης βρισκόταν υπό τη μαγική επήρεια των Γερμανικών πλεονασμάτων. Η μοναδική βοήθεια που είχαν οι ελλειμματικές χώρες της Ευρώπης κατά τη διάρκεια των αλκυονίδων ημερών του Παγκόσμιου Μινώταυρου ήταν οι εξαγωγές τους στις Ηνωμένες Πολιτείες. Όμως, μετά από το Κραχ του 2008, σταμάτησε να υπάρχει αυτή η ευοίωνη προοπτική.69

Η θεσμική αμφίεση του Ομοιώματος ήταν η διάσημη Συνθήκη του Μάαστριχτ, η οποία καθόρισε τους κανόνες που διέπουν τη συμμετοχή στην ευρωζώνη: το δημοσιονομικό έλλειμμα των κρατών μελών δεν έπρεπε να υπερβαίνει το 3% του ΑΕΠ, η αναλογία δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ δεν έπρεπε να υπερβαίνει το 60%, η δημοσιονομική πολιτική θα καθοριζόταν και θα εφαρμοζόταν από την «ανεξάρτητη» Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα που η βασική αποστολή της θα ήταν να διατηρεί χαμηλά τον πληθωρισμό και, τέλος, υπήρχε μια ρήτρα μη μεταφοράς πόρων (ή «μη διάσωσης», στο μετά το 2008 λεξιλόγιο). Η εν λόγω ρήτρα σήμαινε ότι, αν ένα κράτος μέλος αντιμετώπιζε δημοσιονομικά προβλήματα, δεν θα έπρεπε να περιμένει καμία βοήθεια από τους θεσμούς του ευρώ (την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, το Eurogroup, κλπ) ή από τα υπόλοιπα κράτη-μέλη τη ευρωζώνης.

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ παρουσιάστηκε στην κοινή γνώμη και τις ελίτ της Ευρώπης ως μια σειρά λογικών μέτρων που θα προστάτευαν το ευρώ από τη δωρεάν συμμετοχή. Η μεταφορά που χρησιμοποιήθηκε πιο συχνά για να προπαγανδιστεί η Συνθήκη του Μάαστριχτ ήταν αυτή ενός κοινού τραπεζικού λογαριασμού από τον οποίο ο συνδικαιούχος κάθε μπορεί να κάνει αναλήψεις ανεξάρτητα από τη συμμετοχή του στον λογαριασμό και χωρίς να έχει προηγουμένως συνεννοηθεί με τους υπόλοιπους συνδικαιούχους. Το αποτέλεσμα θα ήταν να αδειάσει σύντομα ένας τέτοιος τραπεζικός λογαριασμός. Το αντίστοιχο για την ευρωζώνη θα ήταν η ασωτία ενός κράτους μέλους να υπονομεύσει την αξιοπιστία και την αξία του κοινού νομίσματος.

Παρ" όλο που για κάθε νομισματική ένωση είναι αναγκαία η ύπαρξη ενός μηχανισμού που θα εμποδίζει τη δωρεάν συμμετοχή, ασφαλώς δεν είναι αρκετός. Λείπει κάτι. Αυτό το «κάτι» παραλείφθηκε τυχαία ή υπήρχε μια κρυφή ατζέντα; Πιστεύω ότι ισχύει το δεύτερο. Στην πραγματικότητα, είναι η ίδια ατζέντα που βρισκόταν πίσω από την άρνηση του Χάρι Ντέξτερ Γουάιτ να αποδεχτεί την πρόταση που έκανε το 1944 στο Μπρέτον Γουντς ο Keynes για τη δημιουργία μιας

Διεθνούς Νομισματικής Ένωσης.70 Όπως οι Αμερικανοί είχαν επιμείνει να διατηρήσουν το δικαίωμά τους να έχουν μεγάλα πλεονάσματα μέσα στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Σχεδίου, αντίστοιχα η Γερμανία απαίτησε η Συνθήκη του Μάαστριχτ να μην περιλαμβάνει έναν ρητά καθορισμένο Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων. Για ποιον λόγο; Επειδή ήθελε να χρησιμοποιήσει την ευρωζώνη ως να μηχανισμό που θα συντηρούσε στο διηνεκές την «υποχρέωση» των ελλειμματικών χωρών (και της Γαλλίας) να προσφέρουν στη Γερμανία επαρκή ζήτηση για τις εξαγωγές της.

Η μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην παγκόσμια Αμερικανική ηγεμονία και τη Γερμανική κυριαρχία μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες κατανοούσαν πολύ καλά τη σημασία της ανακύκλωσης των πλεονασμάτων. Η μοναδική διαφωνία των Αμερικανών με τον Keynes ήταν ότι δεν ήθελαν να θεσπιστεί επίσημα ένας Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων. Ωστόσο, μέσα στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Σχεδίου, η Αμερική ενίσχυε τη Γερμανία και την Ιαπωνία με γενναιόδωρες κεφαλαιακές ενέσεις. Και μετά το άδοξο τέλος του Παγκόσμιου Σχεδίου, ο Παγκόσμιος Μινώταυρος ανέλαβε το έργο της ανακύκλωσης, έστω και αν ανέστρεψε τις ροές των κεφαλαίων και των πλεονασμάτων προς όφελος της Γουόλ Στριτ. Για όσο διάστημα αυτό το οικουμενικό κτήνος συνέχιζε να ανακυκλώνει, η ευρωζώνη άντεχε παρά τη λανθασμένη αρχιτεκτονική της.

Όταν το Κραχ του 2008 πλήγωσε τον Παγκόσμιο Μινώταυρο, η ευρωζώνη ράγισε. Η Ελλάδα ήταν ο πιο αδύναμος κρίκος της, όμως το πρόβλημα είναι βαθειά ριζωμένο στον συνολικό σχεδιασμό της ευρωζώνης και, πιο συγκεκριμένα, στην έλλειψη ενός Μηχανισμού Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων. Πριν, όμως, εξετάσουμε πιο αναλυτικά αυτό το ζήτημα, είναι χρήσιμο να κάνουμε μια αναδρομή στο παρελθόν και να επιστρέψουμε στο έτος που οι δυο μεταπολεμικές Γερμανίας ενοποιήθηκαν.

Η αρπαγή της Ευρώπης

Σύμφωνα με την αρχαιοελληνική μυθολογία, από την οποία προέρχεται ο μύθος του Μινώταυρου που αποτελεί τη βασική μεταφορά αυτού το βιβλίου, η Ευρώπη ήταν μια πανέμορφη πριγκίπισσα της Φοινίκης, την οποία ερωτεύτηκε ο Δίας. Μεταμορφώθηκε, λοιπόν, σε λευκό ταύρο, την δελέασε να ανεβεί πάνω του και, πριν η Ευρώπη προλάβει να αντιδράσει, όρμησε στα μέσα στα νερά του Αιγαίου Πελάγους και την μετέφερε στην Κρήτη. Από την ένωσή του, γεννήθηκε ο βασιλιάς Μίνωας. Κάτι που καθιστά την Ευρώπη γιαγιά του Μινώταυρου.71

Σύμφωνα μια από τις εκδοχές του μύθου, πριν επιστρέψει στην Ήρα, ο Δίας έδωσε στην Ευρώπη μερικά δώρα. Ένας από αυτά ήταν ο Laelaps, ένας σκύλος που έπιανε πάντα το θήραμά του. (Ένα άλλο δώρο ήταν ένα ακόντιο που δεν αστοχούσε ποτέ.) Μετά από μερικές γενιές, ο επιστρατεύτηκε για να κυνηγήσει την Τευμησσία αλώπεκα, ένα επίφοβο που οι θεοί είχαν προικίσει με το χάρισμα να είναι πιαστεί. Η αντινομία ανάμεσα στον Laelaps και την Τευμησσία αλώπεκα προβλημάτισε τον Δία τόσο πολύ, ώστε αποφάσισε να απολιθώσει και τα δυο ζώα και να τα μετατρέψει σε αστέρια. Ενώ οι διαμορφωτές της Ευρωπαϊκής πολιτικής στύβουν το κεφάλι τους αναζητώντας τρόπους για θα διορθώσουν τα προβλήματα του ευρώ, ίσως να διασκέδαζαν αν κάποιος τους υπενθύμιζε αυτή τη μεταφορά για την αντινομία.

Η Επανένωση της Γερμανίας και η παγκόσμια σημασία της

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, που ξεκίνησε αναπάντεχα το 1989, οδήγησε σύντομα στην πτώση του Τείχους του Βερολίνου. Ο καγκελάριος Χέλμουτ Κολ έσπευσε να αδράξει την ευκαιρία για να προσαρτήσει την Ανατολική Γερμανία. Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη, το υπέρμετρο κόστος για την επανένωση της Γερμανίας ευθύνεται για τα οικονομικά δεινά της χώρας και τη στασιμότητά της κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990. Η ερμηνεία μου για το τι πραγματικά συνέβη είναι διαφορετική.

Παρ" όλο που είναι αναμφίβολα αλήθεια ότι η επανένωση επιβάρυνε τα δημόσια οικονομικά της Γερμανίας (με περίπου 1,3 τρισεκατομμύρια δολάρια), αλλά και ότι την οδήγησε να παραβεί τη Συνθήκη του Μάαστριχτ για την εφαρμογή της οποίας είχε επιμείνει, η επανένωση συνέβαλλε στην αποδυνάμωση της διαπραγματευτικής ισχύος των Γερμανών εργαζομένων. Ό,τι έκαναν για τις Ηνωμένες Πολιτείες στη δεκαετία του 1970 η πετρελαϊκή κρίση, η Wal Mart και οι επιθετικές ενέργειες των εταιρειών, το έκανε η επανένωση για τη Γερμανία στη δεκαετία του 1990. Αξίζει, επίσης, να επισημανθεί ότι η Ανατολική Γερμανία δεν ήταν ο μοναδικός δορυφόρος της πρώην Σοβιετικής αυτοκρατορίας από τον οποίο επωφελήθηκε το Γερμανικό κεφάλαιο μετά την κατάρρευσή της. Από την Πολωνία μέχρι τη Σλοβακία και από την Ουγγαρία μέχρι την Ουκρανία, προήλθε ένα πάμφθηνο εργατικό δυναμικό για τις Γερμανικές εταιρείες.

Γενικότερα, προκειμένου να αντιμετωπίσει το διογκωμένο κόστος της επανένωσης, η Γερμανία επεδίωξε μια ανταγωνιστική μείωση των μισθών. Πράγματι, ενώ επωαζόταν η δημιουργία της ευρωζώνης, η Γερμανία κατάφερε χάρη στην ενοποίηση να εγκλωβίσει την αγορά εργασίας της σε σημαντικά μειωμένους μισθούς (συγκριτικά με τους μισθούς στις υπόλοιπες χώρες της ευρωζώνης). Αντιγράφοντας τη στρατηγική που εφάρμοσε ο Παγκόσμιος Μινώταυρος στο εσωτερικό των Ηνωμένων Πολιτειών, το Γερμανικό Ομοίωμα προώθησε μια στρατηγική που επέβαλλε ότι η αύξηση των μισθών θα ήταν μικρότερη από την αύξηση της παραγωγικότητας. Και όταν μετά την υιοθέτηση του ευρώ η Γερμανική βιομηχανία θωρακίστηκε από τι ανταγωνιστικές υποτιμήσεις των νομισμάτων χωρών όπως η Ιταλία, τα κέρδη από τη μείωση των μισθών έγιναν μόνιμα.

Επιπρόσθετα, Γερμανικό σύστημα των συλλογικών διαπραγματεύσεων, που βασίζεται σε μια συντεχνιακή συν νεο-μερκαντιλιστική συνεννόηση ανάμεσα στο Γερμανικό κεφάλαιο και τα Γερμανικά συνδικάτα, επέτρεψε το χάσμα στη παραγωγικότητα και την αύξηση των μισθών να είναι περισσότερο ευνοϊκό για το κεφάλαιο από ό,τι στην υπόλοιπη Ευρώπη. Η κεντρική ιδέα ήταν ότι, παρά τον μικρό ρυθμός της οικονομικής μεγέθυνσης, η ανταγωνιστικότητα των Γερμανικών εξαγωγών θα ενισχυόταν χάρη στη συνεχή μείωση των μισθών και τις ρωμαλέες επενδύσεις. Όταν μετά το 2004 η ισχύς του Παγκόσμιου Μινώταυρου έφθασε στο απόγειό της, τα πλεονάσματα στο ισοζύγιο των εμπορικών συναλλαγών της Γερμανίας απογειώθηκαν ανακλαστικά, η συσσώρευση κεφαλαίων αυξήθηκε, οι άνεργοι μειώθηκαν σε δυο εκατομμύρια (ενώ ήταν διπλάσιοι) και τα κέρδη των Γερμανικών εταιρειών αυξήθηκαν κατά 37%.

Ωστόσο, παρ" όλο που όλα η εικόνα έμοιαζε ρόδινη για τις Γερμανικές ελίτ, κάτι σάπιο είχε εισχωρήσει στον τραπεζικό τομέα της Γερμανίας., ένας επικίνδυνος ιός τον οποίο το Ομοίωμα του Μινώταυρου είχε κολλήσει από τον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Και όταν το Κραχ του 2008 έπληξε τη Νέα Υόρκη και το Λονδίνο, ο ιός ενεργοποιήθηκε σηματοδοτώντας την έναρξη της υπαρξιακής κρίσης του ευρώ.72

Πρώτα ως ιστορία, μετά ως φάρσα: η διάσωση των Ευρωπαϊκών τραπεζών

Παρά τις χαιρέκακες δηλώσεις των Ευρωπαίων ότι το Κραχ του 2008 ήταν μια Αγγλο-Κελτική κρίση και ότι οι Ευρωπαϊκές τράπεζες δεν είχαν κυριευθεί από ένα χρηματοπιστωτικό πυρετό παρόμοιο με τον πυρετό του χρυσού του 19ου αιώνα, η αλήθεια αποκαλύφθηκε πολύ σύντομα. Ο μέσος όρος μόχλευσης των Γερμανικών τραπεζών ήταν ο δανεισμός 52 ευρώ για κάθε 1 ευρώ από ίδια κεφάλαιά τους. μια αναλογία που ήτα χειρότερη από εκείνη των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων της Γουόλ Στριτ και του Σίτι του Λονδίνου. Ακόμα και συντηρητικές και αξιόπιστες κρατικές τράπεζες, όπως οι Landersbanken των κρατιδίων, αποδείχτηκαν βαρέλια δίχως πάτο για τον Γερμανό φορολογούμενο. Παρόμοια, οι Γαλλικές τράπεζες υποχρεώθηκαν να παραδεχτούν ότι είχαν επενδύσει τουλάχιστον 33 δισεκατομμύρια ευρώ σε CDO. Σε αυτό το ποσό, πρέπει να προστεθεί η έκθεση των Ευρωπαϊκών τραπεζών στις χρεωμένες χώρες τη ευρωζώνης73 (849 δισεκατομμύρια ευρώ), στις χώρες τη Ανατολικής Ευρώπης (περισσότερα από 150 δισεκατομμύρια ευρώ), στις χώρες της Λατινικής Αμερικής (περισσότερα από 300 δισεκατομμύρια ευρώ) και στα χρέη της Ισλανδίας που ανέρχονται σε περίπου 70 δισεκατομμύρια ευρώ.

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (η «κυβέρνηση» της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και τα κράτη-μέλη έσπευσαν να κάνουν για τις Ευρωπαϊκές τράπεζες ό,τι είχε κάμει η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών για τη Γουόλ Στριτ. Ωστόσο, υπήρχαν δυο ουσιαστικές διαφορές. Η πρώτη διαφορά είναι πως το ευρώ δεν είναι σαν το δολάριο. Για όσο διάστημα το δολάριο θα παραμένει το παγκόσμιο αποθεματικό νόμισμα, η Ομοσπονδιακή Τράπεζα και το Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ μπορούν να κόβουν λευκές επιταγές, γνωρίζοντας ότι οι συνέπειες για την αξία του δολαρίου θα είναι αμελητέες, τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα. Τα στατιστικά στοιχεία του ΔΝΤ δείχνουν ότι στα τέλη του 2009 το 62% των παγκόσμιων αποθεματικών ήταν σε δολάρια και, έκτοτε, η αναλογία αυτή αυξάνεται εξαιτίας της Ευρωπαϊκής κρίσης χρέους που εκδηλώθηκε το 2010.

Η δεύτερη διαφορά σχετίζεται με την προβληματική αρχιτεκτονική της ευρωζώνης και, ιδίως, με το γεγονός ότι τα κράτη-μέλη δεσμεύονται από ένα κοινό νόμισμα. όμως, το δημόσιος χρέος τους είναι ρητά διαχωρισμένο, τα κράτη-μέλη είναι αποκλειστικά υπεύθυνα για τις τράπεζες τους, και δεν υπάρχει κάποιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων για να αποτρέπει την εκδήλωση των δομικών λαθών. Για να το θέσουμε απλά, φανατιστείτε τι θα είχε συμβεί το 2008, αν στη ζώνη του δολαρίου η κάθε πολιτεία (π.χ., η Καλιφόρνια ή η Νεβάδα) έπρεπε να διασώσει τις τράπεζες που έδρευαν στο έδαφός της και απ[αγορευόταν η χρηματοδότηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων των πολιτειών από την Ουάσινγκτον!

Μέσα σε αυτό το προβληματικό θεσμικό πλαίσιο, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προσπάθησαν να αναχαιτίσουν την τραπεζική κρίση. Μεταξύ 2008 και 2009, «κοινωνικοποίησαν» τις απώλειες των τραπεζών και τις μετέτρεψαν σε δημόσιο χρέος. Εντωμεταξύ, η οικονομία της Ευρώπης έμπαινε σε ύφεση, όπως ήταν αναμενόμενο. Μέσα σε ένα έτος (2008-0-2009), το ΑΕΠ της Γερμανίας μειώθηκε κατά 5%, της Γαλλίας κατά 2,6%, της Ολλανδίας κατά 4%, της Σουηδίας κατά 5,2%, της Ιρλανδίας κατά 7,1%, της Φιλανδίας κατά 7,8%, της Δανίας κατά 4,9%, της Ισπανίας κατά 3,5%,

Ξαφνικά, οι διαχειριστές των κεφαλαίων κάλυψης και οι διευθύνοντες σύμβουλοι των τραπεζών είχαν μια επιφοίτηση: γιατί να μην χρησιμοποιήσουμε το δημόσιο χρήμα που δόθηκε για να στοιχηματίσουμε ότι, αργά ή γρήγορα, οι δημοσιονομικές πιέσεις (οι οποίες οφείλονταν τόσο στην ύφεση που μείωνε τα φορολογικά έσοδα των κυβερνήσεων, όσο και στην τεράστια αύξηση του δημόσιου χρέους για την οποία ευθύνονταν οι ίδιες οι τράπεζες) θα προκαλούσαν τη χρεοκοπία ενός η περισσοτέρων κρατών της ευρωζώνης;

Όσο περισσότερο το σκέφτονταν, τόσο περισσότερο χαίρονταν. Καθώς η συμμετοχή στην ευρωζώνη απαγόρευσε στις περισσότερο χρεωμένες χώρες (την Ελλάδα, κλπ) να υποτιμήσουν τα νομίσματά τους με συνέπεια να είναι βαρύτερο το φορτίου του συνδυασμού χρέους και ύφεσης, έβαλαν στο στόχαστρό τους αυτές τις χώρες. Αποφάσισαν, λοιπόν, να αρχίσουν να στοιχηματίζουν -στην αρχή, μικρά ποσά- ότι ο πιο αδύναμος κρίκος σε αυτή την αλυσίδα, η Ελλάδα, θα χρεοκοπούσε. Καθώς ούτε τα πιο διάσημα γραφεία στοιχημάτων του Λονδίνου δεν μπορούσαν να καλύψουν στοιχήματα αξίας πολλών δισεκατομμυρίων, στράφηκαν στα δοκιμασμένα CDS, στα ασφαλιστικά συμβόλαια που πληρώνουν προσυμφωνημένα ποσά αν κάποιος χρεοκοπήσει.74

Φυσικά, όσο περισσότερο αυξανόταν όγκος των συναλλαγών με αυτή τη νέα μορφή ιδιωτικού χρήματος, τόσο περισσότερο επιδεινωνόταν η κρίση. Αυτό οφειλόταν σε δυο λόγους: πρώτον, η άνοδος της τιμής των CDS για μια ενδεχομένη χρεοκοπία της Ελλάδας ή της Ιρλανδίας αύξανε τα επιτόκια που έπρεπε να καταβάλουν η Αθήνα και το Δουβλίνο για να δανειστούν, με συνέπεια οι δυο αυτές να εξωθούνται ολοένα και περισσότερο προς την ουσιαστική χρεοκοπία. Δεύτερον, όσο περισσότερο αυξάνονταν τα χρήματα για να αγοραστούν τα CDS, τόσο περισσότερο στέρευαν τα κεφάλαια τα οποία θα μπορούσαν να διατεθούν στις εταιρείες που ήθελαν να δανειστούν για να επενδύσουν σε παραγωγικές δραστηριότητες, αλλά και στα κράτη που προσπαθούσαν αναχρηματοδοτήσουν το χρέος τους.

Εν ολίγοις, η Ευρωπαϊκή εκδοχή της διάσωσης των τραπεζών έδωσε στον χρηματοπιστωτικό τομέα τη δυνατότητα να ξαναρχίσει να τυπώνει ιδιωτικό χρήμα. Όπως ακριβώς δεν ήταν βιώσιμο και καταδικασμένο να μετατραπεί σε στάχτες το ιδιωτικό χρήμα που είχε δημιουργήσει η Γουόλ Στριτ πριν από το 2008, η εμφάνιση του νέου ιδιωτικού χρήματος θα οδηγούσε με μαθηματική ακρίβεια σε μια νέα κατάρρευση. Αυτή τη φορά ήταν η κρίση δημόσιου χρέους, της οποίας οι πρώτες αναταράξεις συνέβησαν στις αρχές του 2010 στην Ελλάδα.

Δαναοί χρέη φέροντες

Τον Οκτώβριο του 2009, η πρόσφατα εκλεγμένη σοσιαλιστική κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι το πραγματικό δημοσιονομικό έλλειμμα ης Ελλάδας υπερέβαινε το 12% (αντί για το προβλεπόμενο 6,5%, που και αυτό ήταν υπερδιπλάσιο από το όριο της Συνθήκης του Μάαστριχτ). Σχεδόν αμέσως, τα CDS για μια ενδεχόμενη χρεοκοπία της Ελλάδας εκτοξεύτηκαν στα ύψη και το ίδιο συνέβη με τα επιτόκια που έπρεπε να καταβάλλει το Ελληνικό κράτος για να αναχρηματοδοτεί το ύψους 300 δισεκατομμυρίων ευρώ χρέος του. μέχρι τον Ιανουάριο του 2010, είχε καταστεί φανερό ότι, χωρίς θεσμική βοήθεια, η Ελληνική κυβέρνηση έπρεπε να κηρύξει στάση πληρωμών.

Η Ελληνική κυβέρνηση ζήτησε ανεπίσημα τη βοήθεια της ευρωζώνης. Εισέπραξε τρία nein [όχι] από τη Γερμανίδα καγκελάριο Άγκελα Μέρκελ: nein στη διάσωση της Ελλάδας. nein στη μείωση των επιτοκίων. nein σε μια κήρυξη

πτώχευσης της Ελλάδας. Αυτά τα τρία nein είναι μοναδικά στη χρηματοπιστωτική ιστορία. Φανταστείτε στις 15 Σεπτεμβρίου 2008 ο Χένρι Πόλσον, ο υπουργός Οικονομικών των ΗΠΑ, να είχε πει τρία όχι στη Lehman Brothers: «Όχι, δεν θα σας διασώσω» (κάτι που όντως είπε). «Όχι, δεν θα φροντίσω να πάρετε δάνεια με χαμηλό επιτόκιο» (κάτι που, κατά πάσα πιθανότητα, είπε επίσης). «Όχι, δεν μπορείτε να κηρύξετε πτώχευση» (κάτι που δεν είπε ποτέ). Το τελευταίο όχι είναι αδιανόητο. Ωστόσο, αυτό ακριβώς ειπώθηκε στην Ελληνική κυβέρνηση. Η Γερμανική κυβέρνηση δεν μπορούσε να αποδεχτεί ούτε την ιδέα να βοηθήσει την Ελλάδα ούτε την ιδέα η Ελλάδα να κηρύξει στάση πληρωμών με τόσο μεγάλο μέρος του χρέους της να κατέχεται από Γαλλικές και Γερμανικές τράπεζες (περίπου 75 δισεκατομμύρια ευρώ και 53 δισεκατομμύρια ευρώ αντίστοιχα).

Επί πέντε βασανιστικούς μήνες, το Ελληνικό κράτος δανειζόταν με τοκογλυφικά επιτόκια, καθιστάμενο ολοένα και περισσότερο αναξιόχρεο, και υποκρινόμενο ότι μπορούσε να αντιμετωπίσει την καταιγίδα. Η κυρία Μέρκελ έδειχνε να είναι αποφασισμένη να αφήσει την Ελλάδα στο έλεος των θυελλωδών ανέμων μέχρι την τελευταία στιγμή. Η στιγμή αυτή ήλθε την πρώτη ημέρα του Μαΐου του 2010, όταν η παγκόσμια αγορά ομολόγων βρέθηκε σε μια κατάσταση παρόμοια με την Πιστωτική Ασφυξία του 2008. Η κρίση του Ελληνικού χρέους είχε πανικοβάλλει τους επενδυτές και σταμάτησαν να αγοράζουν τα ομόλογα οποιουδήποτε κράτους, καθώς φοβόντουσαν ένα χείμαρρο μια χρεοκοπιών παρόμοιο με εκείνον του 2008. Στις 2 Μαΐου 2010, η Ευρωζώνη, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το ΔΝΤ συμφώνησαν να χορηγήσουν στην Ελλάδα ένα δάνειο ύψους 110 δισεκατομμυρίων ευρώ, αλλά με ένα επιτόκιο που ήταν τόσο υψηλό ώστε να είναι σχεδόν απίθανο το Ελληνικό δημόσιο να καταφέρει να αποπληρώσει τόσο αυτό το νέο δάνειο όσο και τα παλαιότερα δάνεια.

Όπως ήταν φυσικό, καθώς οι επενδυτές δεν πείστηκαν ότι η χορήγηση ενός μεγάλου δανείου στην αναξιόχρεη κυβέρνηση μιας χώρας σε βαθιά ύφεση θα την μετέτρεπε με μαγικό τρόπο σε φερέγγυα, συνέχισαν να στοιχηματίζουν στη χρεοκοπία ης Ελλάδας και άλλων ευάλωτων καρτών-μελών της ευρωζώνης. Μετά από μερικές ημέρες, η Ευρωπαϊκή Ένωση ανακοίνωσε τη δημιουργία του EFSF (του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, του οποίου την τοξική δομή αναλύσαμε στο Κεφάλαιο 7), το οποίο υποτίθεται ότι ήταν ένα ετοιμοπόλεμο ταμείο 750 δισεκατομμυρίων δολαρίων, το οποίο θα επέμβαινε στην περίπτωση που κάποιο άλλο κράτος-μέλος της ευρωζώνης θα χρειαζόταν βοήθεια για να συνεχίσει την αποπληρωμή των δανείων του.

Μετά από μερικές ημέρες νηνεμίας, οι αγορές έβαλαν στο μικροσκόπιό τους το EFSF και αποφάσισαν ότι ήταν απλά μια προσωρινή λύση ημίμετρο. Ως εκ τούτου, η κρίση του ευρώ συνεχίστηκε δριμύτερη. Ο λόγος, φυσικά, ήταν ότι νέα μεγάλα δάνεια δεν μπορούν να εμποδίσουν τη διολίσθηση ενός ελλειμματικού κράτους προς τη χρεοκοπία. και, ασφαλώς, δεν μπορούν να διορθώσουν τη λανθασμένη αρχιτεκτονική, το επιβλαβές Ομοίωμα, του οποίου η ολέθρια δυναμική έγινε πλήρως κατανοητή τη στιγμή που ο Παγκόσμιος Μινώταυρος σαρώθηκε το Κραχ του 2008.

Αν έχω δίκιο και η κρίση του ευρώ οφείλεται σε μια συστημική αποτυχία που ξεκίνησε ως μια τραπεζική κρίση, τότε το φάρμακο της Ευρώπης είναι χειρότερο από την ασθένεια. Είναι σαν να στέλνεις κάποιον δεν ξέρει να κολυμπάει καλά να σώσει έναν κολυμβητή που πνίγεται. Το μόνο που μπορείς να περιμένεις είναι η θλιβερή εικόνα δυο κολυμβητών που αρπάζονται ο ένας από τον άλλο για αν σωθούν, αλλά βυθίζονται και οι δυο μέσα στη θάλασσα.

Οι δυο κολυμβητές είναι, φυσικά, τα ελλειμματικά κράτη-μέλη τα ευρωζώνης και το Ευρωπαϊκό τραπεζικό σύστημα: τα μηδαμινής αξίας κρατικά ομόλογα, όπως αυτά της Ελλάδας και της Ιρλανδίας, αποτελούν μαύρες τρύπες στις οποίες η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα συνεχίζει να διοχετεύει ποταμούς ρευστότητας, με φυσική συνέπεια να απομένουν ελάχιστα κεφάλαια και να χορηγούνται με το σταγονόμετρο δάνεια στις επιχειρήσεις. Την ίδια στιγμή, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, οι πλεονασματικές χώρες και το ΔΝΤ αρνούνται επίμονα να ασχοληθούν με την τραπεζική κρίση και επικεντρώνουν όλη τους την ενεργητικότητα στην επιβολή μαζικών μέτρων λιτότητας στις ελλειμματικές χώρες. Σε ένα ατέρμονα φαύλο κύκλο, η επιβαλλόμενη λιτότητα επιδεινώνει την ύφεση που πλήττει τις ελλειμματικές χώρες, με συνέπεια να αυξάνονται οι ήδη σοβαρές αμφιβολίες των τραπεζιτών για το αν θα αποπληρωθούν ποτέ τα δάνεια που έχουν χορηγήσει στην Ελλάδα, την Ιρλανδία, κλπ. Και, με αυτόν τον τρόπο, η κρίση αναπαραγάγει τον εαυτό της.

Ορειβάτες που πέφτουν στο κενό και η κρίση του ευρώ

Το φαινόμενο του ντόμινο, σύμφωνα με το οποίο η μια ελλειμματική χώρα πέφτει μετά την άλλη μέχρι να μην μείνει καμία όρθια, είναι η πιο διαδεδομένη μεταφορά που χρησιμοποιείται για να περιγραφεί η κρίση του ευρώ. Πιστεύω ότι υπάρχει μια καλύτερη: μια ομάδα ορειβατών που σκαρφαλώνουν στην απόκρημνη πλαγιά ενός βουνού δεμένοι μεταξύ τους με ένα μόνον σκοινί. Κάποιοι από αυτούς είναι περισσότερο ευκίνητοι, κάποιοι άλλοι λιγότερο γυμνασμένοι, όμως όλοι συνδέονται μεταξύ τους με υποχρεωτικούς δεσμούς αλληλεγγύης. Ξαφνικά, γίνεται ένας σεισμός (το Κραχ του 2008) και ένας από τους ορειβάτες (με Ελληνική ιδιοσυγκρασία) πέφτει στο κενό, αλλά την πτώση του συγκρατεί το κοινό σκοινί. Υφιστάμενος την πίεση από το βάρος του μέλους της ομάδας που έπεσε, ζαλισμένος από την έλλειψη οξυγόνου εξαιτίας του υψόμετρου και καθώς πέφτουν από πάνω μερικά μεγάλα βράχια, ο επόμενος πιο αδύναμος (ή «οριακός») ορειβάτης αγωνίζεται να κρατηθεί, αλλά τελικά πέφτει και αυτός στο κενό. Η πίεση που υφίστανται οι υπόλοιποι ορειβάτες αυξάνεται σημαντικά και ο επόμενος «οριακός» ορειβάτης βρίσκεται στο χείλος τα επόμενης ελεύθερης πτώσεις, η οποία θα προκαλέσει μια ακόμα μεγαλύτερη πίεση στον εναπομείναντα κύκλο των «σωτήρων».

Για αυτόν ακριβώς τον λόγο δεν έχει αντιμετωπιστεί μέχρι σήμερα η κρίση του ευρώ. Στο Κεφάλαιο 7, αντιπαραβάλαμε τη δομή του EFSF με τη δομή των τοξικών CDO της Γουόλ Στριτ. Κάθε φορά που μια χώρα υποχρεώνεται να αποσυρθεί από την αγορά ομολόγων και να αναζητήσει καταφύγιο στο EFSF, η επόμενη «οριακή» χώρα υποχρεώνεται να καταβάλλει υψηλότερα επιτόκια, ενώ αυξάνεται επίσης το φορτίο που επωμίζεται. Πρόκειται για μια δυναμική που έχει βγει από τις πύλες της κόλασης. Είναι σαν να παρακολουθείς σε αργή κίνηση ένα τραγικό ατύχημα. Στην πραγματικότητα, όμως, η κρίση του ευρώ είναι πολύ χειρότερη. Επειδή έχει μια ακόμα πτυχή, την οποία δεν μπορεί να απεικονίσει το παράδειγμα των ορειβατών: την τραπεζική κρίση η οποία εντείνεται με κάθε νέα «μετάβαση» μιας χώρας στο «γραφείο εκκαθάρισης κατόπιν πτωχεύσεως» του EFSF.

Πράγματι, κάθε φορά που διευρύνεται η τραγωδία των ορειβατών στην απόκρημνη πλαγιά του βουνού, εντείνεται το δράμα των τραπεζών, μεγαλώνουν τα δημοσιονομικά ελλείμματα, η λιτότητα αυξάνει την αγωνία των τραπεζιτών καθώς επιταχύνει τη συρρίκνωση των ελλειμματικών οικονομιών και, σε έναν φαύλο

κύκλο ανατροφοδότησης, αυτά το παράλληλο δράμα έχει ως συνέπεια η επόμενη «οριακή» χώρα να πέσει από την απόκρημνη πλαγιά του βουνού.

Ωστόσο, προκαλεί προβληματισμό το γεγονός ότι η Ευρώπη θα μπορούσε να επιλύσει αυτή την κρίση μέσα σε μερικές εβδομάδες. Πώς θα μπορούσε να το κάνει; Και αν έχω δίκιο, για ποιόν λόγο η Ευρώπη αμφιταλαντεύεται;

Για ποιον λόγο η Ευρώπη αμφιταλαντεύεται, όταν η κρίση μπορεί να επιλυθεί απλά και γρήγορα;

Θα αρχίσω τη ανάλυσή μου εξηγώντας πώς η διπλή κρίση που αντιμετωπίζει η ευρωζώνη, από τις οποίες η πρώτη αφορά στις χρεωμένες χώρες και η δεύτερη μαστίζει τον τραπεζικό τομέα, θα μπορούσε να επιλυθεί χωρίς καθυστέρηση. Η προσέγγιση της Ευρώπης απέτυχε επειδή παρέβλεψε τον τρόπο που η κρίση χρέους και η τραπεζική κρίση ενισχύουν αμοιβαία η μια την άλλη, αλλά και επειδή εθελοτυφλεί σε ό,τι αφορά στις βαθύτερη αιτία της κρίσης: το γεγονός ότι στην καρδιά της ευρωζώνης δεν υπάρχει ένας Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων. Τα τρία βήματα που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μια αποτελεσματική θεραπεία είναι τα ακόλουθα:

Το πρώτο βήμα είναι να συνεχίσει η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα να βοηθάει γενναιόδωρα τις τράπεζες υπό τον προϋπόθεση ότι οι τράπεζες θα διαγράψουν ένα σημαντικό μέρος των χρεών των ελλειμματικών χωρών προς αυτές.75 (Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα διαθέτει επαρκή διαπραγματευτική ισχύ για να το επιτύχει, καθώς ενέσεις χορηγεί συνεχώς ρευστότητας στις κατ" ουσίαν χρεοκοπημένες τράπεζες της Ευρώπης.)

Το δεύτερο βήμα είναι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα να εγγράψει αμέσως στα λογιστικά βιβλία της από το δημόσιο χρέος όλων των κρατών-μελών της ευρωζώνης εκείνο το μερίδιο που ονομαστική αξία είναι όση επιτρέπει η Συνθήκη του Μάαστριχτ (δηλαδή, ίση το 60% του ΑΕΠ). Η μεταβίβαση του χρέους θα χρηματοδοτηθεί με ομόλογα τα οποία θα εκδώσει η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και για τα οποία θα είναι νομικά υπόχρεη η ίδια, αντί να εγγυώνται για αυτά τα κράτη-μέλη. Με αυτό τον τρόπο, τα κράτη-μέλη θα συνεχίσουν να εξυπηρετούν τα χρέη τους, αλλά για το μερίδιο του χρέους τους που επιτρέπει η Συνθήκη του Μάαστριχτ θα καταβάλλουν τα χαμηλά επιτόκια στα οποία θα έχουν εκδοθεί τα ομόλογα της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας.

Τέλος, το τρίτο βήμα βάζει στο παιχνίδι έναν άλλο θεσμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων. Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων έχει στη διάθεσή τη διπλάσια κεφάλαια από την Παγκόσμια Τράπεζα, προκειμένου να επενδύει σε επικερδή σχέδια. Δυστυχώς, ένα μεγάλος μέρος από αυτά τα κεφάλαια δεν χρησιμοποιούνται, επειδή σύμφωνα με τους ισχύοντες κανόνες τα κράτη-μέλη πρέπει να προκαταβάλλουν ένα μέρος από τα χρήματα για την επένδυση. Εξαιτίας της άθλιας κατάστασης στην οποία βρίσκονται, οι ελλειμματικές χώρες της ευρωζώνης δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να το κάνουν. Αν, όμως, δοθεί στα κράτη-μέλη το δικαίωμα να χρηματοδοτούν τη συμμετοχή τους στα επενδυτικά σχέδια της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων μέσω ομολόγων που θα εκδίδει για αυτό τον σκοπό η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (βλ. το δεύτερο βήμα), τότε η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων μπορεί να γίνει ο Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων τον οποίο στερείται αυτή τη στιγμή η ευρωζώνη: ο ρόλος της θα είναι να δανείζεται, με τη συνδρομή της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, από Ευρωπαϊκές και μη-Ευρωπαϊκές

πλεονασματικές χώρες και, στη συνέχεια, να επενδύσει τα κεφάλαια αυτά στις ελλειμματικές χώρες της Ευρώπης.

Συνοψίζοντας, τα δυο πρώτα βήματα θα αντιμετωπίσουν τη κρίση χρέους και το τρίτο βήμα θα ενδυναμώσει την ευρωζώνη προσφέροντάς της τον χαμένο κρίκο, τον μηχανισμό τον οποίο δεν είχε ποτέ και του οποίου η έλλειψη προκάλεσε την κρίση του ευρώ μετά το Κραχ του 2008. Αν η ανάλυσή μου είναι ορθή, τότε για ποιον λόγο η Ευρώπη δεν υιοθετεί αυτή την πρόταση ή κάποια παρόμοια; Η απάντηση κρύβεται στις προηγούμενες σελίδες αυτού του βιβλίου. Έχει έλθει η ώρα να την πούμε ανοιχτά: ο λόγος είναι ότι, αν η κρίση του ευρώ επιλυθεί γρήγορα και ανώδυνα, οι πλεονασματικές χώρες της ευρωζώνης (και πρώτη απ" όλες η Γερμανία) θα χάσουν τη διαπραγματευτική ισχύ που εξαιτίας της κρίσης έχει αποκτήσει η Γερμανική κυβέρνηση έναντι της Γαλλίας και των ελλειμματικών χωρών.

Για να το θέσουμε διαφορετικά, οι πλεονασματικές χώρες έχουν το ένα πόδι μέσα στην ευρωζώνη και το άλλο πόδι έξω από αυτή. Από τη μια μεριά, κρατούν δέσμιες τις υπόλοιπες χώρες της ευρωζώνης μέσω του κοινού νομίσματος, εξασφαλίζοντάς μεγάλα ενδο-ευρωπαϊκά πλεονάσματα. Από την άλλη, γνωρίζουν ότι η συνεχιζόμενη κρίση πλήττει δυσανάλογα τα ελλειμματικές χώρες και ότι, για όσο διάστημα θα διατηρούν την επιλογή να βγουν από την ευρωζώνη, θα είναι τεράστια η διαπραγματευτική ισχύς τους στις Ευρωπαϊκές συνόδους και συσκέψεις. Για παράδειγμα, κάθε φορά που η Γερμανίδα καγκελάριος θέλει να θέσει ένα ζήτημα εκτός ατζέντας, το κάνει απρόσκοπτα. Αν, όμως, τέλειωνε αύριο η κρίση με ένα τρόπο που θα απέτρεπε τις πλεονασματικές χώρες να φύγουν από την ευρωζώνη, η Γερμανίδα καγκελάριος δεν θα ήταν παρά μια ακόμα τους επικεφαλείς των Ευρωπαϊκών κυβερνήσεων γύρω από ένα μεγάλο τραπέζι συσκέψεων.

Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να επισημάνω ότι το δεύτερο βήμα της πρότασή μου για την επίλυση της κρίσης του ευρώ θα εμπόδιζε τη Γερμανία να φύγει από την ευρωζώνη. Να πώς: αν η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα επωμιστεί ένα μεγάλο μέρος του δημόσιου χρέους της ευρωζώνης (εκδίδοντας δικά τα ομόλογα), θα είναι αδύνατον να επιμεριστεί αυτό το κοινό χρέος στα διαφορετικά κράτη-μέλη. Ως εκ τούτου, θα είναι αδύνατον για οποιοδήποτε κράτος-μέλος να φύγει από την ευρωζώνη. Επιπλέον, αν υιοθετηθεί το τρίτο βήμα και η Ευρώπη αποκτήσει έναν Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, το Γερμανικό Ομοίωμα θα χάσει την ισχύ του.

Επομένως, η κρίση του ευρώ δεν θα έπρεπε να υφίσταται από καθαρά οικονομική σκοπιά, όμως εξυπηρετεί τα συμφέροντα τη Γερμανίας επιτρέποντάς της να διατηρεί στην Ευρώπη τον ρόλο που είχε αποκτήσει κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Και τώρα που ο Παγκόσμιος Μινώταυρος είναι kaput [νεκρός], η Ευρώπη βρίσκεται σε κρίση και η Γερμανία… σε ψυχολογική κατάσταση άρνησης της πραγματικότητας.

Ο Δράκος ορθώνει το ανάστημά του και, στη συνέχεια, βυθίζεται στο άγχος

Στις 4 Δεκεμβρίου 2010, στην ιστοσελίδα των Wikileaks αναρτήθηκε ένα επίσημο τηλεγράφημα που αφορούσε σε μια συζήτηση (η οποία είχε διεξαχθεί στα τέλη Μαρτίου του 2009) ανάμεσα στην υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ Χίλαρι Κλίντον και τον Αυστραλό πρωθυπουργό Κέβιν Ραντ. Στο τηλεγράφημα αναφερόταν: Η υπουργός επεσήμανε, επίσης, τις προκλήσεις που έθετε η οικονομική άνοδος της Κίνας, ρωτώντας «πώς είναι δυνατόν να φέρεσαι σκληρά στον τραπεζίτη σου;»

Οι αναγνώστες θα έχουν προσέξει μια εντυπωσιακή παράλειψη σε αυτό το βιβλίο: ενώ υπόσχεται να μιλήσει για το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας, μέχρι τώρα δεν έχει αναφερθεί σχεδόν καθόλου στην Κίνα. Αναμφίβολα, η περιπετειώδης αναγέννηση μιας χώρες που, υπό το πρίσμα της ιστορίας, αποτελεί μια από τις ηγέτιδες δυνάμεις του κόσμου είναι η μεγάλη είδηση της εποχής μας. Η επιρροή της στη διαμόρφωση των μελλοντικών εξελίξεων θα είναι εξίσου σημαντική με εκείνη που άσκησαν οι Ηνωμένες Πολιτείες στη διαμόρφωση των γεγονότων του 20ου αιώνα. Ως προς αυτό, δεν έχω την παραμικρή αμφιβολία. Παρ" όλα αυτά, είναι αδύνατον να αντιληφθούμε τόσο τη φύση της ανόδου της Κίνας όσο και τον μελλοντικό αντίκτυπό της χωρίς μια σαφή επίγνωση του κόσμου όπως διαμορφώθηκε από τον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Επειδή, αν το καλοσκεφτούμε, ο Ανορθωμένος Δράκος όχι μόνον ανατράφηκε μέσα σε ένα περιβάλλον το οποίο είχε διαμορφώσει ο Παγκόσμιος Μινώταυρος, αλλά πρέπει επίσης να ωριμάσει μέσα σε έναν κόσμο που είναι ασταθής εξαιτίας τη πτώσης του Παγκόσμιου Μινώταυρου.

Η νέα πορεία της Κίνας, την οποία χάραξε ο Τενγκ Σιάο-πινγκ, είχε ως πρότυπό την Ιαπωνία και τις τίγρεις της Νοτιοανατολικής Ασίας. Η θεμελιώδης οργανωτική αρχή πίσω από το σχέδιο για την οικονομική μεγέθυνση της Κίνας ήταν η δημιουργία μιας διπλής οικονομίας, στην οποία θα υπήρχαν ειδικές οικονομικές ζώνες που θα έμοιαζαν με τη Σιγκαπούρη ή τον Χονγκ Κονγκ – νησίδες εντατικής καπιταλιστικής δραστηριότητας μέσα σε μια θάλασσα απεριόριστου εργατικού δυναμικού. Παράλληλα, η κεντρική εξουσία θα κατεύθυνε τις επενδύσεις (έχοντας ως πρότυπό της το Ιαπωνικό μοντέλο), αλλά και θα διαπραγματευόταν απευθείας με τις Δυτικές και Ιαπωνικές πολυεθνικές εταιρείες τη μεταβίβαση τεχνολογίας και την πραγματοποίηση άμεσων ξένων επενδύσεων. Όσο για την θέση της Κίνας στον παγκόσμιο καταμερισμό, θα ήταν παρόμοια με εκείνη των τίγρεων της Νοτιοανατολικής Ασίας, αναζητώντας πηγές ζήτησης στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Ευρώπη για τα εξαγωγικά της προϊόντα στα οποία θα βασιζόταν η οικονομική της μεγέθυνση.

Μπορούμε με βεβαιότητα να ισχυριστούμε ότι η Κίνα οφείλει την ορμητική επέκτασή της στον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Οι Αμερικανικές, Ευρωπαϊκές και Ιαπωνικές πολυεθνικές εταιρείες διαδραμάτισαν έναν καθοριστικό ρόλο, καθώς εγκατέστησαν μονάδες παραγωγής τους στην Κίνα και εκμεταλλεύτηκαν το χαμηλό κόστος για να εξάγουν προϊόντα στην υπόλοιπο κόσμο, ιδίως στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ταυτόχρονα, οι εισαγωγές φθηνών Κινεζικών προϊόντων στις Ηνωμένες Πολιτείες βοήθησαν τις τύπου Wal Mart Αμερικανικές εταιρείες να συμπιέσουν τις τιμές σε απίστευτα χαμηλά επίπεδα, συμβάλλοντας στην ελαχιστοποίηση του πληθωρισμού στις ΗΠΑ, μια κομβική προϋπόθεση (όπως είδαμε στο Κεφάλαιο 4) για τη συνέχιση της εισροής κεφαλαίων στις Ηνωμένες Πολιτείες, ώστε να είναι χαρούμενος και ευτυχισμένος ο Παγκόσμιος Μινώταυρος.

Ενώ η Κίνα έμπαινε στο κόλπο και μετατρεπόταν σε έναν από τους ευνοημένους τροφοδότες του Παγκόσμιου Μινώταυρου, οι ηγέτες ανέλυαν με οξυδέρκεια τις πολιτικές των ΗΠΑ που θα μπορούσαν εν δυνάμει να επηρεάσουν αρνητικά την πορεία της Κίνας προς την οικονομική μεγέθυνση. Πιο συγκεκριμένα, διδάχτηκαν πολλά από τη Συμφωνία Πλάζα του 1985, η οποία, όπως είδαμε, οδήγησε την Ιαπωνία σε μια μη διατηρήσιμη θέση. αλλά και από την κρίση της Νοτιανατολική Ασίας του 1998, η οποία προκλήθηκε από την επιτυχημένη προσπάθεια της Αμερικής να εξαναγκάσει τις τίγρεις να καταργήσουν τα ρυθμιστικά πλαίσια των χρηματοπιστωτικών τομέων τους, ώστε οι

χρηματοπιστωτικές τους αγορές να είναι έκθετες στις ιδιοτροπίες της Γουόλ Στριτ, του Σίτι του Λονδίνου και των Ευρωπαϊκών τραπεζών.

Μια ευρέως αποδεχτή υπόθεση είναι ότι, εξαιτίας αυτών των εμπειριών, η Κίνα αντιστέκεται στις ασφυκτικές Αμερικανικές πιέσεις να ανατιμήσει το νόμισμά της (το ρενμίνμπι ή RMB). Υποτίθεται ότι, μετά από το Κραχ του 2008, οι Ηνωμένες Πολιτείες πιέζουν την Κίνα να ανατιμήσει το RMB για τους ίδιους λόγους που, στη δεκαετία του 1980, είχαν πιέσει τους Ιάπωνες να υπογράψουν τη Συμφωνία Πλάζα. Η επικρατούσα άποψη είναι ότι η Αμερικανική κυβέρνηση, καθώς επείγεται να κάνει κάτι για το χαμηλό επίπεδο της ζήτησης στην εγχώρια αγορά των ΗΠΑ, προσπαθεί να κάνει ό,τι κάνουν οι χώρες σε ένα υφεσιακό κλίμα: να τονώσουν τη ζήτηση για τα προϊόντα τους στο εξωτερικό, συνήθως μέσω της υποτίμησης του νομίσματός τους (ή, αντίστροφα, παρασύροντας τις άλλες χώρες να ανατιμήσουν τα δικά τους νομίσματα). Για μια ακόμα φορά, δεν πιστεύω ότι η επικρατούσα ερμηνεία λέει όλη την ιστορία.

Ενώ οι Αμερικανικές εταιρείες που έχουν την παραγωγική βάση τους στις Ηνωμένες Πολιτείες πιέζουν υπέρ της ανατίμησης του RMB για τους λόγους που αναφέραμε παραπάνω, δεν είναι βέβαιο ότι ο νομισματικός πόλεμος ανάμεσα στην Κίνα και τις Ηνωμένες Πολιτείες είναι ένας παραδοσιακός πόλεμος αυτού του είδους. Υπάρχουν δυο λόγοι για να αντιμετωπίζει κανείς με σκεπτικισμό το ζήτημα: πρώτον, δεν είναι καθόλου σαφές ότι οι διαμορφωτές της Αμερικανικής πολιτικής έχουν αποδεχτεί το τέλος του Παγκόσμιου Μινώταυρου. ότι πρέπει να εγκαταλειφθεί η στρατηγική της επέκτασης ή, τουλάχιστον, όχι της συρρίκνωσης, των δυο ελλειμμάτων των ΗΠΑ. Δεύτερον, μερικές από τις μεγαλύτερες, πιο ικανές και πιο δυναμικές Αμερικανικές εταιρείες θα δεχτούν ένα ισχυρό πλήγμα αν ανατιμηθεί το RMB. Ο λόγος είναι ότι ένα μεγάλο μέρος των προϊόντων τους παράγονται στην Κίνα, πριν εξαχθούν στον υπόλοιπο κόσμο. Μια ανατίμηση του RMB θα μείωνε τα περιθώρια του κέρδους τους. θα αυξανόταν η τιμή των iPad, των ηλεκτρονικών υπολογιστών HP, ακόμα και πολλών Αμερικανικών αυτοκινήτων (καθώς χρησιμοποιούν κατασκευασμένα στην Κίνα στην εξαρτήματα). Πράγματι, ενώ η Αμερικανική κυβέρνηση ασκεί πιέσεις στο Πεκίνο για ανατιμήσει το RMB, είναι αναρίθμητες οι Δυτικές πολυεθνικές εταιρείες που απειλούν την Κίνα ότι θα αποσύρουν τις μονάδες παραγωγής τους (και ια τις μεταφέρουν στην Ινδία ή στην Αφρική), αν το RMB ανατιμηθεί σημαντικά έναντι του δολαρίου.

Πέρα, όμως, από το πλέγμα των σχέσεων ΗΠΑ-Κίνας, η εντυπωσιακή οικονομική μεγέθυνση της Κίνας έχει σημαδέψει ανεξίτηλα τις υπόλοιπες αναπτυσσόμενες χώρες. Κάποιες καταστράφηκαν από τον ανταγωνισμό, κάποιες άλλες όμως απελευθερώθηκαν από τη σχέση εξάρτησης που είχαν με τη Δύση και τις πολυεθνικές εταιρίες της. Το Μεξικό ανήκει στην πρώτη κατηγορία χωρών, σε αυτές που δεινοπαθούν από την άνοδο της Κίνας. Καθώς το Μεξικό είχε επιλέξει να επενδύσει ένα μεγάλο μέρος της ενεργητικότητάς στο να γίνει μια χώρα μεταποίησης με χαμηλούς μισθούς στη περιφέρεια των Ηνωμένων Πολιτειών (και μέλος της ζώνης ελεύθερου εμπορίου ΗΠΑ-Καναδά-Μεξικού που είναι γνωστή ως NAFTA), η ανάδυση τη Κίνας ήταν ένας εφιάλτης για τις μεταποιητικές βιομηχανίες του Μεξικού. Ωστόσο, ήταν μια ευλογία για πολλές άλλες χώρες, από την Αργεντινή και την Αυστραλία (η οποία έχει θέσει τους τεράστιους ορυκτούς πόρους της στη διάθεση των Κινεζικών εταιρειών) μέχρι τη Βραζιλία και την Αγκόλα (της οποίας η χρηματοδότηση το 2007, κυρίως με τη μορφή άμεσων επενδύσεων στην πετρελαϊκή βιομηχανία της, ήταν μεγαλύτερη από το σύνολο των δανείων που χορήγησε το ΔΝΤ σε όλο τον κόσμο).

Η λατινική Αμερική είναι κατά πάσα πιθανότητα η ήπειρος που θα άλλαξε για πάντα εξαιτίας της ανάδυσης της Κίνας σε μείζονα τροφοδότη του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Η Αργεντινή και η Βραζιλία μετέτρεψαν τους αγρούς τους σε μονάδες παραγωγής που εφοδιάζουν 1,3 δισεκατομμύρια Κινέζους καταναλωτές με τρόφιμα, ενώ στο υπέδαφός τους αναζητούν τα ορυκτά που θα τροφοδοτούν τα πεινασμένα εργοστάσια της Κίνας. Το φθηνό εργατικό δυναμικό της Κίνας, αλλά και η πρόσβασή της στις αγορές της Δύσης (χάρη στη συμμετοχή της στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου), επιτρέπουν στις Κινεζικές μεταποιητικές βιομηχανίες να παράγουν με μικρότερο κόστος -συγκριτικά με τους ανταγωνιστές τους στο Μεξικό και τη Λατινική Αμερική- χαμηλής προστιθέμενης αξίας προϊόντα, όπως παπούτσια, παιχνίδι και υφάσματα. Ο συνδυασμός αυτών των δυο παραμέτρων είναι ένα δίκοπο μαχαίρι που έχει ως αποτέλεσμα την αποβιομηχάνιση της Λατινικής Αμερικής και την επιστροφή της στην κατάσταση του παραγωγού αγαθών του πρωτογενούς τομέα.

Οι εξελίξεις αυτές έχουν παγκόσμια εμβέλεια. Επειδή αν η Βραζιλία και η Αργεντινή διατηρήσουν το βλέμμα τους στραμμένο στην Ασία, τότε ενδέχεται να εγκαταλείψουν τον μακροχρόνιο αγώνα τους να διεισδύσουν στις αγορές τροφίμων των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ευρώπης, από τις οποίες είναι σε μεγάλο βαθμό αποκλεισμένες εξαιτίας αυστηρών μέτρων προστατευτισμού προς όφελος των Αμερικανών, Γερμανών και Γάλλων αγροτών. Η μετακίνηση του κέντρου βάρους στις εμπορικές συναλλαγές της Λατινικής Αμερικής έχει ήδη αρχίσει να επηρεάζει τον προσανατολισμό μιας περιοχής που μέχρι πρόσφατα την θεωρούσαν όλοι ως την αυλή των Ηνωμένων Πολιτειών.

Οι χώρες της Λατινικής Αμερικής επιλέγουν να μην αντιστέκονται στη μετατροπή τους σε παραγωγούς αγαθών του πρωτογενούς τομέα για τη Κίνα. Μπορεί να μην ενθουσιάζονται με την αποβιομηχάνισή τους, όμως είναι προτιμότερη από την προοπτική μιας ακόμα κρίσης -όπως εκείνης του 1998-2002- και μιας ακόμα επίσκεψης του ΔΝΤ που θα επιδιώξει να αποσπάσει μερικές ακόμα λίβρες κρέατος από τους κατοίκους τους.

Επιστρέφοντας στο σχόλιο της Χίλαρι Κλίντον, είναι σαφές τι εννοούσε όταν χαρακτήριζε την Κίνα ως τον τραπεζίτη της Αμερικής. όπως δείχνει το γράφημα, η χρηματοδότηση των δυο ελλειμμάτων των Ηνωμένων Πολιτειών μετατοπίστηκε μετά το 2002 από την Ευρώπη και την Ιαπωνία στην Κίνα. Όμως, τι ακριβώς υπονοούσε η κυρία Κλίντον, όταν είπε να «φέρεσαι σκληρά» στην Κίνα; Μήπως υπονοούσε την άσκηση πιέσεων στο Πεκίνο για να ανατιμήσει το Κινεζικό νόμισμα; Και ο λόγος ήταν ο επίσημα διακηρυγμένος στόχος να μειωθεί το έλλειμμα στο ισοζύγιο των εμπορικών συναλλαγών των ΗΠΑ με την Κίνα;

Είναι πιθανόν. Ωστόσο, ένας ακόμα πιεστικός λόγος είναι η διατήρηση των κερδών που, μετά από τη δεκαετία του 1980, αποκομίζουν οι Αμερικανικές πολυεθνικές εταιρείες χάρη στην εγκατάσταση μονάδων παραγωγής τους σε χώρες όπως το Μεξικό και η Βραζιλία, και οι οποίες απειλούνται σοβαρά από τον Κινεζικό ανταγωνισμό.76

America's bankers

The graph below looks at four distinct years and decomposes the ownership of US assets (public and private) by non-US government or government controlled financial institutions. It is clear that after 2003 America's old *protégés*, Europe and Japan, are fading as its financial supporters. The Chinese state is, meanwhile, pushing its contribution through the roof. In this sense, the *Minotaur*'s recent travails have posed a serious threat to the US assets that China already owns.

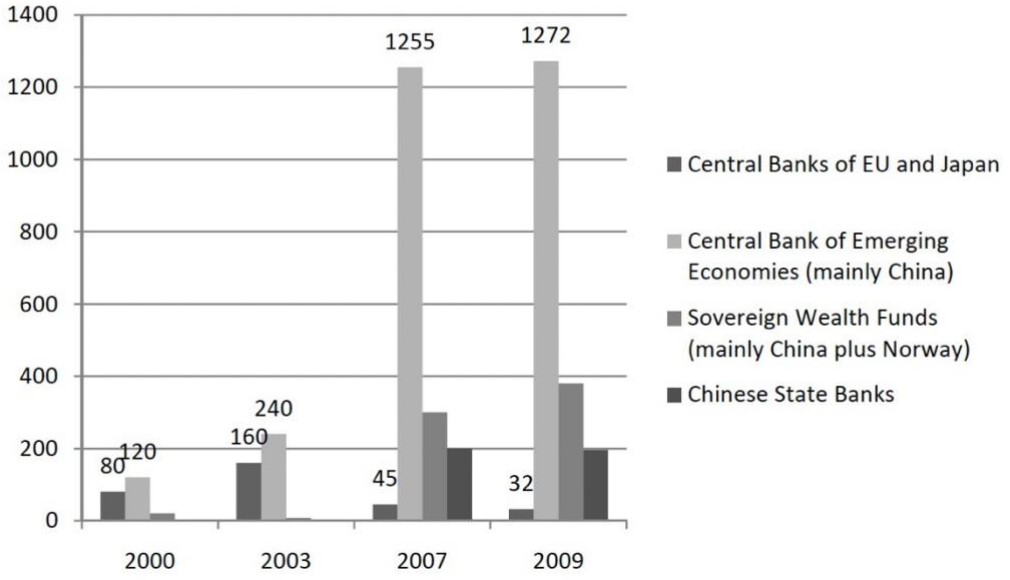

Increase in US assets (in $ billion) owned by foreign state institutions

Οι τραπεζίτες της Αμερικής

Το γράφημα απεικονίζει τέσσερα διαφορετικά και αναλύει τη ιδιοκτησία περιουσιακών στοιχείων των ΗΠΑ (δημόσιων και ιδιωτικών) από ξένες κυβερνήσεις ή από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα που ελέγχονται από αυτές τις κυβερνήσεις. Είναι σαφές ότι, μετά το 2003, φθίνει ο ρόλος των παλιών προστατευόμενων της Αμερικής (της Ευρώπης και η Ιαπωνίας) ως χρηματοπιστωτικών υποστηρικτών της. Παράλληλα, η συμβολή του Κινεζικού κράτους εκτοξεύεται στα ύψη. Υπό αυτό το πρίσμα, οι πρόσφατες δυσκολίες του Παγκόσμιου Μινώταυρου συνιστούν μια σοβαρή απειλή για τα περιουσιακά στοιχεία των ΗΠΑ που κατέχει η Κίνα

Το δίλλημα που αντιμετωπίζει η Αμερική σε σχέση με την εκπληκτική οικονομική μεγέθυνση της Κίνας απορρέει από το γε0γονός ότι το Κραχ του 2008 εμπόδισε τον Παγκόσμιο Μινώταυρο να προσδέσει την Κίνα στο άρμα του. Μέχρι τότε, η Κίνα εξαρτιόταν από τον Παγκόσμιο Μινώταυρο για τα πλεονάσματα της στο ισοζύγιο των εμπορικών της συναλλαγών και, ως εκ τούτου, ήταν υποχρεωμένη να χρησιμοποιεί τα πλεονάσματά της είτε για να αγοράζει κρατικά ομόλογα των ΗΠΑ είτε για να επενδύει στον ιδιωτικό τομέα της Αμερικανικής οικονομίας. Καθώς ο Παγκόσμιος Μινώταυρος δεν είναι πλέον σε θέση να απορροφά αυξανόμενες ποσότητες Κινεζικών αγαθών με έναν ρυθμό παρόμοιο με εκείνον της περιόδου πριν από το 2008 (και, ιδίως, μετά από τη μετατόπιση της Κίνας σε υψηλής τεχνολογίας και μεγάλα προϊόντα, όπως οι υπερταχείες), η Κίνα δεν χρειάζεται πλέον να στέλνει αυτόματα τα κεφάλαιά της στη Νέα Υόρκη.

Ως εκ τούτου, έχει απομείνει για την Κίνα ένας μόνο λόγος για να συνεχίσει να επενδύει τεράστια κεφάλαια σε περιουσιακά στοιχεία των ΗΠΑ: το γεγονός ότι έχει ήδη πραγματοποιήσει τεράστιες επενδύσεις σε περιουσιακά στοιχεία των ΗΠΑ και δεν θέλει να δει τη σκληρή εργασία του αού της να χάνει ένα μεγάλο μέρος από την αξία της την περίπτωση που μια κρίση δημόσιου χρέους πλήξει τις ΗΠΑ. Ταυτόχρονα, και παρά τις δημόσιες δηλώσεις, η κυβέρνηση των ΗΠΑ δεν έχει την υποστήριξη ενός μεγάλου τμήματος των Αμερικανικών εταιρειών, ώστε να επιδιώξει μια συμφωνία τύπου Πλάζα η οποία οα οδηγούσε σε μια ανατίμηση του RMB έναντι του δολαρίου. Αδυνατώντας να επεκτείνουν τα δυο ελλείμματά της όπως έκαναν όταν ο Παγκόσμιος Μινώταυρος έσφυζε από νεανική ζωντάνια, και χωρίς να διαθέτουν πλέον την ισχύ για να επιβάλλουν στην Κίνα ό,τι είχαν επιβάλλει στην Ιαπωνία το 1985, οι Ηνωμένες Πολιτείες δυσκολεύονται να αποφασίσουν πώς πρέπει να αντιμετωπίσουν την Κίνα.

Αλλά και η Κίνα, αδυνατώντας νε εξασφαλίζει επαρκή ζήτηση για τα βιομηχανικά προϊόντα της ελλείψει του βρυχώμενου Παγκόσμιου Μινώταυρου, είναι προβληματισμένη και, προς το παρόν, αντιδρά με τρόπους που προκαλούν έκπληξη. Για παράδειγμα, η Κεντρική Τράπεζα της Βραζιλίας αποκάλυψες ότι, ενώ το 2009 οι άμεσες επενδύσεις της Κίνας στις χώρες της Λατινικής Αμερικής ήταν μόνον 300 εκατομμύρια δολάρια, το 2010 ανήλθαν σε 17 δισεκατομμύρια δολάρια. Για ποιον λόγο; Τι σχεδιάζει η Κίνα;

Όπως όλοι γνωρίζουν, εδώ και κάποιο διάστημα η Βραζιλία, η Αργεντινή, κλπ πλουτίζουν πουλώντας στον Δράκο σιδηρομετάλλευμα, σόγια, πετρέλαιο, φασόλια, κλπ. Όταν, όμως, το 2008 πληγώθηκε θανάσιμα ο Παγκόσμιος Μινώταυρος και οι οικονομίες των χωρών αυτών συνέχισαν να μεγεθύνονται βασιζόμενες στα εξαγωγές αγαθών του πρωτογενούς τομέα στην Κίνα, οι ισοτιμίες των νομισμάτων τους αυξήθηκαν έναντι του δολαρίου. Οι εξελίξεις αυτές είχαν τρεις άμεσες συνέπειες:

Πρώτον, οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης των χωρών τη Λατινικής Αμερικής προσέλκυσαν ένα νέο carry trade, αυτή τη φορά από τις Ηνωμένες Πολιτείες των οποίων ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης και το βασικό επιτόκιο κυμαίνονταν σε μηδενικό επίπεδο με συνέπεια να προκληθεί μια φυγή κεφαλαίων από την Αμερική.

Δεύτερον, οι εξαγωγές Κινεζικών βιομηχανικών προϊόντων κατέκλυσαν Βραζιλία και την Αργεντινή καθώς οι τιμές τους ήταν χαμηλότερες, δεδομένου ότι το τοπικά εθνικά νομίσματα είχαν ενισχυθεί έναντι του δολαρίου (και, κατ" επέκταση, του RMB που είναι συνδεδεμένο με το δολάριο).

Τρίτον, διαιωνίζοντας αυτόν τον κύκλο, η Κίνα αύξησε τις επενδύσεις της στις χώρες της Λατινικής Αμερικής. αυτή η Τρίτη εξέλιξη έχει ιδιαίτερη σημασία. Μέχρι πρόσφατα, η Κίνα επένδυε στην Αφρική και αλλού με απώτερο στόχο την εξασφάλιση πρώτων υλών για τις βιομηχανίες της. Με αυτές τις νέες επενδύσεις σε χώρες όπως η Βραζιλία, φαίνεται ότι η Κίνα εφαρμόζει μια νέα στρατηγική: να δημιουργήσει τη δική της εκδοχή ενός Παγκόσμιου Σχεδίου! ΝΑ Κατευθύνει τις κεφαλαιακές ροές και σε άλλες χώρες εκτός από τις Ηνωμένες Πολιτείες, προσπαθώντας να αυξήσει σε αυτές τη ζήτηση για τα Κινεζικά αγαθά.

Σε ό,τι αφορά στην ευρύτερη σημασία των σχέσεων της Κίνας με τις υπόλοιπες αναδυόμενες χώρες, προς το παρόν διαθέτουμε μόνον ενδείξεις για τους τρόπους με τους οποίους η Κίνα επιδιώκει να κλείσει την τρύπα στη συνολική ζήτηση για τις εξαγωγές την οποία προκάλεσε το ατυχές συμβάν του Παγκόσμιου Μινώταυρου το 2008. Πάντως, είναι σαφές ότι η Κίνα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι υπόλοιπες αναδυόμενες χώρες θα εμπλακούν στο εξής σε ένα ριψοκίνδυνο

παιχνίδι για γερά νεύρα. Καθώς κανένα από τα εμπλεκόμενα μέρη δεν βρίσκεται σε δεσπόζουσα θέση και δεν έχει ξεκάθαρους στόχους, οι προοπτικές να υπάρξει ένα νέος, αποτελεσματικός (επίσημος ή ανεπίσημος) Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων φαντάζουν ελάχιστες και μακρινές. Αυτό σημαίνει ότι η κληρονομία του Παγκόσμιου Μινώταυρου στην παγκόσμια οικονομία είναι μάλλον δυσοίωνη.

Επίλογος: Ανάμεσα στην πτωχο-τραπεζοκρατία της Δύσης και την εύθραυστη ισχύ της Ανατολής

Κρίνοντας από τις διαθέσεις που επικρατούν στα κέντρα εξουσίας, αυτός που συνηθίζαμε να τον ονομάζουμε Τρίτος Κόσμος διέρχεται μια καλή κρίση. Οι αναδυόμενες οικονομίες μεγεθύνονται εις βάρος της Ευρώπης και των Ηνωμένων Πολιτειών, ενώ οι επί αιώνες δυο εστιών του καπιταλισμού έχουν δυστυχώς γεννήσει ένα νέο κοινωνικοοικονομικό σύστημα: την Πτωχο-τραπεζοκρατία.

Η πτώση του Παγκόσμιου Μινώταυρου το 2008 αύξησε τις προσδοκίες για μια αναδιάταξη σε παγκόσμια κλίμακα. Όμως, ο Παγκόσμιος Μινώταυρος είναι ακόμα εδώ, απειλώντας να σπείρει το χάος. Είναι πληγωμένος, ενδεχομένως θανάσιμα, αλλά η σφραγίδα του εξακολουθεί να είναι αισθητή σε όλο τον κόσμο. Όταν πληγώθηκε και υπονομεύτηκε η ζωτικότητά του από το γεγονός ότι η της Γουόλ Στριτ έφθασε στο χείλος της κατάρρευσης, οι εγκαταλελειμμένοι προστατευόμενοι της Αμερικής δεν κατάφεραν να αρθούν στο ύψος των περιστάσεων.

Η Ευρώπη μπήκε σε μια κρίση την οποία προκάλεσε η ίδια και η οποία απειλεί τα εξήντα χρόνια προσπαθειών για την ολοκλήρωσή της. Οι χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας κατέληξαν να είναι εξαρτημένες όσο ποτέ άλλοτε από ένα ισχυρό γείτονά τους, έστω και αν αυτή τη φορά δεν είναι η Ιαπωνία αλλά η Κίνα. Όσο για την Ιαπωνία που ήταν βυθισμένη σε μια ύφεση πολύ πριν από τον τραυματισμό του Παγκόσμιου Μινώταυρου, δείχνει να έχει συμφιλιωθεί με τη στασιμότητά της.

Από όλες τις οικονομικές υπερδυνάμεις εξαιρουμένων των ΗΠΑ, μόνον η Κίνα έχει την αναγκαία δυναμική ώστε να αποβλέπει στον θρόνο του Παγκόσμιου Μινώταυρου. Όμως, η Κίνα γνωρίζει ότι εν μπορεί ακόμα να επιτελέσει αυτόν τον επιφανή ρόλο, καθώς αδυνατεί να δημιουργήσει ζήτηση ακόμα και για τη δική της παραγωγή. Οι πιο πρόσφατες προσπάθειές της να δημιουργήσει το δικό της Παγκόσμιο Σχέδιο, στο οποίο θα συμμετέχουν κυρίως οι χώρες τη Λατινικής Αμερικής, προκάλεσε εντάσεις με τους εν δυνάμει προστατευόμενούς της (π.χ., τη Βραζιλία), κάτι που μας υπενθυμίζει ότι το Παγκόσμιο Σχέδιο της Αμερικής συνάντησε με ελάχιστες αντιστάσεις επειδή, την εποχή που σχεδιάστηκε και εφαρμόστηκε, ο υπόλοιπος κόσμος κειτόταν σε ερείπια.

Μερικοί πιστεύουν ότι το μόνο που χρειάζεται να κάνει η Κίνα είναι να περιμένει, καθώς είναι βέβαιη η κατίσχυσή της όταν θα φθάσει στην πλήρη ακμή της. Οι Κινέζοι ηγέτες δεν είναι τόσο σίγουροι. Έχουν πλήρη επίγνωση ότι η συνολική ζήτηση σε όλο τον κόσμο θα είναι μειωμένη στην εποχή τον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Γνωρίζουν ότι η Γερμανία, η Ιαπωνία και η Κίνα βασίζονται για την επιβίωσή τους στη διατήρηση αυξανόμενων πλεονασμάτων. Όμως, είναι αναγκαίο να υπάρχει κάποιος που είναι πρόθυμος να δημιουργεί ελλείμματα για να απορροφά αυτά τα πλεονάσματα.

Αυτός ο κάποιος ήταν μέχρι πρότινος ο Παγκόσμιος Μινώταυρος. Όμως, δεν υπάρχει πλέον και κανείς δεν δείχνει ικανός να τον αντικαταστήσει. Για να

κερδίσουν χρόνο, οι Κινέζοι ηγέτες προσπαθούν να δώσουν κίνητρα στην οικονομία και να την προστατεύσουν από μια νομισματική ανατίμηση, ελπίζοντας ότι θα συνεχιστεί η οικονομική μεγέθυνση. Όμως, βλέπουν τους οιωνούς. Και δεν είναι καλοί. Από τη μια μεριά, η αναλογία της κατανάλωσης προς το ΑΕΠ της Κίνας μειώνεται., ένα ασφαλές σημάδι ότι η εγχώρια αγορά δεν μπορεί να δημιουργήσει επαρκή ζήτηση για τα γιγαντιαία εργοστάσια της Κίνας. από την άλλη, οι δημοσιονομικές ενέσεις γεννούν μια φούσκα στην αγορά ακινήτων. Αν αφεθεί ανεξέλεγκτη, ενδέχεται να διαρραγεί και να προκαλέσει μια καταστροφική κατάρρευση. Πώς, όμως, να ξεφουσκώσεις μια φούσκα χωρίς να πνίξεις την οικονομική μεγέθυνση; Αυτή είναι η ερώτηση του ενός τρισεκατομμυρίων δολαρίων, στην οποία δεν κατάφερε να απαντήσει ο Άλαν Γκρίνσπαν. Δεν είναι βέβαιο ότι θα το καταφέρει η Κινεζική ηγεσία.

Κεφάλαιο 9
Ένα Μέλλον χωρίς τον Παγκόσμιο Μινώταυρο;

Οι δρώντες της ιστορίας

«Είμαστε πλέον μια αυτοκρατορία και, όταν δρούμε, δημιουργούμε τη δική μας πραγματικότητα. Και ενώ εσείς μελετάτε αυτή την πραγματικότητα με όση ευθυκρισία έχετε, εμείς δρούμε ξανά δημιουργώντας άλλες νέες πραγματικότητες, τις οποίες μπορείτε επίσης να μελετήσετε, και έτσι κυλάνε τα πράγματα… Είμαστε οι δρώντες τα ιστορίας… και σε εσείς, σε όλοι εσάς, το μόνο που σας απομένει είναι μελετάτε αυτά που κάνουμε».

Με αυτά τα λόγια, ένας υψηλόβαθμος Αμερικανός αξιωματούχος77 συνόψισε παραστατικά την ουσία της επιβλητικής μεταπολεμικής τόλμης της Αμερικής. Όχι μια, αλλά δυο φορές οι Ηνωμένες Πολιτείες κονιορτοποίησαν προϋπάρχουσες πραγματικότητες για να διαμορφώσουν καινούργιες. Την πρώτη φορά, δεν είχαν άλλη επιλογή. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος εξώθησε την Αμερική να αναλάβει χωρίς τη θέλησή της τον ρόλο του διαμορφωτή της πραγματικότητας. Ανταποκρίθηκε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο καταρτίζοντας το Παγκόσμιο Σχέδιο, το οποίο δημιούργησε τη χρυσή εποχή του παγκόσμιου καπιταλισμού. Και όταν το Παγκόσμιο Σχέδιο έφθασε στην ημερομηνία λήξεώς του, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν αμφιταλαντεύθηκαν, ούτε «μελέτησαν» την υπάρχουσα πραγματικότητα.

Αντίθετα, επεδίωξαν με όλες τους τις δυνάμεις να διαλύσουν την εκφυλισμένη πραγματικότητα, να προκαλέσουν μια μείζονα παγκόσμια κρίση που θα γεννούσε μια νέα πραγματικότητα που έσφυζε από ζωτικότητα: τον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Ήταν η δεύτερη φορά στην Ιστορία που η Αμερική αναδιαμόρφωσε τον κόσμο όχι τόσο κατ" εικόνα της, αλλά με έναν τρόπο που μετέτρεπε μια έρπουσα αδυναμία σε μια επιβλητική ηγεμονία.

Το κλειδί για την επιτυχία ήταν η αναγνώριση της αναγκαιότητας να υπάρχει ένας Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων. Η ηγεμονία διαφέρει από την κυριαρχία ή την ωμή εκμετάλλευση στο γεγονός ότι ο πραγματικός ηγεμόνας κατανοεί ότι η εξουσία του δεν πρέπει να ανανεώνεται μέσω της αφαίρεσης από τους υπηκόους του, αλλά μέσω της επένδυσης στις ικανότητές τους να δημιουργούν πλεονάσματα. Για να παίρνει από τους υπηκόους του, ο ηγεμόνας πρέπει να έχει τελειοποιήσει την τέχνη να δίνει ως αντάλλαγμα. Για να διατηρεί την εξουσία, είναι αναγκαίο να αυξάνει πλεονάσματά του, αλλά και να αναπροσανατολίζει ένα μεγάλο μέρος από αυτά προς τους κατωτέρους του.

Σε όλη τη διάρκεια αυτών των δυο διαφορετικών μεταπολεμικών πραγματικοτήτων τις οποίες δημιούργησε μόνη της, η Αμερική φρόντιζε να συντηρεί έναν αποτελεσματικό Παγκόσμιο Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, πάνω στον οποίο ασκούσε ολοκληρωτικό έλεγχο. Κατά τη διάρκεια του Παγκόσμιου Σχεδίου, η Αμερική είχε αναλάβει τον ρόλο του διακινητή πλεονασμάτων. Η ηγεμονίας της βασιζόταν στην ανακύκλωση μεγάλων τμημάτων των πλεοναζόντων κεφαλαίων της (που απέρρεαν από τα πλεονάσματα στο ισοζύγιο των εμπορικών της συναλλαγών) προς την Ιαπωνία και την Ευρώπη, από τις οποίες επωφελούταν στη συνέχεια βάσει του σχεδίου, καθώς οι Ιάπωνες και οι Ευρωπαίοι χρησιμοποιούσαν αυτές τις μεταβιβάσεις κεφαλαίων για να αγοράζουν αγαθά ή υπηρεσίες που παράγονταν ή ελέγχονταν από την Αμερική.

Όταν οι Ηνωμένες Πολιτείες κατέληξαν χωρίς τη θέλησή του να έχουν ένα μεγάλο έλλειμμα στο ισοζύγιο των εμπορικών της συναλλαγών και ένα μεγάλο δημοσιονομικό έλλειμμα, προχώρησαν μπροστά. Προκάλεσαν έναν παγκόσμιο σεισμό ως προοίμιο της Εποχής του Παγκόσμιου Μινώταυρου, την αλληγορία που χρησιμοποιώ για έναν τεράστιο Παγκόσμιο Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, ο οποίος ανέστρεψε τη φορά του παγκόσμιου εμπορίου και των κεφαλαιακών ροών: στο εξής, η Αμερική θα πρόσφερε στα ξένα βιομηχανικά κέντρα επαρκή ζήτηση για την παραγωγή τους με αντάλλαγμα το 80% περίπου των κεφαλαιακών ροών τους. το γεγονός ότι αυτή βίαιη μετάβαση χρειάστηκε τουλάχιστον μια δεκαετία τρομακτικής αποσύνθεσης, κρίσεων χρέους, εκτεταμένης αστάθειας και παγκόσμιου στασιμοπληθωρισμού ήταν για τι Αμερικανικές ελίτ ένα λογικό τίμημα. Και το κόστος αυτής της μετάβασης το χρέωσαν στην παγκόσμια οικονομία και τους Αμερικανούς εργαζομένους οι δρώντες της ιστορίας: οι οξυδερκείς αξιωματούχοι διαδοχικών Αμερικανικών κυβερνήσεων.

Η αυτοσυγκράτηση και οι κίνδυνοι της επιτυχίας

Η αυτοσυγκράτηση, όπως πολύ καλά γνωρίζουν οι φιλόσοφοι, είναι μια σπάνια και περίπλοκη αρετή. Είναι, επίσης, μια αρετή που, όσο περισσότερο ισχυροί γινόμαστε, τόσο τείνουμε να τη χάσουμε. Με αυτή την έννοια, μοιάζει με τη σχέση ανάμεσα στην εμπιστοσύνη και την επιτυχία: όσο περισσότερο ενδυναμώνονται οι δεσμοί εμπιστοσύνης ανάμεσά μας, τόσο περισσότερο αυξάνεται η συλλογική και ατομική επιτυχία μας. Η επιτυχία, όμως, γεννάει την απληστία και η απληστία καταλύει την εμπιστοσύνη. Το ίδιο συμβαίνει και με την αυτοσυγκράτηση: αν την έχει κάποιος, τον βοηθάει να επιτύχει. στη συνέχεια, όμως, η επιτυχία μετατρέπεται σε απειλή για την αυτοσυγκράτηση.

Το Παράδοξο της Επιτυχίας, όπως εφαρμόζεται στο ζήτημα της αυτοσυγκράτησης, οδήγησε στην καταστροφή και των δυο παγκόσμιων «πραγματικοτήτων» που δημιούργησαν οι Ηνωμένες Πολιτείες μετά από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην πρώτη περίπτωση, η κυβέρνηση των ΗΠΑ έπεσε θύμα των σχεδιασμών της. Στη δεύτερη περίπτωση, ευθυνόταν ο Αμερικανικός ιδιωτικός τομέας και, πιο συγκεκριμένα, ο χρηματοπιστωτικός τομέας. Για να αντιληφθούμε πώς προέκυψαν αυτές οι αποτυχίες από την επιτυχία, πρέπει να απαντήσουμε σε δυο ερωτήματα, από τα οποία το πρώτο αφορά στο 1971 και το δεύτερο στο 2008.

Ποιος πεδίκλωσε Παγκόσμιο Σχέδιο, με αποτέλεσμα να χάσει τον βηματισμό του και να καταρρεύσει το 1971; Η απάντηση είναι: η αδυναμία της κυβέρνησης των ΗΠΑ να διατηρήσει την αυτοσυγκράτησή της απέναντι στη δυνατότητά της να εκμεταλλεύεται το υπέρμετρο προνόμιό της. το προνόμιο που είχε, ως θεματοφύλακας του παγκόσμιου αποθεματικού νομίσματος, να τυπώνει παγκόσμιο δημόσιο χρήμα κατά του δοκούν.

Και τι πλήγωσε θανάσιμα τον Παγκόσμιο Μινώταυρο το 2008; Και σε αυτή την περίπτωση, ευθυνόταν μια Αμερικανική αδυναμία επίδειξης αυτοσυγκράτησης. Μόνον που αυτή τη φορά δεν ήταν η κυβέρνηση των ΗΠΑ που δεν διατήρησε την αυτοσυγκράτησή της (έστω και κάποιος μπορεί να υποστηρίξει εύλογα ότι η κυβέρνηση των ΗΠΑ απέτυχε να ασκήσει τον εποπτικό της ρόλο), αλλά ο ιδιωτικός τομέας εν γένει και οι τράπεζες πιο συγκεκριμένα: ο Αμερικανικός χρηματοπιστωτικός τομέας απέτυχε παταγωδώς να διατηρήσει την αυτοσυγκράτηση του απέναντι στη δυνατότητά του να εκμεταλλεύεται το υπέρμετρο προνόμιό του. το προνόμιο που είχε, ως θεματοφύλακας του

παγκόσμιας χρηματικοποίησης, να τυπώνει παγκόσμιο ιδιωτικό χρήμα κατά του δοκούν.

Μπορεί ο Παγκόσμιος Μινώταυρος να επιβιώσει;

Όχι, δεν πιστεύω ότι μπορεί. Το Κραχ του 2008 αφαίρεσε από την Αμερικανική οικονομία ένα τόσο μεγάλο μέρος από το χρηματοπιστωτικό περιεχόμενό της και στέρησε από την εδρεύουσα στη Νέα Υόρκη χρηματικοποίηση ένα τόσο μεγάλο μέρος από τη συνολική ζωτική της ενέργειας, ώστε δεν θα ανακτήσει τη μαγνητική δύναμη που ασκεί στα ξένα κεφάλαια. Μπορεί η Γουόλ Στριτ έχει ανακάμψει πλήρως. Μπορεί οι τράπεζες που ήταν πολύ μεγάλες για να χρεοκοπήσουν να έχουν γίνει μεγαλύτερες (τουλάχιστον με σχετικά μεγέθη). Ωστόσο, η κεφαλαιοποίηση της Γουόλ Στριτ είναι πλέον πολύ ισχνή για να συνεχίσει να προσελκύει το τσουνάμι των ξένων κεφαλαίων που διατηρούσαν ζωντανό και εύρωστο τον Παγκόσμιο Μινώταυρο. Επιπλέον, το νέο καθεστώς που εγκαθιδρύθηκε μετά το 2008-9 στις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρώπη, το «σύστημα» το οποίο αποκαλώ πτωχο-τραπεζοκρατία, είναι πάρα πολύ χρεοκοπημένο και αποκρουστικό για να προσελκύσει τις αναγκαίες κεφαλαιακές εισροές. Όχι, ο Παγκόσμιος Μινώταυρος βρίσκεται σήμερα στο στάδιο που βρέθηκε το Παγκόσμιο Σχέδιο μετά το 1971: μια κατάσταση σταδιακής, αλλά μη αναστρέψιμης, διάλυσης.

Η κατάσταση του παγκόσμιου παιχνιδιού

Παρά την ευπρόσδεκτη άνοδο των αναδυόμενων οικονομιών, στον μετά τον Παγκόσμιο Μινώταυρο κόσμο εξακολουθεί να κυριαρχεί η Δύση. Αυτό σημαίνει, ότι τις ζωές μας εξακολουθούν να εξουσιάζουν όσοι από τους υπηρέτες του Παγκόσμιου Μινώταυρου επιβίωσαν: η Γουόλ Στριτ, η Wal Mart, ο επαρχιώτικος μερκαντιλισμός της Γερμανίας, ο παράλογος και υποκριτικός ισχυρισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης ότι μια νομισματική ένωση μπορεί να ευημερεί χωρίς έναν Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, οι αυξανόμενες ανισότητες στο εσωτερικό των Ηνωμένων Πολιτειών, της Ευρώπης, της Κίνας, κλπ. Ένας κόσμος στον οποίο δεν υπάρχει ο Παγκόσμιος Μινώταυρος, αλλά τον εξουσιάζουν οι υπηρέτες του είναι ένας ανορθολογικός, παράλογος κόσμος.

Το καλύτερο παράδειγμα αυτού του παραλογισμού είναι ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται ο δημόσιος διάλογος για τις λεγόμενες παγκόσμιες ανισορροπίες: τα συστηματικά αυξανόμενα πλεονάσματα στα ισοζύγια των εμπορικών συναλλαγών μερικών χωρών (η Γερμανία και η Κίνα είναι τα δυο κατεξοχήν παραδείγματα), τα οποία αντικατοπτρίζονται στα αυξανόμενα ελλείμματα στα ισοζύγια των εμπορικών συναλλαγών άλλων χωρών.78 Όλοι οι αναλυτές συμφωνούν πλέον ότι οι αυξανόμενες παγκόσμιες ανισορροπίες είναι επίφοβες. Επομένως, θα θωρούσε κανείς ότι θα ήταν ευπρόσδεκτος ένας περιορισμός τους. Δυστυχώς, ισχύει το αντίθετο.

Μετά το 2008, το έλλειμμα στο ισοζύγιο των εμπορικών συναλλαγών των ΗΠΑ συρρικνώθηκε εξαιτίας τα βαθειάς ύφεσης. Ωστόσο, η μείωση αυτή περιόρισε τη ζήτηση για τα εξαγωγικά προϊόντα της Κίνας και της Γερμανίας, με συνέπεια η κρίση να επεκταθεί σε όλη τη υφήλιο. Βρισκόμαστε, λοιπόν, στην παράδοξη κατάσταση να εξορκίζουμε τις παγκόσμιες ανισορροπίες και, ταυτόχρονα, να δεινοπαθούμε όταν μειώνονται.

Ο γρίφος επιλύεται τη στιγμή που αρχίζουμε να σκεφτόμαστε αυτά τα ζητήματα με τους όρους της παραβολής του Παγκόσμιου Μινώταυρου: ενός τρομακτικού κτήνους που, ωστόσο, σταθεροποίησε έναν ασταθή κόσμο, καλύπτοντας το κενό του Παγκόσμιου Μηχανισμού Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων που σταμάτησε να υπάρχει μετά το 1971. Και τώρα που το κτήνος έφυγε, ο κόσμος μας βρίσκεται στην κατάσταση μιας μόνιμης αστάθειας, μιας χρόνιας αβεβαιότητας και μιας εν δυνάμει παρατεταμένης οικονομικής συρρίκνωσης.

Ο μηχανισμός που λείπει

Έχουν επενδυθεί πολλές ελπίδες στην Κίνα, όπως κατά πάσα πιθανότητα θα έχετε διαβάσει ή ακούσει. Μπορεί ο Δράκος να αντικαταστήσει τον Παγκόσμιο Μινώταυρο ως η σταθεροποιητική δύναμη που αυτή τη στιγμή λείπει; Για μια ακόμα φορά, είμαι υποχρεωμένος (βασιζόμενος στην προηγηθείσα ανάλυση) να απαντήσω αρνητικά. Και αυτό παρά την ακλόνητη πίστη μου στις απεριόριστες δημιουργικές δυνατότητες της Κίνας. ο λόγος για την αρνητική μου απάντηση είναι απλός: ο παγκόσμιος καπιταλισμός δεν μπορεί να σταθεροποιηθεί πάνω σε περισσότερες επενδύσεις, καλύτερες ηλεκτρονικές συσκευές, ταχύτερα τραίνα, ευφυέστερες καινοτομίες ή εξυπνότερες λύσεις της αγοράς. Η σταθερότητα του παγκόσμιου, αλλά αι του περιφερειακού, καπιταλισμού απαιτεί έναν Παγκόσμιο Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων. έναν μηχανισμό που δεν μπορούν να προσφέρουν οι αγορές όσο παγκοσμιοποιημένες, ελεύθερες ή εύρυθμες και αν είναι.

Τίθεται, επομένως, το ερώτημα: μπορεί η Κίνα να προσφέρει τον Παγκόσμιο Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων που λείπει; Δεν βλέπω πώς μπορεί να το κάνει. Τουλάχιστον, σε αυτό το στάδιο της ανάπτυξής της. Αναμφίβολα, η ηγεσία της Κίνας γνωρίζει πολύ καλά ότι η υφιστάμενη αρχιτεκτονική του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος είναι ανόητη. Ο Λι Ρουόγκου, ο επικεφαλής της China EximBank, μιας μεγάλης διεθνούς επενδυτικής τράπεζας, είχε πει το 2008: «Η χρηματοπιστωτική κρίση… ας δούμε καθαρά πόσο παράλογο είναι το σημερινό διεθνές νομισματικό σύστημα». Ο Ζιανγκ Γιονγκ, εκπρόσωπος του Κινεζικού Ινστιτούτο για τις Σύγχρονες Διεθνείς Σχέσεις, ήταν περισσότερο προσεκτικός: το τέλος της Αμερικανικής κυριαρχίας στο διεθνές νομισματικό σύστημα είναι «μια εξέλιξη σημαντική με την απόκτηση πυρηνικών όπλων από την Κίνα»

Ωστόσο, δεν αρκούν οι ευσεβείς πόθοι για να θεσπιστεί ένας Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η Κίνα θα εργαστεί σκληρά και με μεγάλη επιτυχία για να δημιουργήσει μια Κινεζική εκδοχή της παγκοσμιοποίησης. μιας παγκοσμιοποίησης που θα τοποθετεί το Πεκίνο στο κέντρο ενός μεγάλου δικτύου εμπορικών και επενδυτικών συμφωνικών με την Ινδία, την Αφρική, τη Λατινική Αμερική, αλλά και με Ευρωπαϊκές, Αμερικανικές κα Ιαπωνικές πολυεθνικές εταιρείες. Θα προσπαθεί, επίσης, να εμποδίζει την ανάμειξη των Αμερικανών, Ευρωπαίων και Ιαπώνων αξιωματούχων, ενώ ταυτόχρονα θα προωθεί το δικό της νόμισμα, το RMB, ως το μέσο συναλλαγών μέσα σε αυτό δίκτυο. Ωστόσο, τίποτα από όλα αυτά δεν αρκεί από μόνο για να ευοδωθεί την προοπτική της δημιουργίας ενός αποτελεσματικού Παγκόσμιου Μηχανισμού Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, ο οποίος θα μπορούσε να σταθεροποιήσει την παγκόσμια οικονομία.

Και τώρα τι;

Καθώς δεν πρόκειται να θεσπιστεί σύντομα ένας Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, είναι προτιμότερο να μην κάνουμε προβλέψεις για το μέλλον. Από τη μια μεριά, επειδή η Δύση είναι παγιδευμένη στον δηλητηριώδη ιστό των υπηρετών του Παγκόσμιου Μινώταυρου, αδυνατεί να ανταποκριθεί στις προκλήσεις του κόσμου μετά το 2008, η οικονομία της βρίσκεται σε κατάσταση στασιμότητας, χάνει τον έλεγχο της πραγματικότητας, δεν μπορεί να συνταιριάξει τις ικανότητές της με τις συνέπειες των ενεργειών της ή να δημιουργήσει νέες «πραγματικότητες». Από την άλλη, υπάρχουν οι αναδυόμενες οικονομίες, γεμάτες ανθρώπους πρόθυμους να υπερβούν τα εμπόδια, να γεννήσουν νέες «πραγματικότητες», να επεκτείνουν τους υφιστάμενους ορίζοντες. Αυτός ο κόσμος των δυο ταχυτήτων είναι εξαιρετικά εύφλεκτος, μοιάζει καταδικασμένος να οδηγηθεί σε μια σύγκρουση ανάμεσα σε εκείνους που επιταχύνουν τη μεγέθυνση των οικονομιών τους και σε εκείνους που οι οικονομίες τους επιβραδύνονται αλλά διατηρούν το μονοπώλιο πάνω στη στρατιωτική ισχύ, πάνω στο παγκόσμιο αποθεματικό νόμισμα και πάνω στους υπερεθνικούς θεσμούς του πλανήτη (το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, το ΝΑΤΟ, το ΔΝΤ και την Παγκόσμια Τράπεζα).

Αν, λοιπόν, ένας Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων είναι ο sine qua non όρος για μια σταθερή παγκόσμια κοινωνική οικονομία, και χωρίς αυτόν διατρέχουμε το κίνδυνο να επιστρέψουμε σε μια κατάσταση ριζικής και επισφαλούς αβεβαιότητας όπως αυτή που υπήρχε πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (με επιπρόσθετους κινδύνους να απορρέουν από τα σημερινά μέσα μαζικής καταστροφής), υπάρχει ένα πιο ευοίωνο, ένα εναλλακτικό μέλλον;

Σε ένα ευοίωνο σενάριο, θα σχηματιζόταν μια μεγάλη συμμαχία των αναδυόμενων χωρών, η οποία θα σφυρηλατούσε έναν de facto Παγκόσμιο Μηχανισμό Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων που θα βασιζόταν σε σχεδιασμένες επενδύσεις και εμπορικές συναλλαγές μεταξύ τους. Για παράδειγμα, φανταστείτε ένα σύστημα όπου, αντί η Κίνα να αγοράζει Βραζιλιανά περιουσιακά στοιχεία χωρίς τη συγκατάθεση των αξιωματούχων της Βραζιλίας, οι Κινεζικές επενδύεις θα διοχετεύονταν βάσει μιας συμφωνίας με την κυβέρνηση της Βραζιλίας, η οποία θα προέβλεπε τόσο ότι οι κεφαλαιακές εισροές στη Βραζιλία θα είναι ανάλογες με τις πωλήσεις αγαθών του πρωτογενούς τομέα από τη Βραζιλία στην Κίνα, όσο και τη μεταβίβαση Κινεζικής τεχνολογίας στη Βραζιλία. Παρόμοιες συμφωνίες ανάμεσα στη Βραζιλία, την Κίνα, την Αργεντινή, την Ινδία, την Τουρκία και επιλεγμένες χώρες της Αφρικής μπορούν να λειτουργήσουν ως ένας Παγκόσμιος Μηχανισμός Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων, ο οποίος θα προωθεί μια σταθερή οικονομική μεγέθυνση. Το γεγονός ότι οι πτωχο-τραπεζοκρατίες της Δύσης θα έμεναν στο περιθώριο, θα ήταν το κερασάκι στην τούρτα.

Σε ένα δεύτερο, ακόμα πιο ευοίωνο, σενάριο, η Δύση θα είχε μια επιφοίτηση και, επιτέλους, θα υιοθετούσε την πρόταση του Τζον Μέιναρντ Keynes για τη δημιουργία μιας Διεθνούς Νομισματικής Ένωσης. την πρόταση την οποία απέρριψε η Αμερική στη συνδιάσκεψη του Μπρέτον Γουντς το 1944. Είναι μακρινή αυτή η προοπτικής; Πάρα πολύ. Παρ" όλα αυτά, το Κραχ του 2008 προβλημάτισε αρκετούς ευφυείς ανθρώπους. Πριν από κάποιο διάστημα, άκουσα τον Ντομινίκ Στρος-Καν, τον μέχρι πρότινος γενικό διευθυντή του ΔΝΤ, να απαντάει στη διάρκεια μιας ραδιοφωνικής ου συνέντευξης στην ερώτηση του δημοσιογράφου για το πώς η παγκόσμια οικονομία οφείλει να αναδιαμορφωθεί μετά από την Κρίση του 2008. Η εντυπωσιακή απάντησή του, στην οποία έχω ήδη αναφερθεί ένα προηγούμενο κεφάλαιο, ήταν:

«Ποτέ στο παρελθόν ένας θεσμός όπως το ΔΝΤ δεν ήταν τόσο αναγκαίος όσο σήμερα… Πριν από εξήντα χρόνια, ο Keynes είχε προβλέψει τι χρειαζόμασταν. ήταν, όμως, πολύ νωρίς. Έχει έλθει πλέον η ώρα να το κάνουμε. Και πιστεύω ότι είμαστε έτοιμοι να το κάνουμε!»

Θα το «κάνουμε»; Και αν ναι, θα το «κάνουμε» μέσα στο πλαίσιο των υφιστάμενων θεσμών (όπως, για παράδειγμα, το ΔΝΤ), που είναι κατάλοιπα του Παγκόσμιου Σχεδίου; Για μια ακόμα φορά, η απάντηση εξαρτάται αποκλειστικά από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Αν οι διαμορφωτές της Αμερικανικής πολιτικής κατανοήσουν τη σημασία της πτώσης του Παγκόσμιου Μινώταυρου αλλά και ότι η πτώση αυτή είναι αμετάκλητη, και αν ενεργοποιηθούν από τη δυστοπική προοπτική μιας μόνιμης κατάστασης στασιμότητας στην παγκόσμια οικονομία, υπάρχει μια πιθανότητα για ένα μέλλον που θα είναι ορθολογικό, σταθερό και θα εγκυμονεί την ελπίδα η σημερινή Κρίση να απελευθερώσει τη δημιουργική δυναμική της. Ίσως μετά από αιώνες, ο θάνατος του Παγκόσμιου Μινώταυρου να εμπνέει τους ποιητές και τους μυθοπλάστες, καθώς ο θάνατός του θα έχει σηματοδοτήσει την αφετηρία ενός νέου, γνήσιου ουμανισμού.

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

Πολλά από τα επιχειρήματα αυτού του βιβλίου παρουσιάζονται πολύ πιο διεξοδικά και σχολαστικά στο βιβλίο που έχω γράψει μαζί με τον Joseph Halevi και τον Nicholas Theocarakis, και τιτλοφορείται:

• Modern Political Economics: Making sense of the post-2008 world, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, 2011

Η μεγάλη συναφής βιβλιογραφία ίσως να φανεί ενδιαφέρουσα στους αναγνώστες. Ωστόσο, οφείλω να σας προειδοποιήσω ότι είναι ένα πυκνογραμμένο, ακαδημαϊκό βιβλίο. Από αυτά που, ασφαλώς, δεν παίρνεις μαζί σου στην παραλία….

Όσοι ενδιαφέρονται για τη γενεαλογία του Παγκόσμιου Μινώταυρου μπορούν να συμβουλευτούν το επιστημονικό άρθρο που ο Joseph Halevi και εγώ δημοσιεύσαμε για αυτό το θέμα το 2003:

• “The Global Minotaur”, Monthly Review 55, Ιούλιος-Αύγουστος 2003, σ. 56-74

Το άρθρο γέννησε μια σειρά από ερωτήματα και απαντήσεις, που δημοσιεύτηκαν στο:

• “Questions and Answers on the Global Minotaur”, Monthly Review 55, Δεκέμβριος 2003, σ. 26-32

Όσο για κάτι διαφορετικό και πολύ πιο ευχάριστο, συστήνω ανεπιφύλακτα δυο βιβλία που θα σας κάνουν να χαμογελάστε, να γελάσετε και, γενικότερα, θα ας φτιάξουν τη διάθεση χάρη στο άψογο αφηγηματικό ύφος τους και τους ευφαντάστους συσχετισμούς ανάμεσα στα ζητήματα της οικονομίας και τα ζητήματα της ζωής. Το γεγονός ότι τα έχουν γράψει δυο από τους πιο ολοκληρωμένους μυθιστοριογράφους δεν είναι τυχαίο. Τα δυο βιβλία είναι:

• Margaret Atwood, Payback – Debt and the Shadow Side of Wealth, Canadian Broadcasting Corporation, The Massey Lecture, Τορόντο, 2008

• John Lanchester, Whoops! Why everyone owe everyone and no one can pay, Allen Lane, Λονδίνο, 2010

Και καθώς συστήνω λογοτεχνικά βιβλία για την Κρίση, δεν μπορώ να αντισταθώ στον πειρασμό να προτείνω στους αναγνώστες που δεν το έχουν διαβάσει το Grapes of Wrath [Σταφύλια της Οργής]. Κανένα άλλο βιβλίο, ιδίως από ένα συγγραφέα που δεν ήταν οικονομολόγος, δεν έχει περιγράψει καλύτερα τις επιπτώσεις της Κρίσης στους απλούς ανθρώπους. ή τι σημαίνει να γίνεσαι έρμαιο των ανεξέλεγκτων δυνάμεων της ύφεσης. Συστήνω, λοιπόν, το:

• John Steinbeck, The Grapes of Wrath, The Viking Press, Νέα Υόρκη, 1939

Πριν σας συστήσω δυο βιβλία για το Κραχ του 2008, θα ήθελα πρώτα να προτείνω δυο βιβλία του James Galbraith, τα οποία αποτελούν μια εξαιρετική εισαγωγή στην περίοδο που προηγήθηκε:

• Created Unequal: The Crisis in American Pay, The Free Press, Νέα Υόρκη, 1998.

• The Predator State: How conservatives abandoned the free market and why liberals should too, The Free Press, Νέα Υόρκη, 2008

Τέλος, τα δυο βιβλία που σας υποσχέθηκα για το Κραχ του 2008. Από μια πληθώρα βιβλίων που θα μπορούσα να σας συστήσω, επέλεξα ένα γραμμένο από έναν πασίγνωστο Μαρξιστή και ένα γραμμένο από έναν πασίγνωστο επενδυτή. Είναι εντυπωσιακό το πόσο πολύ αλληλεπικαλύπτονται τα επιχειρήματά τους: μια ασφαλής ένδειξη ότι, σε μια περίοδο Κρίσης, η λογική φέρνει πιο κοντά ανθρώπους με διαφορετικό ιδεολογικό υπόβαθρο. τουλάχιστον αν διψούν για την αλήθεια και, ως εκ τούτου, είναι προετοιμασμένοι να το σοκ του εκτυλισσόμενου δράματος. Τα δυο βιβλία είναι:

• Rick Wolf, Capitalism Hits the Fan: The global economic meltdown and what to do about it, Olive Branch Press, Νορθάμπτον, Μασαχουσέτη, 2010

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Atwood M., Payback – Debt and the Shadow Side of Wealth, Canadian Broadcasting Corporation, The Massey Lecture, Τορόντο, 2008.
Bernanke B., Essays on the Great Depression, Princeton University Press, Νιου Τζέρσεϊ, 2004.
Blake W. (μτφ. June Barraclough), Sketch for a Historical Picture of the Progress of the Human Mind, Hyperion Press, Γουέστπορτ, Κονέκτικατ, 1955, 1979.
Condorcet M. de, Outlines of an historical view of the progress of the human mind: being a posthumous work on the late M. de Condorcet, Jonson, Λονδίνο, 1795.
Eliot T.S., Little Gidding, Faber & Faber, Λονδίνο, 1942.
Evans-Pritchard, E.E., Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande, Clarendon, Οξφόρδη, 1937, 1976.
Evans-Pritchard, E.E., The Nuer: A description of the modes of livelihood ad political institutions of a Nilotic people, Clarendon, Οξφόρδη, 1940.
Forsberg A., America and the Japanese Miracle: The Cold War Context of Japan"s Post-war Economic Revival, 1950-1960, University of North Carolina Press, Τσάπελ Χιλ Βόρεια Καρολίνα και Λονδίνο, 2000.
Galbraith J., Created Unequal: The Crisis in American Pay, The Free Press, Νέα Υόρκη, 1998.
Galbraith J., The Predator State: How conservatives abandoned the free market and why liberals should too, The Free Press, Νέα Υόρκη, 2008.
Greenspan A., “We need a better cushion against risk”, Financial Times, 26 Μαρτίου 2009.
Halevi J. και Y. Varoufakis, “Questions and Answers on the Global Minotaur”, Monthly Review 55, Δεκέμβριος 2003, σ. 26-32.
Halevi J. και Y. Varoufakis, “The Global Minotaur”, Monthly Review 55, Ιούλιος-Αύγουστος 2003, σ. 56-74.
Hobsbawm E. (αναθεωρημένη έκδοση από τον Chris Wringly), Industry and Empire: From 1750 to the Present Day, New Press, Νέα Υόρκη, 1999.
Keynes J.M., The Economic Consequences of the Peace, Harcourt Brace New York, Νέα Υόρκη, 1920.
Keynes J.M., “The World"s Economic Outlook”, The Atlantic Monthly 149, Μάιος 1932, σ. 521-26.
Keynes J.M., The General Theory of Employment, Interest and Money, McMillan, Λονδίνο, 1936.
Keynes J.M., Activities 1940-1944. Shaping the Post-War-World: The Clearing Union στο (επιμ. D.D. Moggridge) Collected Writings of John Maynard Keynes, MacMillan, Λονδίνο, 1980, τ. 25.
Khaldun Inn (μτφ. Franz Rosenthal), The Muqaddimah. An Introduction to History, Bollingen Series XLII, Princeton University Press, Πρίνστον, 1967.
Kissinger H., Years of Upheaval, Little Brown, Βοστόνη, 1982.
Kuntz D., Butter and Guns, Free Press, Νέα Υόρκη, 1997.
Lanchester J., “The price of pickles”, London Review of Books 28 (12), 22 Ιουνίου 2006.
Lanchester J., “Bankoracy”, London Review of Books 31 (21), 2009, s. 36-36.
Lanchester J., “It"s Over”, London Review of Books 31 (10), 28 Μαΐου 2009.
Lanchester J., Whoops! Why everyone owe everyone and no one can pay, Allen Lane, Λονδίνο, 2010.

Luxemburg R. (μτφ. Ages Schwarzschild), The Accumulation of Capital, Routledge Classics edition, Λονδίνο, 1913, 1951, 2003.
MacCulloch D., Reformation: Europe"s House Divided 1490-1700, Allen Lane, Λονδίνο, 2009.
Maresca J., “U.S. interests in the Central Asian Republics”, Hearing before the Subcommittee on Asia and the Pacific of the Committee on International Relations, House of Representatives, One hundred fifth Congress, Second Session, 12 Φεβρουαρίου 1998, διαθέσιμο στο http://www.house.gov/international relations/105th/ap/wsap212982. htm.
Marx K. (μτφ. Martin Nicolaus), Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy (Rough Draft), Penguin, Χαρμοντσγουόρθ, 1857, 1973.
Marx K., Capital: Vol. I-III, Lawrence and Wishart, Λονδίνο, 1972.
McDonald L. και P. Robinson, A Colossal Failure of Common Sense: The Inside Story of the Collapse of Lehman Brothers, Ebury Press, Λονδίνο, 2009.
Minsky H., Stabilising an Unstable Economy, McGraw-Hill, Λονδίνο, 1986, 2008.
Parker D., The Official History of Privatisation, Routledge, Λονδίνο, 2009, τ. 1.
Reinhart C. και K. Rogoff, This Time is Different: Eight centuries of financial folly, Princeton University Press, 2009.
Schumpeter J., Capitalism, Socialism and Democracy, Harper & Brothers, Νέα Υόρκη και Λονδίνο, 1942.
Soros G., The Crash of 2008 and What It Means: The New Paradigm for Financial Markets, αναθεωρημένη έκδοση Public Affairs, Νέα Υόρκη, 2009.
Steinbeck J., The Grapes of Wrath, The Viking Press, Νέα Υόρκη, 1939.
Varoufakis Y., J Halevi και N. Theocarakis, Modern Political Economics: Making sense of the post-2008 world, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, 2011.
Volcker P.A., “The Political economy of the dollar”, FRBNY Quarterly Review, χειμώνας 1978-79, σ. 1-12 [Fred Hirsch Lecture στο Warwick University, Κόβεντρι, Αγγλία, 9 Νοεμβρίου 1978].
Warchowski Larry και Andy, The Matrix, κινηματογραφικό σενάριο, 29 Μαρτίου 1998, διαθέσιμο στο http://www.dailyscript.com/scripts/the matrix.pdf (ανακτήθηκε Ιούνιος 2010), # 140, σ. 91.
Wolf R., Capitalism Hits the Fan: The global economic meltdown and what to do about it, Olive Branch Press, Νορθάμπτον, Μασαχουσέτη, 2010.
Zinn H., The Twentieth Century. A People"s History, Harper Perennial, Νέα Υόρκη, 1998.
Zizek S.., The Parallax View, MIT Press, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη, 2006.